

ATATURK
UNIVERSITY
PUBLICATIONS

Current Perspectives in Social Sciences

*Formerly: Journal of Social Sciences Institute
Official journal of Atatürk University Social Sciences Institute*

Volume 27 • Issue 2 • June 2023

EISSN 2822-3160
socialsciences-ataunipress.org

Current Perspectives in Social Sciences

Owner

Sait UYLAŞ

Department of Arabic Language and Literature, Atatürk University,
Faculty of Letters, Erzurum, Turkey

Associate Editor

Serkan NAKTİYOK

Department of Management and Work Psychology, Atatürk University,
Faculty of Economics and Administrative Sciences, Erzurum,
Turkey

Secretary

Mehmet ULUĞ

Atatürk University, Social Sciences Institute, Erzurum, Turkey

Editorial Board

Sait UYLAŞ

Department of Arabic Language and Literature, Atatürk University,
Faculty of Letters, Erzurum, Turkey

Naci İSPİR

Department of Radio, Cinema and Television, Atatürk University,
Faculty of Communication, Erzurum, Turkey

Osman ELMALI

Department of History of Philosophy, Atatürk University, Faculty of
Theology, Erzurum, Turkey

Editor in Chief

İlknur EMEKLİ

Department of Arabic Language and Literature, Atatürk University,
Faculty of Letters, Erzurum, Turkey

Gökalp Nuri SELÇUK

Department of Tourism Management, Atatürk University, Faculty of
Tourism, Erzurum, Turkey

Foreign Language Editors

Ahmet SARI

Department of German Language and Literature, Atatürk University,
Faculty of Letters, Erzurum, Turkey

Mehmet TAKKAÇ

Department of English Culture and Literature, Atatürk University,
Faculty of Letters, Erzurum, Turkey

Nimet YILDIRIM

Department of Persian Language and Literature, Atatürk University,
Faculty of Letters, Erzurum, Turkey

Nurullah YILMAZ

Department of Arabic Language and Literature, Atatürk University,
Faculty of Letters, Erzurum, Turkey

Kamil CİVELEK

Department of American Culture and Literature, Atatürk University,
Faculty of Letters, Erzurum, Turkey

Founder
İbrahim KARA

General Manager
Ali ŞAHİN

Finance Coordinator
Elif Yıldız ÇELİK

Journal Managers

İrem SOYSAL
Deniz KAYA
Irmak BERBEROĞLU
Arzu ARI

Publications Coordinators

Gökhan ÇİMEN
Alara ERGİN
İrem ÖZMEN

Derya AZER
Burcu DEMİNER
Beyza HİMMETOĞLU DAL

Project Coordinators

Doğan ORUÇ
Sinem Fehime KOZ

Contact

Publisher: Atatürk University
Address: Atatürk University, Yakutiye,
Erzurum, Turkey

Publishing Service: AVES
Address: Büyükdere Cad. 199/6,
34394, Şişli, İstanbul, Turkey
Phone: +90 212 217 17 00
E-mail: info@avesyayincilik.com
Webpage: www.avesyayincilik.com

Current Perspectives in Social Sciences

AIMS AND SCOPE

Current Perspectives in Social Sciences is a scientific, open access, online-only periodical published in accordance with independent, unbiased, and double-blinded peer-review principles. The journal is official publication of the Atatürk University, Graduate School of Social Sciences and published quarterly in March, June, September, and December. The publication languages of the journal are Turkish and English.

Current Perspectives in Social Sciences aims to contribute to the literature by publishing manuscripts at the highest scientific level in social sciences. The journal publishes original articles, reviews, case reports, and letters to the editors that are prepared in accordance with ethical guidelines.

The scope of the journal includes but not limited to education, communication, geography, history, linguistics, psychology, anthropology, philosophy, philology, musicology, fine arts, sociology, archeology, economy, international relations, social work, political science, international studies, business management, applied econometrics, applied statistics, law, public administration.

The target audience of the journal is experts, researchers and professionals working and interested in social sciences.

Current Perspectives in Social Sciences is currently indexed in EBSCO, China National Knowledge Infrastructure (CNKI) and TUBITAK ULAKBIM TR Index.

The editorial and publication processes of the journal are shaped in accordance with the guidelines of the International Committee of Medical Journal Editors (ICMJE), World Association of Medical Editors (WAME), Council of Science Editors (CSE), Committee on Publication Ethics (COPE), European Association of Science Editors (EASE), and National Information Standards Organization (NISO). The journal is in conformity with the Principles of Transparency and Best Practice in Scholarly Publishing (doaj.org/bestpractice).

Disclaimer

Statements or opinions expressed in the manuscripts published in the journal reflect the views of the author(s) and not the opinions of the editors, editorial board, and/or publisher; the editors, editorial board, and publisher disclaim any responsibility or liability for such materials.

Open Access Statement

Current Perspectives in Social Sciences is an open access publication, and the journal's publication model is based on Budapest Access Initiative (BOAI) declaration. All published content is available online, free of charge at <https://socialsciences-ataunipress.org/>. Current Perspectives in Social Sciences is content is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial (CC BY-NC) 4.0 International License which permits third parties to share and adapt the content for non-commercial purposes by giving the appropriate credit to the original work.

You can find the current version of the Instructions to Authors at <https://socialsciences-ataunipress.org/>

Editors: İlknur Emekli

Address: Atatürk University, Graduate School of Social Sciences, Erzurum, Turkey

E-mail: ilknur.emekli@atauni.edu.tr

Publisher: Atatürk University

Address: Atatürk University, Yakutiye, Erzurum, Turkey

Publishing Service: AVES

Address: Büyükdere Cad., 199/6 34394 Şişli, İstanbul, Turkey

Phone: +90 212 217 17 00

E-mail: info@avesyayincilik.com

Webpage: www.avesyayincilik.com

Current Perspectives in Social Sciences

CONTENTS

Research Articles / Araştırma Makaleleri

- 96 Konya İlinde Meyvecilik
Fruit Growing in Konya Province
Emine YILMAZ AKÇAÖZOĞLU, Saliha KODAY
- 109 Distopyalarda Kadın Temsili: Biz, Swastika Geceleri, 1984 ve Damızlık Kızın Öyküsü
The Female Representations in Dystopias: We, Swastika Night, 1984, and The Handmaid's Tale
Emine YARIM, Ülhak ÇİMEN
- 118 Yunan ve Roma Mitolojisinde Göksel Tanrılar
Hipoetral Gods in Greek and Roman Mythology
Cevat BAŞARAN, Korkmaz MERAL
- 133 Hayatın En Üst Katı: Gelenekselden Moderne Yaşlılık Olgusu ve Konum Arayışı
Top Floor of Life and Old Age Phenomenon Quest for Status From the Traditional to the Modern
Esra AYDINBAŞ
- 143 Paranormal Turizm Kapsamında Erzurum Manyetik Yolun Değerlendirilmesi
Evaluation of Erzurum Magnetic Road Within the Scope of Paranormal Tourism
Ali İSKENDER
- 152 Sağlık Tedbiri Kapsamındaki Çocukların Çocuk Psikiyatri Perspektifinden Değerlendirilmesi: Bir İlçe Örnekleme
Evaluation of Children Under Health Measure From the Perspective of Child Psychiatry: A District Sample
Berhan AKDAĞ
- 160 Students' Adoption of m-Learning in Higher Education: An Empirical Study
Yüksek Öğretimde Öğrencilerin m-Öğrenmeyi Benimsemesi: Ampirik Bir Çalışma
Nurcan ALKİŞ-BAYHAN, Duygu FİNDİK-COŞKUNÇAY
- 172 The Effect of 9/11 on US–China Relations
11 Eylül'ün ABD-Çin İlişkilerine Etkisi
Zekeriyya AKDAĞ

Reviews / Derleme

- 180 Güney Dal'ın "Küçük <g> Adında Biri" Adlı Romanına Çoğul Kişilik Bozukluğu (DKB) Bağlamında Bir Bakış
An Analysis of Güney Dal's Novel "Küçük <g> Adında Biri" in the Context of Multiple Personality Disorder
Şahbender ÇORAKLI, Nihal URAL
- 187 Antik Bir Hastalığın Modern Yeme Bozukluklarıyla İlişisine Kısa Bir Bakış: Pellegra ve Anoreksiya Nervosa
A Brief Look to the Relationship of an "Ancient Disorder" with Modern Eating Disorder Psychopathologies: Pellegra and Anorexia Nervosa
Sultan OKUMUŞOĞLU
- 195 Erratum

Konya İlinde Meyvecilik

Fruit Growing in Konya Province

Emine YILMAZ
AKÇAÖZOĞLU¹
Saliha KODAY²

¹Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, Türkiye
²Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, Erzurum, Türkiye

ÖZ

Türkiye'nin en büyük yüzölçümüne sahip olan Konya ilinin bu potansiyeli tarımsal faaliyetler için avantaj oluşturmaktadır. Çeşitli türde bitkisel üretim gerçekleştirilmektedir. Konya Ovasında genellikle tahıl tarımı ve sebzeçilik yapılırken, nispeten eğimli arazilerde meyveciliğin önem kazandığı dikkat çekmektedir. Özellikle Akdeniz Bölgesi sınırları içinde yer alan ilçelerde; meyve yetiştiriciliğinin tarımda önemli yere sahip olduğu görülmektedir. Konya ilinde 19 çeşit meyve üretimi yapılmaktadır. Bunları; elma, kiraz, vişne, armut, erik, ceviz, badem, kayısı, şeftali, dut, ayva, içde, Antep fıstığı, nektarin, zerdali, nar, muşmula, üzüm, çilek oluşturmaktadır.

Konya ilinde; üretim miktarları bakımından ilk sıralarda; elma, üzüm, kiraz, vişne ve çilek yer alırken, ağaç sayısı bakımından ilk sıralarda; elma, kiraz, vişne ve armut yer almaktadır. Konya ilinde en fazla yetiştirilen meyve elma olup, ağaç sayısı bakımından Türkiye elma ağacı sayısının % 10'una (6.461.735 adet), üretimin ise % 6 (230.882 ton)'sına sahiptir. Dünya kiraz üretim miktarında 2019 yılı itibarıyla 724.944 ton ile Türkiye ilk sırada yer almaktadır. Konya ili ise; 1.916.611 adet kiraz ağacı sayısı ve 64.086 ton üretim miktarı ile Türkiye birincisidir.

Anahtar Kelimeler: Konya ili, tarım coğrafyası, meyvecilik

ABSTRACT

This potential of Konya province, which has the largest area of Turkey, constitutes an advantage for agricultural activities. Various types of crop production take place. It is noteworthy that while grain farming and vegetable growing are usually carried out on the Konya Plain, fruit growing has become important on relatively sloping lands. Especially in the districts located within the borders of the Mediterranean Region, it is seen that fruit cultivation has an important place in agriculture. There are 19 types of fruit production in Konya province: apples, cherries, cherries, pears, plums, walnuts, almonds, apricots, peaches, mulberries, quinces, needles, pistachios, nectarines, turmeric, pomegranates, medlars, grapes, and strawberries make up the list. In Konya province, apples, grapes, cherries, and strawberries are in the first place in terms of production quantities, while apples, cherries, and pears are in the first place in terms of the number of trees. The most cultivated fruit in Konya province is apple, which has 10% (6 461 735 pieces) of the number of apple trees in Turkey in terms of the number of trees and 6% (230 882 tons) of production. As of 2019, Turkey ranks first in the world in terms of cherry production with 724 944 tons. Konya province is the first in Turkey with the number of cherry trees of 1 916 611 and the production amount of 64,086 tons.

Keywords: Konya province, agricultural geography, fruit growing

Giriş

Vitamin ve mineral maddelerce zengin içeriğe sahip olan meyveler, taze veya kurutulmak suretiyle yahut da işlenmiş gıda olarak tüketilip, insan sağlığı için önemli bir besin maddesi özelliği taşımaktadır. Ülkemizde yetiştirilen meyvelerin niteliği, üretim miktarı, ağaç sayısı, verimi, dağılışı coğrafi anlamda araştırma konusu oluşturmaktadır.

Türkiye'de tarım alanlarının coğrafi dağılışı, bilhassa doğal çevre özelliklerine, yani fiziki etkenlere bağımlılık gösterir. Yüzey şekillerinin durumu, iklimin elverişliliği veya elverişsizliği, doğal bitki örtüsü, toprak ve hidrografi şartları doğal olarak tarım alanlarının dağılışını belirlemiştir (Özçağlar, 1988, s. 131). Yetiştirildiği doğal ortama bağlı olan tarımsal ürünlerin yöreden yöreye farklılık gösterdiği bilinmektedir. Orta kuşakta yer alan ülkemizin sınırları dâhilindeki görülen iklim çeşitliliği, toprak türlerindeki zenginlik, coğrafi çevrenin elverişliliği sayesinde sayısız türde ürün yetişmektedir.

Türkiye birçok meyve türlerinin anavatanı ve meyvecilik kültürünün beşiğidir (Özbek, 1975, s. 11). İliman kuşakta yer alan Türkiye, meyve bakımından gerçekten zengin bir ülkedir. Üç farklı iklimin görülmesi,

Geliş Tarihi/Received: 29.12.2021
Kabul Tarihi/Accepted: 01.04.2023
Yayın Tarihi/Publication Date: 20.06.2023

Sorumlu Yazar/Corresponding Author:
Emine Yılmaz AKÇAÖZOĞLU
E-mail: cografya-emine2013@hotmail.com

Cite this article as: Yılmaz Akçaözoğlu, E., & Koday, S. (2023). Fruit growing in Konya province. *Current Perspectives in Social Sciences*, 27(2), 96-108.

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

farklı türde meyvelerin yetişmesine olanak tanımaktadır. Konya ili doğal çevre özellikleri sayesinde çeşitli türde meyve yetiştirilmesi için uygun koşullara sahip olduğundan, ülkemizde yetişen meyvelerin birçoğu bu ilde yetiştirilmektedir. İlde bulunan toplam 31 ilçenin tamamında meyve yetiştiriciliği yapılmaktadır. Ancak, ekolojik şartların uygunluğu nedeniyle bazı ilçelerde meyve üretimi fazla olup, bu ilçelerin tarım ekonomisinde önemli bir paya sahip bulunmaktadır.

Amaç ve Yöntem

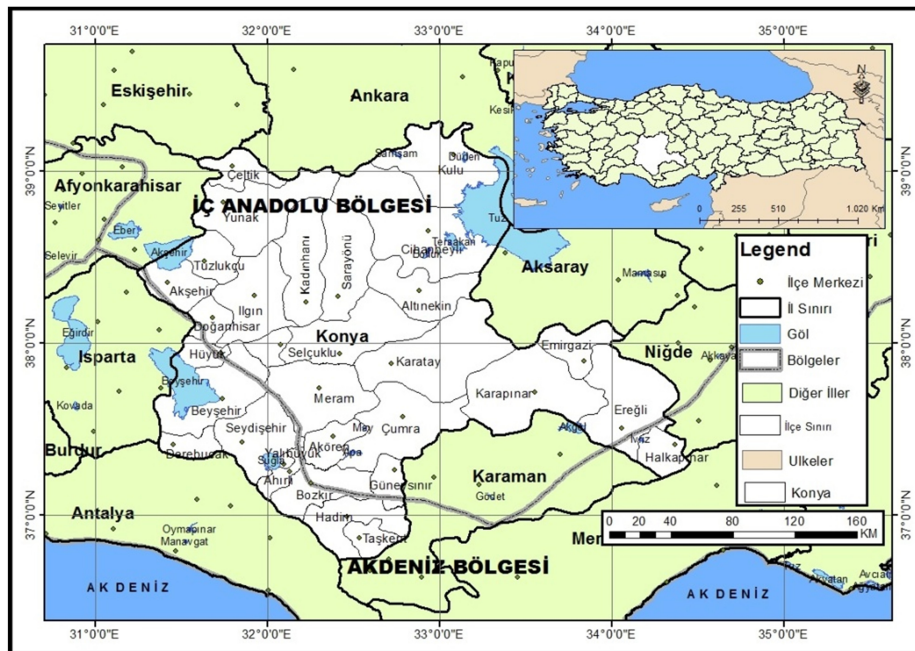
Konya ilindeki meyvelerin durumu hakkında bilgi vermek, ilçeler ayırımında değerlendirme yapmak ve meyvelerin coğrafi şartlarla ilişkisini vurgulamak çalışmanın amacını oluşturmaktadır. Bu amaç doğrultusunda nitel araştırma yöntemi uygulanmıştır. Gezi-gözlem yapılmıştır. Fotoğraf çekilmiştir. Literatür taraması yapıp tarım coğrafyasına yönelik çalışmalardan faydalanılmıştır. Haritalar ArcGIS 10.5 programında çizilmiştir. Konya Tarım İl Müdürlüğü'nden meyvelerin ağaç sayısı, ekim alanı, verim ve üretim miktarları temin edilmiştir. Türkiye İstatistik Kurumunun web sayfasından eksik kalan veriler tamamlanmıştır. Meteoroloji Genel Müdürlüğü'nden Konya ilinin klimatolojik parametreleri alınmıştır. Devlet Su İşleri Müdürlüğü'nden ilin su varlığı ile ilgili veriler elde edilmiştir. Bu veriler tablo ve grafik olarak sunulmuştur.

Üretimi Yapılan Meyvelerin Yetiştirme Koşulları ve Sahaya Uyumu

Araştırma sahasının büyük bir kısmı İç Anadolu Bölgesi'nin Konya Bölümü içerisinde yer almaktadır. Batıda Isparta ilinden Karaman iline doğru bir yay çizilecek olursa; Hüyük, Derebucak, Beyşehir, Seydişehir, Ahırılı, Yalıhüyük, Bozkır, Hadim, Taşkent, Halkapınar ilçeleri Akdeniz Bölgesi sınırları içerisinde yer almaktadır. Adı geçen ilçeler idari anlamda Konya iline bağlı bulunmaktadır. Büyükşehir Belediyesi statüsündeki Konya ilinin toplam 31 ilçesi mevcuttur (Şekil 1). Türkiye'nin en büyük yüzölçümüne sahip Konya ilinin iz düşüm alanı 40.838 km² dir (2014 yılında üretilen 1:1.000.000 ölçekli Türkiye Mülki İdare Bölümleri Haritasından yararlanılarak hesaplanmıştır). Gerçek alanı ise 41.001 km² dir. Yeryüzü şekillerinin yeknesak olması sebebiyle iz düşüm alanı ile gerçek alanı arasında fark oldukça azdır. İlin yüzölçümünün büyük olması sayesinde birbirinden ekolojik olarak farklı alanları bünyesinde barındırmaktadır. Böylelikle Konya ilinde çok sayıda meyve türü yetiştirilmektedir.

İnsanoğlunun ekonomik faaliyetleri içinde iklim koşullarından en fazla etkilenen faaliyet tarımdır. Özellikle 1960'lardan beri tarım teknolojilerindeki gelişmelere rağmen, iklimin tarım üzerindeki önemi hiçbir zaman azalmamıştır. Konya ilinin iklim özelliklerinin bilinmesi; İç Anadolu'nun bu bölümünde, yüzey ve yer altı sularının iklime bağımlılık derecesi, iklim-relief ilişkileri ve iklim-bitki örtüsü ilişkileri hakkında bazı sonuçlara varılması bakımından önemlidir (Bircik, 1986, s. 89). Ülkemizde yetiştirilen ürün çeşitliliğinin başlıca sebeplerinden biri iklim çeşitliliğidir (Göney, 1979, s. 19). Tropikal iklim bölgelerinin meyvelerinden, subtropikal ve serin bölgelerin meyvelerine kadar, hemen her tür meyve, yurdumuzda yetişmektedir (Koday, 2002, s. 116). Ülkemizin iç kısımlarında İç Anadolu tipi karasal iklim hâkimdir. Yazlar sıcak ve kurak, kışlar soğuk ve kar yağışlıdır. Ortalama yağış 300 ila 600 mm arasındadır. Yıllık ortalama sıcaklık minimum 10°C dir. Kış mevsiminde sıcaklıklar eksi değerlere inebilmekte iken yaz mevsiminde kuru sıcaklık egemendir. Bu durum bitkiler için ekstrem etki oluşturmaktadır. Tuz Gölü çevresinde yıllık yağış miktarı 326 mm'dir (Cihanbeyli meteoroloji istasyonu verileri). Yağışlar sonbahar ve kış aylarında görülmektedir. Karasal iklime bağlı olarak tarım alanlarının büyük bir bölümü tahıllara (buğday, arpa, yulaf, çavdar,..) ve baklagillere (nohut, kuru fasulye, mercimek,) ayrılmıştır.

Akdeniz bölgesi sınırlarında kalan yükseltisi az olan ilçelerde Akdeniz iklimi görülmektedir. Buna bağlı olarak Akdeniz iklimine uyum sağlamış meyve türlerinde verim oldukça fazla üretim miktarı yüksektir. 1929 - 2020 rasat yılları arasında Konya ilinde en yüksek

Şekil 1. İnceleme Sahasının Konum Haritası.

Tablo 1.
Konya İline Ait Meteorolojik Parametreler (1929-2020).

Konya ¹	O	Ş	M	N	M	H	T	A	E	E	K	A	Yıllık
Sıcaklık	-0,2	1,4	5,5	11,1	15,9	20,1	23,5	23,3	18,8	12,8	6,5	1,7	11,7
Maksimum Sıcaklık	4,6	7,0	11,7	17,5	22,4	26,7	30,2	30,2	26	20,1	13	6,6	18
Minimum Sıcaklık	-4,2	-3,3	-0,2	4,3	8,6	12,6	15,9	15,6	11	5,9	0,8	-2,3	5,4
Güneşlenme Süresi	3,3	4,6	5,9	7,2	9	10,7	11,8	11,4	9,7	7,3	5,3	3,2	7,4
Yağışlı Gün Sayısı	11,1	10	10,9	11,7	13	8,4	3,2	2,6	4,4	7,9	8,2	11,4	102,8
Toplam Yağış	37,8	28,5	29,1	32,1	43,4	25,7	7	6,3	13,4	29,8	32,5	43,6	329,2

Kaynak: (MGM, t.y.)
¹Konya iline ait ortalama değerler yer almıştır.

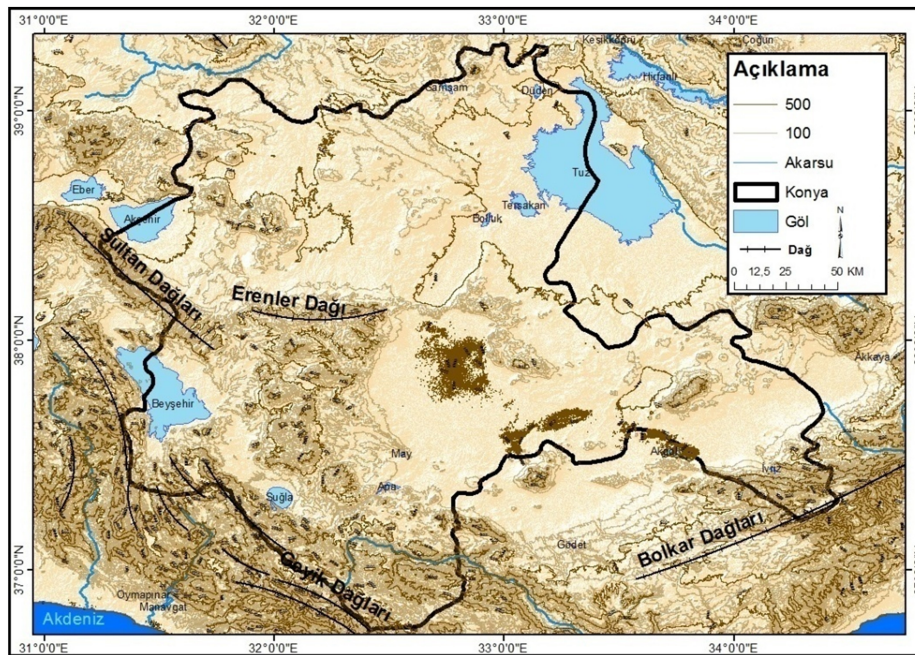
sıcaklık 40,6°C ile 30.07.2000 tarihinde ölçülmüştür. En düşük sıcaklık ise -28,2°C olup 06.01.1942 tarihinde ölçülmüştür. Yıllık ortalama sıcaklık 11,7°C dir. Ortalama maksimum sıcaklık 18 °C ortalama minimum sıcaklık 5,4°C dir. Yıllık ortalama güneşlenme süresi 7,4 saattir. Güneşlenme süresi yaz mevsiminde 11,3 saat iken kış mevsiminde 3,7 saattir. Ortalama yağışlı gün sayısı 8,5'dir. Toplam yağış miktarı ortalaması 329,2 mm dir (Tablo 1). Konya ilinin sahip olduğu iklimsel parametreler, meyvelerin yetişmesinde rol oynamaktadır.

Sulamalı tarımın yapıldığı alanlarda sebze ve meyve yetiştirilmektedir. Tarımsal ürünleri elde etmek için başta iklim şartları önemli olmakla birlikte toprak, yeryüzü şekilleri, yükselti, sulama koşulları oldukça büyük öneme sahiptir. Bitkilerin yetişebilmesi ve ürün vermesi için gerekli olan kaloriyi sağlaması gerekmektedir. Bu da bitkilerin yetiştirme süresini (vejetasyon süresi) belirlemektedir.

Konya ili, Toros dağlarının kuzey kesiminde kalmaktadır. İç Anadolu Bölgesi içerisinde ise yükseltisi en az yerlerden bir kısmı Konya ili içinde yer almaktadır. Çevresi yüksek dağlarla çevrili çukur bir alan olduğu için nemli hava kütlelerine de kapalı hale gelmektedir. Bu durum atmosferdeki nem miktarını azaltır. Konya ilinin güneyde yer alan ilçeleri Toros Dağlarının kuzey kesimi üzerinde bulunmaktadır. Yükseltinin arttığı bu alanlarda sıcaklık düşmektedir (Şekil 2).

Konya Ovası'nda, alüvyal topraklar; bataklık ve sulak alanlarda, hidromorfik alüvyal topraklar; ova ile dağlık sahalar arasında kalan eğimli sahalarda kolüvyal topraklar; dağlık ve plato yüzeylerinde kırmızı kahverengi ve kahverengi topraklar daha yaygındır (Bozyiğit & Tapur, 2009, s. 142). Konya ilinin yüzölçümünün büyük olması sayesinde toprak tiplerinde çeşitlilik görülmektedir.

Tarımsal sulamada önemli olan yer üstü kaynakları, Ulu Dere, Çavuş Deresi, Süberte Çayı, Çarşamba Çayı, Zanapa Deresi, May Deresi, Meram Çayı, Sille Deresi, İnsuyu Deresi, Göksu Nehri, Gökpınar Deresi, Ilgın Deresi, Bakırpınarı, Zengi, Başgöz kaynaklarıdır. Tarımsal sulamada da kullanılan akarsuların büyük bir kısmının yaz mevsiminde debisinin düştüğü görülmektedir. Bundan dolayı akarsu kollarından yeterince fayda sağlanamamaktadır. Araştırma sahasında kuyu açmak suretiyle yer altı sularının kullanımı artmaktadır. Yer altı sularının aşırı ve kontrolsüz kullanılması, yer altı su seviyesini düşürmekte ve bölge için afet denilebilecek ölçüde obruk oluşumunu hızlandırmaktadır.

Şekil 2.
İnceleme Sahasının Topoğrafya Haritası.

Tablo 2.
Konya İlinde Meyve Türlerine Göre Dağılım (1991-2020 Yılları Arası Ortalaması)

Meyveler	Meyve Veren Yaşta Ağaç Sayısı (Adet)	Meyve Vermeyen Yaşta Ağaç Sayısı (Adet)	Toplu Meyveliklerin Alanı (Dekar)	Verim (Kg/Dekar)	Üretim Miktarı (Ton)
Elma	4,078,791	4,232,624	153,832	7	136,287
Kiraz	890,474	343,516	42,466	32	28,242
Vişne	517,511	107,591	21,041	38	19,770
Armut	418,813	74,728	14,582	35	14,554
Erik	195,401	27,374	3,787	32	6,211
Ceviz	118,916	64,308	6,142	35	3,727
Badem	194,738	72,102	4,934	8	1,441
Kayısı	232,506	36,652	4,855	23	5,198
Şeftali	121,040	39,004	3,348	21	2,576
Dut	32,973	1,981	44	16	511
Ayva	32,824	5,987	311	24	781
İğde	37,170	3,635	1	13	496
Antep Fıstığı ¹	41,106	16,693	2,611	3	136
Nektarin ²	1,762	505	40	21	30
Zerdali	57,516	2,442	7	19	828
Nar ³	586	92	26	8	5
Muşmula	3,587	113	0	22	79
Üzüm	223,570	-	200,356	1,829	83,936
Çilek	5,455	-	6,013	1,375	11,629
Trabzon Hurması ⁴	0	3600	120	0	0

Kaynak: Konya Gıda ve Tarım İl Müdürlüğü, Türkiye İstatistik Kurumu.

¹2020 yılında Şam Fıstığı eklenmiştir.

²2004-2020 yılları arası veriler mevcuttur.

³2007-2020 arası veriler mevcuttur.

⁴2020 yılına ait veriler mevcuttur.

Konya İli Meyveciliğinin Genel Özellikleri

Konya ilinde; 1991-2020 yılları arasında ortalaması alınarak elde edilen meyveler arasında elma; meyve veren yaşta ağaç sayısı bakımından en fazla değere sahip olan meyve ağacıdır. (4.078.791 adet). İlde yetiştirilen elma ağacı sayısının ve üretim miktarının fazla olması nedeniyle, Konya ilinin tam bir elma üretim merkezi olduğu söylenebilir.

İlde 200,356 dekar ile bağ alanları, ekiliş alanı en fazla olan meyve üzumdür. Yörede üzüm; çekirdekli, çekirdeksiz, sofralık, kurutmalık, şaraplık olarak bulunmaktadır (Tablo 2).

Konya ili elma ağacı sayısı ile Türkiye elma ağacı sayısının (66.475.351 adet) %10'unu (6.461.737adet) oluştururken, üretim miktarı bakımından Türkiye elma üretiminin (4.300.486 ton) % 6'sını (230.882 ton) oluşturmaktadır. Konya ilinde yetiştirilen meyveler arasında üretim miktarı bakımından ikinci sırada üzüm yer almaktadır. Konya ili (87.380 ton) ile Türkiye üzüm üretim miktarı (4.208.908 ton) sıralamasında % 2'lik paya sahiptir (Tablo 3).

Tablo 3.
Konya İlindeki Meyve Ağacı Üretimlerinin Türkiye ile Karşılaştırma Durumu (2020).

Meyveler	Konya		Türkiye	
	Meyve Veren Yaşta Ağaç Sayısı (Adet)	Meyve Veren Yaşta Ağaç Sayısı (Adet)	Üretim Miktarı (Ton)	Üretim Miktarı (Ton)
Elma	6.461.737	66.475.351	230.882	4.300.486
Kiraz	1.916.611	21.805.193	64.086	724.944
Vişne	734.276	5.737.319	30.522	189.184
Armut	256.064	11.769.621	11.336	545.569
Erik	241.332	8.822.147	12.007	329.056
Ceviz	190.567	12.488.338	4.381	286.706
Badem	182.594	10.380.249	2.521	159.187
Kayısı	157.122	17.649.835	4.488	833.398
Şeftali	106.248	14.806.988	2.705	729.804
Dut	34.386	2.044.674	556	70.620
Ayva	34.280	3.528.985	877	189.251
İğde	11.865	266.071	174	4.050
Antep +Şam Fıstığı	10.570	54.548.247	24	296.376
Nektarin	2452	2.994.789	73	162.244
Zerdali	2402	758.327	78	17.005
Nar	385	13.670.173	2	600.021
Muşmula	320	250.897	8	4.964
Üzüm	0	0	87.380	4.208.908
Çilek	0	0	51.098	546.525

Kaynak: (Konya Gıda ve Tarım İl Müdürlüğü; Türkiye İstatistik Kurumu, t.y.).

Konya İlinde Yetiştirilen Meyvelerin Ağaç Sayısı ve Ekiliş Alanlarına Göre Durumu

Konya ilinde ağaç sayısı bakımından en çok yetiştirilen meyveler sırasıyla; elma, kiraz, vişne ve armuttur. Elma ve armut ağacının en fazla olduğu ilçe Ereğli'dir. Ereğli aynı zamanda meyveciliğin yoğun olarak yapıldığı ilçe konumundadır. Ereğli ilçesi, çeşitli türde meyve yetiştirilmesi bakımından önemlidir. Ülkemizde en çok yetiştirilen elma türleri arasında Golden, Starking, Amasya, Granny Smith başta gelmektedir. Bu türler ayrı ayrı verilmekte olup, geri kalan çeşitlerin tamamı *diğer* olarak ele alınmıştır. Kiraz ağacının en fazla olduğu ilçe; Hadim, vişne ağacının en fazla olduğu ilçe ise Akşehir'dir (Tablo 4).

Elma mutedil, özellikle soğuk mutedil iklim ağacı olması sebebiyle dünya üzerinde en yukarı kuzey enlem derecelerine çıkan meyvelerden biridir (Koday, 2004, s. 195).

Konya ilinin tüm ilçelerinde elma yetiştirilmektedir (Şekil 3, Şekil 4). Elma ağacı sayısı bakımından Ereğli, Karapınar, Bozkır, Çumra, Beyşehir, Ahırılı, Akşehir 100.000 adet üzeri ağaç sayısına sahip bulunmaktadır. Ereğli ilçesi 4.077.600 adet ile ilk sırada yer almaktadır. Konya ilinin toplam elma ağacı sayısının % 62'sini oluşturmaktadır. Bu da Ereğli ilçesinin Konya ilinde elma yetiştiriciliğinde önemli bir yere sahip olduğunu göstermektedir.

Ereğli ilçesinde meyvecilik yoğun olarak ilçenin güney, güneydoğu ve güneybatı kesimlerinde kalan Orta Torosların eteklerinde bulunan yerleşmelerde yapılmaktadır. (Tapur & Bozyiğit, 2009, s. 133). Elma, ılıman iklimin bir ağacıdır. Bunun yanında kış soğuklarına iyi dayanır. Elma için en iyi topraklar, içerisinde en uygun derecede kireci ve yeteri kadar humusu bulunan tınlı, tınlı kumlu topraklardır (Özbek, 1978, ss. 47, 53).

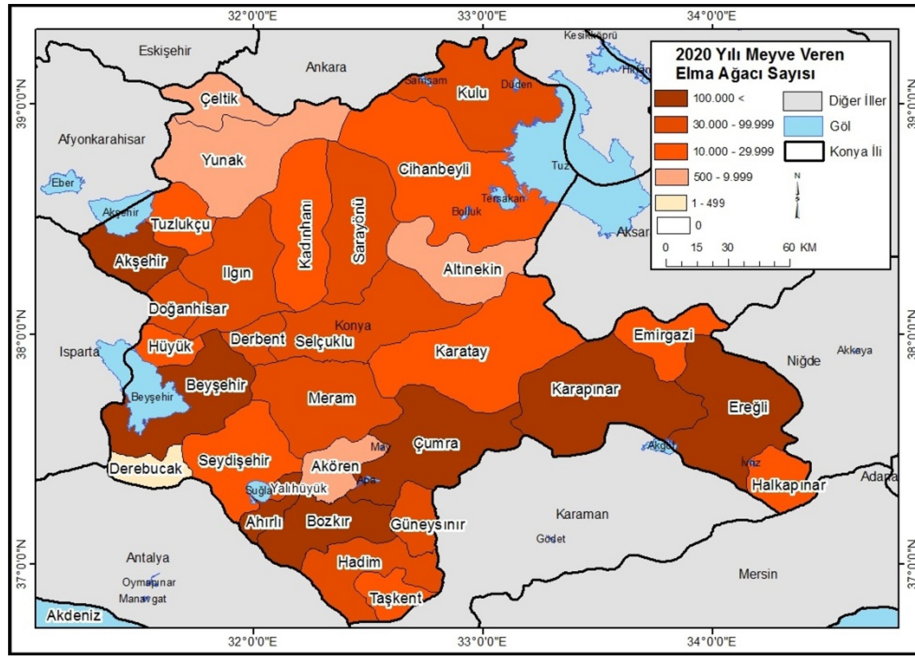
Bilindiği üzere yöredeki su miktarı, tarımsal sulama için kısıtlı imkânlarla sahiptir. Yaz mevsiminin sıcak ve kurak geçmesi nedeniyle elma, bu mevsimde daha fazla suya ihtiyaç duymaktadır. Eldeki su kaynaklarının verimli kullanılması gerekmektedir. Bu amaçla damlama usulü sulama yöntemi ile elma bahçeleri sulanmaktadır (Şekil 5).

Konya ilinde kiraz yetiştiriciliğine gelince; Dünya üzerinde takriben 1500 kiraz türü mevcut olup Türkiye'de yetiştirilmesi tavsiye edilen türler turfanda kara, karabodur, dalbastı kirazı, napolyon, bing, windsor, lambert, black eagle, black tartarian, bigarrea faboulay, turcadır. (Özbek, 1978, ss. 257–260). Konya ilinde yetiştirilen kiraz türleri; ziraat kirazı (napolyon), beyaz kiraz, dalbastı kirazı, regina kirazı, bozdur kiraz, kuş kirazı, sarı kiraz olarak sıralamak mümkündür (Komisyon, 2015, s. 13). Kiraz ağacının dağılışı elmaya göre sınırlıdır. Konya ilinin doğusunda Ereğli, batısında Akşehir ve güneyinde Hadim, Taşkent ilçelerinde yoğun olarak kiraz bahçesi bulunmaktadır. Hadim, Konya ilinin kiraz ağacı sayısı bakımından il kiraz ağacı sayısının % 38 ini (750.000 adet) oluşturmaktadır (Tablo 4, Şekil 6).

Tablo 4.
Toplam Ağaç Sayısı 250.000 Adet Üzerindeki Meyvelerin, İlçelere Göre Durumu (2020).

Elma	Kiraz		Vişne		Armut		
	İlçe Adı	Ağaç Sayısı (Adet)	İlçe Adı	Ağaç Sayısı (Adet)	İlçe Adı	Ağaç Sayısı (Adet)	
Ereğli	4.077.600	Hadim	750.000	Akşehir	377.457	Ereğli	125.100
Karapınar	747.216	Akşehir	421.757	Doğanhisar	145.000	Emirgazi	20.000
Bozkır	448.510	Ereğli	274.000	Karapınar	100.538	Meram	18.705
Çumra	127.740	Taşkent	161.445	Ereğli	37.000	İlgin	13.900
Beyşehir	111.950	Halkapınar	81.500	Beyşehir	18.500	Akşehir	7690
Akşehir	108.006	Bozkır	28.500	Hüyük	10.970	Seydişehir	6800
Ahırılı	105.950	Güneysınır	20.200	Meram	9.800	Bozkır	6500
İlgin	87.600	Hüyük	22.230	İlgin	8.500	Çeltik	5780
Derbent	73.060	Beyşehir	20.500	Halkapınar	5.200	Kadınhanı	5200
Meram	57.410	Seydişehir	19.900	Bozkır	3.100	Beyşehir	4650
Sarayönü	50.977	Meram	18.920	Sarayönü	2.415	Hadim	4400
Yalhöyük	48.020	Çumra	17.500	Karatay	2.022	Hüyük	4232
Doğanhisar	45.250	Doğanhisar	12.000	Kulu	1.750	Doğanhisar	4200
Güneysınır	39.700	Derbent	10.750	Altnekin	1.500	Güneysınır	3316
Selçuklu	38.560	İlgin	9000	Tuzlukçu	1.520	Sarayönü	3110
Hadim	36.390	Akören	7800	Derbent	1.340	Derbent	3000
Kulu	34.740	Sarayönü	7790	Seydişehir	1.270	Cihanbeyli	3000
Emirgazi	27.500	Kadınhanı	7000	Akören	1.200	Akören	2632
Hüyük	27.627	Selçuklu	5620	Çeltik	1.100	Selçuklu	2490
Karatay	27.277	Kulu	5000	Hadim	1.000	Karapınar	2300
Halkapınar	26.740	Karapınar	4800	Kadınhanı	990	Çumra	2050
Kadınhanı	26.720	Karatay	2619	Cihanbeyli	520	Halkapınar	1950
Taşkent	23.305	Ahırılı	2400	Yalhöyük	450	Taşkent	1001
Seydişehir	20.590	Derebucak	1370	Güneysınır	440	Karatay	1.000
Cihanbeyli	16.500	Tuzlukçu	1325	Selçuklu	400	Altnekin	1000
Tuzlukçu	13.080	Yalhöyük	1120	Taşkent	294	Ahırılı	1000
Akören	6252	Altnekin	930	Derebucak	0	Tuzlukçu	910
Yunak	3100	Cihanbeyli	490	Ahırılı	0	Yalhöyük	148
Altnekin	2900	Çeltik	115	Emirgazi	0	Derebucak	0
Çeltik	1130	Emirgazi	0	Yunak	0	Yunak	0
Derebucak	337	Yunak	0	Çumra	0	Kulu	0
Toplam	6.461.737	Toplam	1.916.581	Toplam	734.276	Toplam	256.064

Kaynak: (Türkiye İstatistik Kurumu, t.y.).

Şekil 3.
Konya İlinde Elma Ağacı Sayısının İlçelere Göre Dağılışı (2020).

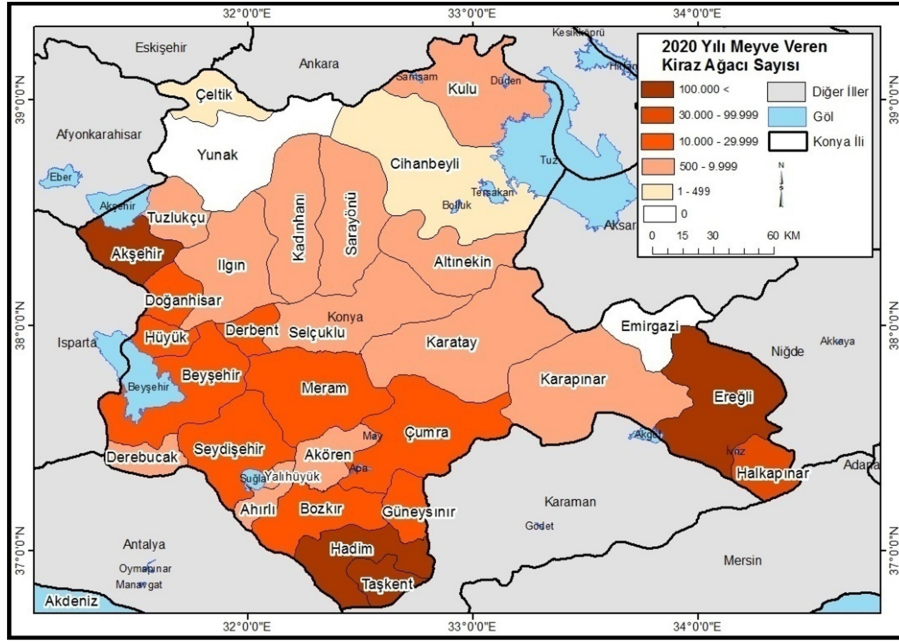
Şekil 4.
Bozkır İlçesinde Elma Ağacı ve Elma Bahçesinden görünüm.

Şekil 5.
Damlama Usulü İle Sulama Yapılan Elma Bahçesinden Görünüm.

Kiraz ağacı sayısı bakımından ilk sırada yer alan Hadim ilçesinde, sebze-meyve satış yeri olan hal tabelasında kiraz meyvesine vurgu yapıldığı görülmektedir (Şekil 7). Hadim ilçesi sınırlarında, Toros Dağları'nın üzerindeki 1800 m. yükseltide kiraz ağacı bahçelerine rastlanmaktadır.

Yapağını döken bir meyve türü olan kirazlar, sıcak bir büyüme mevsimi ile kışın belirli bir süre dinlenmeye ihtiyaç duyarlar. Kirazda meyve tutumu ve meyvelerin olgunlaşması için don olayının görülmediği bir büyüme mevsimi ile çatlamının önlenmesi açısından yağmursuz bir hasat periyodu gerekir (Demirtaş & Sarısu, 2011, s. 6). İyi drene edilmiş, PH'sı 5,5-7,5 arasında olan topraklar kiraz yetiştiriciliği için

Şekil 6.
Konya İlinde Kiraz Ağacı Sayısının İlçelere Göre Dağılışı (2020).

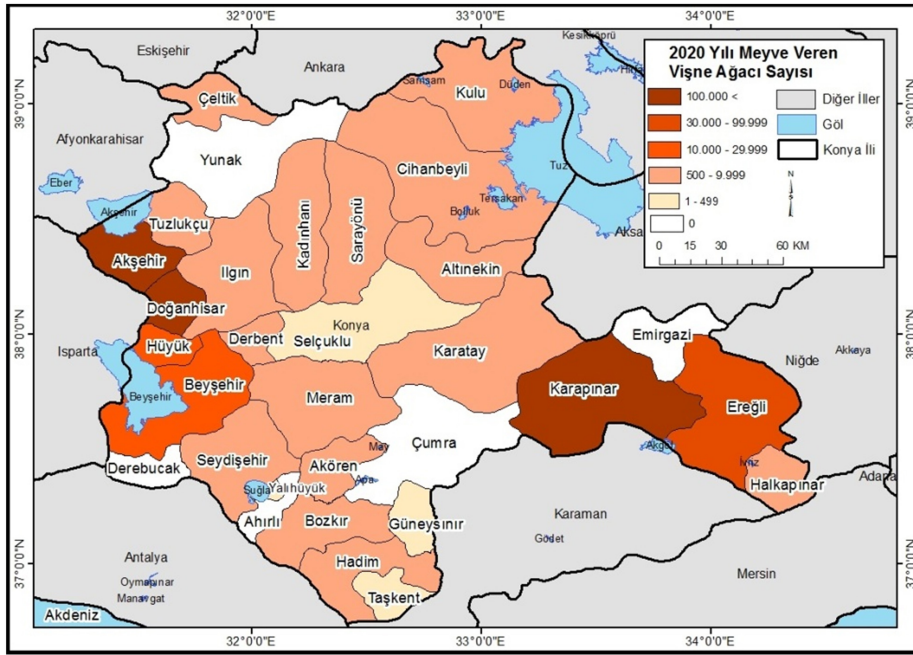
Şekil 7.
Gevnebeli Geçidi (1855 m) çevresinde Kiraz Bahçesi ve Hadim Halinin Giriş Tabelası.

uygun olan topraklardır. Kiraz kökleri aşırı nemli topraklara karşı oldukça hassastır. Toprak kökenli bir mantar olan Phytophthora nedeniyle ağaç ölümleri, nemli ve drenajı zayıf olan topraklarda daha fazla görülmektedir (Demirtaş ve Sarısu, 2011, s. 7).

İlde yetiştirilen bir başka meyve ağacı ise vişnedir. TÜİK'in 2020 yılı verilerine göre; Türkiye vişne ağacı sayısı bakımından Afyonkarahisar 1.106.615 adet ağaç ile ilk sırada yer alırken, Kütahya 977.615 adet ağaç ile ikinci, Konya ili 734.307 adet ağaç ile üçüncü sırada yer almaktadır. Konya ilinde vişne ağacı sayısının en fazla olduğu ilçeler sırasıyla; Akşehir (377.457 adet), Doğanhisar (145.000 adet) ve Karapınar (100.538 adet), (Şekil 8, Şekil 9).

Şekil 8.
Vişne ağacı ve meyvesinden görünüm.

Şekil 9.
Konya İlinde Vişne Ağacı Sayısının İlçelere Göre Dağılışı (2020).

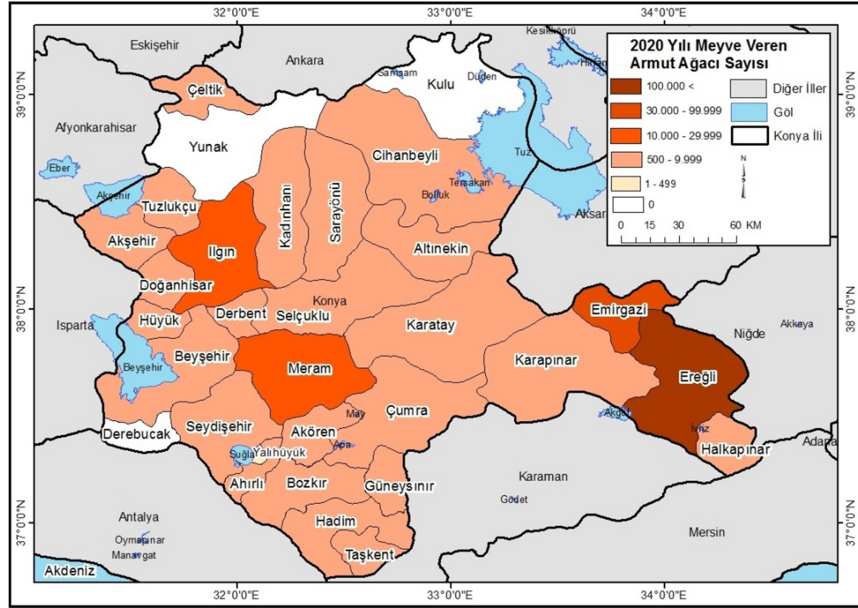
Vişne, düşük sıcaklıklara kirazdan daha fazla dayanıklıdır. İlkbaharda çiçeklenme kirazdan daha sonra olduğu için vişne çiçeklerinin ilkbahar geç donlarından zarar görme olasılığı daha düşüktür. Vişne için, iyi drene edilmiş, derin, havalanabilen ve yaz aylarında düzenli olarak sulanabilen topraklar en uygun topraklardır. Vişne kiraza göre toprak açısından daha toleranslıdır. Vişne kuru, kumlu veya kireçli topraklarda da yetiştirebilirler (İl Gıda Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü) (Şekil 10 ve Şekil 11).

Şekil 10.
Armut Ağacı ve Bahçesinden Görünüm.

Şekil 11.
Çilek Tarlasından Görünüm.

Şekil 12.

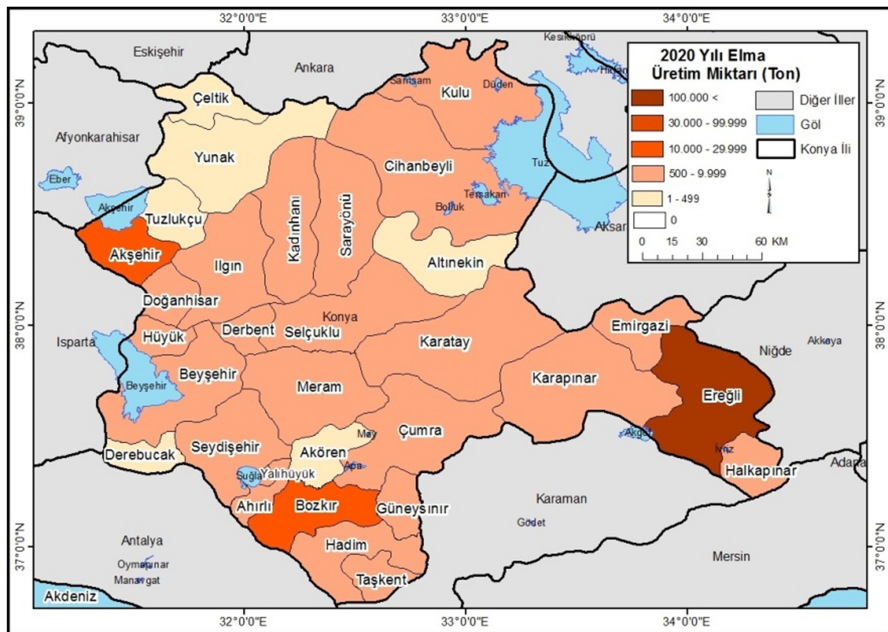
Konya İlinde Armut Ağacının İlçelere Göre Dağılışı (2020).

Konya ilinde yetiştirilen bir başka meyve olan armut, ılıman iklim meyve ağacıdır. Elmaya göre soğuklara daha az dayanıklıdır. Kış donlarına dayanma açısından türleri arasında farklılık olup, genel olarak -25, -30 °C'ye kadar dayanabilmektedir. Ancak don olayının uzun sürmesi ve ağaçların nemli topraklar üzerinde bulunması zararı artırır ve sürgün uçlarının donmasına neden olur (Özbek, 1978, s. 118). Armut, çok farklı toprak koşullarına uyum sağlayabilen bir meyve türüdür. Bu bakımdan kumlu-tınlı topraklardan, killi-tınlı topraklara kadar yetişebilirler. Elmaya göre kurağa karşı daha az, kötü drenajlı topraklara ise daha çok toleranslıdır (Butar, 2014, s. 6).

100.000'in üzerinde armut ağacı ile Ereğli, ilin en fazla armut yetiştirilen ilçesidir. Konya ilinin hemen hemen her ilçesinde armut yetiştirilebilmektedir (Şekil 12). Üzüm ekim alanı 200.356 dekar olup ilk sırada yer almaktadır. Üzümün verim miktarı 1829 dur. Çileğin ekim alanı 6013 dekadır. Çileğin verim miktarı 1,37 dir.

Konya İlinde Meyve Üretimi

Konya ilinde üretim miktarı bakımından en fazla olan meyveler sırasıyla; elma (231.513 ton), üzüm (87.380 ton), kiraz (64.086 ton) ve çilektir (51.098 ton). Üzüm meyvesinin ağacı kök yapısından dolayı bağ olarak adlandırılmaktadır. Çilek ise dönemlik olarak toprakta yetiştirilen bir meyvedir ve üretim alanı olarak ifade edilir.

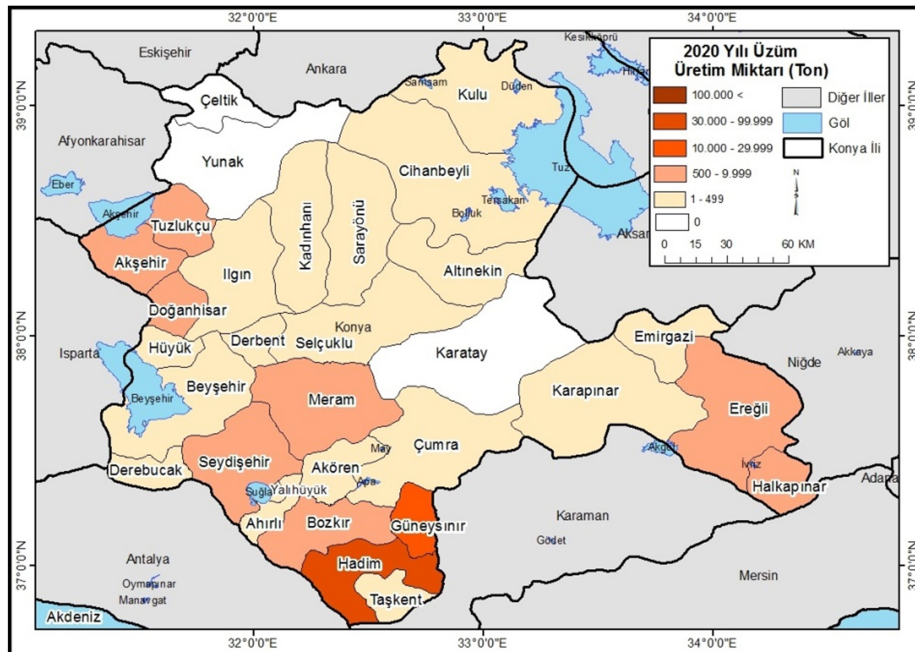
Şekil 13.

Konya İlinde Elma Üretiminin İlçelere Göre Dağılışı (2020).

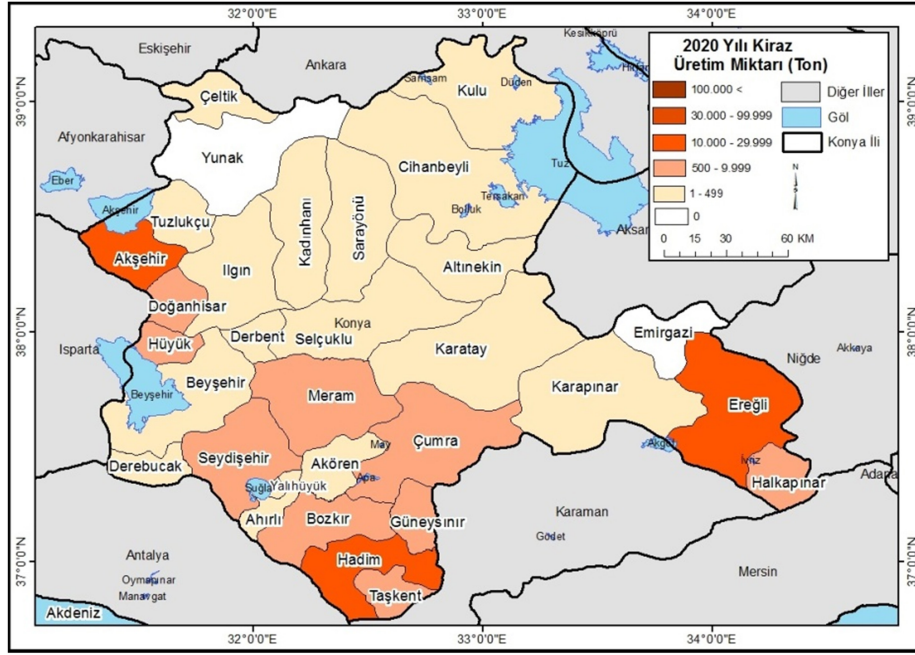
Tablo 5.
Konya İlinde Toplam Üretim Miktarı 50.000 ton Üzerindeki Meyvelerin İlçelere Göre Durumu (2020).

Elma		Üzüm		Kiraz		Çilek	
İlçe Adı	Üretim Miktarı (Ton)	İlçe Adı	Üretim Miktarı (Ton)	İlçe Adı	Üretim Miktarı (Ton)	İlçe Adı	Üretim Miktarı (Ton)
Ereğli	163.068	Hadim	53.002	Akşehir	21.080	Hüyük	27.123
Bozkır	12.558	Güneşsınır	15.710	Hadim	18.745	Doğanhisar	6400
Akşehir	11.968	Bozkır	8076	Ereğli	12.330	Seydişehir	8800
Ahırlı	6357	Halkapınar	1716	Halkapınar	3668	Akşehir	4146
Yalhöyük	5905	Seydişehir	1507	Taşkent	2099	Derebucak	1500
Karapınar	3069	Meram	1590	Meram	851	Derbent	1134
Çumra	2628	Doğanhisar	1463	Çumra	648	Beşşehir	615
Meram	2406	Tuzlukçu	767	Doğanhisar	600	İlgin	375
Doğanhisar	2289	Akşehir	751	Hüyük	600	Meram	360
Derbent	2325	Ereğli	525	Seydişehir	597	Bozkır	201
Beşşehir	2255	Taşkent	400	Bozkır	570	Çumra	175
Emirgazi	1788	Hüyük	387	Güneşsınır	505	Ereğli	90
İlgin	1768	Beşşehir	375	Beşşehir	410	Taşkent	59
Kulu	1733	Akören	309	İlgin	225	Akören	30
Hadim	1684	Çumra	281	Derbent	194	Sarayönü	25
Güneşsınır	1384	İlgin	167	Selçuklu	158	Ahırlı	24
Halkapınar	1203	Karapınar	75	Sarayönü	156	Selçuklu	18
Karatay	957	Sarayönü	71	Kadınhanı	154	Hadim	14
Taşkent	893	Emirgazi	49	Ahırlı	96	Güneşsınır	9
Kadınhanı	853	Derebucak	45	Akören	78	Çeltik	0
Selçuklu	827	Altnekin	32	Kulu	75	Yunak	0
Hüyük	781	Kulu	30	Karapınar	62	Yalhöyük	0
Seydişehir	722	Cihanbeyli	18	Derebucak	41	Tuzlukçu	0
Cihanbeyli	655	Ahırlı	15	Karatay	39	Kulu	0
Sarayönü	560	Selçuklu	8	Altnekin	37	Karatay	0
Tuzlukçu	345	Yalhöyük	5	Tuzlukçu	27	Karapınar	0
Akören	250	Derbent	3	Yalhöyük	22	Kadınhanı	0
Altnekin	141	Kadınhanı	3	Cihanbeyli	15	Halkapınar	0
Yunak	93	Karatay	0	Çeltik	4	Emirgazi	0
Çeltik	40	Yunak	0	Yunak	0	Cihanbeyli	0
Derebucak	8	Çeltik	0	Emirgazi	0	Altnekin	0
Toplam	231.513	Toplam	87.380	Toplam	64.086	Toplam	51.098

Kaynak: (Türkiye İstatistik Kurumu, t.y.).

Şekil 14.
Konya İlinde Üzüm Üretiminin İlçelere Göre Dağılışı (2020).

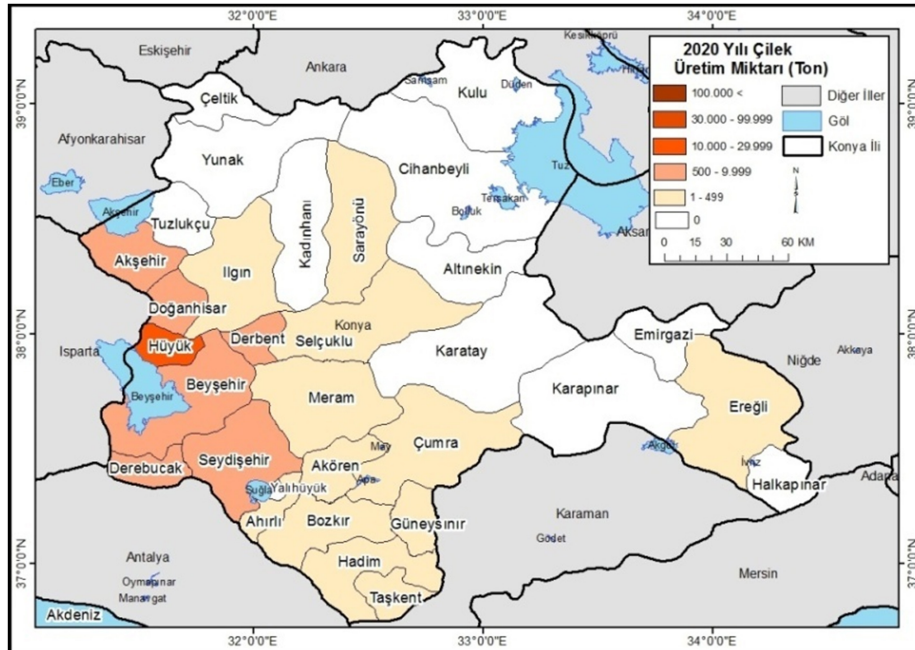

Şekil 15.
Konya İlinde Kiraz Üretiminin İlçelere Göre Dağılışı (2020).

Konya İli, 2018 yılı verilerine göre; Karaman ve Niğde illerinden sonra elma üretiminde üçüncü sırada yer almaktadır (Koday & Akçaözöğlü, 2019, s. 76). Konya ilinde 100.000 ton üretim miktarı ile Ereğli ilk sırada yer alırken, Akşehir ve Bozkır diğer önemli elma üreticisi ilçeleri oluşturmaktadır (Şekil 13).

Konya ilinde üzüm yetiştiriciliğine gelince; ilin en önemli üzüm üreticisi olan ilçesi Hadim 53.002 ton ile ilk sırada gelmektedir (Tablo 5, Şekil 14). Üzüm yetiştiriciliği Hadim için en önemli gelir kaynağıdır. Üzüm meyvesi Hadim ilçesi ile marka değeri kazanmıştır. Konya ilinde üzüm yetiştirilmeyen ilçeler kuzeyde yer alan Çeltik ve Yunak ile metropol ilçelerden Karatay'dır.

Dünya kiraz üretim miktarında 2019 yılı itibarıyla Türkiye ilk sırada yer almaktadır. 2019 yılı itibarıyla Türkiye'de en fazla kiraz üretim miktarına sahip il Konya (68.213 ton)'dır. İzmir 66.136 ton ile ikinci sırada yer almaktadır. Konya ilinin en önemli kiraz üreticisi ilçeleri Akşehir (21.080 ton), Hadim (18.745 ton) ve Ereğli'dir (12.330 ton) (Şekil 15).

Şekil 16.
Konya İlinde İlçelere Göre Çilek Üretim Miktarının Durumu (2020).

Konya ilinde üretimi önemli olan meyvelerden birisi de çilektir. 2021 yılında Coğrafi İşaret Tescil Belgesi alan *Hüyük Çileği*, Beyşehir Gölü'ne kıyısı bulunan Hüyük ilçesinde üretilen çilek ile marka değeri kazanmıştır. Konya ilinde çilek üretiminin neredeyse tamamını elinde bulunduran Hüyük ilçesi, 2020 yılında 27.123 ton ile Konya ili toplam çilek üretiminin % 61'ini oluşturmuştur. Hüyük ilçesini 500 ton ve üzerindeki üretimleriyle Akşehir, Doğanhisar, Derbent, Beyşehir, Derebucak, Seydişehir ilçeleri takip etmektedir. Konya ilinin diğer ilçelerinde ise çilek üretim miktarı 500 tonun altındadır (Şekil 16, Şekil 11).

Sonuç

Türkiye'nin tahıl ambarı olan Konya Ovası'nın büyük bir bölümünde tahıl tarımı yapılmakta olup, sulama imkânlarının artmasına bağlı olarak tarım ürünü çeşitliliği artmıştır. Konya Ovası'nda tahıl tarımı ve sebzeçilik yapılırken, nispeten eğimli arazilerde meyve yetiştiriciliğinin önem kazandığı görülmektedir. Özellikle Akdeniz Bölgesi sınırları içinde kalan ilçelerde meyve bahçelerine sıkça rastlanmaktadır. Geniş yüzölçümünün sağladığı ayrıcalıklar sayesinde 19 çeşit meyve yetişmektedir. Çoğu meyve, yörede bulunan meyve suyu fabrikalarında işlenerek ihraç edilmektedir.

Üretim miktarları bakımından Konya ilinde en fazla; elma, üzüm, kiraz, vişne ve çilek yetiştirilmektedir. Meyve ağacı sayısı bakımından elma ve kiraz önemli yer tutmaktadır. Meyve ağaçları sıralamasında üzüm ve çilek bulunmamaktadır. Üzüm meyvesinin ağacı kök yapısından dolayı bağ olarak adlandırılmaktadır. Çilek ise dönemlik olarak toprakta yetiştirilen tarla bitkisidir. Dekar alanda verimin en çok olduğu meyveler üzüm ve çilektir. Üretim miktarı en fazla olan meyve ise elmadır.

Dünya kiraz üretim miktarında 2019 yılı itibarıyla Türkiye ilk sırada yer almaktadır. 2019 yılı itibarıyla Türkiye'de en fazla kiraz üretim miktarına sahip il Konya'dır. Bu durumda Akşehir, Hadim, Ereğli, ilçelerinin önemli kiraz üreticileri olduğunu göstermektedir. Tüketici nüfusa hitap etmesi bağlamında büyük pazarlara (Ankara, Antalya, Mersin, Adana) yakın olması Konya ilindeki meyve üretimi bakımından avantaj oluşturmaktadır. Konya ilinde bazı ilçeler meyve adları ile özdeşleşmiştir. Hüyük'ün çileği, Hadim'in üzüm ve kirazı, Bozkır'ın elma ve üzümü, Ereğli'nin elma ve beyaz kirazı, Akşehir'in kirazı marka değeri taşımaktadır. Meyve ve bağ yetiştiriciliği Konya ilinde önemli bir tarımsal üretim sektörü olmasına ve ilin ekonomisine büyük katkılar yapmasına rağmen bazı sorunlarla karşı karşıya olduğu görülmektedir. Üreticiler, çeşit seçimi, yetiştiricilik, hasat, sınıflandırma, muhafaza, işleme ve pazarlama konularında sorun yaşamaktadır. Buna bağlı olarak, üretilen ürünler üreticiye istenilen ölçüde gelir sağlamamakta ve böylece ciddi kayıplara sebep olmaktadır. Konya ili sınırlarındaki bazı meyve bahçelerinde geleneksel yöntemlerin uygulandığı görülmektedir. Geleneksel yöntemleri uygulayan dönemin çiftçisi, yeterli miktarda verim alamamakta, meyvecilikten elde ettiği gelir istenilen seviyede olmamaktadır. Modern yöntemlerin uygulandığı bahçelerde verim üst düzeye çıkmaktadır. Sulama yapılan bahçelerde, doğal gübrelerin kullanılması hasat sırasında kaybın en aza inmesi ve soğuk hava depolarında muhafaza edilmesi verim ve üretim miktarını etkilemektedir. Diğer illere ihraç edilen meyvelerin taşıma koşullarının iyileştirilmiş olması da avantaj sağlamaktadır. Özellikle devletin meyvecilik konusunda yapacağı özendirici teşviklerle Konya ili meyve üretiminin daha da iyileşeceği görünen bir gerçektir. Popülaritesini hiç yitirmeyecek olan tarım sektörünün her koluna yapılacak destek, ülke ekonomisine misli ile katma değer olarak dönecektir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Yazar Katkıları: Fikir- E.Y.A.; Tasarım - E.Y.A.; Denetleme - S.K.; Kaynaklar - E.Y.A.; Malzemeler - E.Y.A.; Veri Toplanması ve/veya İşlemesi - E.Y.A.; Analiz ve/veya Yorum - S.K.; Literatür Taraması - E.Y.A.; Yazıyı Yazan - E.Y.A.; Eleştirel İnceleme - S.K.

Çıkar Çatışması: Yazarlar çıkar çatışması bildirmemişlerdir.

Finansal Destek: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadıklarını beyan etmişlerdir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Author Contributions: Concept - E.Y.A.; Design - E.Y.A.; Supervision - S.K.; Resources - E.Y.A.; Materials - E.Y.A.; Data Collection and/or Processing - E.Y.A.; Analysis and/or Interpretation - S.K.; Literature Search - E.Y.A.; Writing Manuscript - E.Y.A.; Critical Review - S.K.

Declaration of Interests: The authors declare that they have no competing interest.

Funding: The authors declared that this study has received no financial support.

Kaynaklar

- Biricik, A. S. (1986). Konya'nın iklim özellikleri. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü Coğrafya Dergisi*, 89-99.
- Bozyiğit R., & Tapur, T. (2009). Konya ovası ve çevresinde yer altı sularının obruk oluşumlarına etkisi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21, 137-155.
- Butar, S. (2014). *Armut yetiştiriciliği*. Meyvecilik Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü, 60.
- Demirtaş, İ., & Sarısu, C. H. (2011). *Kiraz yetiştiriciliği*. Meyvecilik Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü, 11.
- Doğanay, H., & Coşkun, O. (2019). *Tarım coğrafyası*, 4. Baskı. Pegem Akademi Yayıncılık.
- Doğanay, H., & Çavuş, A. (2013). *Türkiye ekonomik coğrafyası*, Güncellenmiş ve Geliştirilmiş 6. Baskı. Pegem Akademi.
- Duran, F. S. (n.d.). *Büyük Atlas* (s. 28). Kanaat Yayınları.
- Göney, S. (1979). *Türkiye Ziraatinin Coğrafi Esasları I*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayın No:2600, Coğrafya Enstitüsü Yayın No:110, Edebiyat Fakültesi Matbaası.
- Koday, S., Koday, Z., & Akçaözoğlu Yılmaz, E. (2019). Bozkır (Konya) İlçesinde Elma Tarımı. İçinde II. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi. (7-9 Kasım 2019) Prof. Dr. Fuat Sezgin Anısına, Bildiriler Kitabı. (ss. 72-87). Gümüşhane.

- Koday, S. (2002). *Bursa İlinde Meyvecilik*. 29. Coğrafya Meslek Haftası (17–19 Mayıs 2001) Bildiriler kitabı (pp. 109–126). İstanbul.
- Koday, Z. (2004). Kağızman İlçesinde Meyvecilik. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 12, 189–206.
- Komasyon (2015). *Konya İli Taşkent İlçesi Kiraz Üreten Tarım İşletmelerinin Yapısının Belirlenmesi, Konya İli Taşkent İlçesi Kiraz Çalıştayı (12 Ekim 2015)*.
Proje Ekibi: Fatih Özdemir, Ersin Öztürk, Yakup Özkan.
- MGM (t.y.). Resmi İstatistikler. 04.09.2021 tarihinde <https://www.mgm.gov.tr/veridegerlendirme/il-ve-ilceler-istatistik.aspx?m=KONYA> adresinden erişilmiştir.
- Özbek, S. (1975). *Genel Meyvecilik*. Çukurova Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları.
- Özbek, S. (1978). *Özel Meyvecilik (Kışın Yaprağını Döken meyve Türleri)* (s. 128). Çukurova Üniversitesi ziraat Fakültesi Yayınları.
- Özçağlar, A. (1988). Türkiye'deki tarım alanlarının coğrafi dağılışının doğal çevreyle ilişkisi. *Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, 11, 131–150.
- Tapur, T., & Bozyiğit, R. (2009). Ereğli (Konya) ilçesinde meyvecilik. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 20, 123–152.
- TÜİK. (t.y.). 05.09.2021 tarihinde <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?locale=tr> adresinden erişilmiştir.

Distopyalarda Kadın Temsili: *Biz*, *Swastika Geceleri*, 1984 ve *Damızlık Kızın Öyküsü*

The Female Representations in Dystopias: *We*,
Swastika Night, 1984, and *The Handmaid's Tale*

Emine YARIM¹
Ülhak ÇİMEN²

¹Atatürk Üniversitesi, Yabancı Diller
Yüksekokulu, Erzurum, Türkiye
²Atatürk Üniversitesi, İletişim
Fakültesi, Erzurum, Türkiye

ÖZ

Bu çalışmanın amacı, distopya türüne ait eserlerde kadının ne şekilde temsil edildiğini göstermektir. Bu amaçla Yevgeni Zamyatin tarafından yazılan *Biz*, Katharine Burdekin tarafından yazılan *Swastika Geceleri*, George Orwell tarafından yazılan *1984* ve Margaret Atwood tarafından yazılan *Damızlık Kızın Öyküsü* adlı eserleri ayrıntılı şekilde irdelenmiştir. Erkek ve kadın yazarların kadına bakış açılarını ortaya koymak, söz konusu yazarların bakış açılarının farklılığının kadın temsiline etkilerini ele almak ve eserlerde verilen mesajları gün yüzüne çıkarmak bu çalışmadaki öncelikler olmuştur. Çalışma iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde ütopya ve distopya kavramları üzerinde durulmuştur. İkinci bölümde *Biz*, *Swastika Geceleri*, 1984 ve *Damızlık Kızın Öyküsü* adlı eserler, kadın temsili noktasında incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ütopya, distopya, kadın, temsil, feminist distopya

ABSTRACT

This study is intended to demonstrate how women are represented in dystopian works. For this purpose, *We* by Yevgeni Zamyatin, *Swastika Night* by Katharine Burdekin, *1984* by George Orwell, and *The Handmaid's Tale* by Margaret Atwood have been examined in detail. Priorities in writing this study are to reveal the points of view of male and female writers to woman, to discuss the effects of the different perspectives of the writers on the representations of women, and to unearth the messages given in the works. The study consists of two chapters. In the first chapter, the concepts of utopia and dystopia are dwelled on. In the second chapter, *We*, *Swastika Night*, 1984, and *The Handmaid's Tale* are analyzed in terms of female representation.

Keywords: Utopia, dystopia, woman, representation, feminist dystopia

Giriş

Biz, 1984, *Swastika Geceleri* ve *Damızlık Kızın Öyküsü* adlı distopya eserlerde kadın temsiline incele-
neceği bu çalışmada öncelikle distopya kavramının anlaşılması hedeflenmiştir. Bu amaçla ilk olarak
distopyanın temeli olan ütopya açıklanacak ve akabinde distopya kavramına değinilecektir.

Thomas More ile hem eser hem de tür olarak ortaya çıkan ütopya, isim babasının yaptığı kelime oyu-
nuyla hem "iyi yer" hem de "olmayan yer" anlamına gelmektedir. Yaşadığı dönemin olumsuzluklarından
rahatsız olan yazar, yaratmış olduğu ideal toplumda bu olumsuzluklara cevap vermeyi amaçlamıştır.
Nilnur Tandaçgüneş'e göre "More'un içinde yaşadığı dönemde İngiltere'nin portresi düşünüldüğünde,
en iyi topluluk biçiminin arketipi olarak yücelttiği Ütopya Cumhuriyeti, İngiltere'nin karşı savı niteliğin-
dedir" (2013, s. 23). VIII. Henry ile yaşadığı anlaşmazlıklar sonucu kaleme aldığı eserinde dini hoşgörü-
nün olduğu, değerli madenlerin önemsenmediği, eşitliğin ön planda tutulduğu bir toplum yaratmıştır.
Bu durum ütopyanın bir tür olarak da çıkışına zemin hazırlamıştır. Thomas More'dan sonra gelen ütopya
yazarları da ortaya koydukları eserlerle topluma ayna tutmayı amaçlamışlardır. Ancak yaratılan dünya-
lar, "yazarların kendi bakış açılarından ütopyik olsalar da bizim perspektifimizden bu ütopyaların çoğu
birer distopya" (Atwood, 2014, s. 95) olarak görülebilir.

Geliş Tarihi/Received: 05.04.2022
Kabul Tarihi/Accepted: 04.02.2023
Yayın Tarihi/Publication Date: 20.06.2023

Sorumlu Yazar/Corresponding Author:
Emine YARIM
E-mail: emine.yarim12@gmail.com

Cite this article as: Yarım, E., &
Çimen, Ü. (2023). The female
representations in dystopias: *We*,
Swastika night, 1984, and *The
handmaid's tale*. *Current Perspectives
in Social Sciences*, 27(2), 109-117.

Content of this journal is licensed
under a Creative Commons
Attribution-NonCommercial 4.0
International License.

Distopya “kötü yer” anlamına gelir ve “bize ütopyayı o kadar acı dolu ve kabusvari bir deneyim olarak yaşatır ki, ona karşı bütün arzumuzu yitiririz” (Kumar, 2006, s. 178). Distopik eserler, anlattıkları dünyalar bakımın daha gerçekçi bakış açılarına sahiptir çünkü var olan düzene yeni bir alternatif sunmaktan ziyade söz konusu düzen devam ederse neler olacağını gözler önüne serer. Yirminci yüzyılda ütopyalara tepki olarak ortaya çıkan distopyalarda anlatılan dünyalar, okuyucuya uyması gereken bir öğüt niteliğindedir. Distopya yazarı, sunduğu kabusvari dünyalarla okuyucuyu düşünmeye ve sorgulamaya davet eder ve daha kötüsünü yaşamaması için başkaldırması gerektiğinin mesajını verir.

Çalışmanın Önemi ve Amacı

Çalışma, distopya türüne katkıda bulunan eserlerde kadının temsil şeklini göstermeyi amaçlamaktadır. Ayrıca erkek ve kadın bakış açısıyla yazılan distopyalarda kadın temsilindeki farklılıklar sergilenecektir. Bu şekilde yapılan karşılaştırmalarla kadınlar üzerinden yapılan temsil sorunları noktasında farkındalık oluşturmak hedeflenmektedir.

Çalışmanın Yöntemi

Çalışma için öncelikle kavramsal çerçeveyi belirlemek adına literatür taraması yapılmıştır. Temsil bağlamında içerik analizine de başvuru- lan çalışmada İletişim Bilimleri'nin yanı sıra İngiliz Edebiyatı, Sosyoloji ve Felsefe alanlarının literatüründen de faydalanılmıştır.

Çalışmanın Kapsamı

Çalışmada distopya türüne ait *Biz*, *Swastika Geceleri*, 1984 ve *Damızlık Kızın Öyküsü* eserlerine yer verilmiştir.

Kavramsal Çerçeve

Çalışmanın kavramsal çerçevesini ütopya, distopya ve distopya başlığı altında distopyalardaki temsili noktasında kadın ve erkek kavramları oluşturmaktadır.

Ütopya

Ütopya denince akla gelen ilk isim olan Thomas More, 1516 yılında ortaya koyduğu eseri *Ütopya* ile ütopyanın bir tür olarak doğmasına zemin hazırlamıştır. Kelime olarak ütopya, ikircikli bir anlama sahiptir. More ütopya kelimesini, olumsuzluk bildiren ou ve iyi anlamına gelen eu takılarının eş sesliliğinden faydalanarak ve yer anlamındaki topos kelimesini bu takılarla birleştirerek iki anlama gelen bir kelime oluşturmuştur. Bu haliyle ütopya hem ‘olmayan yer’ hem de ‘iyi yer’ anlamlarına gelmektedir. Margaret Atwood’a göre, “on altıncı yüzyılda kendi *Ütopya*’sını yazan Sör Thomas More kelime oyunu yapıyordu belki: Ütopya var olmayan iyi yerdir” (2014, s. 199). Ütopya kelimesinin oluşum sürecinde yaşanan ve amaçlanan belirsizlik durumu, onun tür olarak da net ve belirgin bir şekilde tanımlanamamasına neden olmuştur. Bu nedenle ütopyayı tür olarak ele alanlar, farklı tanımlamalar yapmıştır. Kumar’a (2005, s. 13) göre ütopya, “imkânsız bir mükemmellik hali” iken; Cioran (2013, s. 34) için “canavarımsı bir peri masalı” olarak görülür. Hayatında her zaman daha iyisini bulma ve daha iyisini yaşama arzusunda olan insan, ütopyalarda bu arzusunu gerçekleştirmeyi hedefler. Ütopyalar, alternatif toplum tasvirleri olarak ortaya çıkar ve cennetvari yerler olarak betimlenirler; fakat yazarının öznel düşüncelerini barındırdıkları için herkesçe ideal yerler olarak kabul edilmezler.

Distopya

Distopya kelimesi ilk kez John Stuart Mill tarafından 12 Mart 1868 yılında Avam Kamarası’nda muhaliflere yaptığı “belki de onları “*Ütopyacılar*” diye çağırmak aşırı övgü olacaktır, bundan ziyade onların *distopyacı* ya da *kakotopyacı* olarak çağrılmaları gerekir” (Robson & Kinzer, 1988, s. 248) konuşmasında kullanılır ve günümüze kadar devam edecek olan distopya türünün serüveni başlar. Kötü anlamına gelen “dys-” öneki ve yer anlamına gelen topos kelimesinin birleşiminden doğan ve kötü yer anlamına gelen distopya, “ütopyanın ‘iyi yer’ nin ardına gizlenen bu ‘kötü yerin’ öne çıkmasıdır” (Çörekçioğlu, 2015, s. 28). Distopyanın konu kapsamı, okuyucuya alternatif toz pembe bir dünya sunan ütopyanın aksinedir. Toplumun sorunlarına dikkat çekmesi bakımından ütopya ile benzerlik gösterse de söz konusu sorunları işleyiş şekli, distopyayı ütopyadan ayırır. Ütopya, içinde yaşanan toplumda var olan sorunların çözülebileceğine dair umudu ve çabayı ön plana çıkarır ve yazarına göre ideal ve mükemmel olan dünyayı anlatır. Distopya ise oldukça ürkütücü, yaşanılması zor cehennemvari bir dünya sunar. Tasvir edilen dünya ile okuyucuya sert ama gerçekçi bir ders vermeyi amaçlar. Distopyalarda verilen mesaj nettir: “Kendi kendinize yarattığınız bu metanetin sizi götürüleceği işte böyle bir dünyadır; eğer başkaldırmazsanız” (Bauman ve Lyon, 2013, s. 109). Yazarlar, eşitliğin olmadığı, bireyselliğin ortadan kaldırıldığı, totaliter rejimlerin dayatmacılığının gözler önüne serildiği, özgürlüğün yok edildiği, bireylerin sürekli gözetim ve kontrol altında tutulduğu dünyaları anlatırlar. Yevgeni Zamyatin tarafından kaleme alınan *Biz* ve George Orwell tarafından yazılan *1984*, distopya türünün en önemli örneklerindedir. Ancak gerçekçi bir perspektifle okuyucuya sunulan distopyalarda kadının durumu pek iç açıcı değildir. Atwood’a (2014, s. 159) göre,

Orwell’inki de dâhil distopyaların çoğu erkekler tarafından, erkeksi bir bakış açısından yazılmıştır. Eserlerde kadınlardan bahsedildiğinde de onlara ya cinsiyetsiz robotlar ya da rejimin cinsellikle ilgili koyduğu kuralları çiğneyen asiler olarak yer verilmiştir. Cazibeleri ne olursa olsun, onlara biçilen erkek kahramanları baştan çıkaran kadın rolüdür.

Çalışmanın odağında yer alan ve kadın temsili noktasında ayrıntılı bir şekilde irdelenecek olan *Biz* ve *1984*’e bakıldığında Atwood’un haklı olduğu anlaşılacaktır. Eril bakış açısıyla yazılan söz konusu distopyalarda kadın karakterler, başkahramanları yoldan çıkaran ve felakete sürükleyen kişiler olarak yansıtılmaktadır.

Çalışmanın odağında yer alan diğer iki eser, Katharine Burdekin tarafından yazılan *Swastika Geceleri* ve Margaret Atwood tarafından yazılan *Damızlık Kızın Öyküsü*’dür. Söz konusu eserler, feminist distopya türünün önde gelen temsilcilerindedir. Distopyalar, totalitarizm karşısında benliği yitirilen insanların durumlarını anlatırken; feminist distopyalar, totalitarizm ve ataerkinin birleşip kadına kadın olduğu için iki kat daha baskı yaptığı dünyaları anlatır. Feminist distopya yazarı, içinde yaşadığı toplumu gözlemler ve toplumun gidişatına dair

koru ve endişelerini eserinde dile getirir. Kadınların içinde olmak istemeyeceği dünyaları anlatarak onları ileride karşılaştıkları kötü durumlar hakkında uyarı amaçlar. Feminist distopya eserlerde, ataerkil düzen karşısında kadının ikinci plana atıldığı ya da tamamen kimliksizleştiği durumlar anlatılır. Yasemin Temizarabacı Yıldırım'a (2016, s. 171-172) göre feminist distopyalar,

[A]taerkil düzeni çözümlenmekte, bu düzenin görünümünü keskinleştirerek kadınların yaşayışlarının baskı altında olduğu toplumları betimlemektedir. Özellikle bu tip ütopyalarda, ataerkil şiddetin kadınların hayatını nasıl etkileyebileceği, kadının kamusal ve özel alandaki ezilimişliği işlenmekte ve böylece mücadelenin gerekliliği gösterilmektedir.

Ataerkinin egemen olduğu dünyalarda erkek özne; kadın ise nesne durumundadır. *Swastika Geceleri*'nde ve *Damızlık Kızın Öyküsü*'nde de bu durum söz konusudur. Eserlerde özne durumundaki bir grup erkeğin nesne haline getirdikleri kadınları kendi isteklerine göre nasıl şekillendirdiği anlatılır.

Distopyalarda Kadın Temsili: *Biz*, *Swastika Geceleri*, 1984 ve *Damızlık Kızın Öyküsü*

Biz – Yevgeni Zamyatin

Biz, matematik temelli bir toplum yapısının olduğu Tek Devlet'i anlatır. Bu dünyada insanlar isimlerini kaybetmiş ve numaralandırılmışlardır. Toplumun işleyişi Tek Devlet sevdalısı ve Integral isimli uzay gemisinin inşasında görevli bir matematikçi olan D-503 tarafından okuyucuya aktarılır. Ona göre, "Tek Devlet'in çizgisi düz çizgidir. Büyük, ilahi, şaşmaz, bilge bir düz çizgidir, çizgilerin en bilgesidir" (Zamyatin, 2014, s. 12). Tek Devlet'in başı olan İyilikçi'ye mutlak sadakatin olduğu bu toplumda bireysellik ortadan kaldırılmış, insanlar "ben"likten çıkarılmış "biz" olmuşlardır. Toplum sürekli gözetim altında tutulur, özel hayat yoktur, gizlilik yoktur, insanlar cam fanuslarda yaşarlar. D-503 tarafından cennetvari bir yer olarak anlatılan Tek Devlet, Yeşil Duvar ile vahşi olarak nitelendirilen dünyadan ayrılmıştır. Anlatıcıya göre İyilikçi'nin büyük bir cam fanusun içinde yarattığı bu toplum, mutluluğun son noktası olarak görülmektedir. "Cinsel yaşamın devlet tarafından yönlendirilmesi çoğu ütopya ve karşı ütopyada görülen bir uygulamadır. Özellikle bireyselliği ön plana çıkardığı ve düzensizliğe neden olduğu gerekçeleriyle cinsellik devletin en çok üzerinde durduğu eylemdir" (Temizarabacı Yıldırım, 2016, s. 106). Bireyselliğe ve düzensizliğe tahammülü olmayan İyilikçi'nin Tek Devleti'nde de cinsellik sadece Seks Bürosu'nun belirlediği zamanda yaşanır ve ancak o zaman cam fanusun perdeleri indirilebilir.

Zamyatin'in ortaya koyduğu distopik dünyada kadın, vatansever erkeği yoldan çıkararak bir karakter olarak betimlenir. Tek Devlet'in toplum yapısıyla birlikte, D-503'ün kadın karakter olan I-330 ile tanıştıktan sonraki değişim süreci de okuyucuya aktarılır. Söz konusu değişim iyi yönde değildir. Vatansever bir yurttaş olan D-503, I-330 ile yaşadığı ilişki sonucunda vatana ihanete teşebbüs eder ve cezalandırılır.

I-330

I-330, Zamyatin'in *Biz*'inde devletine bağlı D-503 isimli karakterin düşüşüne sebep olan bir kadın karakter olarak resmedilir. Devlete olan isyanın ve I-330- D-503 ilişkisinin ön planda tutulduğu eserde yönetimin işleyişi hakkında ayrıntılı bilgi verilmemektedir. Bu da kadının toplumdaki ve devlette yeri konusunda yeterli bilgiye sahip olunamamasına sebep olmaktadır ancak "devletin tek ve mutlak yöneticisinin erkek olmasının yanında akılcılık, matematiksel mutlaklık, ilerleme ve fetih ilkelerini sahiplenmiş olan devletin bütünü'nün 'erkek' olduğu da gözden kaçmamaktadır" (Temizarabacı Yıldırım, 2016, s. 109). Her ne kadar toplumun kadına bakış açısının ne olduğu konusunda yeterli bilgiye sahip olunamasa da başkarakterlerden biri olan I-330'un üzerinden eserde kadının ne şekilde temsil edildiği anlaşılabilir.

Zamyatin'in *Biz*'inde kadın, Havva'nın yeryüzündeki hali olarak tasvir edilir. Söz konusu eserde kadın-erkek ilişkisi, Âdem ve Havva hikâyesinin dünyevi versiyonu olarak okuyucuya aktarılır. Tanrı, ilk insanlar olarak Âdem ve Havva'yı yarattıktan sonra onları cennetine koyar ve onların cennette her şeyden faydalanabileceklerini, sadece bir ağacın meyvesine dokunmamaları gerektiğini söyler. Şeytan, Havva'yı yasaklanan meyve konusunda kandırmayı başarır. Bu da Âdem ve Havva'nın cennetten kovulmasına neden olur (Oktan ve Küçükalkan, 2013). Âdem ile Havva'nın cennetten kovulması konusunda Musevilikte ve Hristiyanlıkta, anlatıda da görüldüğü üzere, Havva suçlanır. Hatta Yahudiler için Havva ve Havva'dan dolayı kadın, şeytanın işbirlikçisi, baştan çıkarıcı ve erkeği günaha düşüren bir varlık (Oktan & Küçükalkan, 2013) olarak tanımlanır. Bu da Havva'nın ilk *femme fatale* olarak tanımlanmasının önünü açar. *Femme fatale*, erkeği baştan çıkararak ve onu felakete sürükleyen kadın olarak tanımlanmaktadır. Havva'nın ilk *femme fatale* olup olmadığını tartıştığı makalesinde Roche Coleman (2021), liderlik, bilgi ve kıskırtıcı sözlerin *femme fatale*'in belirgin özelliklerinden olduğunu ve Genesis anlatısına göre, Havva'nın Adem'in meyveyi yemesi için liderliğini, bilgisini, güzelliğini ve ikna kabiliyetini kullandığını belirtir. Makalenin sonunda da her ne kadar Havva'yı ilk *femme fatale* olarak tanımlama noktasında bir gönülsüzlük olsa da yine Genesis anlatısına göre bunun onu kimliği olduğunu, Havva'nın özelliklerinin ve davranışlarının *femme fatale*'in orijinal tanımını örneklediğini belirtir (Coleman, 2021).

Kur'an-ı Kerim ise cennetten kovulma konusunda her ikisinin de suçlu olduğunu ifade eder: "'Ey Âdem; dedik: 'Sen ve eşin' bu bahçeye yerleşin ve orada dilediğinizden yiyin; ancak bir tek şu ağaca yaklaşmayın ki zalimlerden olmayasınız"' (Bakara Suresi, 2/35). 36. ayette ise şu ifadeler yer verilir: "Ama şeytan orada ikisini de yoldan çıkardı ve böylece sahip oldukları konumu yitirmelerine sebep oldu". Toplumun, dini inançların, mitlerin, ideolojilerin, vs... kadına biçtiği rolde ikircikli bir durum vardır. Var olan ikircikli tutum Ahmet Oktan ve Yavuz Küçükalkan'ın makalesinde şu şekilde dile getirilir: "Kadın bir yandan anne ve sadık eş olma gibi rolleriyle kutsallaştırılırken bir yandan da birçok din ve ideolojilerde de karşımıza çıktığı üzere kötülükle, fitneyle ve şeytani niteliklerle ilişkilendirilmektedir" (2013, s. 217). Musevilik ve Hristiyanlık dinlerinde dile getirilen cennetten kovulma anlatısı bu tezi destekler niteliktedir. Oktan ve Küçükalkan'ın kadının fitne ve şeytani niteliklerle ilişkilendirildiğine dair düşünceleri *Biz* romanında da görülmektedir. Eserde erkeğin hayatına giren kadının erkeğin düşüşüne sebep olduğunun vurgusu yapılır. *Biz*'in kahramanı olan D-503, I-330 ile tanıştıktan sonra Tek Devlet'ine ihanet eder. I-330, Tek Devlet'e ve İyilikçi'ye karşı olan Mefi isimli bir grubun üyesidir. Grup, var olan düzene başkaldırmak adına INTEGRAL isimli uzay gemisini ele geçirmek ister. I-330'un uzay gemisinin mühendislerinden olan D-503'ü kendisine âşık etmek istemesinin nedeni de budur. Booker (1994) da kadının organize edilmiş bir isyana katılması için erkeği baştan çıkardığını ki bu hareketin onu işkenceye ve ölüme;

erkeği ise lobotomiye götürdüğünü ifade eder. Bu da I-330'un da *femme fatale* olarak tanımlanmasına olanak sağlar. D-503'ün düşüş süreci, I-330'un cinsel birliktelik için kendisine kaydolduğunu bildiren bir mektup almasıyla başlar: "Mektup resmi bir tebligattı, I-330'un bana kaydolduğunu ve bugün saat 21,00'da ona gitmem gerektiğini ve adresini bildiriyordu" (Zamyatin, 2014, s.59). Söz konusu mektuptan sonra romanın kahramanında değişimler gözlemlenir. Başlarda temkinli yaklaştığı ve hatta olumsuz duygular beslediği kadın için tam tersi bir ruh haline bürünür. I-330, başarıya ulaşıncaya kadar D-503'ü baştan çıkarma sürecinin adımlarını kararlı bir şekilde uygular. D-503, I-330'un çekiminden kendini kurtaramaz ve ona teslim olur: "İki tane ben vardı. Birincisi eski ben, yani D-503, D-503 diye bir Numara, öteki ise... Eskiden kılıklı pençelerini kabuğun dışına birazcık çekmişti, şimdi tümüyle dışında, kabuk çatladı, işte şimdi tüm parçalar etrafa saçılıyor ve... o zaman ne olacak?" (Zamyatin, 2014, s. 64). Devlete ihanet etme de aşamalı bir şekilde gerçekleşir. Tek Devlet'i saran ve onu vahşi dünyadan ayıran Yeşil Duvar aşılır ve neticesinde D-503, Mefi'nin bir nevi parçası haline gelir: "İntegral bizim olmalıdır. Gökyüzüne ilk defa yükseldiğinde içinde biz olacağız. Çünkü İntegral'in mühendisi bizimle. Duvarları terk ederek bizim aramızda olabilmek için benimle buraya geldi. Yaşasın Mühendis!" (Zamyatin, 2014, s. 162). Yapılan konuşmada kadın kahramanın başarıya ulaşmak üzere olduğu ve D-503'e yaklaşma nedeninin sadece uzay gemisini ele geçirmek için olduğu anlaşılabilir. Ancak kadın kahramanın çekimine kapılan mühendisin düşündüğü tek şey budur: "Sadece tek şey istiyorum, o da I. Onun her an, tüm zamanlar, her zaman benimle olmasını istiyorum, sadece benimle" (Zamyatin, 2014, s. 144). D-503, diğer gezegenlere Tek Devlet'in mutluluğunu götürme amacıyla inşa edilen İntegral'in görücüye çıkacağı gün kaçırılacağı planını kabul eder; fakat söz konusu plan başarılı olmaz ve D-503 de dâhil plana ortak olan herkes yakalanır. O-90, yaptığı konuşmasıyla I-330'un ve Mefi'nin gerçek amacının ne olduğunu gözler önüne serer:

- "Kaç yaşındasınız?"
- "Otuz iki."
- "Yarı yaşınızdaki on altılık kadar safsınız. Dinleyin: Gerçekten de sizin onlara (isimlerini bilmiyoruz ama sizden öğreneceğimize emnim) sadece İntegral'in Mühendisi olarak gerekli olduğunuz ve sadece sizin aracılığınızla bu işi yapabilecekleri aklınıza hiç gelmedi mi" (Zamyatin, 2014, s.221)?

Konuşmanın doğruluğuna inanmayan D-503 için inkâr süreci başlar. I-330'u görme isteğini yine de bastıramaz. I-330, planın başarısızlığından sonra İyilikçi'nin huzuruna çağrılan D-503'ten bilgi almak için yine ortaya çıkar. Yine cinselliğini kullanarak ondan bilgi almaya çalışır ve bunun sonucunda artık D-503, I-330'un ona saf bir sevgi ile yaklaşmadığını anlar:

- "Dün İyilikçi'nin yanına gittiğini söylüyorlar, bu doğru mu?"
- "Sen bunun için geldin, çünkü gerçeği öğrenmen gerekiyordu, değil mi" (Zamyatin, 2014, s. 231)?

Artık gerçeğin bilincinde olan D-503, bildiği her şeyi anlatmaya karar verir. Daha sonra hayal gücünü bir hastalık olarak gören devletin beyinde hayal gücünün merkezi olarak kabul edilen yeri yok etmesiyle insanların artık bir makine gibi kusursuz olacaklarını ve böylece sonsuz mutluluğa erişeceklerini iddia ettiği Büyük Ameliyata maruz kalır. Ameliyatta sonra D-503, tam da Tek Devlet'in istediği gibi hayal kurmayan, sorgulamayan bir varlık haline gelir ve şu ifadelerle yer verir:

El yazısı benim. Devamla, aynı el yazısı, ama ne mutlu ki, sadece el yazısı aynı. Hiçbir hezeyan yok, hiçbir saçma sapan metafor yok, hiçbir duygu yok: sadece gerçekler var. Çünkü sağlıklıyım, kesinlikle sağlıklıyım. Gülüyorum, gülmemem imkânsız: başımdan bir kıymık çıkarttılar, başım hafifledi, boşaldı (Zamyatin, 2014, s. 239).

I-330'a olan sevgisi uğruna çok sevdiği İyilikçi'yi karşısına alan D-503, operasyondan sonra sağlığına kavuştuğunun mesajını verir. Ona göre 112 Numaralı Salon'da geçirilen operasyon onu hastalığından kurtarmıştır. Operasyondan sonra mutluluk düşmanları olarak nitelendirildiği eski grup arkadaşları hakkındaki her şeyi İyilikçi'ye anlatır. Bunu daha önce neden yapmadığına dair bir iç hesaplaşma yaşar ve cevabını bulur: "Bir sonraki gün ben D-503, İyilikçi'nin huzuruna çıkarak mutluluk düşmanları hakkında bildiğim her şeyi kendisine anlattım. Neden acaba bu bana önceden zor gelmişti? Anlamak zor. Tek açıklaması eski hastalığım (ruh hastalığı)" (Zamyatin, 2014, s. 239). D-503, lobotomiden sonra I-330'a olan sevgisini bir hastalık olarak tanımlar. Tek Devlet, kendisine karşı gelen isyancıları tekrar kendine bağlamayı başarmıştır. Baskıcı yönetim şekli amacına bir kez daha ulaşmıştır. Tüm işkencelere rağmen konuşmayan I-330 ve arkadaşlarının İyilikçi'nin Makinesi'ni boylaması ve öldürülmesiyle Tek Devlet, iktidarını sarsacak tüm tehditleri ortadan kaldırır. Totaliter toplum yapısı, kendine benzemeyenleri ya operasyona maruz bırakarak ya da öldürerek bir kez daha kazanmayı başarır.

Swastika Geceleri – Katherine Burdekin

Feminist distopya türünün en önemli temsilcilerinden Katharine Burdekin tarafından yazılan *Swastika Geceleri*'nde Adolf Hitler'in yaşadığı dönemin 721 yıl sonrası anlatılır. Dünya sadece iki imparatorluk tarafından yönetilir: Alman İmparatorluğu ve Japon İmparatorluğu. Avrupa ve Afrika, Alman İmparatorluğu; Asya, Avustralya ve Amerika ise Japon İmparatorluğu tarafından yönetilir. Eserin adından da anlaşılacağı üzere Alman İmparatorluğu'nun yönettiği toplum okuyucuya aktarılır. Bu toplumda Hitler "Tanrı" olarak kabul edilir. Fakat Tanrı olarak kabul edilen Hitler, – fiziksel olarak – bilinen Hitler'den farklıdır: "2 metre 10 santim boyunda" (Burdekin, 2014, s. 82), sarı uzun saçlı ve mavi gözlü... İmparatorluk, bir grup Nazi şövalyesi tarafından yönetilir. Bu dünyada okuma-yazma bilmeye gerek yoktur. Sadece teknik kitaplar ve Hitler İncil'i vardır. Geçmişe dair her şey Naziler tarafından yok edilmiş, geçmişle bağlantı tamamen koparılmıştır.

Swastika Geceleri'nde yönetim, ataerkinin vücut bulmuş hali olan Nazi şövalyelerine aittir. Eserde kadının indirgenmesinin yanı sıra 'erkeklik kültü'ne de vurgu yapılmaktadır. Toplumun en üst tabakasını oluşturan Naziler, bir kadının ya da bir Hristiyan'ın dokunamayacağı kadar değerlidir. "Alman düşüncesine göre, bir kadını sevmek, bir kurtçuğu ya da bir Hristiyan'ı sevmekle eşdeğerdir" (Patai, 1984, s. 89). Yönetimi devraldıktan sonra uygulamaya koydukları yasalarla toplumun her kesimini kendi isteklerine göre şekillendirmişlerdir. Kadınlar da şekillendirmelerin en ağırını yaşamışlardır. Bir Nazi erkeğinin kadına dair düşüncesi şu şekildedir: "Kadınların ruhları yoktur; erkeklerle beraber yaşasalar da bir köpeğin bir erkekle yaşamasından farklı değildir bu" (Burdekin, 2014, s. 96). Söz konusu ataerki toplum kadını sessizleştirerek ve güçsüzleştirerek amacına ulaşmış bulunmaktadır.

Ethel

Swastika Geceleri'nde kadın, "damızlık hayvan" muamelesi görür. Bu dünyada kadınlardan nefret edilir ve sadece zorunluluktan dolayı çocuk yapmak için- kadınlarla beraber olunur. Bu dünyaya ait olan kadınların isimleri yoktur. Eserde nadiren de olsa yalnızca üç kadının ismi geçer: Zor yürüyen ve artık kadın olarak bile görülmemeyen yaşlı Marta, romanın sonuna doğru ait olduğu erkek ile yaptığı konuşma ile adı duyulan Ethel ve Ethel'in bebeği Judith. Kadın düşmanlığının yoğun bir şekilde yaşandığı bu dünyada Tanrı Hitler'e atfedilen bir deyiş dile getirilir: "Almanlar, kalplerinizi taşlaştırın. Kalplerinizi her şeye karşı, ama en çok da kadınların gözyaşlarına karşı taşlaştırın. Bir kadının ruhu yoktur ve bu yüzden de acı çekemez. Onun gözyaşları sahtedir, aldatmacadır" (Burdekin, 2014, s. 25). Nazilerin yönettiği bu dünyada Tanrı olarak kabul edilen Hitler'in dünyaya geliş şekli de Nazilerin kadına bakış açısını gözler önüne sermektedir. Hitler'in bir kadından doğmadığına, onun babası Gök Gürültüsü Tanrısının başından infilak ettiğine inanılır. Bu durum, mitolojide Zeus-Athena hikâyesini akla getirir: Zeus'un kızı, Athena bir bebek olarak doğmamıştır. O, babasının kafasından zırhlar içinde ve büyümüş olarak dünyaya gelmiştir (Hamilton, 2011). Hitler'e atfedilen bu dünyaya geliş öyküsü, onun "kadınlarla girilen pis ilişkilerle lekelenmediğini" (Patai, 2014, s. 6) kanıtlamak içindir. Kadınlardan nefret edildiği için homoseksüel ilişkiler popülerdir çünkü erkekler kadınlardan daha bakımlı, çekici ve güzeldir. Kadınların kadına özgü nitelikleri ellerinden alınmıştır. Kafaları tıraşlanmış, kafeslere kapatılmış ve toplumdan ayrı bir bölgede yaşamaktadırlar. "Dışlamak, insanı değersiz hissettirmenin en iyi yoludur" (Burdekin, 2014, s. 165) deyişi bu toplumun kadınlarına gösterilen muamelenin yazıya dökülmüş halidir. Kadınların bir Nazi erkeğini reddetme hakları yoktur ve tecavüz bir suç olarak görülmez. Daphne Patai, tecavüz ve reddetme konularında şu ifadelere yer verir:

Geleneksel, cinsiyet temelinde kutuplaşmış bir toplumda kadınlar reddetme haklarıyla erkek üstünlüğüne meydan okurlar. Dışının seks partnerini seçmesi, pek çok hayvan türünde "doğaldır," ama bu durum insan erkeğinin kibrine karşı sürekli bir hakaret haline gelir. Erkekler kadınları bu haktan mahrum ederek onları kendi isteklerine göre kullanabilecekleri birer nesneye dönüştürürler. Erkeklik kültürü göz önüne alındığında, erkekler elbette kadınlara bu reddetme hakkını uygulamaya devam etmesine izin veremezler. Tecavüzün rutin bir uygulama olarak kurumsallaşması, kadına öneminin ve otonomisinin yok sayıldığını sürekli hatırlatır (Patai, 2014, s. 8).

Kadınların doğurdukları kız çocukları kendilerinde kalırken; erkek çocukları on sekiz aydan sonra onlardan alınır ve babaları tarafından büyütülür. Nazi ideolojisi içine doğan erkeklere doğdukları andan itibaren kadın nefreti aşılana kadar ve en kıymetlilerin Nazi erkeği olarak kendilerinin olduğu dikte edilmektedir. Kendilerinin değersiz olduklarına inandırılan kadınlar için var olan düzene başkaldırmak söz konusu bile değildir. "Olası tek kadın başkaldırısı kadınların ve bunun sonucunda da erkeklerin soyunun tükenmesidir" (Di Minico, 2019, s.9). Erkeklerin değerli olarak kabul edildiği bu toplumda kız çocuk doğurmanın bir önemi yoktur. Kız bebeklerin azlığı ve istenmemesi, bir toplumun yok olmasına zemin hazırlamaktadır. Nesiller boyu saklanan ve gerçek Hitler Dönemi'ni anlatan kitabın emanet edildiği İngiliz Alfred'den bir kız çocuğu olan Ethel'in konuşmaları bu düşünceyi destekler niteliktedir: "...ben rezil bir kadını ama iki oğlan doğurdum. Kıza bir şey yapmayın, ona zarar vermeyin" (Burdekin, 2014, s. 191)! Erkek egemenliğinin yoğun bir şekilde hissedildiği söz konusu toplumda kadınlar, ayrıca, bir mal ya da hayvan gibi sahiplenilmektedir. Özellikle bir Nazi erkeğinin istediği kadına sahip olma hakkı vardır. Bir erkek tarafından sahiplenilen kadın, koluna taktığı beyaz bir kollukla bu durumu ilan etmekte ve böylece başka erkekler tarafından tecavüz edilmekten kurtulmaktadır. Sahiplenilen kadınlar, ait oldukları erkeklere "sahip" kelimesiyle hitap etmekte ve erkek konuşmadan konuşma haklarının olmadığını bilmektedirler. Ethel'in ait olduğu Alfred ile konuşması bu duruma bir örnektir:

Ethel, Alfred'i görünce halsizce ayağa kalktı, önünde eğildi, yatak odasına yöneldi. Alfred konuşmadan o konuşamazdı.

"Otur şuraya Ethel," dedi Alfred. "İstemiyorum."

Kadın ağlamaya başladı.

"Çok utanıyorum, sahip," dedi. Bir kadının olabileceği kadar mutsuzdu. Ona bir kız çocuğu vererek Alfred'i küstürmüştü (Burdekin, 2014, s. 190).

Roman, bir Nazi şövalyesi tarafından ona emanet edilen kitaptan önceden kadınların bir birey olarak yaşadıklarını ve şu anki durumlarından çok farklı olduklarını öğrenen ve kadınlar için umudun son kalesi olarak görülen Alfred'in ölmesiyle biter:

"Edith," diye fısıldadı Alfred.

"O kim?"

"Küçük kızım."

"Onu ne yapmamı istiyorsun?" Fred babasının sayıkladığından emindi ama tek gözü gayet zeki bakıyordu.

"Bilmiyorum. Yapılacak ... bir şey ... yok. Zamana bırakılmalı."

Alfred sustu. Gözünü kapattı (Burdekin, 2014, ss. 231-232).

1984 – George Orwell

1984, anlatılan dünyalar bakımından *Biz* ile benzer özelliklere sahiptir. "1984'ün hayali kötü mekânı olan Okyanusya tam baskı ve manipülasyonun hüküm sürdüğü bir toplumdur" (Çörekçioğlu, 2015, s. 124); söz konusu toplumda meydana gelen olaylar ve toplumun işleyişi okuyucuya aktarılır. Atwood'a göre, George Orwell'in en önemli eserlerinden biri olan "Hayvan Çiftliği" idealist bir özgürlük hareketinin, despot bir zalimin yönettiği totaliter bir diktatörlüğe uzanan gelişim sürecini gösterir; 1984 ise büsbütün böyle bir sistem içinde yaşamının nasıl bir şey olduğunu anlatır" (2014, s. 157). Toplum, baskıcı bir zihniyet tarafından yönetilir. İnsanlar her an izlenir ve her yerde bulunan ve sürekli devlet propagandası yapan tele ekranlarla kontrol altında tutulur. Tele ekranların ayrıca çift taraflı ses dinleme özelliği

vardır, bu sayede insanların evlerinde dahi devlet aleyhine konuşmalarının önüne geçilir. Tele ekranların olmadığı yerlerde insanların kafalarını kaldırmalarına engel olan posterler bulunmaktadır. Kontrol ve baskının yoğun bir şekilde hissedildiği bu toplumda insanların geçmişle bağını koparmak amacıyla tarih silinir ve “bu yolla tamamen hafızasız bir toplum yaratılır” (Çörekçioğlu, 2015, s. 125). Gerçeklik saptırılır ve yalan haberler yayımlanır. Başkaldırının önüne geçmek için devlet dili de kontrolü altına almıştır. Dilde sadeleştirmeye gidilmiş ve isyanı teşvik edecek, düşünmeyi ve sorgulamayı tetikleyecek kelimelerin anlamları saptırılmıştır. Devlet yönetiminden sorumlu olan partinin sloganı bu savı destekler niteliktedir:

SAVAŞ BARIŞTIR

ÖZGÜRLÜK KÖLELİKTİR

CAHİLLİK GÜÇTÜR (Orwell, 2016, s. 28).

Okyanusya’da özel hayat kavramı yoktur. İnsanlar tek tip üniforma giyerler. Sevmek ve âşık olmak yasaktır. Eşlerin sadece çocuk yapması için birlikte olmasına izin verilir. Çocuklar da devlet adına casusluk yapmak üzere yetiştirilir. Bu toplumda güven kavramı tamamen ortadan kaldırılmıştır. Romanın kahramanı Büyük Birader’den nefret eden ve Gerçek Bakanlığı’nda çalışan Winston Smith’tir. İfade ve düşünce özgürlüğünün olmadığı bu toplumda günlük tutmak, Winston için “bireysel isyan”dır (Çörekçioğlu, 2015, s. 124). 1984’te başkarakterin bireysel isyanını paylaşacağı Julia ile tanıştıktan sonraki düşüş hikâyesi anlatılır. Bu süreçte Julia üzerinden çizilen kadın portresi iç açıktır değildir. Roman, Büyük Birader’den nefret eden Winston’ın Büyük Birader’i sevmesiyle son bulur.

Patai (1984), Orwell’in 1984’teki uyarısının sınırlı olduğunu çünkü toplumsal cinsiyet rolleri noktasında herhangi bir farkındalık içermediğini belirtir. Devletin başı olarak resmedilen Büyük Birader’e bakıldığında dahi erkek egemen bir yönetim anlayışının söz konusu olduğu görülebilir. Patai’ye (1984) göre Orwell’in romanı ne erkek egemenliğini sorgular ne de erkekleri kendilerine karşı uyarır. Romanın geneline bakıldığında baskın bir şekilde totalitarizmin insan hayatında ne gibi yıkımlara yol açtığını ve bu konuda dikkatli olunması gerektiğinin mesajı verilir. Her ne kadar toplumsal cinsiyet noktasında istenileni vermemiş olsa da sadece başkarakterlerden olan Julia’ya bakılarak Orwell’in kadına bakış açısı noktasında bilgi sahibi olunabilir.

Julia

Julia, Orwell tarafından “belden aşağısının asisi” (Patai, 1984, s. 88) olarak tanımlanır. Winston, *Biz*’deki D-503’ün aksine onu yönetenlerden nefret eder fakat nefretini ve başkaldırısını dikkat çekmeden ve yakalanmadan kendi içinde yaşar. Julia ise I-330’un aksine siyasi bir amacı, ciddi fikirleri olmayan sadece seks yapmayı, makyajı, çayı, kahveyi, çikolatayı seven bir kadın olarak tanımlanır. Orwell’in kadına dair düşüncesi Zamyatin’inki kadar olumsuzdur.

Winston ile Julia, Julia tarafından Winston’ın eline tutuşturulan “seni seviyorum” (Orwell, 2016, s. 123) yazılı nottan sonra bir ilişkiye başlarlar. Bir yandan sistemi sorgulamaya devam eden Winston, diğer yandan da Julia ile olan yasak ve gizli birlikteliğinin tadını çıkarır. Kimsenin olmadığı yerlerde birlikte olmaya başlayan ikili, bir ikinci el dükkânının üst katını kiralarak ilişkilerine yeni bir boyut kazandırır. Büyük Birader posterlerinin, tele ekranların, düşünce polislerinin olmadığı bir mekânda normal bir ilişki yaşamak isterler. Belli aralıklarla buldukları zamanlarda etrafını kuşatan baskıcı ve yasakçı sistemi sorgulamayı aklına dahi getirmeyen Julia kimi zaman makyaj yaparak kimi zaman getirdiği bulunmayan ve bu nedenle lüks kabul edilen çay, kahve, çikolata, ekme ve reçel gibi ürünlerle sevdiği adamla sadece mutlu zamanlar geçirmek ister. Orwell’a göre, Julia gibiler:

[K]endilerinden istenenin iğrençliğini hiçbir zaman tam olarak kavrayamadıkları gibi, toplumsal olaylarla yeterince ilgilenemedikleri için neler olup bittiğini de göremiyorlardı. Hiçbir şeyi kavrayamadıkları için hiçbir zaman akıllarını kaçırmıyorlardı. Her şeyi yutuyorlar ve hiçbir zarar görmüyorlardı (Orwell, 2016, s. 174).

Julia, Orwell tarafından sistemi sorgulamayan, düşünmeyen, sadece cinsellik ve eğlence peşinde olan bir kadın olarak resmedilir. Booker’a (1994) göre, cinsellik bireyselliği tekrar ortaya çıkarabileceği için Parti tarafından önemli bir alan olarak görülür. Bu nedenle Metin Savaş’ın da dediği gibi aslında Julia için “cinsellik hem özgürlüktür hem de sistemden intikam almanın aykırı bir yoludur” (2019, s. 43). Her ne kadar dışarıdan ateşli bir parti taraftarı gibi görünse de Winston ile kurduğu küçük dünyasıyla aslında sisteme başkaldırır; fakat Orwell, Julia’ya farklı bir gözle bakar. Orwell, Winston’ı sistemi sorgulayan, toplumda var olan sorunları çözüme kavuşturmak isteyen ve toplum için çabalayan bir erkek karakter olarak yansıtırken; Julia’yı ciddi konularla ilgilenmeyen, sadece kendi küçük dünyasında yaşamak ve bunun tadını çıkarmak isteyen bir kadın karakter olarak tanıtır:

“Biz hayattayken herhangi bir şeyin değiştirilebileceğini düşünemiyorum. Yine de küçük direniş grupları orada burada baş gösterebilir; bu küçük gruplar bir araya gelip yavaş yavaş büyüyebilir, dahası arkalarında birkaç belge bırakabilir, o zaman gelecek kuşak bizim bıraktığımız yerden devam edebilir.”

“Gelecek kuşak beni ilgilendirmiyor, canım. Beni bizim ne olacağımız ilgilendiriyor” (Orwell, 2016, s. 173-174).

İç parti üyelerinden O’Brien’in Winston’a ve Julia’ya kendini Parti karşıtı bir örgüt üyesi olarak tanıtmaması ve onlara, düşman olarak görülen Emmanuel Goldstein’in kitabını vermesiyle farklı bir boyuta geçilir. Winston, kitabı merakla okurken; Julia, Winston’ı dinlemez ve her defasında uyuyakalır:

“Julia.”

Yanıt gelmedi.

“Julia uyanık mısın?”

Yanıt yoktu. Uyuyordu (Orwell, 2016, s. 237).

Her şeye rağmen güzel giden birliktelik, kiraladıkları odanın sahibinin bir düşünce polisi; Winston'ın kendiyile aynı safta yer aldığını sandığı O'Brien'in da aslında bir Parti üyesi olduğunun ortaya çıkmasıyla ve bunun sonucunda da her ikisinin yakalanmasıyla noktalanır. Julia ile yaşadığı ilişki Winston'ın dikkatinin dağılmasına, açık vermesine ve kendi içinde yaşadığı devrim hayalinin yok olmasına ve en sonunda yakalanmasına neden olur. Winston ve Julia yakalandıktan sonra her ikisine de işkence edilir. "Julia ve Winston'a yapılan bedensel ve zihinsel işkenceyle her ikisinin de özgürlük bilinci tamamen yok edilir ve her ikisi de Okyanusya toplumunun birer parçası olarak yeniden yaratılır" (Çörekçioğlu, 2015, s. 126). Okuyucuya Julia'dan ziyade Winston'ın yeniden yaratılma süreci aktarılır. Winston, sorgulandıktan sonra hiç kimsenin girmeye cesaret edemediği, asimilasyon evresinin son halkasında yer alan 101 Numaralı Oda'ya götürülür. Toplumla ayak uydurmayı reddedenler bu odada en büyük korkularıyla karşılaşır. Winston'ın en büyük korkusu ise sıçanlardır. Winston'ın yakalandığından beri maruz kaldığı tüm işkencelerden ve 101 Numaralı Oda'ya götürülmesinden sorumlu olan O'Brien, Winston'ı en büyük korkusuyla karşı karşıya getirerek işkencenin en üst basamağına geçer. Orwell, totaliter rejimlerin yarattığı yıkımları Zamyatin'den daha acı ve korkutucu şekilde dile getirir. İşkenceler ve 101 Numaralı Oda'nın Winston'da açtığı yara ayrıntılarıyla okuyucuya aktarılır. Winston,

[Ö]zünde Julia'ya sadık kaldığı takdirde ruhunun kurtarılacağını duyumsar; romantik ama kabul edeceğimiz bir inanç. Oysa her mutlakiyetçi hükümet ve din gibi, Parti de her şahsi sadakatin feda edilerek, bunun yerini Büyük Birader'e mutlak bir sadakatin almasını buyurur (Atwood, 2014, s. 158).

Winston'ın yüzüne sıçanlarla dolu bir kafes takılır. Yüzüne çok yakın bir yerde sıçanları görmeye daha fazla dayanamayan Winston, sonunda sevdiği Julia'ya ihanet eder: "Julia'ya yapın! Julia'ya yapın! Beni bırakın! Julia'ya yapın! İstedığınızı yapın ona, umurumda değil. Yüzünü parolasınlar, her yerini yalayıp yutsunlar. Beni bırakın! Julia'ya yapın! Beni bırakın!" (Orwell, 2016, s. 311). Bu cümleden sonra Winston'ın asimilasyon süreci tamamlanır. Romanın sonunda her ikisinin de birbirine ihanet ettiği belirtilir. Winston, artık Büyük Birader için bir tehdit değildir. O da diğerleri gibi toplumun itaatkâr bir parçası haline gelmiştir. Romanın başlarında defterine defalarca ve nefretle "KAHROLSUN BÜYÜK BİRADER" (Orwell, 2016, s. 30) yazan Winston Smith, romanın sonunda artık "Büyük Birader'i çok seviyordu" (Orwell, 2016, s. 322).

Damızlık Kızın Öyküsü – Margaret Atwood

Feminist distopya türünün önemli eserlerden biri olarak kabul edilen *Damızlık Kızın Öyküsü*'nde muhafazakâr Gilead Cumhuriyeti'nde geçen distopik bir dünya anlatılır. Her şeyin normal seyrinde ilerlediği bir dönemde silahlı bir grup tarafından Amerika başkanı öldürülür ve hükümete darbe yapılır. Darbeden sonra Yakup'un Oğulları diye isimlendirilen bir grup tarafından Gilead Cumhuriyeti kurulur. Eski yaşam koşulları askıya alınır. Kadınlar işten çıkarılır ve banka hesaplarına el konulur. Hükümet kararlarının aksi davranışlarda bulunanlar idam edilir ve Duvar'da günlerce asılı bir şekilde bekletilir. "Herkes 'Gözler' tarafından izlenmekte ve tüm insanlar çevrelerindeki birinin onlardan olabileceği, kendilerinin herhangi bir sözleri ya da davranışlarından dolayı ihbar edileceği ihtimali ve korkusuyla yaşamaktadır" (Temizarabacı Yıldırım, 2016, s. 150). Yakup'un Oğulları, *Damızlık Kızın Öyküsü*'nde toplumu kendi isteklerine göre şekillendiren yönetici gruptur. Muhafazakâr ve ataerkil bir yönetim anlayışı benimseyen Gilead Cumhuriyeti yönetimi, ilk iş olarak hayatın içinde aktif olan kadını eve kapatmış ve söz hakkını elinden almıştır.

Eserde toksik çevre koşullarının yol açtığı kısırlık nedeniyle insan ırkı tehlike altındadır. Tehlikeyi bertaraf etme sorumluluğu ve yükü ataerkil toplum yapısının gereği olarak kadınlara verilmiştir. Bu nedenle bir kast sistemi oluşturulmuş ve toplumun kadınları işlevlerine göre eşler, damızlık kızlar, Marthalar, ekonokadınlar, Teyzeler, Gayri-Kadınlar ve Jezebeller (fahişeler) olarak sınıflara ayrılmıştır. Teyzeler grubundaki kadınlar, damızlık kızların eğitilmesinden, yetiştirilmesinden sorumlu olan ve ayrıca "bu erkek egemen sistemin değerlerini kabul etmiş, hatta belki sistemin kurulmasına katkıda bulunmuş ve bunun karşılığında toplumda sınırlı da olsa bir güç ve otorite elde etmiş, bu gücü de sistemin devamını sağlamak için kullanmakta olan kadınlardır" (Temizarabacı Yıldırım, 2016, s. 154). Gayri-Kadınların ise devlet için hiçbir önemi yoktur. Devletin kendine tehdit olarak gördüğü (feministler gibi) ya da devlete herhangi bir yarar sağlamayan (doğurgan olmayan) kısacası gereksiz olarak addedilen kadınlar Gayri-Kadınlar olarak kabul edilir ve bu kadınlar toplumdan ayrı bir yerde Kolonilerde yaşarlar. Gayri-Kadınların tek faydası toksik çöpleri toplamaktır, yaşamalarının ya da ölmelerinin devlet için pek de bir önemi yoktur. Jezebeller ise Komutanların birlikte olduğu ancak varlıkları herkesçe bilinmeyen kadınlardır. Bu kadınlar için fahişelik, "kendilerine sunulanlar içinde – kolonilere gönderilmek, hizmetçilik yapmak ya da damızlık kız olmak – en fazla özgür olabilecekleri seçenek olarak da görülmektedir" (Temizarabacı Yıldırım, 2016, s. 154).

Fredinki

Eserdeki distopik dünya damızlık bir kız tarafından okuyucuya aktarılır. Kendisi doğurganlığını yitirmediği için devlet tarafından koruma altına alınmıştır: "(...) önemliyim, az bulunur bir şeyim. Ulusal bir kaynağım" (Atwood, 2017, s. 86). O, ayrıca "sadece erkeğin 'kutsal tohumunu' içine alıp saklayan onu büyüten ve zamanı geldiğinde komutana – düzene – teslim edilecek olan bir taşıyıcı, erkeğe ait olan bir bedendir" (Temizarabacı Yıldırım, 2016, s. 152). Devlet herkesin çocuk yapmasına izin vermez. Sadece yüksek tabakanın yani Komutanların üremesine izin verilir. Çocuğu olmayan komutanlara bir damızlık kız atanır ve eşlerinin gözetiminde damızlık kızlarla birlikte olunarak çocuk sahibi olmak amaçlanır. Kendini muhafazakâr olarak betimleyen devlet, evlilik dışı çocuk yapma durumunu yasalarla koruma altına almış ve cinsel birleşmenin zevk amacından ziyade vatani bir görev olarak görülmesi için belli kurallar koymuştur. Taşkın Takış, şiddete uğrayan, öldürülen ya da tecavüz edilen kadınların gazetelerde ya da ekranlarda isimlerinin kullanılmamasına, onun yerine sadece isim ve soy isimlerinin baş harfleriyle anılmalarına ilişkin şu ifadelerde bulunur: "Bir trajedinin içinden süzülüp gelen kimliksiz harfler etrafa derin bir sessizlik yayıyor, bir toplumun mutlak aciziyetini gösteriyor" (2012-2013, s. 8). Damızlık hayvan konumunda olan söz konusu toplumun kadınlarının da kendilerine ait isimleri yoktur. Kendilerine ait isimleri olmayan kimliksiz kadınların durumları da erkek egemen toplum yapısının mutlak aciziyetini ortaya koymaktadır. "Gilead rejiminde Damızlık Kızlar ait oldukları erkeğin ismiyle anılıyorlar. Erkeğin ismine getirilen ilgi zamiri kadının adı yerine kullanılıyor. Gleninki, Fredinki vs..." (Atwood, 2017, s. 34). Eserde toplumun

yaşayış şekli hakkında okuyucuya bilgi veren damızlık kız da Komutan Fred'e ait olduğu için Fredinki olarak adlandırılmaktadır. Feminist distopyalarda var olan kadının kimliksiz durumu, okuyucuya kimliğini kaybetmemesi hususunda bir uyarıdır. Ataerkil düzene ses çıkarılmadığı takdirde olacaklar, söz konusu eserlerde açıkça dile getirilmektedir ve kadının ataerkil düzene başkaldırması gerektiğinin mesajı verilmektedir.

Kimyasal felaketlerden dolayı kısırlığın yaşandığı toplumda kısırlığın erkeğe değil kadına özgü bir durum olduğu yasalarda belirtilmiştir: "Yasak bir sözcük söyledi. Kısır. Artık kısır erkek diye bir şey yok, resmi olarak. Doğurgan ve kısır kadınlar var, kanun böyle" (Atwood, 2017, s. 81). Yönetimin kadınlara karşı olan negatif tutumu, dini inançlarının bir sonucudur. Kadınların Dua Töreni'nde bir Komutan tarafından kadınlara yönelik bir konuşma yapılır:

"Kadın sükûnet ve tam bir teslimiyetle öğrensin."

"Ama bir kadının öğretmesine izin vermiyorum, ne de erkek üzerinde hâkimiyet kurmasına, sessiz kalsın yeter."

"Çünkü önce Âdem yaratıldı, sonra Havva."

"Ve kandırılan Âdem değildi, kadın kandırılıp günah işledi."

"Bununla birlikte, çocuk doğurmakla kurtulacaktır; yeter ki iman ve sevgi ve basiretle birlikte kutsallık üzere olsun" (Atwood, 2017, s. 275).

Dini arkasına alarak ilerleyen ataerkil yapı, suçlu gördüğü Havva'nın günahına kefarete olarak kadınların yani damızlık kızların çocuk yapmasını ister. Üst tabaka aileler için çocuk yapma görevine sadık olması istenen damızlık kızlar, Fredinki tarafından "bir sığır damgası" (Atwood, 2017, s. 316) olarak tanımlanan ve "kadın bedeni üzerine ataerki tarafından uygulanan görünür işaretleri somutlaştıran" (Wills, 1994, s. 62) dövmelemlerle damgalanmışlardır. Bu sayede devletin malı oldukları tescillenmiştir. Erkeğin yaptığı her davranışa bir kılıf uydurulurken; kadın, elinde olmayan olaylardan bile suçlu olarak çıkmaktadır. Dini kurallar da kadınlara göre şekillendirilmekte ve kadın-erkek ilişkisine dair tüm sorumluluk kadına bırakılmaktadır. "Ellerinde değil, Tanrı onları bu biçimde yarattı, ama O, sizi bu biçimde yaratmadı. O, sizi farklı yarattı. Sınırları koymak sizin sorumluluğunuzdur. Sonra size şükran duyulacaktır" (Atwood, 2017, s. 63). Erkeğin irade zayıflığının yaratılışı gereği olduğu ifade edilerek yaptığı ve yapacağı hataların sorumluluğunun kadında olduğu vurgulanmaktadır. Uygulanan her kural ve söylenen her söz, erkeği özgürleştirirken ya da günahlarından arındırırken; kadını daha da tutsaklaştırmakta, sırtına bindiren yük daha da ağırlaşmaktadır.

Eser, evin şoförü olan Nick ile yaşadığı yasak ilişkiden dolayı tutuklanacağını düşünen Fredinki'nin onu almaya gelen, "Göz"lere ait olan ancak Mayday isimli devlete karşı olan bir grubun üyeleri tarafından kullanılan minibüse binmesiyle biter. Fredinki'ne ne olacağı konusunda belirsizlik söz konusudur. Minibüse binerken kurduğu cümleler bir umut da barındırmaktadır: "Ve böylece adımımı atıyorum, içerideki karanlığa; aydınlığa ya da" (Atwood, 2017, s. 64).

Tartışma ve Sonuç

Distopyalarda kadın temsiline odaklanan bu çalışmada distopya türüne ait eserlere yer verilmiş ve bu eserlerde kadının ne şekilde tasvir edildiği irdelenmiştir. Distopya türünün ilk örneklerinden olan *Biz*, "kendinden sonra yazılan eserlere ilham kaynağı olmuştur" (İbisi Temelli, 2017, s. 137). Bireyselliğin ortadan kaldırıldığı, herkesin numaralandırıldığı, devlete mutlak itaat istendiği bir dünyanın anlatıldığı söz konusu eserde kadın karakter, erkeği baştan çıkararak devlete sürükleyen bir kadın olarak anlatılır. Katharine Burdekin tarafından yazılan ve feminist distopya türüne ait olan *Swastika Geceleri*, Adolf Hitler'in "Tanrı" olarak kabul edildiği ve Nazi Şövalyelerinin yönettiği toplumda, birey olarak görülmemeyen, isimleri olmayan, benlikleri ellerinden alınan ve sadece üreme için başvurulan kadınların hikâyesi anlatılır. George Orwell, 1984'ü yazarken *Biz*'i kendine örnek alan yazarlardandır. Gerek tele ekranlar gerek düşünce polisleri gerekse onlara bile gerek kalmadan kendi aile üyeleri tarafından gözetim altında tutulan insanların yaşam mücadelesi verdiği bir toplum yapısının anlatıldığı bu dünyada ise kadın, erkeğin aklını çelen, onu baştan çıkararak, ciddi konulara kafa yormayan, eğlence ve cinsellik düşkünü olarak resmedilir. Margaret Atwood tarafından yazılan *Damızlık Kızın Öyküsü* de *Swastika Geceleri* gibi feminist distopya türüne ait bir eserdir. Muhafazakâr ve ataerkil yönetim anlayışının benimsendiği bu dünyada en ağır yük doğurgan oldukları için damızlık kızlara verilmiştir. Kısırlığın yaygın olduğu bu toplumda toplumun çoğalması için bu kadınlara ihtiyaç duyulmaktadır. *Damızlık Kızın Öyküsü*, birey olma özellikleri ellerinden alınmış, damızlık hayvan muamelesi gören isimsiz kadınların olduğu toplumu anlatır.

İncelenen eserlerden ortaya çıkan bulgular ışığında erkek egemen düşüncenin ve bu düşünceyle şekillenen yönetim şeklinin kadının toplumdaki yerini sekteye uğrattığı sonucuna varılmıştır. Eril düşüncenin hâkim olduğu yerde kadının barınamayacağı, eşit hak ve özgürlüklere sahip olamayacağı ve zamanla ismini dahi kaybedeceği aşikardır. Bu nedenle erkek egemen düşünce sisteminden uzaklaşılmalı ve eşitlikçi bir yol izlenmelidir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Yazar Katkıları: Konsept – Ü. Ç.; Tasarım – Ü. Ç.; Denetim – Ü. Ç.; Kaynaklar – E. Y.; Malzemeler – E. Y.; Veri Toplama ve/veya İşleme – E. Y. Analiz ve/veya Yorum – E. Y., Ü. Ç.; Literatür Taraması – E. Y., Ü. Ç.; Yazma – E. Y., Ü. Ç.; Eleştirel İnceleme – E. Y., Ü. Ç.

Çıkar Çatışması: Yazarlar çıkar çatışması bildirmemişlerdir.

Finansal Destek: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadıklarını beyan etmişlerdir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Author Contributions: Concept – Ü. Ç.; Design – Ü. Ç.; Supervision – Ü. Ç.; Resources – E. Y.; Materials – E. Y.; Data Collection and/or Processing – E. Y.; Analysis and/or Interpretation – E. Y., Ü. Ç.; Literature Search – E. Y., Ü. Ç.; Writing Manuscript – E. Y., Ü. Ç.; Critical Review – E. Y., Ü. Ç.

Declaration of Interests: The authors declare that they have no competing interest.

Funding: The authors declared that this study has received no financial support.

Kaynakça

- Atwood, M. (2014). *Başka dünyalar*. (S. Siral, Çev.). Kolektif Kitap.
- Atwood, M. (2017). *Damızlık kızın öyküsü*. (S. Altınçekiç & Ö. Kabakçıoğlu, Çev.). Doğan Egmont Yayıncılık. (Orijinal yayın tarihi 1985)
- Esed, M. (2017). Kuran-ı Kerim Türkçe meali. Bakara Suresi : 2/35-36. (C. Koçak & A. Ertürk, Çev.). İşaret Yayınları.
- Bauman, Z., & Lyon, D. (2013). *Akışkan gözetim*. (E. Yılmaz, Çev.). Ayrıntı Yayınları. (Orijinal yayın tarihi 2012)
- Booker, M. K. (1994). *The dystopian impulse in modern literature: Fiction as social criticism*. Greenwood Press.
- Burdekin, K. (2014). *Swastika geceleri*. (M. Gün Ayrıl, Çev.). Encore Yayınları. (Orijinal yayın tarihi 1937)
- Cioran, E. M. (2013). *Tarih ve ütopya*. (H. Bayrı, Çev.). Metis Yayınları. (Orijinal yayın tarihi 1960)
- Coleman, R. (2021). Was Eve the first femme fatale? *Verbum et Ecclesia*, 42(1), 1–9. [\[CrossRef\]](#)
- Çörekçiöğlü, H. (2015). *Modernite ve ütopya*. Sentez Yayıncılık.
- Di Minico, E. (2019). Spatial and psychophysical domination of women in dystopia: Swastika Night, Woman on the Edge of Time and the Handmaid's Tale. *Humanities*, 8(1), 1–15. [\[CrossRef\]](#)
- Hamilton, E. (2011). *Mitologya*. (Ü. Tamer, Çev.). Varlık Yayınları. (Orijinal yayın tarihi 1942)
- İbişi Temelli, A. (2017). Distopik bir gelecek kurgusu: Zamyatin'in Biz'i. *Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları*, 33, 133–150.
- Kumar, K. (2005). *Ütopyacılık*. (A. Somel, Çev.). İmge Kitabevi Yayınları. (Orijinal yayın tarihi 1991)
- Kumar, K. (2006). *Modern zamanlarda ütopya ve karşı ütopya*. (A. Galip, Çev.). Kalkedon Yayıncılık.
- Oktan, A., & Küçükalkan, Y. (2013). Kadının şeytani kimyası: 'Üçüncü sayfa' ve 'kıskanmak' filmlerinde kadın tipolojileri". *Toplumsal Cinsiyet II*, 64, 217–232.
- Orwell, G. (2016). *1984*. (C. Üster, Çev.). Can Yayınları. (Orijinal yayın tarihi 1949)
- Patai, D. (1984). Orwell's despair, Burdekin's hope: Gender and power in dystopia. *Women's Studies International Forum*, 7(2), 85–95. [\[CrossRef\]](#)
- Patai, D. (2014). Giriş. *Swastika geceleri* içinde. (M. Gün Ayrıl, Çev.). Encore Yayınları.
- Robson, J. M., & Kinzer, B. L. (Eds.) (1988). *Collected works of John Stuart Mill*. University of Toronto Press.
- Savaş, M. (2019). *Karanlıkta savaşılanlar: 1984 üzerine bir irdeleme*. Çolpan Kitap.
- Takiş, T. (2012–13). Kadın isimlerinin kısaltılışının trajedisi üzerine. *Toplumsal Cinsiyet I*, 63, 7–8.
- Tandaçgüneş, N. (2013). *Ütopya: Antik çağ'dan günümüze "mutluluk vaadi"*. Ayrıntı Yayınları.
- Temizarabacı Yıldırım, Y. (2016). *Ütopyanın kadınları, kadınların ütopyası*. Sel Yayıncılık.
- Wills, D. (1994). *Representing resistance: Feminist dystopia and the revolting body* [Unpublished Doctoral Thesis]. Alberta: University of Alberta Faculty of Graduate Studies and Research.
- Zamyatin, Y. (2014). *Biz*. (F. Ankan & S. Arkan, Çev.). İthaki Yayınları.

Yunan ve Roma Mitolojisinde Göksel Tanrılar

Hipoetral Gods in Greek and Roman Mythology

Cevat BAŞARAN
Korkmaz MERAL

Atatürk Üniversitesi, Edebiyat
Fakültesi, Arkeoloji Bölümü,
Erzurum, Türkiye

Geldi Koca Gök, Gece'yi de getirerek,

Yer'i kapladı, aşka arzulu ve O'nu örttü bütünyle.

Hesiodos, 1977, 176

ÖZ

Yunan ve onun birçok açıdan takipçisi olan Roma mitolojisi, başlangıçtan itibaren benzer özellikler göstermektedir. Yunan mitolojisi ve Yunan mitolojisinin temel elemanlarını alarak daha da zenginleştiren Roma mitolojisi, doğal güçlerin tanrılaştırılması açısından da benzerlikler yansıtmaktadır. Her iki kültür arasında gökyüzüyle ilgili başlangıçtan itibaren hep var olan güçlerin de din ve mitoloji içerisinde önemli bir yere sahip oldukları görülmektedir. Bunlar içerisinde de güneş, ay ve yıldızlar ile gökyüzündeki gece gündüz arasında yaşanan değişimler, birbiriyle akraba sayılmış ve kutsallaştırılmıştır. Özellikle Olymposlular tanrı soyunun gökyüzüyle ilişkili değişimlerinin insanlar üzerinde farklı dönemlerde etkili oldukları izlenmektedir. Bu temel düşünce tarzı, birçok sanatçının eserlerine esin kaynağı olarak yansımıştır.

Anahtar Kelimeler: Yunan, Roma, Mitoloji, Helios, Selene, Eos

ABSTRACT

Greek and Roman mythology, which is its follower in many ways, show similar characteristics from the beginning. Roman mythology, which enriches it by taking the basic elements of Greek mythology and mythology, also reflects similarities in the deification of natural forces. It is seen that the forces that have always existed between the two cultures related to the sky from the beginning also have an important place in religion and mythology. Among these, the changes between the sun, the moon and the stars, and the day and night in the sky were regarded as related and sanctified. In particular, it is observed that the changes of the Olympian god lineage related to the sky were effective on people in different periods. This basic way of thinking has been reflected in the works of many artists as a source of inspiration.

Keywords: Eos, Greece, Helios, mythology, Roman, Selene

Kaos'tan Yeraltı Karanlığı ile Karanlık Gece Doğdu,

Sonra, Gece'den de Esir ve Gündüz ortaya çıktı.

Yer'e gelince; O da parlak yıldızlı Gök'ü doğurdu...

Hesiodos, 1977, 176

Antik Yunan mitolojisi yaratılış efsanesine göre (Hesiodos, 1977, 147-159, 617-735); tüm Titanların babası olan Uranos, (Gökyüzü) çocuklarının gücünden ve kuvvetinden çekinir, onların günün birinde kendi egemenliğini yıkacağından korkardı (Estin & Laporte, 2013, s. 95). Bu yüzden çocuklarının doğumlarından sonra onları yakalar ve Tartaros uçurumundan; diğer Titan çocuklarını esir tuttuğu karanlıklar ülkesi -ölüler diyarı- Hades'e atardı. Toprak ana Gaia'nın (Yeryüzü), çocuklarının bu şekilde cezalandırılıp hapsedilmesine gönüllü razı değildi ve sonunda Gaia bu duruma daha fazla dayanamaz ve olaya müdahale eder. Kocası Uranos'a duyduğu kızgınlık sonucu Gaia, çocukları Titanlarla birlikte hareket eder ve tüm çocuklarının Hades'den kaçmasına yardımcı olur. Böylece aralarında Hyperion'un da olduğu Titanlar, Kronos'un önderliğinde isyan etmiş ve babaları Uranos'u devirerek, "Titan Tanrılar" olarak iktidarı ele

Geliş Tarihi/Received: 27.04.2022
Kabul Tarihi/Accepted: 05.10.2022
Yayın Tarihi/Publication Date: 20.06.2023

Sorumlu Yazar/Corresponding author:
Korkmaz MERAL
E-mail: kmeral@atauni.edu.tr

Cite this article as: Başaran, C., & Meral, K. (2023). Hypoetral gods in Greek and Roman mythology. *Current Perspectives in Social Sciences*, 27(2), 118-132.

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

geçirmişlerdir (Can, 1994, s. 7; Cömert, 2010, s. 20; Hamilton, 1990, s. 11). Ancak Kronos'un sonu da, Titanlar ve Tanrılar arasındaki Titanomakhia Savaşı'na (Tanrılar Devler Savaşı) neden olmasından, babası Uranos'dan farklı olmamıştır.

On yıl süren Titanomakhia Savaşı'nda Zeus'un önderliğindeki Olymposlu Tanrılar Titanları yenmişlerdir. Mitolojik anlatımlara göre, Titan Hyperion da bu savaşa katılmış ve kardeşleri olan Titanları destekler görünse de, 12 kardeşin en kurnazı olan Kronos'un yenilgisinde önemli roller üstlenmiştir. Sonuçta Olymposlu Tanrılar (12 Tanrı), Hyperion ve diğer tüm titanları cezalandırarak; Olymposlu Tanrıların müttefiki Hekatonkheirler'in (Gaia ve Uranos'un 50 başlı 100 kollu çocukları) kapısında nöbet tuttuğu Tartaros karanlığı içine atmışlardır (Homer, 1975, I. 396-406; Erhat, 1972, s. 320; Estin & Laporte, 2013, s. 96).

Antik çağda, Olymposlu tanrılar; Zeus, Apollon ve Artemis'in dünyada hüküm sürdüğüne; Hyperion ile birlikte diğer tüm titanların ise, Tartaros'ta hapsedildiklerine inanılmıştır.

Mitolojiye göre, Yaratılış sonrası göksel varlıkların üç dönemde, dünyadaki insanlar üzerinde etkili oldukları görülmektedir: İlk Evre'de, Titan Soylular; ikinci Evre'de, Olymposlular; Üçüncü Evre'de ise, Romalılar gelmektedir. İlk evrenin göksel tanrılarında insan-üstü güçlerin yoğun olduğu izlenirken; Olymposlular döneminin tanrılarında insancıl özelliklerin ağır bastığına tanık olunur. Romalılar döneminde ise, tanrılar doğüstü niteliklerle ve yeniden Titan soyluların özellikleriyle yansıtılmışlardır.

Göksel tanrılarının oluşmasındaki temel etken insanın biyolojik yapısıdır. Diğer bütün canlılar gibi insan da doğar gelişir ve ölür. Bu değişmez süreç içerisinde yaşamını sürdürebilmesi için bazı temel maddelere gereksinim duyar; insanın en temel biyolojik ihtiyacı, ısı ve ışık kaynağı olan güneştir. Güneş doğar uyanır, güneş batır uyur. Bu temel döngü çerçevesinde de insan öncelikle göksel tanrı düşüncesine inanmış ve zamanla bu temel kaynakla bağlantılı çok sayıda varlığı kutsallaştırmıştır.

Hyperion

Adı "yukarıda giden, dünyanın üstünde dolaşan, yukarıdan gözleyen, izleyen" gözetleyen anlamlarına gelmektedir (Erhat, 1972, s. 160, Tablo 8; Hesiodos, 1977, 194). Mitolojiye göre, Hyperion, Olymposlu Tanrılar'dan çok daha öncesinde hüküm sürmüş, Titanların babası Uranos'un; göklerin ve toprak ana Gaia'nın yeryüzündeki oğlu, günışığı ve aydınlık titanıdır. Bu yüzden gökyüzünün ve ışığın sahibi olan Titan soylu Hyperion, daha sonra Helios'un, Selene'nin ve şafağın tanrıçası olan Eos'un babası sayılmıştır (Can, 1994, s. 422; Cömert, 2010, s. 20; Grimal, 1997, s. 306; Howatson, 2013, s. 369). Hyperion'un insanlığa olan katkısı, insanlara "görme yeteneği, ışığı" vermiş olmasıdır. Bu açıdan bakıldığında görme, göz ile ilgili kabul edilse de, aslında ışık ile ilgilidir; ışık olmayınca göz görevini yapamaz.

Hyperion, Gökleri ve yeri birbirinden ayıran dört sütundan biri olarak kabul edilir ve kızı Şafak söktüğü için muhtemelen doğunun direği/sütunudur. Mitolojiye göre, diğer üç sütundan Sirius Güney; İapetus Batı ve Koeus, Kuzey direk olarak kişileştirilmiştir. Tartaros'a sürgüne gönderilen Titan Hyperion soyluların, Olymposlu tanrılar soyu öncesinde, dünyanın doğu kısmında egemenlik kurup, yönettikleri kabul edildiğinden; Hyperion aynı zamanda "Doğunun Titanı" olarak da büyük saygı görmüştür. Yunan mitolojisinde, Hyperion'un 5 erkek, 6 da kız kardeşi olmak üzere, Karanlıklar yurdu Tartaros'ta 12 titanın olduğuna inanılmıştır (Homer, 1975, I. 396). Hyperion aynı zamanda güneşin, ayın ve yıldızların babasıdır ve göksel ışıklara dayalı zaman kavramının da yönetimini elinde tutmaktadır. Dolayısıyla günümüzde kullandığımız takvim döngüsünün de Hyperion'a ait olduğu benimsenmiştir.

Theia

Titanlardan olan Theia, gökyüzü egemeni Uranos ile toprak ana Gaia'nın kızı; Titan Hyperion'un da kız kardeşi ve eşidir (Erhat, 1972, s. 309, Tablo 4). Titan Theia, "gökyüzü, görüntü ve gökyüzü aydınlığı, gökyüzünün berrak mavisinin titanıdır" (Resim 1). Theia, "önbilicilik-kehanet ve parlayan ışık" anlamına da gelmektedir. Titan Theia'nın diğer ismi olan "Euryphaessa" ise, "geniş ve büyük, ışıltı-parlak yansıma" manasını taşımaktadır. Bu yüzden Theia'ya "Tanrısal ışık" da denilmiştir (Hesiodos, 1977, 222).

Homer, 1975, I. 400) göre Theia, göksel ışık Titan'ı olan erkek kardeşi Hyperion'un karısıdır ve bu evliliklerinden Helios (Güneş), Selene (Ay) ve Eos (Gün Doğumu-Şafak) adlı üç çocukları olmuştur (Can, 1994, s. 492; Grimal, 1997, s. 783). Güneş tanrısı Helios'un ışığı karanlıklar tanrısı Erebus yüzünden kesilmiş; bunun üzerine Helios, annesi Theia'dan yardım istemiştir. Yunan mitolojisine göre güneş tutulumlarının temel nedeni de budur. Ay tanrıçası Selene de, gece karanlığının yeryüzünde yaşayan insanlar ve diğer canlılar için yaratacağı korkuları ve olumsuzlukları annesi Theia'a anlatmış; Theia da, karanlık gece korkularının önüne geçebilmek amacıyla, kızı Selene'ye daha fazla ay ışığı (Dolunay) sağlamıştır. Hyperion Soyluların, Olymposlu Tanrılar döneminde de, dünyanın ait oldukları bölgelerinde varlıklarını sürdürdüklerine inanılmıştır. Şimdi gökyüzüyle, atmosfer olayları ve mevsimlerle ilişkili "Hyperion Soyluları" ve özelliklerini ele alalım:

Helios

Yunan mitolojisinde "Göklerin fırtına tanrısı, şimşeklerin efendisi, yıldırımlar yollayan, gök gürültüsü tanrısı" olarak Zeus kabul edilmesine karşın (Erhat, 1972, s. 321; Estin & Laporte, 2013, s. 3, 7, 10, 95-111); değişmez gücün ve ışığın sembolü güneşin, öz tanrısı olarak Helios karşımıza çıkmaktadır (Bayladı, 1995, s. 101; Cömert, 2010, s. 80; Erhat, 1972, s. 143). Titan Hyperion ve Theia'nın oğlu, Selene ve Eos'un kardeşi olan Helios; ışığın, güneşin, ateşin ve şiir ile falcılığın tanrısı olan Apollon'la bazı açılardan bir tutulmuştur (Hamilton, 1990, s. 17; Howatson, 2013, s. 369). Aslında Yunan ve Roma mitolojisinde güneşin efendisi Helios/Sol'dur. Bazen sadece üzerinde güneş ışınları (şualar) olan baş kısmı (Resim 2 ve 3); bazen de gökyüzünde bir quadriga içerisinde (Resim 2 ve 4) ya da tüm vücudu çıplak olarak elinde bir küre (güneş) tutarken betimlenmiştir.

Hesiodos (Hesiodos, 1977, 147–159) Theogonia'da, Helios'dan şöyle bahseder:

*“Theia Güneş'i (Helios) doğurdu,
Ardından da Ay (Selene) ve Şafak (Eos) tanrıçası geldi.
Dünyadaki insanlar, gökyüzündeki tanrılar için parlıdayıp dururlar...”*

Mitolojik anlatımlarda Helios, güçlü, enerjik ve yakışıklı bir delikanlı olarak tanımlanır. Parlak yüzlü; sakalsız ve bıyiksız, güneş ışınları gibi parlak altın sarısı saçlara sahiptir. Çoğunlukla başının üzeri, güneş ışınlarıyla taçlanmış; yeryüzündeki tüm canlılara hayat veren, yaşamın kaynağı olarak gösterilmiştir. Helios'un güneşsiz ve yağmursuz gökyüzünde ilk parlaması, Uranos'un hadım edilmesi sonrasında gerçekleşmiştir. Dolayısıyla, güneş ve yağmur, yeryüzündeki canlıların yaşaması ve beslenmesi açısından olmazsa olmaz temel kaynaklar olarak görülmekte ve büyük saygı görmektedir. Okeanos Nehrinin doğu kıyısında bulunan sarayında oturan Helios, günlük yolculuğuna, çok hızlı ve arkalarından ateş saçan Pyrois, Aethon, Aeos ve Phlegon isimli dört atın (Hippo Helioi) çektiği araba içerisinde (Grimal, 1997, s. 345), kardeşi Eos'un (Şafak Tanrıçası) işaretleriyle doğudan doğarak başlamakta ve Okeanos üzerinde batmaktadır (Resim 5). Mevsim tanrıçaları olan Hora'ların Hippo Helioi'yi (Helios'un Atları) nehirde yıkayıp otlattıktan sonra, ertesi gün aynı yolculuğu tekrarladıklarına inanılmaktadır (Resim 2 ve 4).

Helios ile Apollon ve özellikle Roma dinindeki karşılığı olan Apollo arasında sonradan bazı benzerlikler kurulmuştur. Oysa Roma mitolojisinde Helios'un tam karşılığı başında güneş şuaları olan “Sol Invictus”tur (Resim 6).

Selene

Yunan mitolojisinde gün ışığı titani Hyperion ile parlayan ışığın titani Theia'nın kızı olarak tanımlanan; aynı zamanda güneş tanrısı Helios ve dünyaya yeni günü müjdeleyen şafak tanrıçası Eos'un da kız kardeşi olan Selene; ay tanrıçasıdır (Bayladı, 1995, s. 105; Cömert, 2010, s. 81; Grimal, 1997, s. 727; Hesiodos, 1977, 385; Howatson, 2013, s. 850). Selene'nin, Roma mitolojisindeki karşılığı Luna'dır (Estin & Laporte, 2013, s. 173). Zeus'tan da, Pandia (Dolunay) isminde bir kız sahibi olmuştur (Erhat, 1972, s. 293). Bir ay tanrıçası olarak başı üzerinde hilal şeklinde bir taç taşımaktadır ve her zaman büyük bir öneme sahiptir. Ay'ın sembolü olan “hilal” bir boğanın boynuzlarına benzetildiği için bazı kaynaklar tarafından “Boğa Boynuzlu Tanrıça” diye de anılmıştır. Gümüş tekerlekli bir biga (iki atın çektiği araba) içerisinde, gökyüzünde dolaşan Selene, güneş tanrısı Helios'un gökyüzünden çekilmesinden sonra insanları aydınlatma görevini devralmakta ve başı üzerindeki hilal şekilli ışık tacıyla, ölümlülerin dünyasını karanlıklardan aydınlığa kavuşturmaktadır (Resim 7 ve 8) Kerenyi'ye göre (2021, s. 197) adı Yunanca “ışık” anlamındaki “selas”tan gelmektedir. Ancak sonradan Selene'nin yerine ışık tanrısı Apollon'un kız kardeşi ay ile ilişkili Artemis/Diana getirilmiş, bu yüzden bazı yazarlar Selene'yi, Artemis gibi tanımlamış ve betimlemişlerdir. Geleneksel mitolojiye göre Helios, yani *güneş*, Selene'nin erkek kardeşiydi. Helios gökyüzündeki yolculuğunu bitirdiğinde, Selene kendi yolculuğuna başlardı. Ayrıca Eos, gün doğumunun sembolü Şafak Tanrıçası da, onun kardeşiydi.

Sanat eserlerinde Selene genelde, bir çift at veya öküz tarafından çekilen gümüş bir savaş arabasını süren, parlak yüzlü güzel bir kadın şeklinde tasvir edilmiştir (Resim 9). “Ay günü (Lundi)” anlamında Pazartesi gününe de adını veren Selene, bazen de Endymion mitolojisinde olduğu gibi, başında bir yarım ay ve elinde bir meşale ile bir quadrigayı sürerken de gösterilmiştir.

Bendis

Bendis, Yunan mitolojisinde “ay ışığı - mehtap tanrıçası” olarak geçer. Bendis Yunanca gizli güzellik ve saklanmış hazine anlamlarına da gelir ve Trakların ay tanrıçası kabul edilir (Erhat, 1972, s. 80). Ayın aydınlık yüzünü, Zeus'tan Dionysos'u doğuran, Trak-Frig kökenli Semele temsil eder; Bendis'in ise, ayın karanlık yüzünde olduğuna ve bazı dönemlerde aydınlık tarafa geçtiğine inanılır. Ayın evreleri de, Bendis'in ayın etrafında yer değiştirmesine başlanır. Hellenistik Dönemde Artemis'le de ilişkilendirilen Bendis, aynı zamanda “ay tanrıçası” olarak da kabul görmüştür (Resim 10 ve 11).

Asteria

Asteria, “yıldızlarla ilgili, yıldızdan gelen, yıldızlı, yıldızlar,” anlamlarına gelmektedir. Yunan mitolojisinde akıl Titanı Koios ile kız kardeşi ve zekâ Titanı Phoebe'nin kızı (Can, 1994, s. 401), Hekate'nin annesi ve bununla birlikte Apollon ve Artemis'in annesi olan Leto'nun kız kardeşidir. Zeus'a karşı koymuş ilk tanrıça olan Asteria, göksel bir güç olarak kabul edilmiştir. Asteria, Titan Perses'ten tanrıça Hekate'yi doğurmuştur (Grimal, 1997, s. 104; Hesiodos, 1977, 409). Bazı kaynaklarda “Burçların Anası” olarak da geçen Asteria, Takımyıldızlara da hayat vermiştir (Resim 12).

Sirius

Sembolizmin en yoğun olduğu yıldızlardan biri olan Sirius (Köpek Yıldızı/Demir Kazık), gökyüzünün en parlak yıldızdır (Grimal, 1997, s. 96). Güneşten sonra en parlak yıldızdır ve Sirius A ve Sirius B olmak üzere iki ayrı yıldızdan oluşan bir çift yıldızdır. Mısır uygarlığı takvimini, Ra'nın güneşi olarak gördüğü Sirius A'nın güneşle birlikte doğuş zamanına göre ayarlamıştır. Eski Yunan'da Sirius A'nın doğuşu, “Köpek Günlerinin Başlangıcı” (Aşırı/Kavurucu Sıcaklar) olarak kabul edilmiştir.

Iapetus

Uranüs ve Gaia'nın oğlu olan Iapetus, karanlık gecelerde yıldızlı gökyüzünün tanrısıdır. Iapetus aynı zamanda “ölümlülük ve yaşam süresi” tanrısıdır (Grimal, 1997, s. 314). Hesiodos'a göre Zeusun öfkesine hedef olan dört efsane kahraman Atlas, Prometheus, Epimetheus ve Menoitios, Iapetus ve Klymene'nin çocuklarıdır (Hesiodos, 1977, 195).

EOS

Yunan mitolojisinde göksel güneş tanrısı Helios'un kız kardeşi, şafak (Gündoğumu), alacakaranlık tanrıçasıdır (Bayladı, 1995, s. 106; Cömert, 2010, s. 81; Erhat, 1972, s. 110; Howatson, 2013, s. 284) (Resim 13 ve 14). Okyanus kanatlı dört atın çektiği quadrigasıyla çıkarak, ağabeyi Helios'un önünden göğe yükselir ve onun aydınlık yolunu açar (Resim 15 ve 16). Yeni bir günün başlangıcı, yeni bir hayatın dönüm noktası, sıkıntılı karanlık gecelerin bitişidir (Boardman, 1975, s. 151, Res. 292). Yıldızları ve rüzgârları da onun oluşturduğu, insanları derin uykularından uyandırdığı ve rüzgârları insanlara gönderdiği kabul edilir (Hesiodos, 1977, 378). Eos'un, rüzgârların efendisi Astraios ile olan birlikteliğinden dört oğlu olur. Euros Doğu rüzgarı (Keşişleme), Zephyros Batı rüzgarı (Karayel), Notos Güney rüzgarı (Lodos) ve Boreas (Poyraz) kuzey yönünden esen, kanatlı birer at olarak tanımlanmıştır. Astraios'tan bir de kızı olur şafak tanrıçası Eos'un (Grimal, 1997, s. 171).

Eosphoros-Phosphoros

Venüs gezegeninin sadece sabah görülebilen yansıması Eosphoros/Phosphoros, "Işığı getiren" anlamına (Dixon-Kennedy, 1998, s. 193) gelir (Resim 17) ve Roma mitolojisinde "Lucifer" adını alır (Cömert, 2010, s. 81; Erhat, 1972, s. 270; Grimal, 1997, s. 655). Başında parlak bir ışık taçı bulunan genç bir delikanlı olarak betimlenmiştir (Resim 18). Aynı isim Hristiyanlıkta "şeytanı tasvir etmek için kullanılmıştır.

Hesperus

Yunan mitolojisinde akşam yıldızı Venüs, Hesperus olarak adlandırılmıştır (Bayladı, 1995, s. 81; Erhat, 1972, s. 156; Grimal, 1997, s. 291). Hesperus, aile bağları olarak Şafak tanrıçası Eos'un oğlu; Sabahyıldızı Phosphoros'un üvey kardeşidir (Hesiodos, 1977, 378; Homeros, 1975, XXII. 317; Diodorus, 4.27.1). Antik Yunan vazo ressamları Eosphoros-Hesperus'u, ya Venüs yıldızının parlayan küresiyle çevrili bir büst şeklinde (Resim 19), ya da bir meşale tutan ve parlayan bir ışın tacıyla taçlandırılmış kanatlı bir tanrıça şeklinde göstermiştir (Resim 20).

Faethon

Helios ve Clymenus'un oğludur, adı "parıldayan gün ışığı" anlamına gelmektedir (Hesiodos, 1977, 380). Babasının quadrigasını alıp çok yükseklere çıktığı için Zeus tarafından cezalandırılmıştır (Resim 6 ve 21).

Iris

İris, gökkuşağı tanrıçasıdır (Cömert, 2010, s. 77). Genelde, kanatlı ve bulutlara su vermesi ve gökkuşağı çıkartması nedeniyle, elinde bir su kabı, hydria ile tanımlanmıştır (Erhat, 1972, s. 175) (Resim 22 ve 23). Thaumias ile Elektra'nın kızı olan İris (Bayladı, 1995, s. 107; Grimal, 1997, s. 343; Howatson, 2013, s. 447), Okeanos'un soyundan gelmektedir. Bir gökkuşağının görüntüsü yağmur yağmadan ortaya çıkmadığı için, İris'in kökeni suyla ilişkili tanrılara bağlanmıştır. 7 renge sahip gökkuşağı, gökyüzüyle yeri birbirine bağladığından; İris'e de, Hermes gibi, Zeus tarafından, gökyüzünden yeryüzüne haber taşıma görevi verilmiştir. Tanrıların insanlara gönderdiği elçi olarak mitlerde yer alan İris'ten, İlyada'da sık sık söz edilmektedir (Homeros, 1975, II. 768-808, XXIV. 143-178). İnsanların kaderlerini elinde tutan Zeus, insanlar hakkındaki mutlu haberleri hep İris aracılığıyla yeryüzüne göndermiştir. İris, rüzgar tanrısı Zephyros'la birleşerek, Eros'u doğurmuştur. Mitolojiye göre, Akhilleus, sevgilisi Patroklos'un cesedini yakmaya çalıştığında alevlerin cılız olması O'nu üzmüş, bu yüzden rüzgarlara dua etmiştir. İris de bu isteği alıp, Zephyros'a götürmüştür. Zeus bir gün deniz Tanrıçası Thetis'i görmek istemiş; İris de onu bulmak için hemen, Okeanos'un koyu dalgalarının içine dalmıştır. Aslında İris, cennet ve dünya arasında bir tür ışık köprüsü kabul edilmiş; dünyadaki sıradan insanlarla, ölümsüz tanrılar arasındaki bağlantı bu şekilde kurulmuştur.

Astraios - Aeolus - Aiolos – Anemoi

Denizler Tanrısı Poseidon'un oğlu; rüzgârların (Anemoi, Roma'da Venti) koruyucu tanrısıdır (Hesiodos, 1977, 245). Bazı araştırmacılara göre Aiolos, Hipotes ile Menalippe'nin oğludur. Mitolojiye göre dört yönden esen 4 rüzgarı (Boreas, Euros, Zephyros ve Notos) deriden bir tulumun içinde ağız bağlı olarak tutmaktadır (Cömert, 2010, s. 81; Grimal, 1997, s. 33). Esiş yönüne göre farklı isimler verilen rüzgârları Aeolia'da dışarıya kapalı bir mağarada saklayan Astraios, sadece baş tanrı Zeus'un emirleri doğrultusunda yeryüzüne salmıştır. Bulutları hareket ettiren ve yağmur yağdıran; denizlerdeki gemilerin de yolculuğunu sağlayan rüzgârlar olduğu için, insanlar üzerinde büyük bir gücü olan Astraios'un, mitolojide adı çok geçmemektedir.

Boreas

Mitolojik sahnelerle göre, sırtında kanatları ve uzun sakalları olan Boreas, bazen kanatlı ayakkabılarla da tanımlanmıştır (Cömert, 2010, s. 81; Grimal, 1997, s. 121; Howatson, 2013, s. 147). Boreas, Eos ile Astraios'un oğludur ve genelde yaşlı bir tanrı olarak betimlenmiştir (Resim 24 ve 25). Boreas, Kuzey-Doğu yönünden esen, batı dilinde Bora; Türkçede "Poyraz" olarak bilinen ve kışın soğuk esen kuzey rüzgârlarının tanrısıdır (Erhat, 1972, s. 81; Hesiodos, 1977, 250). Yunan mitolojisinde Kuzey rüzgarı tanrısı Boreas'ın, İstanbul Boğazı'nda bir mağarasının olduğuna ve kışın soğuk nefesiyle estiği günlerde, bulunduğu mağarayı terk ettiğine inanılmaktadır. Yaz sıcaklığında havayı serinleten Boreas'ın, cennetten estiğine inanılır.

Euros

Roma mitolojisine göre "Vulturna" ismiyle bilinen Euros, doğu yönünden esen rüzgar tanrısıdır (Cömert, 2010, s. 82; Erhat, 1972, s. 119; Grimal, 1997, s. 192) (Resim 26). Eos ile Astraios'un dört oğlundan biridir. Erkek kardeşleri ile birlikte Anemoi yani "rüzgârlar" olarak bilinirler. Yunan mitolojisinde Euros, doğu ve güney-doğudan ılık ılık esmiş ve gittiği her yere aşırı yağış götürmüştür. Bu yüzden mitolojide, Doğu rüzgârlarının pek sevildiği söylenmez.

Zephyros

Batı istikametinden doğuya doğru esen rüzgarın tanrısı Zephyros'tur (Hesiodos, 1977, 255). Homeros'ta, Kuzey-Batı rüzgarı olarak geçer (Homeros, 1976, II. 421; Cömert, 2010, s. 82; Howatson, 2013, s. 1005). Batılı gemicilerin en sevdiği rüzgar olan Zephyros, yumuşak esen bir rüzgardır (Meltem). Denizde yelkenlilere yardım eden tanrı Zephyros'tur. Gençlik ve baharın da sembolü olan Zephyros'un, Yunan mitolojisinde birçok yerde adı geçmektedir. Mitolojiye göre Zephyros, Hyacinthos (Sümbül) adlı bir ölümlüyü sevmiştir (Resim 27). Aynı ölümlüye aşık olan tanrı Apollon'dan sevdiğini kıskanmış ve bu yüzden, sevdiği kadının ölümüne neden olmuştur. Bu yüzden; günümüzde beyaz-pembe Hyacinthos (Sümbül) sadakati; mor Hyacinthos, aşkı temsil etmektedir.

Notus

Yunan mitolojisinde Notus, güneyden esen (Lodos) rüzgarı temsil eden tanrıdır (Erhat, 1972, s. 38, Tablo 6; Grimal, 1997, s. 545; Cömert, 2010, s. 82). Eos ve Astraios'un birlikteliğinden dünyaya gelen oğlu olarak tanımlanmıştır. Yazın aniden yağan sağanak yağışlara ve sel baskınlarına sebep olan; aynı zamanda sıcak esişiyile balıkları ve balıkçıları sersemleten rüzgardır (Resim 28).

Harpy

Okeanos kızı Elektra'nın Thaumias ile birleşmesinden doğmuş Harpyler, "Kapıp Kaçıranlar" anlamına gelmekte; kadın yüzlü, geniş kanatlı, kuş gövdeli sivri pençeli (Akbaba) bir çeşit yırtıcıdır (Cömert, 2010, s. 82; Erhat, 1972, s. 131; Howatson, 2013, s. 362) (Resim 29 ve 30). Üç kız kardeş olan harpyler; Aello (Kasırga) ile Okypete (Hızlı uçan, Fırtına) ve Kelaino (Fırtına öncesi Gökyüzünün kararması) olarak tanımlanmıştır (Erhat, 1972, s.132). Bir efsaneye göre, rüzgar tanrısı Zephyros'la birleşip; Akhileus'un ölümsüz atları, Ksanthos ile Balios'u meydana getirmişlerdir (Erhat, 1972, s. 132; Grimal, 1997, s. 229).

NYKS

Theogonia'da Hesiodos tarafından Khaos'tan doğduğu belirtilen ve Gece'nin tanrıçası olarak tanımlanan Nyks (Hesiodos, 1977, 390; Erhat, 1972, s. 239) aynı zamanda yüksek gökyüzünü ve tanrıların nefes aldığı sonsuzluğu temsil eder. Nyks, yeryüzü karanlığı; erkek kardeşi Erebos ise, yeraltı karanlığı anlamına gelir (Resim 31). Nyks, erkek kardeşi Erebos'la olan birlikteliğinden doğmuş, Aither ve Hemera isimli iki çocuğa sahiptir (Resim 5).

Mitolojiye göre baş tanrı Zeus'un bile kendisinden korktuğu bilinen ve yeryüzü karanlığını simgeleyen Nyks, kendi başına da çocuklara sahip olmuştur. Tüm karanlıkla ilişkili bu çocuklar; kötülüğü, açlığı, yıkım ve ölümü simgeleyen karanlık güçlerdir (Erhat,1972, s. 239; Grimal, 1997, s. 547). Eris-Fitne / Fesat / Öç / Kavga Tanrıçası, Ate-Gaflet Tanrıçası, Lethe-Beyni uyuşturan kötü düşünce Tanrıçası, Apatte-Hile Tanrıçası, Nemesis-İlahi Adalet, İntikam ve Kiskançlık Tanrıçası, Oizys-Yoksulluk Depresyon ve Sefalet Tanrıçası, Filotes-Cinsel Çekim/Cazibe/Yıkım Tanrıçası; Moros-Kader, Ölüm ve Kıyamet Tanrısı, Thanatos-Ölüm Tanrısı, Ker/Keres-Şiddetli ve acılı ölüm Tanrısı, Hypnos-Uyku Tanrısı, Oneiroi-Rüya Tanrısı, Morpheus-Düşler Tanrısı; Moros-Felaket Tanrısı, Momos-İftira Tanrısı, Styks-Nefret Tanrısı, Horkos-Kötülük Yemini ve Bela Tanrısı ve Geras-Yaşlılık Tanrısı'dır.

Erebos

Khaos'tan doğan Erebos, yeraltı karanlığının tanrısı; Gaia ve Nyks'in erkek kardeşidir (Grimal, 1997, s. 175; Hesiodos, 1977, 375). Aynı zamanda Erebos, Hades-Yeraltı dünyasının ölümlülerin ruhlarının ilk geçtikleri üst bölümünün karanlığını da simgeler. Hades'in diğer bölümü ise, daha derinlerde yer alan Tartaros'tur.

Aither

Hesiodos'a göre (Grimal, 1997, s. 34; Hesiodos, 1977, 376), Erebos ile Nyks'ten, yani yeraltı ve yeryüzü karanlığından doğmuştur. Aither, dünyayı saran hava tabakasının üzerindeki, berrak ışıklı gökyüzünü temsil etmektedir.

Hemera

Erebos'un kızı, Aither'in kardeşi Hemera, Theogonia'da iyiliğin tanrıçası; gündüz, gün ışığı, gündüzün aydınlığı olarak tanımlanmaktadır (Grimal, 1997, s. 246; Hesiodos, 1977, 380).

Eris

Khaos'tan ortaya çıkan Erebos (Karanlık) ve Nyks (Gece) den doğmuştur

(Erhat, 1972, s. 114; Grimal, 1997, s. 182; Hesiodos, 1977, 226). Savaş Tanrısı Ares'in kız kardeşidir (Resim 32). Eris; İstirab (Ponos), Unutma (Lethe), Açlık (Limos) ve Keder/üzüntünün (Algos) anneleridir.

Hypnos

Gece Tanrıçası Nyks'in, yeraltında Tartaros'ta oturan çocuğudur (Cömert, 2010, s. 92; Hesiodos, 1977, 370; Howatson, 2013, s. 424). Hypnos'un, Lethe (Unutkanlık) Nehri'nin aktığı ve gece ile gündüzün buluştuğu büyük bir mağarada yaşadığına inanılır (Resim 33). Yatağı abanoz ağacından yapılmıştır; ışık ve ses giremeyen mağaranın girişinde haşhaş ve diğer hipnotize edici bitkiler yetişirdi (Hesiodos, 1977, 237). Hypnos'un karısı halüsinasyon ve rahatlama tanrıçası Pasitheadır. Morpheus da, Hypnos'un bin çocuğundan biridir (Estin & Laporte, 2013, ss. 111, 152). Genelde kanatlı bir genç erkek olarak tasvir edilen Hypnos, yorgun insanların alınlarına sihirli değneğiyle dokunup; üzerlerine iri karanlık kanatlarıyla yelpazeleyerek ya da bir boynuz yardımıyla insanların bedenlerine ağır uyku verici bir madde dökerek, onlara uyku verirdi. Hypnos, tanrıları bile uyutacak güçteydi (Grimal, 1997, s. 306).

Thanatos

Nyks ve Erebos'un oğlu, ölüm tanrısıdır (Cömert, 2010, s. 92; Grimal, 1997, s. 781; Hesiodos, 1977, 320). Hypnos'un ikiz kardeşidir. Kanatlı, belinde kılıçla, bazen de ayaklarını çapraz atmış ve ters meşale ile tanımlanmıştır (Resim 33).

Keres-Ker

Mitolojide ölümü kişileştiren ve savaş meydanlarında insanları, acılı ve kanlı ölümlere sürükleyen tanrıçalardır (Hesiodos, 1977, 750). Nyks'in tek başına doğurduğu Kerler (Keres), ölüm sırasında kişinin yanında bulunmalarına karşın, can alma güçleri yoktu ve yapabildikleri tek şey insanların acı ve ızdırap içerisinde ölmelerini beklemektir. Mitolojinin tanımını yorumlayan seramik sanatçıları Ker'leri, kısmen yarasalar olarak tanımlamış; küt-burunlu, yüzleri tüylü; iri dişli, şişkin gözlü, buruşuk vücutlu, sivri pençeli, kanatlı ve eğri bacaklı göstermiştir (Resim 34).

Oneiros

Gece tanrıçası Nyks'in kızıdır. İnsanların uykularında değişik kılıklarda rüyalarına girebilme yetisine sahiptir. Genelde kötü ve uğursuz rüyaları simgeler (Cömert, 2010, s. 92; Grimal, 1997, s. 576; Hesiodos, 1977, 760). Bir çift siyah kanatla tanımlanmıştır.

Morpheus

Mitolojiye göre Nyks / Pasiphea ve Hypnos'un oğludur, düşler ve rüyalar tanrısıdır (Grimal, 1997, s. 517; Hesiodos, 1977, 760). Rüyalarda insan şeklinde görünmektedir. Başında haşhaş dalı ve çiçekli bir çelenk taşırken, gözleri kapalı gösterilmiştir (Resim 35). Başında kanat şeklinde iki boynuzla sahiptir. Homeros Odysseia'da, doğru ve güzel rüyaların boynuzdan yapılmış bir kapıdan, aldatıcı rüyaların ise, fildişi bir kapıdan geldiğini söyler (Homeros, 1976, IXX, 559-567).

Phobtor

Mitolojiye göre Nyks ve Hypnos'un oğludur, düşler ve rüyalar tanrısıdır (Hesiodos, 1977, 760). Rüyalarda hayvanlar, kuşlar ve yılanlar şeklinde görünmektedir.

Phantasos

Nyks ve Hypnos'un oğludur, düşler ve rüyalar tanrısıdır (Hesiodos, 1977, 760). Rüyalarda su, toprak, taş-kaya ve ahşaptan yapılmış nesnelere şeklinde görünmektedir. Başlangıçta doğal güçleri kutsallaştıran Yunan mitolojisi, bunları kişisel hale getirmiş ve bu yapısını önce titanlarla-devlerle ortaya koymuş; ardından da aynı düşünce şeklini insanların kaderleri üzerinde daha etkili olduğuna inandığı Olymposlu tanrılar kuşağında da sürdürmüştür. Olymposlu tanrılar kuşağında göksel tanrıların başında Zeus gelmektedir.

Zeus

"Tanrıların ve İnsanların Babası" ve "Gökyüzünün Tanrısı" olarak tanımlanan Zeus, Yunan mitolojisinin en güçlü ve önemli tanrısıdır (Bayladı, 1995, s. 27; Erhat, 1972, s. 321; Hamilton, 1990, s. 14; Karaosmanoğlu, 2005, s. 24) Zeus, göksel olaylar olan şimşeklerin ve gök gürültülerinin de tanrısıdır. Bulutları devşirip yağmuru yağdıran, göklerde gürleyen, şimşekler savuran tanrı, çoğu zaman elinde bir şimşekle resmedilmiştir (Resim 36). Zeus aynı zamanda insanların kaderlerini de belirlemektedir (Erhat, 1972, s. 321; Hesiodos, 1977, 880).

Mitolojiye göre, Titanlar soyundan Kronos ve Rhea'nın üç oğlundan biri olan Zeus, kardeşlerinden Poseidon'u Denizler Tanrısı; Hades'i yeraltı tanrısı olarak görevlendirmiş; kendisi de gökyüzü ve yeryüzündekilerin tanrısı olarak, Olympos Dağı'nın zirvesine yerleşmiştir (Can, 1994, s. 27). İnanışa göre tüm gökyüzüyle ilgili olaylar ile yeryüzündekilerin kaderi O'nun idaresindedir. "Baş Tanrı" olan Zeus, diğer bütün Olymposlu tanrıların kendi görevlerini yapmalarını da sağlar (Cömert, 2010, s. 29; Grimal, 1997, s. 821; Howatson, 2013, s. 1005).

Apollon

Zeus ve Leto'nun oğlu olan Apollon, mitolojide müziğin, güzel sanatların, Güneş'in, ateşin ve şiirin tanrısı; kehanette bulunan ön-bilici, öç alıcı tanrıdır (Bayladı, 1995, s. 62; Cömert, 2010, s. 41; Erhat, 1972, s. 47; Hamilton, 1990, s. 16; Karaosmanoğlu, 2005, s. 52, Res.105) (Resim 37). Tıbbi ilimleri, hekimliği insanlara öğreten, iyileştiren Apollon, aynı zamanda Phobios (parlak ışık saçan, aydınlık) gün ışığının (gündüzün) ve gerçeğin tanrısı kabul edilmiştir. Öç alan ve uzaklara ok atabilen Apollon, ışık ülkesi Lykia'lıdır ve güneş ışınları gibi hem hasta edici, hem de iyileştirici tanrıdır. Apollon mitolojide ışıkla özdeşleşmiş ise de, ilk ortaya çıktığında, güneş tanrısı değildir. Asıl Yunan güneş tanrısı Helios'tur. Apollon ve ikiz kız kardeşi Artemis'in, göksel varlıklar güneş ve ay ile özdeşleşmesi, sonradan olmuştur ve özellikle Romalılar döneminde bu anlayış benimsenmiştir. Bu yüzden Anadolu'daki Apollon tapınaklarında giriş doğuya (güneşin doğuşuna-ışığa) Artemis tapınaklarında ise giriş batıya (karanlığın-gecenin gelişine ve ayın çıkışına) çevrilmiştir. Böylece, Apollon ve ikizi Artemis, insanlar üzerindeki ışıkla (gündüz güneş, gece ay) ilgili etkilerini sürdürmüşlerdir (Grimal, 1997, s. 79; Howatson, 2013, s. 68).

Artemis

Zeus ve Leto'nun kızı olan Artemis, Apollon'un ikizidir (Bayladı, 1995, s. 70; Cömert, 2010, s. 46; Erhat, 1972, s. 60; Grimal, 1997, s. 98; Hamilton, 1990, s. 18; Hesiodos, 1977, 917; Howatson, 2013, s. 95; Karaosmanoğlu, 2005, 66, Res.162). Mitolojide vahşi doğanın, avcılık ve okçuluğun, tanrıçası; aynı zamanda karanlık ve ay tanrıçası "Artemis Phoebe"dir (Boardman, 1975, s. 111, Res. 212). Bazen de "gümüş yay kaşlı, parlak ışık saçan, beyaz yüzlü; Zeus'un güzel kızı" gibi özelliklerle tanımlanmıştır (Resim 38). Yunan mitolojisinde asıl ay tanrıçası Selene'dir. Artemis karanlıkta parlayan ışığın, saflığın ve bakireliğin tanrıçasıdır. Roma'nın ay tanrıçası ise, "parıldayan, ışık saçan" özelliklere sahip Diana'dır. Diana Munychia; Ay tanrıçasıdır. Diana Phoebe; parlak cennetin ve ışığın tanrıçasıdır. Diana Agrothera; avcılarının, avın, ormanların, vahşi hayatın, hayvanların koruyucusudur. Aslında Diana, Artemis'ten çok şey almıştır. Artemis, üçlü özelliğe de

sahiptir. Selene Ay tanrıçası; Hekate, karanlıklar, cadılar tanrıçası ve Artemis vahşi doğanın, avcılarının, bakireliğin ve genç kızların tanrıçasıdır. Genelde göksel tanrıların sembolü olan kanatlı iki tanrının daha burada adını saymak gerekir: Eros ve Nike.

Eros

Hesiodos (1977, 116) Kaos'dan doğduğunu belirttiği Eros'un, "ölümsüz tanrıların en güzeli olduğundan ve kaba gücü gerileten, insanların aklını başından alan tek tanrı" olduğundan söz eder (Erhat, 1972, s. 115; Estin & Laporte, 2013, ss. 95, 122, 233 vd.). Yunanlı sanatçılar tarafından genelde kanatlı çocuk ve delikanlı gösterilen Eros'un kanatlı olması, geç dönemde "haberçi ve müjdeleyici" tanrı olmasıyla ilişkili olmalıdır (Estin & Laporte, 2013, s. 122; Grimal, 1997, s. 183).

Nike

Yunanlı sanatçılar tarafından zaferi müjdeleyici, hızla uçan kanatlı bir kız olarak canlandırılır. Hesiodos'a göre, Okeanos kızı Styks'ten doğmadır (Hesiodos, 1977, 384). Nike daha sonraları Tanrıça Athena'nın ek adı, ordulara zafer getiren olarak tanımlanmıştır (Cömert, 2010, s. 77; Erhat, 1972, s. 237, Tablo 6; Grimal, 1997, s. 542)

Sonuç

Önce Yunan mitolojisinde ardından da Roma mitolojisinde karşılaştığımız göksel tanrı ve tanrıçaların en önde gelen özelliği kanatlı olmalarıdır. Ancak kanatlı olan tüm ölümsüzlerin de göksel olduklarını söyleyemeyiz. Hermes'in bazen ayaklarında (Boardman, 1988, s. 31, Res. 38) bazen başı üzerinde, Perseus'un ayaklarında, Eros, Nike ve Gorgoların ise omuzlarında kanatlara yer verilmiştir. Olymposluların bazılarında ise (Zeus-Apollon-Artemis) göksel özellikler geri planda düşünülerek kanatlara yer verilmemiş; Zeus'ta göksel olarak yıldırım demetine (Boardman, 1975, s. 36, Res. 55), kartal ve asaya, Apollon'da ok ve yay'a, Artemis'te ise sadak ve yay'a yer verilmiştir (Estin & Laporte, 2013, s. 104). Aslında atrübüleriyle tanrısal varlıkların tanımını yapmak tamamen Yunan ve Romalı sanatçıların inisiyatifine kalmıştır. Bu konuda sanat çevrelerinde (heykeltıraşlar, seramik sanatçıları) belirlenebilmiş bir kural bulunmamakta; sanatçı tanımladığı kutsal kişiliğin hangi özelliğini ön plana çıkartmak istiyorsa, onu gösterir atribüyü kullanmıştır. Hypnos ve Thanatos'ta olduğu gibi (Boardman, 1988, s. 33, Res. 22). Bu yüzden Berlin Ressamı, M.Ö. 5. yüzyıla ait bir hydria üzerinde tanrı Apollon'u kanatlı üçayak kazana bindirmiştir (Başaran, 2016, s.105, Resim 4; Boardman, 1988, s. 94, Res. 157). Göksel olmayan varlıklarda ise, Perseus'ta ve Triptolemos'un arabasında olduğu gibi, "hızlı olma, uçma ve acele etme" gibi tanımların yansıtılmasında kanat kullanılmıştır. Bu yüzden ki, Tanrıça Demeter, "kanatlı yılanların" çektiği bir arabaya bindirilmiştir. Oysa yılan yeraltına ait bir objedir.

Göksel tanrıların başında, insanın biyolojik hayatının temeli sayılan ısı ve ışık kaynağı güneş gelmektedir. Dünyanın temel düzenine dayalı olarak hareket eden sistem içerisinde güneş doğar, yükselir ve batar. Aynı insan yaşamı gibi. Dolayısıyla bu süreç içerisinde çeşitli evreler yaşanır. Bu düşünceyle her şeyi aydınlatan gün ışığı-gündüz, iyilik ve doğruluğun, karanlık gece ise, kötülüğün simgesi olmuştur. Bu düşünceyle ilgili günümüzde de kullandığımız çok sayıda deyim vardır: Gün ola hayır ola; Gündüzün şerri gecenin hayrından iyidir gibi... Bu yüzden gündüzle ilişkili kavramlar iyilik ve hayır; gece ile ilişkili olanlar kötülük ve şerre yorumlanmıştır.

Bütün kültürlerde olduğu gibi Grek ve Roma inanç sisteminde de göksel tanrılara önemli bir yer ayrılmıştır. Aydınlık ve bunun zıttı olan karanlık kavramları, iyilik ve kötülükle açıklanmaya çalışılmıştır. Bu nedenle, insan için faydalı ve zararlı durumların onları gerçekleştiren göksel tanrıların işi olduğuna inanılmıştır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Yazar Katkıları: Fikir – C.B., K.M.; Tasarım – C.B., K.M.; Denetleme – C.B., K.M.; Kaynaklar – C.B., K.M.; Malzemeler – C.B., K.M.; Veri Toplanması ve/veya İşlemesi – C.B., K.M.; Analiz ve/veya Yorum – C.B., K.M.; Literatür Taraması – C.B., K.M.; Yazıyı Yazan – C.B., K.M.; Eleştirel İnceleme – C.B., K.M.

Çıkar Çatışması: Yazarlar çıkar çatışması bildirmemişlerdir.

Finansal Destek: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadıklarını beyan etmişlerdir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Author Contributions: Concept – C.B., K.M.; Design – C.B., K.M.; Supervision – C.B., K.M.; Resources – C.B., K.M.; Materials – C.B., K.M.; Data Collection and/or Processing – C.B., K.M.; Analysis and/or Interpretation – C.B., K.M.; Literature Search – C.B., K.M.; Writing Manuscript – C.B., K.M.; Critical Review – C.B., K.M.; Other – C.B., K.M.

Declaration of Interests: The authors declare that they have no competing interest.

Funding: The authors declared that this study has received no financial support.

Kaynakça

- Başaran, C. (2016). *Parion tiyatrosu kabartma ve heykeltıraşlık eserleri. Parion Roma tiyatrosu 2006–215 yılı çalışmaları, mimarisi ve buluntuları* (C. Başaran, & H. Ertuğ Ergürer, Ed.) (pp. 105–122). İÇTAŞ A.Ş. Yayınları.
- Bayladı, D. (1995). *Mitoloji: Tanrıların öyküsü*. Say Yayınları.
- Boardman, J. (1975). *Athenian red figure vases*. Thames and Hudson Ltd.
- Boardman, J. (1988). *Athenian black figure vases*. Thames and Hudson Ltd.
- Can, Ş. (1994). *Klasik Yunan mitolojisi*. İnkılap Kitabevi.

- Cömert, B. (2010). *Mitoloji ve ikonografi*. De Ki Basım Yayın LTD.
- Diodorus Siculus, *Bibliotheca Historica* 4.27.1.
- Dixon-Kennedy, M. (1998). *Encyclopedia of Greco-Roman Mythology*. ABC-CLIO.
- Erhat, A. (1972). *Mitoloji sözlüğü*. Remzi Kitabevi.
- Estin, C., & Laporte, H. (2013). *Yunan ve Roma mitolojisi* (M. Eran, Çev.). Tübitak Popüler Bilim Kitapları.
- Grimal, P. (1997). *Mitoloji sözlüğü*. *Yunan ve Roma* (S. Tamgüç & C. Karakaya, Çev.). Sosyal Yayınlar.
- Hamilton, E. (1990). *Mitology* (Ü. Tamer, Çev.). Varlık Yayınları.
- Hesiodos (1977). *Theogonia / tanrıların doğuşu* (S. Eyüboğlu & A. Erhat, Çev.). Türk Tarih Kurumu.
- Homeros (1975). *İlyada*. Sander Yayınları.
- Homeros (1976). *Odysseia*. Sander Yayınları.
- Howatson, M. C. (2013). *Oxford antik çağ sözlüğü* (F. Ersöz, Çev.). Kitap Yayınevi.
- Karaosmanoğlu, M. (2005). *Mitoloji ve Ege'nin tanrıları*. Eser Ofset Matbaacılık.
- Kerenyi, K. (2021). *Yunan mitolojisi: Tanrılar, insanlar ve kahramanlar* (O. Özgül, Çev.). Say Yayınları.

Resim 1.
Theia, Pergamon Zeus Sunağı, Berlin Pergamon Müzesi.

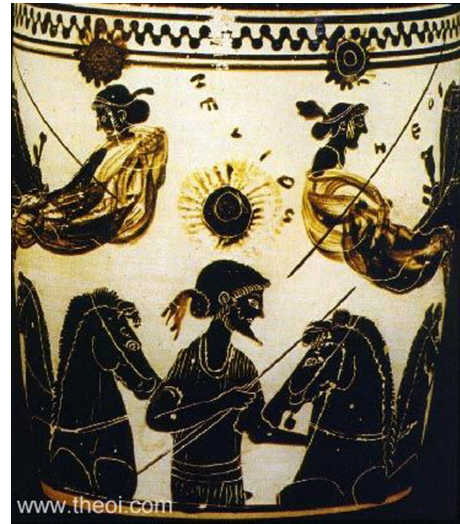
Resim 2.
Helios, Troya Athena İlion Tapınağı, M.Ö. 300-280. Berlin Devlet Müzeleri.

Resim 3.
Helios/Sol Invictus, Yalvaç Müzesi.

Resim 4.
Helios/Faethon, Kalyx Krater, Kırmızı Figür M.Ö. 430. British Müzesi.

Resim 5.
Helios/Nyks, Lekythos, Siyah Figür M.Ö. 5. yy. New York Metropolitan Müzesi.

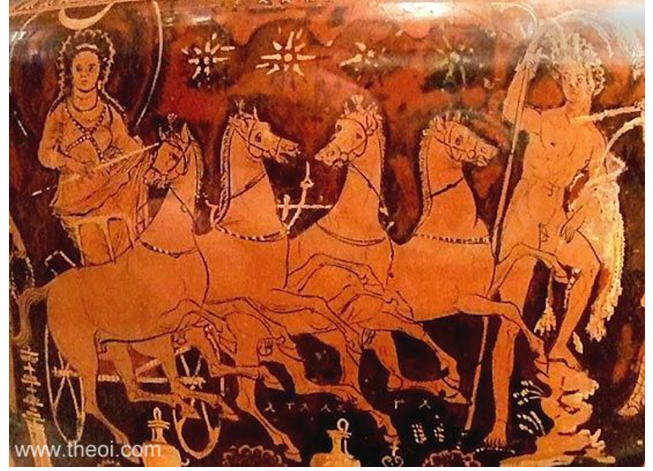
Resim 6.
Helios/Sol, Roma sikkesi.

Resim 7.
Selene, M.Ö. 4. yüzyıl. Roma Capitol Müzesi.

Resim 8.
Selene, M.Ö. 4. yüzyıl. Roma Capitol Müzesi.

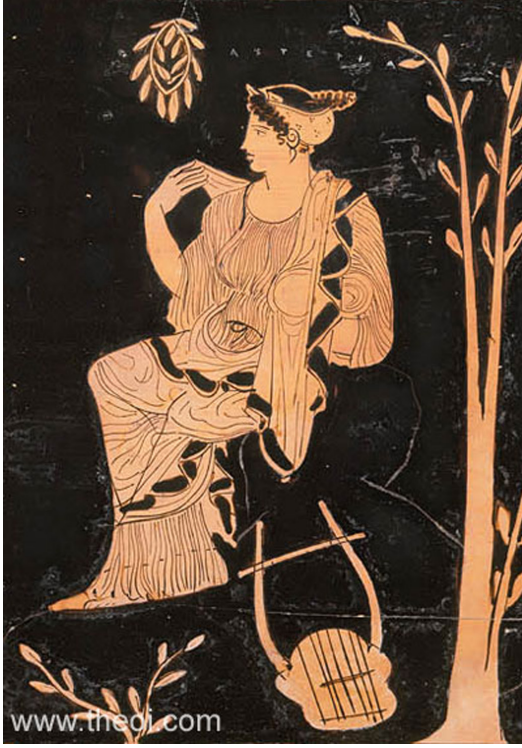
Resim 9.
Selene ve Endymion, Amphora, Kırmızı Figür, M.Ö. 5. yüzyıl.

Resim 10.
Bendis, Krater, Kırmızı Figür M.Ö. 4. yüzyıl.

Resim 11.
Bendis, Amphora, Kırmızı Figür M.Ö. 4. yüzyıl.

Resim 12.
Asteria, Amphora, Kırmızı Figür M.Ö. 400, Boston Güzel Sanatlar Müzesi.

Resim 13.
Eos, (Evelyn De Morgan 1895).

Resim 14.
Eos, Kırmızı Figür, Krater, M.Ö. 4. yüzyıl. New York Metropolitan Müzesi.

Resim 15.
Eos ve Nyks. Volütlü Krater, M.Ö. 320-310, New York Metropolitan Müzesi.

Resim 16.
Eos, Lekythos, Siyah Figür M.Ö. 5. yüzyıl New York Metropolitan Müzesi.

Resim 17.
Eosphoros, Kylix/tondo, Kırmızı Figür, Duris Ressamı, M.Ö. 6. yüzyıl.

Resim 18.
Eosphoros/Lucifer, G. Geefs, St. Paul Katedrali (Modern).

Resim 19.
Hesperus, Lekythos, Kırmızı Figür, M.Ö. 5. yüzyıl British Müzesi.

Resim 20.
Nüks, Hesperus ve Selene, Kaliks Krater, M.Ö. 425-375, Ermitaj Müzesi.

Resim 21.
Helios / Faethon, Kırmızı Figür Krater, M.Ö. 4. yüzyıl.

Resim 22.
Ortada Zeus, solda Hermes, sağda İris, Amphora, Kırmızı Figür M.Ö. 4. yüzyıl.

Resim 23.
İris, Amphora, Kırmızı Figür, M.Ö. 4. yüzyıl. New York Metropolitan Müzesi.

Resim 24.
Boreas, Lekythos, Kırmızı Figür M.Ö. 6. yüzyıl, New York Metropolitan Müzesi.

Resim 25.
Boreas, Atina Rüzgarlar Kulesi.

Resim 26.
Euros, Atina Rüzgarlar Kulesi.

Resim 27.
Zephyros ve Hyacinthus, Kylix, M.Ö. 5. yüzyıl, Boston Güzel Sanatlar Müzesi.

Resim 28.
Notus, Atina Rüzgarlar Kulesi.

Resim 29.
Harpy, Ksanthos Harpy Mezar Anıtı. M.Ö. 5. yüzyıl.

Resim 31.
Nyks, Pergamon Zeus Sunağı, Berlin Pergamon Müzesi.

Resim 32.
Eris, Tondo, Siyah Figür, M.Ö. 6. yüzyıl, Berlin Antika Koleksiyonu Müzesi.

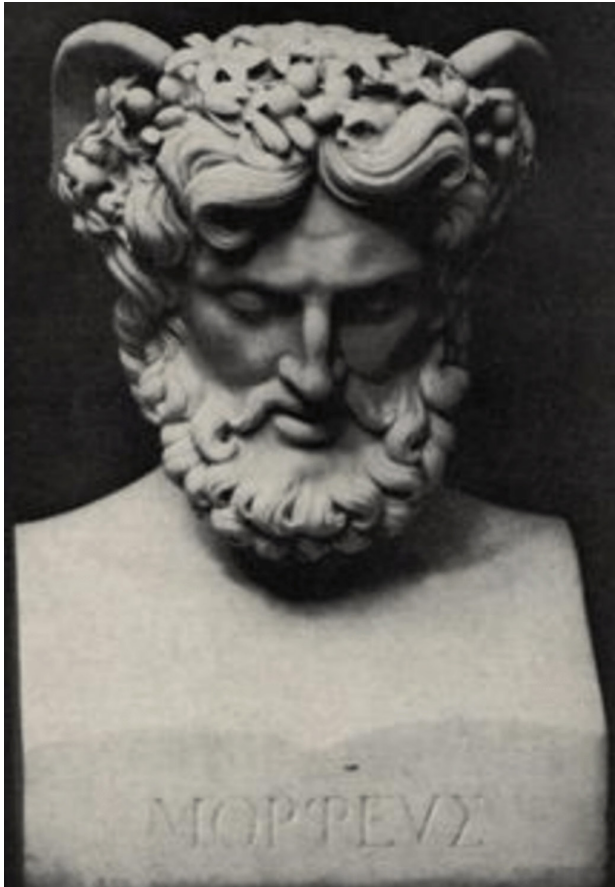
Resim 30.
Harpy, Amphora, Siyah Fig. M.Ö. 6. yüzyıl, Azerbaycan Milli Tarih Müzesi.

Resim 33.
Hypnos and Thanatos, Kırmızı Figür, Kaliks Krater, Euphronios ressamı, M.Ö. 6. yüzyıl, New York Metropolitan Müzesi.

Resim 34.
Keres, Amphora, Kırmızı Figür, M.Ö. 4. yüzyıl, Cleveland Sanat Müzesi.

Resim 35.
Morpheus, M.Ö. 4. yüzyıl, Paris Louvre Müzesi.

Resim 36.
Zeus ve Hera, Amphora, Kırmızı Figür, Nikoxenos Ressamı, M.Ö. 5. yüzyıl.

Resim 37.
Apollon, Hydria, Kırmızı Figür, Berlin Ressamı, M.Ö. 5. yüzyıl.

Resim 38.
Artemis, Kalyx Krater, Niobid Ressamı, M.Ö. 5. yüzyıl.

Hayatın En Üst Katı: Gelenekselden Moderne Yaşlılık Olgusu ve Konum Arayışı

Top Floor of Life and Old Age Phenomenon Quest for Status From the Traditional to the Modern

Esra AYDINBAŞ

Bağımsız Araştırmacı, Ankara,
Türkiye

ÖZ

Bu çalışmada, yaşlılık kavramının algılarda ve mekânlarda geçmişten günümüze yaptığı seyahat ele alınarak değişen ve dönüşen toplumda süregelen konum arayışı tartışılmıştır. Küreselleşen dünyamızda giderek birbirine benzeyen toplumların değerler açısından yüzleştiği tehditlere karşın toplumun doğal süreçte geleneksel motifleri günümüz şartlarına uyarlayarak ürettiği çözümler incelenmiştir. Anadolu kültüründe yaşlılık olgusunun mevcut durumunu belirginleştirmeyi, toplumun kültürel ve dini kodlarından hareketle yeni bir konum arayışına çıkmayı amaçlayan bu çalışmada betimsel yöntem benimsenerek çağdaş literatür kaynakları taranmış, Anadolu coğrafyasında tarihsel süreç incelenmiştir. Bu bağlamda yaşlının toplumdaki işlevinin korunması için birey, aile ve toplumsal açıdan hem dini hem kültürel sorumlulukların ele alındığı çalışmada, toplumun doğal süreçte ortaya koyduğu bir pratik olarak yerinde yaşlanma ve aile büyükleriyle yakın oturma konusu üzerinde durulmuştur. Sonuç olarak gelinen noktada; yaşlıların, Türk-İslam kültüründe sevgi, saygı ve şefkat ekseninde konumlandırıldığı gibi günümüzde de ailedeki ve toplumdaki yerini koruması, torunlarına kültürel aktarım yapabilmesi ve aidiyet hissettiği evinde yaşayıp gerekli hizmetleri evinde alabilmesinin bir gereklilik olduğu vurgulanmıştır. Yaşlılığında hayatının tecrübe açısından en zengin dönemini yaşayan insanın hayattan, aileden, genç kuşaklardan ve sosyal ilişkilerden izole olacağı bir tercih yapma mecburiyeti hissetmemesi için ona bu zenginliğini paylaşarak var olabileceği bir alan açılmalıdır. Tüm sorumluluk ve bakımı, kurumsal hizmet tarafından üstlenilerek bu değerli hazinenin huzurevlerinde saklanması yerine toplumun tamamının hazineden yararlanabileceği politikalar geliştirmenin ve uygulamanın makul yolları aranmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Sosyo-demografik değişim, kurumsal bakım, yerinde yaşlanma, yakın evlerde oturma pratiği, sosyal politika

ABSTRACT

In this study, the evolution of the concept of old age in perceptions and places from the past to our time was discussed with a focus on the never-ending quest for status in a changing and transforming society. The solutions naturally developed by the society over the natural course using traditional motifs against threats to the values of societies, which are increasingly becoming like each other in the globalizing world, were investigated. In this study, which aims to clarify the current situation of the old age phenomenon in Anatolian culture and to seek a new position based on the cultural and religious codes of the society, the descriptive method has been adopted, contemporary literature sources have been scanned, and the historical process in the Anatolian geography has been examined. In this context, the religious and cultural responsibilities of individuals, family members, and society for the protection of the functions of old people in society were addressed in the study, touching on the concept of aging in place and the practice of residing closer to family elders. As a result, it has been emphasized that it is a necessity for the elderly to maintain their place in the family and society today, as they are positioned on the axis of love, respect and compassion in Turkish-Islamic culture, to be able to make cultural transfer to their grandchildren, and to live in their homes where they feel a sense of belonging and receive the necessary services at home. A space should be created for old people to allow them to exist by sharing their rich life experiences with others instead of forcing them to make choices where they will be isolated from life, the family, young generations, and social relations. Reasonable methods

Geliş Tarihi/Received: 20.06.2022

Kabul Tarihi/Accepted: 04.02.2023

Yayın Tarihi/Publication Date: 20.06.2023

Sorumlu Yazar/Corresponding Author:

Esra AYDINBAŞ

E-mail: esraserdaroglu@hotmail.com

Cite this article as: Aydınbaş, E. (2023).

Top floor of life and old age
phenomenon quest for status from
the traditional to the modern.

Current Perspectives in Social Sciences,
27(2), 133-142.

should be sought for developing and implementing policies to ensure that the entire society can make use of the precious treasury of experiences of old people instead of hiding this treasury away in old age asylums where responsibilities and care related to them are undertaken through institutional services.

Keywords: Social-demographic change, institutional care, aging in place, practice of residing close, social policy

Giriş

Tüm çağlarda kültürümüzün temelini oluşturan sevgi ve şefkat duygusu aileye ve yaşlıya bakış açımızı da şekillendirmiş, yaşlı büyüklerimiz bolluk ve bereket kaynağı olarak nitelendirilmiştir. Bunun yanı sıra her geçen gün biraz daha küreselleşen dünyamızda, kitle iletişim araçlarının etkisiyle toplumsal değerler ve kültürel öğeler açısından farkların giderek azaldığı, toplumların kendi kültürlerinden uzaklaşarak birbirine benzedikleri görülmektedir. Kılıç (2005, ss. 83-84) bu durumu, küresel pazar ekseninde oluşturulan maddi değerlerin, gittikleri ülkelere kendi anlam ve kültür kodlarını da beraberinde götürmesine bağlamaktadır. Bu ürünleri tüketen toplumlar ürünlerle birlikte arka planda yer alan değerleri de almakta ve böylece toplumlar devamlı bir tüketime teşvik edilmektedir. Böylece toplumların değerlerinin bir kısmı yok olurken, bir kısmının önemi artmakta ve birçoğunun ise anlamı değişmektedir. Dolayısıyla sosyal değişim kaçınılmaz bir hâl almaktadır. Örneğin doğuda henüz geleneksel kültürde bağlılık ve kolektivist değerler önem taşırken batı kültürünün başarılı yaşlanma modelini esas alan yaklaşım bireysellik ve bağımsızlık perspektifinden bakmakta ve yaşlılığı bağımlılık, zayıflık ve kırılabilirlik süreçleriyle açıklamaktadır. Bu perspektif yaşlılığı bireyin bağımsızlığını engelleyen bir olgu olarak ele almakta ve kurumsal bakımı ön plana çıkarmaktadır. Doğu Asya'da uyum ve denge esas alınırken Amerikan kültüründe refahın çekirdeğini başarı oluşturmaktadır (Fry ve ark., 1997, ss. 99-100; Liang & Luo, 2012, s. 327; Uchida ve ark., 2004, ss. 223-224). Dolayısıyla gerçekle çok da tutarlı olmayan başarılı yaşlılık kriterlerini sağlayamayan insanlar bakım hizmeti almaya yönlendirilmekte ve böylece genç kuşakların sözde özgürlüğünü kısıtlayan faktörler bertaraf edilmiş olmaktadır. Bu durumda kurumsal hizmetin gerekçe ve amacının eskiden bu yana oldukça değişmiş olduğu görülmektedir.

Yaşlılık kavramının geçmişten günümüze değişen algısıyla birlikte yaşlıların refahına yönelik sosyal politikalar da aynı ekseninde değişmektedir. Refah düzeyi yüksek ülkelerle birlikte dünyanın genel durumuna bakıldığında gelişen ve değişen yaşlılık politikalarının pratikte karşılığı; gazete manşetlerine düşen fotoğraflarda beklenilen aksine üzücü manzaralar yansıtmaktadır. Bakım hizmetleri, sağlık ve sosyal güvence bakımından yaşlıların konforlu bir yaşam sürdüğü bu ülkelerde madalyonun diğer tarafında toplumun genç ya da yaşlı her ferdinin yaşadığı derin bir yalnızlık gözlemlenmektedir. Bu durum, refah düzeyi ile sosyal tecrit arasında bir bağlantı olup olmadığını akıllara getirmektedir. Zayıf aile bağları ve komşuluk ilişkilerinde geline son nokta buna işaret etmektedir. Yaşlılık uygulamaları açısından tüm dünyanın örnek aldığı Norveç'in başkenti Oslo'da yaşanan bir hadise bu derin yalnızlığı gözler önüne sermektedir. Bir apartman dairesinde yalnız yaşayan 60 yaşlarında bir insanın ölümü 9 yıl sonra fark edilebilmektedir (NTV, 2021). Birden fazla çocuğu olan bir insan, konforlu yaşamının içinde böylesine bir yalnızlığa mahkum olabilmektedir. Ülkelerin refah kavramı hakkında önemli veriler sağlayan bu haberlerden bir örnek de Almanya'da Kuzey Ren Vestfalya eyaletinden gelmektedir. Münster kenti yakınlarında bulunan Senden'deki evinde tek başına yaşayan emekli bir insan 2011 yılında evinde vefat ettikten 8 sene sonra bulunduğu binada bir yangın çıkması sonucu itfaiyeciler tarafından fark edilmiştir (Anadolu Ajansı, 2019). Bu örnekte de faturaları otomatik ödeme talimatıyla günün gününe ödenen ve kimseye muhtaç olmayan yaşlı bir insanın konforlu hayatının arkasında yaşanan derin yalnızlık ve acı, çarpıcı bir fotoğrafla karşımıza çıkmaktadır. Refah düzeyi yüksek bir hayatın sonunda, evde köpeğiyle birlikte iskelete dönen bedenleri, yaşadıkları toplumun nerede hata yaptığını gözler önüne sermektedir. Yaşlılık politikalarında geline son nokta böyleyken pandemiye gafil avlanan dünya, yaşlılığın mevcut şartlarını ayan beyan yansıtan fotoğraflar vermeye devam etmiştir. Krizin en vahim görüntüleri ise yine refah düzeyi yüksek ülkelere gelmiştir. New York'ta huzurevlerinde yaşlılar yataklarında, aç, susuz ve nefessiz bir şekilde ölüme terk edilirken (BBC News, 2020), İngiltere'de hastaneye dahi kabul edilmemiş, evde yalnız başına ölmüş ve cesetleri haftalar sonra bulunmuştur (The Associated Press, 2020). Benzer durumda olan İspanya'da ise huzurevlerine terk edilmiş yaşlılar yataklarında ölü olarak bulunmuştur (Togoh, 2020). Yaşlıları böyle zor zamanlarda, yaşamaktan başka seçeneklere yönlendirmek ise artık sıradan normal bir davranış hâlini almış; ülke ekonomisi için yaşlıları ölüme davet eden Teksas Vali Yardımcısı bunu söylerken hiç utanmamıştır (Madani, 2020). Yaşanan bu örnekler, vicdan ekseninde şekillenmeyen hiçbir kavramın insani sonuçlar vermeyeceğini refah kavramı üzerinden dünyanın yüzüne çarpmaktadır.

Tüm dünyayı etkisi altına alan pandemide dünyadan yansıyan fotoğraflara karşın Türkiye'de huzurevlerinde krizin başarılı bir şekilde yönetildiğini söylemek mümkündür. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'nın kurumlar için hazırladığı salgın öncesi bilgilendirme rehberleri, huzurevi ve bakım merkezlerinde henüz Türkiye'de vaka görülmeden alınan tedbirler, vakalar görülmeye başladıktan sonra tüm il müdürlüklerinde kurulan izleme ve takip birimleri, birimler arası sağlanan hızlı haberleşme ağı ve düzenli toplantılar, kurumlarda personelin 14 gün vardiya sistemi ile çalışması ve vardiya değişimlerinde personele yeniden test uygulanması, aile bilgi sistemi üzerinden kurumların ihtiyaçlarının ve stoklarının, dezenfekte ürünlerinin, koruyucu donanımlarının takip edilebildiği bir modül oluşturulması, kurumlara giriş-çıkışların ve yeni kabullerin durdurulması ile bulaş yolunun kesilmesi, kurumlarda olası risklere karşı izolasyon katları ve odaları kurulması, herhangi bir sebeple hastanede gördüğü tedavi sonrası taburcu olan yaşlıların risk oluşturmadan hizmet almaları için bağımsız alanlarda izolasyon merkezleri kurulması gibi tedbirler Dünya Sağlık Örgütü tarafından kayıtlara geçirilmiş, bu uygulamaların dünyada örnek teşkil etmesi amacıyla yayınlanmasına karar verilmiştir (Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2020a). Ülkemizde yaşlı hastalara tahsis edilen yatak ve solunum cihazı sayısı ortalamanın üstünde tutularak yaşlıların tedavisine öncelik verilmiştir. Yaşlılara gösterilen bu özen, büyüklerimizin geleneksel Türk toplumundaki konumunu koruyor olduğuna işaret etse de modernleşmekte olan her toplum küreselleşen dünyanın dayattığı değerler açısından tehdit altındadır.

Yaşlılık algısı açısından toplumlar arasındaki farklılık giderek ortadan kalkmakta modernleşen ve değerleri üretim ve tüketim ilişkileri üzerinden okumaya başlayan her toplumun yaşlıya bakışı değişmektedir. Üretime aktif katkı sunamayan yaşlının tüketici olarak algılandığı bu bakış açısı, yaşlıyı değersiz bir yerde konumlandırmaktadır. Yaşlının sosyal statüsü zarar görmekte, ona yönelik davranış ve tutumlar olumsuz etkilenmektedir (Ceylan, 2015, ss. 25-54) Bu durumda Türkiye’de toplumsal değişim göz önünde bulundurularak aile ilişkileri yeniden değerlendirilmeli, modern toplumun aile modeli olan çekirdek ailede, büyüklerin yerinin belirlenmesine yönelik sağlam adımlar atılmalıdır. Geleneksel kültürde olduğu gibi aile bağlarının iyileşmesine ve yaşlıların ailedeki yerinin korunmasına yönelik sosyal politikalara ihtiyaç vardır (Tufan & Yazıcı, 2009, ss. 50-51).

Amaç ve Yöntem

Sosyo-ekonomik açıdan gelişmiş ülkelerde her yedi insandan biri 65 yaşın üzerindeyken 2030 yılında her dört kişiden birinin 65 yaş üzeri olması tahmin edilmektedir (World Health Organization, 2002). Türkiye’de ve Dünya’da yaşlı nüfus üzerinde belirgin bir şekilde gözlemlenen demografik dönüşüm karşısında her toplum özgün kültürel yapısını koruyarak yeni düzenlemelere gitmelidir. Her geçen gün bu dönüşümden ve değişimden payını almaya devam eden Türkiye için yeni sosyal politikalara ihtiyaç doğmaktadır. Bu bağlamda araştırmanın amacı yaşlının toplumdaki işlevinin korunması için gelenekten günümüze uyarlanabilecek uygulamalar açısından makul bir çözüm arayışı ortaya koymaktır.

Bu çalışmada betimsel yöntem benimsenerek, yaşlılık olgusuna ilişkin çağdaş literatür kaynakları taranmış, yaşlının toplumdaki konumu açısından Anadolu coğrafyasında tarihsel süreç incelenmiştir. Küreselleşen dünyamızda giderek birbirine benzeyen toplumların değerler açısından yüzleştiği tehditlere karşın toplumun doğal süreçte geleneksel motifleri günümüz şartlarına uyarlayarak ürettiği çözümlere odaklanılmış, birey, aile ve toplumsal açıdan hem dini hem kültürel sorumluluklar yaşlılık konusu açısından ele alınmıştır. Türk-İslam kültüründe sevgi, saygı ve şefkat ekseninde konumlandırılan yaşlıların günümüzde de ailedeki ve toplumdaki yerini koruması, torunlarına kültürel aktarım yapabilmesi ve aidiyet hissettiği evinde yaşayıp gerekli hizmetleri evinde alabilmesi için geleneğe uygun sosyal politikalar geliştirmenin ve uygulamanın gerekliliği üzerinde durulmuştur.

Geniş aile geleneğinden yakın oturma pratiğine, kurumsal bakımdan yerinde yaşlanmaya, kontrolsüz değişimden kültürel kodlara, yaşlılık olgusuna açıklık getiren araştırma, eski ile yeni, küresel ile yerel perspektiflerden karşılaştırmalı bir bakış açısı sunması açısından önem taşımaktadır.

Geniş Aile Geleneğinden Yakın Oturma Pratiğine

Kayıpları ve kazanımlarıyla birlikte yaşlı büyüklerini önemseyen ve geliştiren bir toplum varsa o toplumun yaşlıları konumlarını koruyarak var olmaya devam ederler. Çocukları ise umut ve güven içinde büyürler. Bu tespiti yapan Molidoma Patrice Somé (1994, s. 11) dört yaşında bir çocukken bir Cizvit rahibi tarafından Batı Afrika’nın Yukarı Volta kentine bağlı köyünden alınıp ruhban okuluna götürülür. Tam 15 yıl yaşadığı tecrit sonrasında kaçır ve köyündeki kabilesine geri döner. Ailesi ve aidiyet hissettiği her şeyden uzak yaşadığı bu mahrumiyet sürecinden sonra büyükbabasından ve eski kuşaklardan öğrendiklerini yani yüzyıllarca birikerek oluşan kadim bilgeliği tüm dünya ile paylaşır. Başlangıç noktam diye nitelendirdiği dönüşünde eski ve yeni arasındaki o güçlü bağa ve o bağın önemine işaret eder. Resnick de (1987, ss. 13-15) bu düşünceyi destekler nitelikte; gerçek bir dünyanın ancak kuşak çeşitliliğiyle var olabileceğini dile getirir. Toplumla bağlantılı gerçek bir öğrenme ancak eski ve yeni kuşağın bir arada olduğu bir öğrenme şeklidir.

Geleneksel kültürde, bilgi, hikmet ve tecrübesine bağlı olarak geçmişte temsil eden yaşlısıyla, içinde bulunduğumuz zamanı temsil eden yetişkinleriyle, umudu ve geleceği temsil eden çocuklarıyla her kuşağın ayrı bir yeri ve değeri vardır. Kuşaklararası iletişim ailedeki her kuşak için önemli ve anlamlıdır (Altan & Tarhan, 2018, s. 27). Geniş aile bağlarına duyduğu ihtiyaç açısından oldukça önemli bir evrede olan çocukların yetişme çağı, anne babanın sorumluluk ve meşguliyetlerinin yoğun olduğu dönemlere denk gelir. Çocuğun ilgi ve sevgiye en ihtiyaç duyduğu bu evrede anne-baba bir yandan, hayata dair hayal kurmak, hedef belirlemek, hedefler için çabalamak, çalışmak, üretmek kazanmak, yetmeye ve yetişmeye çalışmakla meşguldür. Ayrıca çocuk bakımı ve eğitimi açısından yaşlılara göre tecrübesizdir. Buna karşın büyükbaba ve büyükanneler, çocukların ilgi ve sevgi gereksinimine cevap vermek, bilgi ve becerilerini paylaşmak, kültür aktarımı yapmak, onlarla nitelikli zaman geçirmek için yaşamlarının en uygun dönemlerinde olabirler. Hem deneyim zenginliği hem de meşguliyet açısından şartlar torun yetiştirmek için genellikle elverişlidir. Zira yaşam deneyimleri ve bu deneyimlerin onlara kazandırmış olduğu bilgelik ve olgunlukla birlikte onların varlığı ailenin denge unsurunu oluşturabilmektedir (Özmete, 2017, ss. 1-2). Buna karşın King’e göre, yaşlılıkta çocuklarla ve torunlarla farklı coğrafyalarda yaşıyor olmak hayata katılımı azaltan ve aile hayatını olumsuz etkileyen bir gerçek olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum yaş ilerledikçe insana durağanlık ve işe yaramazlık hissi yaşatabilmekte, psikolojik desteğe gerekeç oluşturulan etkenlerden biri olabilmektedir (Akt. Erikson., 2014, s. 100). Öte yandan kadın nasıl geleneksel toplumda çalışma hayatının içinde ise günümüzde de bu durum daha yoğun olarak devam etmektedir. Fakat bu kez aile büyükleri rollerinin başında olamamaktadır. Çocuklar okuldan çıktığında anne babalarının henüz işte olması sebebiyle o çocuklar için güvenilir bir yetişkin ihtiyacı doğmaktadır. Eskiden annesi işinin başındayken çocuk dedesi ve ninesinden değerleri ve kültürel mirası devralıyorken şimdilerde o çocuk kurumsal bakımla profesyonel hizmet almaktadır. Çünkü büyük olasılıkla dede ve ninesi memlekette çocuk ise onlardan çok uzaktadır. Bu açıdan yaşlıların, dede ya da ninelik rollerini gerçekleştirebiliyor olmaları, ihtiyaç duydukları hayati katılımı sağlayabilmeleri açısından önem taşımaktadır. Altan ve Tarhan’ın (2018, ss. 36-38) bulgularına göre, yaşlılar torunlarıyla nitelikli zaman geçirdiğinde zihinsel, bedensel ve psikolojik açıdan beslenebilmekte, uyumlu yaşlanma sürecine katkı sağlayabilmekte, hayatı anlamlandırıp benlik bütünlüğünü hissedebilmektedir. Bu bağlamda Tornstam da (2011, s. 176) benzer bir tespitte bulunarak, yaşlıların çocuklarla derin ve anlamlı bağlar kurmasının onlar için önem taşıyığını söyler. Yaşlılıkta yüzeysel sosyalleşmeye ilgi kaybolurken, gençlerle, çocuklarla, kendinden sonraki kuşaklarla daha nitelikli ve derin ilişkiler önem kazanmaktadır. Durum böyleyken Türkiye Aile Yapısı Araştırması’nın (2014) verileri Türkiye’de torununa bakan anneanne oranının %3,9, babaanne oranının ise %5,3 olduğunu göstermektedir. Evler arası mesafe ya da sağlık sorunları gibi faktörler bu oranların artmasını engellemektedir fakat uygun sosyal politikalarla bu

oranı artırmak mümkün olabilir. Çocukların ve yaşlıların birbirine ihtiyacının olduğu bu şartlarda Türkiye'de geniş aile, yerini çekirdek aileye bıraksa da yakın evlerde oturma uygulaması, aile ilişkilerinin devam ettiğini göstermektedir (Wolf & Aykan, 2000, ss. 415-417). Geniş ailenin günümüze uyarlanmış bir biçimi olarak yaşlı büyüklerle kapı komşu olma pratiğinde, geniş aile geleneği birçok açıdan işlevine devam etmektedir. Böylece karşılıklı destek ve yakın ilişki ömür boyu sürebilir (İmamoğlu ve ark., 1993, ss. 38-39). Türkiye Aile Yapısı Araştırması'nın (2011) verilerine göre 2006 yılında en az bir akrabası ile aynı binada yaşayanların oranı %13'tür. Çoğunlukla yetişkin çocuklar, kayınvalide-kayınpeder ya da anne baba ile aynı binada yaşamaktadır. Beş yıl sonraki veriler aynı binada yaşayanların oranının %17'ye yükseldiğini göstermektedir. Bu oran yükselirken çocuğuyla aynı evde yaşayan kayınvalide-kayınpeder ya da anne baba oranında düşüş görülmektedir. Duruma bakılırsa aynı evde yaşayanlar aynı bina içerisinde başka bir daireye geçmiş olabilirler (Özbay, 2011, ss. 75-80). Aynı evde yaşamak yerine aynı mahallede, yakın evlerde yaşayarak hayatı paylaşmaya devam etmek, ailenin her ferдинin özerkliği ve dengeli bağlar kurmak açısından nitelikli görünmektedir (Aytaç, 1998, ss. 260-262). Kültürün doğal akışında toplumun kendi ürettiği çözümler Türkiye'nin modernleşme sürecinde sosyal politikalara yön vermesi açısından önemli veriler sağlamaktadır. İnanç ve değerler ekseninde hayatın akışında gözlemlenen bu pratikler diğer ülkelerin genel görünümünden biraz farklı izlenimler oluşturmaktadır. Aile büyükleriyle aynı evi paylaşanlar ya da yakın evlerde yaşayanların oranı bu görüşü destekler niteliktedir. Dolayısıyla huzurevlerini yaygınlaştırmak yerine geleneğin günümüze en uygun yöntemlerle uyarlanması ve bu yönde gereken teşviklerin yapılması, aile kültürünün korunması açısından daha uygun görünmektedir.

Kontrolsüz Değişimden Kültürel Kodlara

Tarih boyu yaşanan siyasal, sosyal, kültürel ve ekonomik süreçlere, çevreye ve yöreye göre değişen yaşlılık algısı, yaşlının sosyal konumunun ve ona yönelik tutum ve davranışların belirleyicisi olmuştur. Geleneksel toplumlarda demografik yapı, kültür ve değerler açısından toplum henüz değişmediği için yaşlılık deneyim ve gücün sembolüdür. Geleneksel Türk toplumları, deneyim ve bilgi açısından *aksakal* olarak nitelendirildiği yaşlının bilgeliğine her dönemde başvurmuştur. "*Türk karır, kılıcı karırmaz (Türk yaşlanır, kılıcı yaşlanmaz)*" atasözü, toplumda yaşlıların statü ve değerini vefat edinceye dek koruduğunu göstermektedir (Ceylan, 2018, s. 517). Gerek cenaze işlemleri ya da hastalıkların tedavisi gibi tecrübe gerektiren konularda bilgi ve deneyim zenginliği sebebiyle gerek İslamiyet'in kabulüyle birlikte benimsenen dini bir sorumluluk bilinci ile Türk kültüründe yaşlının konumu geçmişten günümüze yerini korumuştur. Bir Oğuz atasözüne "Söz ulunun, su kiçiğin" ifadesiyle yansıyan ve bilhassa kabile yaşamıyla birlikte edinilen bu saygınlık törelere de yansımıştır. Oğuz destanlarında, destan kahramanlarının erdemli davranışları arasında yer alan yaşlıyı korumak, ona yardım etmek, şefkatle yaklaşmak Türklerin İslamiyet'i kabul etmesiyle birlikte bir sorumluluk olarak önemini korumaya devam etmiştir (T. C. Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Özürlü ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2012, ss. 11-14). Yaşlıya gösterilen bu özen İslamiyet'in insana bakış açısını yansıtmakta ve bir değer ve davranış biçimi olarak toplumda kendini göstermektedir. Bu minvalde küçüklerin büyüklerle selâm vermesi, söz hakkında önceliğin büyüklerle verilmesi, cemaatle namaz kılınırken Peygamberimizin arkasındaki ilk safın yaşlılar için ayrılması gibi örneklerle (Akt. Özafşar, ve ark., 2019a, s. 284) yaşlıya yaklaşım konusunda insanlara yöntem gösteren Hz. Muhammed (sav) "Büyüklerimize hürmet göstermeyen, küçüklerimize de merhamet etmeyen kimse bizden değildir" diyerek tüm kuşakların birbirine sevgi ve saygı göstermesi gerektiğine işaret etmiştir (Akt. Özafşar ve ark., 2019a, s. 358).

Manevi değerler ekseninde şekillenen bu yaklaşım, kurumsal hizmetlerde de kendini göstermiştir. İhtiyaç sahibi yaşlıların korunması amacıyla açılan ilk kurum 11. yüzyılda Selçuklular'da kurulan Darürreha'dır. Sivas'ta açılan ve günümüz huzurevi işlevinde hizmet veren bu kurumun örnekleri sonraki dönemlerde çoğalmıştır. Osmanlı'da bu tür sosyal hizmetler 19. yüzyıla kadar vakıflar kanalıyla verilirken 19. yüzyıl itibarıyla kamu kurumları ve hayır kuruluşları bünyesinde devam etmiştir. Bunun bir örneği olan Darülaceze, II. Abdülhamit döneminde ihtiyaç sahibi ve engelli insanlar için 1895 yılından beri halen varlığını korumaktadır. Cumhuriyet ilan edildikten sonra 1930'da yürürlüğe giren 1580 sayılı yasa ile birlikte ilk defa bir kamu kuruluşu olarak belediyelere yaşlı evleri yapma ve yaşlıları koruma mükellefiyeti getirilmiştir. Bu tarih itibarıyla Türkiye'nin çeşitli illerinde yaşlılara hizmet vermek amacıyla aceze evleri, huzurevi, düşkünler evi, güçsüzler yurdu gibi kurumlar açılmıştır (T. C. Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Özürlü ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2012, ss. 11-14).

Geleneksel Türk kültüründe İslami motiflerin yaşlılık kavramına ve algısına etkisi büyüktür. Kur'an-ı Kerim'de insanın anne-babasına karşı sorumlulukları, bilhassa yaşlılık dönemlerinde onlara sergilenmesi gereken tutum detaylı olarak açıklanmıştır. İsrâ suresi 23. ayetin tercümesi şöyledir: "*Rabbin, kendisinden başkasına asla ibadet etmemenizi, anaya-babaya iyi davranmanızı kesin olarak emretti. Eğer onlardan biri ya da her ikisi senin yanında ihtiyarlık çağına ulaşırsa, sakın onlara "öf!" bile deme, onları azarlama; onlara tatlı ve güzel söz söyle*" (Altuntaş ve Şahin, 2011). İnsanın anne ve babasına karşı bu sorumluluğunun bugünün şartlarında en nitelikli şekilde nasıl hayata geçirilebileceği ise yerinde yaşlanma konusu bağlamında ele alınabilir. Bu bağlamda yaşlılık evresinde yaşam şartlarının iyileştirilmesine ilişkin arayışlardan biri olarak yaşam aranjmanları konusunu alan ve yaşlı insanların aileleri ile farklı yaşama biçimlerini ele alan araştırmada Kalaycıoğlu ve ark. (2003, s. 46) büyükşehirlerde yerini çekirdek aileye bırakan geniş ailenin, aile büyükleriyle aynı muhitte yakın evlerde yaşama pratiğine dönüşmek suretiyle devam ettiği sonucuna varmıştır. Bu durum tüm gelir grupları açısından benzerlik gösterirken günümüz şartlarında yaşlının korunup kollanması için bir çözüm niteliğindedir. Fakat aynı muhitte yaşamanın niteliği her aile için aynı değildir. Ailesiyle aynı avlunun içinde derin bir yalnızlık yaşayan yaşlıların durumu buna örnek gösterilebilir. Hâl böyleyken yaşlı anne-babası olan 45-64 yaş aralığında bulunan yetişkin çocuklar bir yandan torun sahibi olabilecek yaşlara doğru ilerler. Aynı zamanda kendi çocuklarının bir hayat kurmaya çalıştığı bu evre, yaşlanıp ilgi ve bakıma ihtiyacı olan anne babalarının sorumluluğunu taşıdıkları evredir. 2006 ve 2011 yıllarında bu evredeki bireylerin yaklaşık dörtte birinin babası, yarıya yakınının da annesi sağdır. İnsan ömrünün git-gide uzaması ve bu oranın artması ön görüldüğünde (Türkiye Aile Yapısı Araştırması, 2014, s. 68) yetişkin çocukların bu süreçleri ayrı bir araştırma konusu olarak karşımıza çıkmaktadır. Üzerindeki sorumlulukları onları baş etmeleri gereken zorlu bir sürece sokabilmektedir. Dolayısıyla yaşlılık politikalarında yetişkinlerin bu gereksinimlerinin gözetilmesi gerekmektedir. İlişkilerin dengeli olarak yürütülmesi için özellikle bu grubun baş etme sürecini bütüncül bir anlam sistemi ile desteklemek amacıyla maneviyattan faydalanılmalı, hayat, yaşlılık

ve ölüm bir bütünlük duygusu içinde ele alınmalıdır. Hangi şartta olursa olsun hiçbir yaşlının yalnızlığa mahkum edilmemesi için Hz. Muhammed'in (sav.) yaklaşımı bu bağlamda insanın sorumluluklarına ışık tutmakta ve aynı zamanda motivasyonunu artırmaktadır: *"Bir genç, ihtiyar bir kimsese yaşından dolayı hürmet ederse, Allah da ona yaşlılığında kendisine hürmet edecek birisini hazırlar."* (Akt. Özafşar, ve ark., 2019a, s. 277). Yaşam insanın nihayetinde kendi sesinin yankısını duyacağı ve ektiğini biçeceği bir düzende ilerler. İnsan nasıl bir yaşlılık umuyorsa yaşlıya yaklaşımı da öyle olmalıdır.

Kim olduğunu bilmek, değerlerini üzerine inşa ettiği manevi temelin bilincinde olmak ve köklerini hatırlamak insana zor durumlarla baş ederken anlam bütünlüğü duygusuyla birlikte umut verir. Bu bilinç ve bütünlük duygusu ise insanın aidiyet hissettiği değerler ve maneviyat ekseninde oluşur. Adler, vatan, aile, ya da Tanrı inancı gibi aşkın bir amaç ekseninde oluşan ve toplumun geneli tarafından paylaşılan değerlerin çözülmesi durumunda toplumsal birlikteliğin bozulmasının söz konusu olabileceğine işaret eder (Seligman, 2007, ss. 290-291). Bununla birlikte kendinde bulunmayan özellikler nedeniyle her zaman başkalarına gereksinim duyan insan kendisiyle birlikte başkalarını da düşünmek durumundadır. Başkalarını rakip olarak gören ve yalnızca kendini düşünen benmerkezci çocuklar yetiştirmek, yalnız bireylerden oluşan bir toplum üretir. Her insanı ailesinin bir ferdi, içinde yaşadığı dünyayı ise evi olarak gören, yaşadığı toplum ve insanlık için sorumluluk taşıyan, insani ilişkilerinde iyi olan ve insanlara faydalı olan kişiler yaşadığı topluma aidiyet ve sorumluluk duygusu taşır. Kendine de insanlara da değer veren kişiler ancak anlamlı bir varoluş süreci yaşayabilirler (Adler, 2000, ss. 8-12). Bu değerlerin hayat bulması için en önemli motivasyon kaynağı ise anlam ve dünyayı algılama biçimi açısından toplum için ortak bir dayanışma zemini sağlayan inanç ve maneviyattır. Maneviyat, değişim sürecinin tehditlerine karşı özgün kültür ve değerler ile toplumsal bütünlüğün istikrarını sağlar (Okumuş, 2009, s. 328). Değerlerin temelinde ise inanç ve kabuller vardır. Yargı, hedef ve eylemleri daha üst hedeflere taşıyan, davranışlara rehberlik eden, nihai anlamda nasıl olunması ve nasıl davranılması gerektiği konusunda insanı motive eden inançlardır (Hökekleli, 2011, s. 265).

Kur'an-ı Kerim'de yaşlılık konusuna birçok boyuttan yaklaşılmış, gerek bireysel ya da toplumsal sorumluluklara işaret edilmiş gerek insanın yaşlılık evresinde sunulan kolaylıklara açıklık getirilmiş ve hayatın içinde varlıklarını sürdürmeleri için teşvik edilmiştir. Bu minvalde Ahkâf suresi 15. ayette insanın bu dünyaya gelişi ve yetiştirilmesindeki rolü vurgulanarak anne babanın bu zahmetli sürecine dikkat çekilmekte ve insana anne-babaya iyi davranma sorumluluğu verilmektedir. Allah bu ayette insanın vefa duygusuna hitap etmekte ve aynı zamanda onun motivasyonunu artıracak bir dua örneği sunmaktadır.

"Biz, insana anne babasına iyi davranmayı emrettik. Annesi onu ne zahmetle karnında taşıdı ve ne zahmetle doğurdu! Onun (anne karnında) taşınması ve süttten kesilme süresi (toplam olarak) otuz aydır. Nihayet olgunluk çağına gelip, kırk yaşına varınca şöyle der: Rabbim! Bana ve anne babama verdiğin nimetlere şükretmemi, senin razı olacağın salih amel işlememi bana ilham et. Neslimi de salih kimseler yap. Şüphesiz ben sana döndüm. Muhakkak ki ben sana teslim olanlardanım."

Başka bir örnekte Lokmân suresi 14. ayette yine anne-baba hakkı hatırlatılmaktadır: *"İnsana da anne babasına iyi davranmasını emrettik. Annesi, onu her gün biraz daha güçsüz düşerek karnında taşımıştır. Onun süttten kesilmesi de iki yıl içinde olur. (İşte onun için) insana şöyle emrettik: "Bana ve anne babama şükret. Dönüş banadır."* Aynı konu hadislerle de pekiştirilmekte, Allah'ın rızası anne babaya iyi davranma koşuluna bağlanmaktadır. Hadislerde, kişinin anne- babasını maddi ve manevi anlamda koruma ve onları gözetme yükümlülüğüne işaret edilmektedir. Bu bağlamda "Bakmakla yükümlü olduğu kimseleri ihmal etmesi, kişiye günah olarak yeter." hatırlatmasında bulunan Hz. Muhammed (sav.) bu yükümlülükle birlikte saygı ile sevgi ile gönül almanın önemini bir diyalogunda vurgulamaktadır. Hz. Peygamber'e biat etmek üzere uzaklardan gelen bir adam: *"Anne babamı arımdan ağlar bırakıp sana geldim Ya Resulallah !"* dedi. Hz. Peygamber "Onların yanına geri dön ve ikisini de nasıl ağılattıysan öylece güldür!" buyurdular. "Geri dön ve anne babandan izin iste. Eğer izinleri olursa savaşa katıl, yoksa onlara iyilikte bulun." diyerek anne babaya verilecek emeği ve onlara yapılacak iyiliği Allah yolunda sarf edilecek çabaya benzetmiştir (Akt. Özafşar, ve ark., 2019b, s. 181). *"Amellerin en üstünü hangisidir?"* diye sorulduğunda ise cevap benzer niteliktedir: *"Vaktinde kılınan namaz ve anne babaya iyilik etmektir. Sonra da Allah yolunda cihad etmek gelir."* (Akt. Özafşar, ve ark., 2019b, s. 181). Hadislerde anne-babaya iyiliği ifade etmek için "birr" kelimesi kullanılır. Dünya ve ahiretteki iyilik ve güzellikleri içinde barındıran "birr" kelimesinin aynı zamanda anne babanın gönlünü hoş tutmak, onlarla gönül bağı kurmak, yaşlılıklarında onlara kol kanat germek gibi anlamlarda kullanılması çok manidardır (Akt. Özafşar, ve ark., 2019b, s. 181). Farklı inançlara mensup olsalar dahi anne-babaya olan sorumluluk sürmektedir. Ebu Bekir'in kızı Esmâ'nın annesi putperesttir ve Hz. Muhammed (sav) Esmâ'ya annesiyle ilgilenmesi gerektiğini söyleyerek böyle bir bakış açısı sunmaktadır (Akt. Özafşar, ve ark., 2019b, s. 104). Bu örnekler, aile ilişkilerinde anne-babaya ve aile büyüklerine yaklaşım açısından insana yol gösterirken yaşlının konumuna ilişkin zemin hazırlaması açısından önem taşımaktadır.

Kur'an-ı Kerim'de genç kuşakların aile büyüklerinin deneyim zenginliğinden faydalanmasına ilişkin örnekler de mevcuttur. Lokmân suresinin 13 ve 16-19. ayetlerinde Hz. Lokman'ın oğluna nasihatleri, ailede kültür ve değer aktarımı için bir örnek niteliği taşımaktadır :

"Hani Lokmân, oğluna öğüt vererek şöyle demişti: "Yavrum! Allah'a ortak koşma! Çünkü ortak koşmak elbette büyük bir zulümdür... (Lokmân, öğütlerine şöyle devam etti:) Yavrum! Şüphesiz yapılan iş bir hardal tanesi ağırlığında olsa ve bir kayanın içinde yahut göklerde ya da yerin içinde bile olsa, Allah onu çıkarır getirir. Çünkü Allah, en gizli şeyleri bilendir, (her şeyden) hakkıyla haberdar olandır. Yavrum! Namazı dosdoğru kıl. İyiliği emret. Kötülükten alıkoy. Başına gelen musibetlere karşı sabırlı ol. Çünkü bunlar kesin olarak emredilmiş işlerdendir. Küçümseyerek surat asıp insanlardan yüz çevirme ve yeryüzünde böbürlenerek yürüme! Çünkü Allah, hiçbir kibirleneni, övüngeyi sevmez. Yürüyüşünde tabii ol. Sesini alçalt. Çünkü seslerin en çirkini, şüphesiz eşeklerin sesidir!" (Diyanet İşleri Başkanlığı Kur'an-ı Kerim Meali, 2011, ss. 454-455).

Ayette Hz. Lokman'ın çocuğuna sergilediği bir aktarım örneği sunulmaktadır. Bu örneklerden yola çıkarak aile büyüklerinin bilgi ve tecrübesiyle ailenin genç üyelerine katkı sunabileceğini, büyüklerin ve küçüklerin birbirleri üzerinde etki ve sorumluluklarının olduğunu söylemek mümkündür.

İslam kültür ve geleneği hem aile içinde hem yaşadığı toplumda yaşlının konumunu belirleyici bir etkiye sahiptir. Dezavantajlı durumuna rağmen sosyal aktivitelerine devam etmeye ve hayata katılmaya çabalayan insanlara gerekli özenin ve kolaylığın sağlanması için topluma sorumluluk yüklenmekte ve böyle bir düzenle yaşlılara sosyal hayatta yer açılmaktadır. Hz. Muhammed (sav), "Biriniz insanlara namaz kıldırarak olursa, hafif tutsun. Çünkü içlerinde zayıf olanı, hasta olanı, yaşlı olanı var. Kendi kendine namaz kıldığında ise (namazını) istediği kadar uzatsın." buyurarak insanlara birbirlerine karşı duyarlı davranmalarını tavsiye etmiş, (Akt. Özafşar, ve ark., 2019b, s. 285) başka bir hadiste "Merhamet etmeyene merhamet olunmayacağını" bildirerek bu konuda bir uyarı yapmıştır (Akt. Özafşar, ve ark., 2019b, s. 358).

Aile ve toplumun yaşlılık algısına bir boyut kazandıran bu örneklerle birlikte insanın kendi yaşlılığına ilişkin bakış açısına katkı sunan örnekler de mevcuttur. Bir hadiste insanın faydalı eylemlerinin hayat boyu devamı için motivasyonu sağlanmaktadır: "İnsanların en hayırlısı, ömrü uzun, ameli güzel olanıdır" (Nevevî, 2016, s. 138). Peygamberimiz, ilişkilerde kurulan karşılıklı dengeye dikkat çekmiş, yetişkin, genç, çocuk ve yaşlısıyla insanın her çağda iyi bir muamele hak ettiğini dile getirmiştir. Çocukları ve torunlarıyla olan ilişkisinde bunun bir örneğini sergileyen Peygamberimiz bu örneğiyle her kuşağa hitap etmiştir. Cemaate namaz kıldırırken bile torunlarına özenli davranmaya devam etmiş, secdeye vardığında torununu nazikçe yere bırakmış, secdeden kalkarken tekrar omzuna alarak namazına devam etmiştir. O omzunda torunuyla cemaate namaz kıldırın bir dede olarak yaşlılığında çocuklarla kurduğu ilişki ile insanlığa model olmaya devam etmiştir. Ayrıca insanın hayatın içinde var olması, üretmesi, aktarması ve faydalı olması yaşam boyu teşvik edilmekte ve ona bu konuda kolaylıklar sağlanmaktadır. Örneğin Peygamberimiz, rahatsızlığı sebebiyle oturup kalkmakta zorlanan İmrân b. Huseyn'e "Ayakta kıl, gücün yetmezse oturarak, buna da gücün yetmezse yan yatarak kıl." tavsiyesinde bulunmuştur. Kendisi rahatsızlandığında da namazı oturarak kılmış, insanları bu konuda rahatlatmış ve yaşlılığında hayatın içinde var olmaya devam ederek bu konuda da bir örneklik sergilemiştir (Akt. Özafşar, ve ark., 2019, s. 18).

Kurumsal Bakımdan Yerinde Yaşlanmaya

Erikson (2014, ss. 183-184) yaşlıların gündelik hayatın telaşından ve geriliminden çekilmesini bilinçli bir tercih olarak nitelendirir ve bu durumun *yoğun katılımlı bir katılımsızlık hâli* olduğunu dile getirir. Bu bilinçli tercihin sebebi, rasyonel ve materyalist bir anlayıştan uzaklaşmak, rekabet ve yarıştan kendini korumaktır. Fakat bu noktada fark edilmesi gereken bir nüans vardır. Yaşlının bu tercihi ile çevresi tarafından dayatılan sosyal izolasyon birbirinden çok farklıdır. Onun bu bilinçli yaklaşımı hayata katılımının bittiği ya da yaşamdan geri çekildiği anlamına gelmez bilakis daha seçici ve anlamlı deneyimler söz konusudur. Tornstam'a göre (2011, s. 176) yaşlıların ilişkilerinde ve aktivitelerinde daha seçici bir tutuma girmesi, yakınları tarafından yanlış nitelendirilebilir. Hayattan çekildikleri ya da depresyonda oldukları gibi bir izlenim oluşturan bu durum bilakis yaşlılar için doğal bir süreçtir ve aşkınlık süreçleriyle alakalıdır. Bununla birlikte onların bu ihtiyacı hayatın içinde var olma ihtiyaçlarını ortadan kaldırmaz. Noronha'ya göre (2015, s. 16) yaşlılık döneminde bu ihtiyaca yönelik olarak kültürel ve manevi ilgi alanları bulmak ve sosyal katılım çok anlamlıdır. Gücü nisbetinde sorumluluklarına devam etmesi, insana zarifçe yaşlanma fırsatı sunar. Bu düşünceyi destekleyen birçok araştırma, yaşlılık döneminde sosyal hayattan soyutlanmadan toplumsal rolünü mevcut şartlara göre düzenleyerek gerçekleştirme devam edebilen kişilerin toplumdan dışlanmadıklarını göstermektedir. Sağlık sorunları olmasına rağmen meşguliyeti olan yaşlılar, yaşlılığın sorun odaklı algısından kendilerini koruyabilmekte ve kendilerini sağlıklı hissetmektedir. Buna karşın toplumsal hayattan tamamen çekilen kişilerin kendilerini sağlıklı ve yaşlı hissettikleri görülmektedir. (Abukan, 2014, ss. 75-78; Hotar, 2012, s. 21-22; Kalaycıoğlu, ve ark., 2003, s. 7). Toplumdan uzak, gözden irak huzurevleri ya da yaşlı bakım merkezlerinde katılım imkânsızlaşır, yaşlının hayattan çekilmesi bir dayatma hâlini alabilir. Bu bağlamda Karaca'nın (2010, ss. 56-66) elde ettiği veriler önem taşımaktadır. Huzurevinde yapılan araştırmada, yaşlıların yarısından fazlası mecburiyetten huzurevini tercih etmek durumunda olduklarını ve imkânları olsa kendi evlerinde kalmayı tercih edeceklerini bildirmişlerdir.

Yaşlıların ailedeki ve toplumdaki rollerine devam ediyor olmalarının onlar açısından taşıdığı önem genç kuşak için de geçerlidir. Çocukların ve gençlerin, ailenin yaşlı büyüklerine her zamankinden fazla ihtiyacı vardır. Kadın her çağda olduğu gibi yine işinin başında topluma katkı sunmaktadır. Geleneksel toplumda tarlada çalışan kadınlar bu kez modern toplumda mesaisinin başındadır. Eskiden dede ve ninesinin sorumluluğunda olan çocuklar ise kurumsal hizmet ya da bakıcı desteği alarak bu ihtiyacı karşılamaktadır (Bakırcıoğlu, 2012, s. 1470). Zira hiçbir profesyonel destek ya da kurumsal bakım yaşlı büyüklerin aile kurumuna katkısının yerini tutmamaktadır. Büyükler çocuklara, çocuklar da büyüklere ihtiyaç duyarken bu aynı zamanda toplumsal bir ihtiyaç olarak karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte Erol ve Cansever (2016, s. 1138) ile Öz'e (2002, ss. 25-26) göre, ilk sosyal tecrübelerini ailede yaşayan çocuk için aile içindeki ilişkiler ve yaşlıya sergilenen tutum, çocuğun bakış açısını belirler. Aile içinde yaşlının konumu ve yaşlının genç kuşaklara yaklaşımı çocuğun yaşlılık algısı üzerinde önemli etkenlerdir. Bu bağlamda aile ilişkilerinin nitelikli bir boyut kazanması açısından faydalı veriler sağlayan bir araştırmasında Kağıtçıbaşı (2010, ss. 420-424) aile modellerini karşılaştırmalı olarak ele almaktadır. Özerk-ilişkisel benlik bağlamında sağlıklı aile modellerinde bireyin aile bağlarını dengeli bir şekilde sürdürmesi esas alınırken aynı zamanda özerkliği de desteklenir. Ailedeki ve toplumdaki değişim karşısında esnek bir bakış açısı hakimdir. Bireysel bağımsızlığı ve gelişimi destekleyen, gereğinden fazla özerklik ya da bağımlılık yerine herkesin kendi rolüne devam etmesine imkan veren aile bağları ailenin her ferdi için işlevseldir. Kopuk ya da bağımlı bir ilişki yerine aile üyeleri arasındaki güçlü bağlar aileyi huzurlu kılar.

Hâl böyleyken insan hayatının ilerleyen evrelerinde bazı kritik dönemlerde ilişkilerdeki dengeyi kurmak zorlaşabilir. Aile içi ilişkilerin mevcut şartlara göre yeniden düzenlenmesi gereken bu durumlarda denge esas alınmalı, mümkün olduğunca bağımlılık geliştirilmemelidir. Örneğin yaşlılık eşini kaybeden aile büyüğüne destek olmak için yeni düzenlemeler yapılırken onların karar verme ve sorumluluk alma gibi tüm rolleri yetişkin çocuklar tarafından üstlenildiğinde bağımlılık içeren ilişkiler geliştirilebilir ve bu durum tüm aile için yıpratıcı süreçlere yol açabilir. Aynı durum bakım merkezlerinde yaşayan yaşlılar için de geçerlidir. Yaşlılık evresinde şartlar el verdiğince kişinin karar ve sorumluluk alma süreçlerinde hayatının öznesi olmaya devam etmesi çok büyük önem taşımaktadır. Aile bağlarında dengeli ilişkiler bu gibi kritik zamanlarda doğru adımlar atmaya gerektirmektedir. Özmeye'ye göre (2017, ss. 1-3) bu bağların zayıflamasının önemli nedenlerinden biri, bağımsızlığı önceleyen bireyselleşme kültürünün etkisi ile oluşan sorun odaklı yaşlılık algısı ve aile büyüklerinin yaşlandıkça ailenin diğer üyelerinin özgürlüğünü kısıtladığına ilişkin ön yargılardır. Küreselleşmenin etkisiyle Türkiye için de bir tehdit hâlini

alan bu düşünce, yaşlıların devletin sorumluluk alanına girmesi yönünde fikirlerin gelişmesine sebep olmaktadır. Buna karşın yaşlıların refah düzeyini artıran bakım hizmetleri yaygınlaştıkça bireylerde sorumluluk duygusu azalmakta ve geniş aile bağları zayıflamaktadır. Özmete'nin bu tespiti ile birlikte yaşlıların da tüm sorumluluklarının bakım görevlileri tarafından üstlenildiği düşünülürse aile bağlarını güçlendiren her sorumluluğun kurum tarafından karşılanması söz konusu olmaktadır. Kimsenin birbirine ihtiyaç duymadığı bu sistem çok konforlu gibi görünse de yaşlısından çocuğuna herkes için yalnızlık ve birçok değerden mahrumiyete sebep olmakta, toplumdaki her kuşağın psikolojik iyi oluş sürecini olumsuz etkilemektedir. Bu bağlamda Aydınbaş'ın (2021, s. 282) araştırmasına göre huzurevlerinin yaygınlaşması, ölümü beklemekten daha iyi bir imkanı kalmayan yaşlıların ve suçluluk duygusu yaşayan yetişkin çocukların artması anlamına gelebilir. Ayrıca birçok huzurevinde başvuru koşulları arasında bilişsel sağlığın yerinde olması beklenmekte ve yaşlılar sağlıklı olarak kabul edildikleri huzurevlerinde kısa bir süre sonra sağlıklarını kaybetmekte, alzaimer ve demans gibi hastalıklar baş göstermektedir. Bütün sorumluluklarının kurum tarafından üstlenilmesi onlara inisiyatif alanı bırakmamakta, ilaç saatleri dahi ayarlanıp hazır olarak önlerine sunulmakta, yemekleri ve bakım hizmetleri sağlanmaktadır. Ufak gibi görünse de hayatının öznesi olmasında insanı ayakta tutan bu sorumluluklar bir süre sonra istense de yapılamaz hâle gelmekte ve başkalarının bakım ve hizmetine bağımlılık oluşturmaktadır. Amaç, sorumluluk ve meşguliyetin bitmiş olması, aile, komşu, çarşı, pazar, park, cami gibi toplumla bağlantı kurulabilecek imkânlardan kopulması sonucu yaşlılar kendilerine konfor kılıfında sunulan ölümü bekleme odalarında, giderek bozulan sağlıklarına direnmeden, ömürlerini doldurmayı beklemektedir. Bu ifadeleri yumuşatarak dile getirmek durumun vahametini hafifletmeyeceği gibi konunun anlaşılmasını da önleyeceği için açık ve net olarak belirtmekten çekinilmemiştir. Bu bağlamda birçok araştırmada olduğu gibi Dörter'in (2014, s. 90) bulguları bu düşünceleri desteklemekte, evinde yaşayan yaşlıların huzurevinde yaşayan yaşlılara göre psikolojik, sosyal ve kültürel çevresinden memnun olma durumu açısından çok daha iyi durumda olduklarını göstermektedir. Evinde yaşayan yaşlılar kendilerini daha mutlu hissetmekte ve fikirlerinin daha çok önemsendiğini düşünmektedir. Ayrıca kendilerini daha az yalnız hissetmekte, daha fazla sosyal faaliyete katılmakta, yakın arkadaş ve akraba çevresi ile daha çok etkileşim kurmaktadır. Bununla birlikte Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (2020) verilerine göre yaşam memnuniyeti araştırması yaşlı insanların en önemli mutluluk sebebinin %71,4'ünü aileleri, %13,7'ünü çocukları, %4,9'unu torunları ve %4,7'sini eşleri oluşturmaktadır. Fakat buna rağmen huzurevinde ailesinden, torunlarından uzakta yaşamak durumunda kalan yaşlılar çoğalmakta, her geçen gün kurumsal hizmete yönelen insanların sayısı artmaktadır. 2002'den 2020 yılına kadar huzurevinde kalan yaşlı sayısı 2,8 kat artmıştır. Bu çelişki ne yazık ki modern çağın yaşlılarının çok da fazla seçeneklerinin olmadığını göstermektedir.

Toplumlar yaşlısı için kendi kültürel dokusu ile örtüşen politikalar üreterek, destek çeşitlerini artırmalı ve yaşlısını ömrü boyunca kendi evinde, aidiyet hissettiği bağlılıklarından izole etmeden mutlu ve rahat bir şekilde ağırlayabilmelidir (İmamoğlu, 2015, ss. 105-111). Dünya, yaşlanan nüfusu karşısında yaşlısına vereceği hizmetlerin yanı sıra onun potansiyelinden nasıl yararlanılabileceğine yönelmekte, kurumsal bakım hizmetinin olabildiğince ileri yaşlarda verilmesi gerektiğinin altını çizmektedir. Bu bakış açısıyla oluşan fikirlerden biri olarak yerinde yaşlanma/ *aging in place*, sosyal, ekonomik ve bireysel faydalar sağlamak ve pratikteki uygulamaları yaygınlaştırmaktadır (Durdubaş, 2019, s. 492). Yaşlıların ikamet değiştirmek zorunda kalmadan kendi evinde yaşamını sürdürmesi "yerinde yaşlanma" kavramıyla ifade bulmaktadır. (Kalınkara & Arpacı, 2013, s. 54). İnsanın yaşam boyu bağımsız olarak ya da destek alarak kendi evinde yaşamayı, gereksinimlerinin evinde karşılanması ve alacağı hizmetin eve taşınması gibi çözümler içeren yerinde yaşlanma, yaşlıların başka imkânlar varken bakımevlerine yerleştirilmesinin önüne geçmeyi amaçlar (Bakırcıoğlu, 2012, s. 1470). Yaşlıların yaşam şartlarının iyileştirilmesi ekseninde gelişen "Geriatride yaşam kalitesi" yaklaşımına göre her birey hayatının başından sonuna kadar biricik ve özeldir. Kişisel ve toplumsal süreçlerin etkisiyle yaşlılık süreci her birey için özeldir (Arslan & Gökçe-Kutsal, 1999, ss. 174-177). Buna karşın her bireyin yaşlılık evresine kadar alışageldiği bir düzeni vardır ve o düzenin dışında her tür değişiklik yaşlıyı rahatsız edebilir. Kendi fiziki ve sosyal çevresinden kopup değişik bir ortama taşındığında sarsılabilen yaşlılar için kendi evlerinde yapılacak fiziki iyileştirmelerle ve gereken hizmetlerin eve götürülmesiyle yerinde yaşlanma uygulamaları bugün dünyanın benimsediği model olarak karşımıza çıkmaktadır (İmamoğlu, 2015, ss. 105-111). Kişinin evi, ilişki kurduğu, bağlandığı, anlam yüklediği, kimliğini inşa ettiği, aidiyet hissettiği yerdir (Göregenli, 2010). İnsanın mekânla ilişkisi; inanç, değer, tutum, dünyayla, insanlarla ve hayatla ilişkiler gibi birçok boyut ile bütünlük içerisindedir ve bu ilişkiler bütünlüğünde insanın mekânla olan ilişkisi "yer kimliği" kavramıyla açıklanır (Proshansky, 1978, s. 147). Yaşlılıkta bu bütünlük duygusunun önemi artmakta, kişi evinde kendini güvende hissetmektedir. Bu güven duygusu sağlık, aile bağları, bağımsızlık ve sosyal ilişkiler açısından hayat kalitesinin artması anlamını taşımaktadır. Yaşlının yaşadığı ve hatıralar biriktirdiği evi, komşuları, bulunduğu muhit, çevre ve orada yaşadığı deneyimleri ile bir bütündür. Bu bütünlük içinde yerinde yaşlanma tüm avantajları sebebiyle yaşlının psikolojik iyi oluş düzeyini artırmaktadır (Kalınkara & Arpacı, 2013, s. 54). Buna karşın Şenol ve Erdem'in (2017, s. 47) yaşlıların huzurevi algılarını ortaya koymaya çalıştıkları araştırmada, insanların yaşları ilerledikçe ailelerinden ve evlerinden uzakta yaşamak istemedikleri ve huzurevine ilişkin oldukça negatif duygular hissettikleri sonucuna ulaşılmıştır. Bununla birlikte birçok araştırma, kişinin psikolojik iyi oluş süreci açısından evde sağlık hizmetlerinin olumlu yansımalarını göstermektedir. Kim ve Park'ın (2013, s. 292) bulguları, bakıma ihtiyacı olup evde tedavi gören hastaların psikolojik iyi oluş ve yaşam kalitesi düzeyinin hastanede tedavi gören benzer durumdaki hastaların durumuna oranla daha yüksek olduğunu göstermektedir. Birçok araştırmanın bulguları benzer noktalara işaret ederken yaşlının hayattaki rollerine devam etmesi ve psikolojik sağlığının korunması için aile ve yakın çevreyle ilişkiler en temel ihtiyaçtır (Beğler & Yavuzer, 2012, s. 3). Öte yandan Öz (2002, ss. 25-26) bireyin bağ kurma, sevgi ve aidiyet duygusu ve ihtiyacının yaşlılık ya da çocukluk fark etmeksizin her evrede yaşam boyu sürmekte olduğuna dikkat çeker. Modernleşmenin etkisiyle yeni kuşakların yaşlılara karşı algı ve bakış açıları ne kadar değişirse değişsin sevgiye duyulan ihtiyaç ve aile bağları her çağda, hayatın her evresi için geçerlidir.

Genç kuşaklara rol modeli olması gereken yaşlıları hayattan çıkararak hayat, yaşlılık ve ölümün anlamlandırılmayacağını dile getiren Erikson (2014, ss. 174-175) insanın yaşamının son döneminde -sözde rahatlık ve bakım için- kurumlarda hayattan izole edilmiş olarak yaşamasına gönüllü el vermez ve bu sebeple huzurevlerini "bu dünyanın dışı" olarak nitelendirir ve bir öneride bulunur. Şehirde ulaşımı kolay, güvenli ve nitelikli parkların olması ve bu parklarda yaşlılar için yerleşim alanlarının bulunması onun bir arzudur. Böylece yaşlılar hayatın içinde, insanlarla birlikte, yakınlarının ziyaretini kabul edebilecekleri, birlikte yürüyüş ve çeşitli aktiviteler yapabilecekleri bir mekânda yaşama imkanı bulabilirler. Genç kuşaklar da onların bilgeliğinden yararlanabilir. Mimari yapı ve kentsel tasarımların yaşlıların

fiziksel yeterliliklerine ve hayata katılmalarına uygun olarak tasarlanması bir gereklilik olarak kendini göstermektedir. Bu bağlamda yaşlılarla birlikte, hamile, engelli, çocuk fark etmeksizin herkesin kullanımına uygun konut imkanı veren evrensel tasarımın önemi ortaya çıkmaktadır. Ostroff'a göre (2010), insanlar yaşlansa da evlerinde herhangi bir düzenleme yapmaya gerek bırakmayacak bu tasarımlar mevcut şartlarıyla yaşlıların kullanımına uygundur çünkü evrensel tasarıma uygun olarak hazırlanmış ev ya da her ürün kapsayıcı, engelsiz ve herkes için kullanışlıdır (Akt. İmamoğlu, 2015, s. 9). Kalache de (2009, s. 1) buna benzer bir uygulama olan Yaşlı Dostu Toplumdan söz eder. Dünyada uygulamalarına rastlayabileceğimiz bu modelde her yaşlının bireysel yeterliliğini en işlevsel şekilde kullanabileceği fiziksel ve sosyal şartların sağlandığı, aktif ve uyumlu yaşlanma imkanı veren bir yaklaşım mevcuttur. Bu bağlamda Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) 2005'de yaşlı dostu kent yaklaşımını başlatarak; sosyal hayata katılım ve buna uygun tasarlanmış yapı, mekân, konut ve ulaşım imkânı, rehberlik ve iletişim, toplum bilinci ve desteği, işgücü ve vatandaşlık görevlerine katılım gibi şartlara bağlamıştır. Bu şartların aktif şekilde işlenmesine fırsat veren bir sistem kurulması yaşlı dostu kent olabilmenin ön koşuldur. Bu konuda birçok farkındalık çalışması yapılan Türkiye'de, 2015 yılında Yaşlı Dostu Kentler Sempozyumu düzenleyen Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, özel sektör, yerel yönetim, sivil toplum kuruluşları ve yetkilileri ile bu alanda bilimsel araştırmalar yapan birçok akademisyeni bir araya getirmiştir. Bursa Büyükşehir Belediyesi ve Türkiye Sağlıklı Kentler Birliği'nin katkılarıyla gerçekleşen sempozyumda, mevcut araştırma ve uygulamalar paylaşılarak yaşlılara yönelik kaliteli yaşam koşulları için disiplinler arası yaklaşımlar ortaya konmuştur (Yaşlı Dostu Kentler Sempozyumu, 2015, ss. 25-26). Sosyal, fiziksel ve psikolojik boyutları bakımından yaşlının yaşam kalitesi ve yerinde yaşlanma üzerine oluşturulacak politikalar disiplinler arası çalışmalarla mümkündür (Beğer & Yavuzer, 2012, s. 3). Dünyadan yaşlı dostu yeni yaklaşımlar ve örnek uygulamaların ülkemize adapte edilmesi için yerel yönetimlerin üzerine büyük sorumluluk düşmektedir. Mahalle ve sokaklarda uygun fiziksel şartların ve ulaşım kolaylığının sağlanması, yaşlı bireylerin kullanımına uygun ekonomik konut seçeneklerinin sunulması, sağlık ve destek hizmetleri verilmesi, sosyal faaliyetler imkanları sağlanması, acil durumlarda devreye girecek planlamaların yapılması açısından yerel yönetimler kendi üzerine düşeni yapmalıdır. Sürdürülebilir yerinde yaşlanma için şimdiki ve gelecek nesillerin sosyal, ekonomik ve çevresel açıdan uygun şartlara erişimi sağlanmalıdır (Kalınkara, 2017, ss. 246-247). Türkiye'de son yıllarda evde bakım hizmet yönetmeliği, evde sağlık hizmetinin başlatılması ve evde bakım ücretinin ödenmesi gibi gelişmeler umut vaat etmektedir. Buna karşın bu imkanların, günlük yaşam aktivitelerine yönelik hizmetler, profesyonel bakıcı ve psiko-sosyal destek hizmetlerini kapsamama durumu, yerinde yaşlanma uygulamalarının önündeki engellerden bazılarıdır (T. C. Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Özürlü ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2012, s. 12).

Sonuç ve Öneriler

Toplumun bir ağaç metaforuyla açıklayacak olursak yaşlılar o ağacı toprağa bağlayıp ayakta tutan köklere benzetilebilir. Kökler ağacı ayakta tuttuğu gibi aynı zamanda hayatta kalması için ihtiyaç duyduğu besini de sağlar. Yaşlılar da toplumun kültürle bağını kurarak toplumun değerlerini ayakta tutar ve kültürel aktarım ile toplumun devamlılığını mümkün kılar. Kültürel hafızanın önemli bir unsuru olan yaşlılar, ait oldukları toplumdaki konumlarını yitirdiklerinde, kuşaklararası zincirde oluşacak kopukluk, o toplumda telafisi olmayan bir hafıza kaybına sebep olabilir. Zira kadim kültür ve değerler, kuşaktan kuşağa bu zincirle günümüze kadar aktarılabilmektedir. Kültürün son tanıkları ile yeni kuşaklar arasındaki bağların zayıflaması değerlerin niteliğini aşındırabilir. Bu aşınma toplumsal bütünlük ve uyumun da zayıflamasına sebep olabilir. Gündelik yaşamda karşılık bulamayan değerler, eğitimde ancak kavramsal boyutta sürdürülebilir ve bir "ahlak bilgisi"nden öteye geçemez. Topluma özgün milli, manevi ve insani değerlerin algısı, pratiği ve dolayısıyla niteliği değişerek kuşaklararası önemli farklılıklar gösterebilir. Bu sebeple yaşlılık olgusu ve konum arayışı, sosyal değişim ve demografik dönüşüm sürecinden geçmekte olan günümüz toplumlarının, üzerinde durması gereken en önemli sosyal politika konularından biri olmalıdır. Toplumların varlığı ve bekası o toplumun yaşlılarının ailedeki ve toplumdaki konumları ile yakından ilişkilidir. Her toplum, yaşlısının ailedeki ve toplumdaki rolünü en işlevsel şekilde gerçekleştirmesi için gelenek ile günümüz şartlarını birlikte değerlendirmeli ve uygun çözümler ortaya koyabilmelidir.

Yaşlıların refah seviyesini yükseltmek amacıyla alınacak önlemler açısından kurumsal hizmet, ilk örneğini Selçuklular'da Darürreha'da gördüğümüz ve Osmanlı'da Darülaceze gibi kurumlarla devam eden gelenekte olduğu gibi kimsesiz, ihtiyaç sahibi, engelli ve yaşlı insanların korumak amacıyla zaruri ihtiyacı karşılamaya yönelik olmalıdır. Bu ihtiyaç karşılanırken de insanların hayata katılım hakkı ellerinden alınmamalıdır. Hayatın ve şehrin içinde, çarşı, pazar, okul, cami, eğitim, kültür, sanat faaliyeti gösteren sivil toplum örgütleri ve sosyal tesisler gibi imkânlarla yakın yerlerde konaklaması, yaşlının gelişim görevlerini uyumlu ve sağlıklı bir şekilde yerine getirmesi açısından önem taşımaktadır.

Yaşlının toplum içerisindeki rollerini dengeli bir zeminde gerçekleştirebilmesi amacıyla sürdürülebilir yerinde yaşlanma için sosyal, ekonomik ve çevresel koşulların uygun hâle getirilmesi, yaşlılara çocuklarıyla yakın evlerde yaşama ve geniş aile geleneğini ailevi bağlar açısından yaşatma fırsatı verebilir. Bu bakımdan evde bakım hizmetlerinin yaygınlaşması, hizmet alınan kurumların ulaşılabilirliği, Dünyadan yaşlı dostu yeni yaklaşımların ve örnek uygulamaların ülkemize adapte edilmesi, yaşlı bireylerin kullanımına uygun ekonomik konut seçeneklerinin sunulması, mahalle ve sokaklarda uygun fiziksel şartların ve ulaşım kolaylığının sağlanması, sağlık ve destek hizmetleri verilmesi, sosyal aktivite imkânları sağlanması, acil durumlarda devreye girecek planlamaların yapılması, yerinde yaşlanmayı mümkün ve sürdürülebilir kılabilir. Bu tespitler ışığında şehir planlama, mimarlık, toplu taşıma sistemleri gibi alanlarda araştırma yapan bilim insanlarının da sürdürülebilir yerinde yaşlanma konusundaki farkındalıkları artırılmalı ve çözüm odaklı önerileri değerlendirilmelidir.

Sürdürülebilir yerinde yaşlanma ailenin büyüklüğü, dedelik ve ninelik rolleriyle kendi varlıklarına anlam katarken, çocuklarının ve torunlarının hayatına da önemli katkılar sunabilir. Yeni kuşaklara kültürel aktarım yapmak, gönüllülük esasına dayalı projelerde yer almak, bilgi ve deneyim zenginliklerini gençlerle ve çocuklarla paylaşmak, öğretmek ve öğretirken öğrenmek, torun yetiştirmek, yaşlının kendisi ve yaşadığı toplum için önemli katkılardır. Nitelikli aile bağları ile aile büyüklerinin rollerini gerçekleştiriyor olması, toplumsal uyum, istikrar ve kültürel mirasın korunması açısından bir ihtiyaçtır. Bu bağlamda yaşlılık kavramı ve genç kuşakların konuya ilişkin algısı açısından eğitimin gücünden yararlanılmalı, sosyal değişim sürecinde kültürel dokuya uygun kontrollü bir geçiş sağlanabilmelidir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Declaration of Interests: The author declares no conflict of interest.

Funding: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynakça

- Abukan, B. (2014). *Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisi kuramına göre kendini gerçekleştirme ve bilgelik ilişkisi: Yaşlılar üzerinde bir araştırma*. Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- Adler, A. (2000). *Yaşamın anlam ve amacı*. (K. Şipal, Çev.). Say Yayınları.
- Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (2020a). *DSÖ: "Türkiye huzurevleri ve bakım kuruluşlarında alınan önlemlerle dünyaya örnek oluyor"*. <https://ailevecalisma.gov.tr/tr-tr/haberler/dso-turkiye-huzurevleri-ve-bakim-kuruluslarinda-alinan-onlemlerle-dunyaya-ornek-oluyor/>. Erişim Tarihi: 03.05.2020.
- Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (2020b). *Yaşlı nüfusun demografik Değişimi (2020)*. <https://www.ailevecalisma.gov.tr/media/45354/yasli-nufus-demografik-degisimi-2020.pdf>. Erişim Tarihi: 24.03.2020.
- Anadolu Ajansı. (2019). *Almanya'da yaşlı adamın öldüğü 8 yıl sonra anlaşıldı*. <https://www.trthaber.com/haber/dunya/almanya-da-yasli-adamin-oldugu-8-yil-sonra-anlasildi-433501.html>. Erişim Tarihi: 01.09.2019.
- Altan, S., & Tarhan, S. (2018). Büyükanneden toruna: Yaşamboyu öğrenme sürecinde değer ve beceri aktarımı. *Bartın Üniversitesi Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 26–42.
- Arslan, Ş., & Gökçe- Kutsal, Y. (1999). Geriatriye yaşam kalitesinin değerlendirimi. *Turkish Journal of Geriatrics*, 2(4), 173–178
- Aytaç, I. A. (1998). Intergenerational living arrangements in Turkey. *Journal of Cross-Cultural Gerontology*, 13(3), 241–264. [CrossRef]
- Aydınbaş, E. (2021). *Kuşaklararası manevi güçlenme eğitimi programı: Çocuklar ve yaşlılar ile uygulama örneği*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bakırcıoğlu, R. (2012). *Ansiklopedik eğitim ve psikoloji sözlüğü*. Anı Yayıncılık.
- Beğler, T., & Yavuzer, H. (2012). Yaşlılık ve yaşlılık epidemiyolojisi. *Klinik Gelişim*, 1–3.
- BBC News. (2020). *Koronavirüs: İngiltere'de çok sayıda yaşlı evlerinde tek başına öldü, cesetleri iki hafta sonra bulundu*. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-52961928>. Erişim Tarihi: 08.06.2020.
- Ceylan, H. (2015). Sosyal değerden topluma sosyal soruna yaşlılık: Geleneksel toplumdan modern topluma değişen yaşlılık algısı. H. Ceylan içinde. *Modern hayat ve yaşlılık* (ss. 25–54). Nobel Yayıncılık.
- Ceylan, H. (2018). Kırgız toplumunda yaşlılık ve yaşlının sosyal statüsü. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(4), 507–519.
- NTV(2021). *Norveç bunu tartışıyor: Başkentteki apartman dairesinde 9 yıldır ölü olan bir kişinin cesedi bulundu*. https://www.ntv.com.tr/dunya/norvec-bunu-tartisiyor-baskentteki-bir-apartman-dairesinde-9-yildir-olu-olan-bir-kisinin-cesedi-bulundu,vTywR_feG022YUud5Q58nw. Erişim Tarihi: 09.04.2021.
- Dörter, S. S. (2014). *Huzurevinde ya da yerinde yaşlanmayı tercih eden yaşlı bireylerde yaşadıkları çevre ile yaşam kalitesi arasındaki ilişki*. Haliç üniversitesi.
- Durdubaş, K. (2019). Sosyal belediyeçilikte aktif yaşlanma ve yerinde yaşlanma uygulamaları. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(39), 491–511.
- Erikson, E. H. (2014). *İnsanın sekiz evresi*. (G. Akkaya, Çev.). Okuyan Us Yayınları.
- Erol, P. Ö., & Cansever, B. A. (2016). Çocuğun dinsel toplumsallaşma sürecinin aile kurumu bağlamında incelenmesi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(42), 1133–1139.
- Fry, C. L., Dikerson-Putman, J., Draper, P., Ikels, C., Keith, J., & Glascock, A. (1997). Culture and the meaning of a good old age. J. Sokolovsky içinde. *The cultural context of aging: Worldwide perspectives* (s. 99–124). Greenwood Publishing Group.
- Göregenli, M. (2010). *Çevre psikolojisi: İnsan-mekân ilişkileri*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Hökelekli, H. (2011). *Değerler psikolojisi ve eğitimi*. Timaş Yayınları.
- Hotar, N. (2012). *Kuşaklararası dayanışma ve aktif yaşlanma empozyumu bildirileri*, (s. 17–24). Ankara.
- İmamoğlu, E., Küller, R., İmamoğlu, V., & Küller, M. (1993). The social psychological worlds of swedes and Turks in and around retirement. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 24(1), 26–41.
- İmamoğlu, V. (2015). İleri yaşlardaki Türklerin yaşam çevreleri ve daha iyi bir yaşam için öneriler. *METU Journal of the Faculty of Architecture*, 32(1), 105–119.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (2010). *Benlik, aile ve insan gelişimi kültürel psikoloji*. Koç Üniversitesi Yayınları.
- Kalache, A. (2009). Towards age-friendly societies: From research to policy, from policy to society. *International Journal of Integrated Care*, 9(5), 1-2. [CrossRef]
- Kalaycıoğlu, S., Tol, U. U., Küçükural, Ö., & Cengiz, K. (2003). *Yaşlılar ve yaşlı yakınları açısından yaşam biçimi tercihleri*. Türkiye Bilimler Akademisi Raporları.
- Kalınkara, V., & Arpacı, F. (2013). Yerinde yaşlanma. *VII. Ulusal Yaşlılık Kongresi*, (ss. 54–60). Karabük Üniversitesi.
- Kalınkara, V. (2017). Yaşlanan kentler: Kentsel alanda aktif yaşlanmayı destekleyecek kapsayıcı tasarım ve ergonomi. *Toplum ve Demokrasi*, 11(24), 229–248.
- Karaca, F. (2010). Huzurevinde kalan yaşlıların hayata bakış açıları ve gelecekle ilgili beklentileri. *Aile ve Toplum Dergisi*, 21(21), 50–72.
- Kılıç, R. (2005). Küreselleşme ve değer ilişkisinde dinin yeri. *Felsefe Dünyası*, 2005/1(41), 79–90.
- Kim, B. H., & Park, H. (2013). Comparison in spiritual well-being and quality of life between hospital and home hospice patients. *Journal of Korean Academy of Community Health Nursing*, 24(3), 292–301. [CrossRef]
- Diyanet İşleri Başkanlığı(2011). *Kur'an-ı Kerim meali* (H. Altuntaş & M. Şahin, Çev.). Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

- Liang, J., & Luo, B. (2012). Toward a discourse shift in social gerontology: From successful aging to harmonious aging. *Journal of Aging Studies*, 26(3), 327–334. [CrossRef]
- Madani, D. (2020). *Dan Patrick on coronavirus: 'More important things than living'*. <https://www.nbcnews.com/news/us-news/texas-lt-gov-dan-patric-k-reopening-economy-more-important-things-n1188911>. Erişim Tarihi: 06.04.2020.
- Nevevi (2016). *Riyâzü's- Salihin Metin ve Çeviri 1*. (D. İ. Başkanlığı, Dü.) 2020. https://webdosya.diyaret.gov.tr/hadis/UserFiles/Document/riyazussalihin_cild_1.pdf. Erişim Tarihi: 29.06.2021.
- Noronha, K. J. (2015). Impact of religion and spirituality on older adulthood. *Journal of Religion, Spirituality and Aging*, 27(1), 16–33. [CrossRef]
- Okumuş, E. (2009). Toplumsal Değişme ve din. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(30), 323–347.
- Öz, F. (2002). Yaşamın son evresi yaşlılık: Psikososyal açıdan gözden geçirme. *Kriz Dergisi*, 10(2),17–28. [CrossRef]
- Özafşar, M. E., Ünal, İ. H., Ünal, Y., Erul, B., Martı, H., & Demir, M. (2019a). *Hadislerle İslam III*. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Özafşar, M. E., Ünal, İ. H., Ünal, Y., Erul, B., Martı, H., & Demir, M. (2019b). *Hadislerle İslâm IV*. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Özbay, F. (2011). Akrabalık ve Komşuluk ilişkileri. S. F. Mustafa Turğut içinde. *Türkiye aile yapısı araştırması tespitler, öneriler* (s. 55–89). Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı.
- Özmete, E. (2017). *Türkiyede kuşaklararası dayanışmanın değerlendirilmesi*. Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Proshansky, H. (1978). The city and self-identity. *Environment and Behavior*, 10(2),147–169.
- Resnick, L. B. (1987). The 1987 presidential address: Learning in school and out. *Educational Researcher*, 16(9),13–20.
- Seligman, M. E. (2007). *Öğrenilmiş iyimserlik* (S. Kunt, Çev.). HYB Yayınları.
- Şenol, D., & Erdem, S. (2017). Yaşlılık ve yaşlı kadınlarda huzurevi algısı: Nitel bir araştırma. *Kırkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(2), 31–50.
- Somé, M. P. (1994). *Of water and the spirit : Ritual, magic, and initiation in the life of an African shaman*. Putnam.
- The Associated Press (2020). *New York reports over 1,700 previously undisclosed deaths at nursing homes and adult care facilities*. <https://www.cbsnews.com/news/coronavirus-deaths-new-york-nursing-homes-adult-care-facilities-covid-19/>. Erişim Tarihi: 05.05.2020.
- Togoh, I. (2020). *Spain: Elderly Care Home Residents Found Dead In Their Beds As Coronavirus Toll Worsens*. <https://www.forbes.com/sites/isabeltogoh/2020/03/24/spain-elderly-care-home-residents-found-dead-in-their-beds-as-coronavirus-toll-worsens/?sh=321e9dcf6670>. Erişim Tarihi: 24.03.2020.
- Tornstam, L. (2011). Maturing into gerotranscendence. *Journal of Transpersonal Psychology*, 43(2),166–180.
- Tufan, İ., & Yazıcı, S. (2009). Yaşlılıkta kuşaklararası ilişkiler. *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, 20(1), 47–52.
- Türkiye Aile Yapısı Araştırması. (2014). *Türkiye aile yapısı araştırması tespitler öneriler*. https://acikders.ankara.edu.tr/pluginfile.php/31612/mod_resource/content/0/taya2013trk.pdf. Erişim Tarihi: 15.07.2020.
- T. C. Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Özürlü ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü (2012). *Türkiye'de yaşlıların durumu ve yaşlanma ulusal eylem planı uygulama programı*. <http://www.yasliliksurasi.gov.tr/yayinlar.html>. Erişim Tarihi: 24.03.2020.
- Uchida, Y., Norasakkunkit, V., & Kitayama, S. (2004). Cultural constructions of happiness: Theory and empirical evidence. *Journal of Happiness Studies*, 5(3), 223–239. [CrossRef]
- Wolf, D. A., & Aykan, H. (2000). Traditionality, modernity, and household composition: Parent-child coresidence in contemporary Turkey. *Research on Aging*, 22(4), 359–421.
- World Health Organization (2002). *Definition of an older or elderly person*. <http://www.who.int/healthinfo/survey/ageingdefnolder/en/>. Erişim Tarihi: 25.03.2020.
- Yaşlı dostu kentler sempozyumu (2015). *Yaşlı dostu kentler sempozyumu bildiri kitabı*. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü Yayınları.

Paranormal Turizm Kapsamında Erzurum Manyetik Yolun Değerlendirilmesi

Evaluation of Erzurum Magnetic Road Within the Scope of Paranormal Tourism

Ali İSKENDER

Atatürk Üniversitesi, Turizm
Fakültesi, Turizm Rehberliği
Bölümü, Erzurum, Türkiye

ÖZ

Mevcut çalışma nitel araştırma yöntemiyle yapılmış olup yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılarak 20 katılımcı ile gerçekleştirilmiştir. Araştırmada içerik analizi ile veriler değerlendirilmiştir. Çalışmanın amacı Erzurum'da bulunan manyetik yolun alternatif bir turizm çeşidi olan paranormal turizm içerisinde değerlendirilmesidir. Araştırma kapsamında iki tema ve dokuz kod belirlenmiştir. Birinci tema katılımcıların manyetik yol hakkındaki bilinç düzeyini kapsayan bilgi temasıdır. Bilgi teması "manyetik alan, göz yanılması, ilahi güç ve yol yapısı" kodlarından oluşmaktadır. İkinci tema ise turizm temasıdır. Turizm teması ise "tanıtım ve reklam, inanç turizmi, efsane turizmi, yapı-peyzaj ve özgün değer" olarak beş koddan oluşmaktadır. Katılımcıların 18'i manyetik yolun turizm açısından kullanılabileceğini belirtirken ikisi yolun turistik açıdan yeterli bir özellik taşımadığını belirtmiştir. Katılımcıların altısı burada gizemli, ilahi güçle ilgili bir hadise olduğunu belirterek inanç ve maneviyatla ilgili paranormal bir görüş sunmuşlardır. Aynı şekilde katılımcıların altısı bu yolda manyetik bir çekim merkezi olduğu düşüncesini dile getirdiklerinden paranormal bir görüşe sahiptirler. Katılımcıların dokuzu yoldaki özelliğin bir göz yanılması olabileceğini belirtmiştir. Katılımcıların büyük bir bölümü (12) yolun tanıtımının yapılması gerektiğini ifade etmiştir. Bunun yanı sıra manyetik yolun inanç turizmi ve efsane turizmi ile birlikte turistik amaçlı kullanılabileceği belirtilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Manyetik, Paranormal, Turizm, Erzurum, Yol

ABSTRACT

The present study was conducted with the qualitative research method and was carried out with 20 participants using a semi-structured interview form. In the research, the data were evaluated with content analysis. The aim of the study is to evaluate the magnetic road in Erzurum as an alternative type of tourism, which is a type of paranormal tourism. Two themes and nine codes were determined within the scope of the research. The first theme is the theme of knowledge, which covers the level of consciousness of the participants about the magnetic path. The theme of knowledge consists of the codes of "magnetic field, illusion, divine power, and road structure." The second theme is the tourism theme. Tourism theme, on the other hand, consists of five codes as "promotion and advertisement, faith tourism, legend tourism, building-landscape, and original value." While 18 of the participants stated that the magnetic road could be used for tourism, 2 of them stated that the road did not have a sufficient touristic feature. Six of the participants presented a paranormal view of faith and spirituality, stating that there was a mysterious, divine event here. Likewise, six of the participants have a paranormal view, as they expressed the opinion that there is a magnetic attraction center on this road. Nine of the participants stated that the feature on the road could be an illusion. Most of the participants (12) stated that the road should be promoted. In addition, it has been stated that the magnetic road can be used for touristic purposes together with faith tourism and legend tourism.

Keywords: Erzurum, magnetic, paranormal, road, tourism

Geliş Tarihi/Received: 17.01.2023

Kabul Tarihi/Accepted: 10.05.2023

Yayın Tarihi/Publication Date: 20.06.2023

Sorumlu Yazar/Corresponding Author:

Ali İSKENDER

E-mail: ali.iskender@atauni.edu.tr

Cite this article as: İskender, A. (2023). Evaluation of erzurum magnetic road within the scope of paranormal tourism. *Current Perspectives in Social Sciences*, 27(2), 143-151.

Content of this journal is licensed
under a Creative Commons
Attribution-NonCommercial 4.0
International License.

Giriş

Erzurum özellikle kış turizminde önemli bir yere sahiptir. Fakat bu turizm çeşidi mevsimsel özellikte olup yılın belli dönemlerinde Erzurum'a turist çekmektedir. Yapılan farklı çalışmalarda Erzurum'un dağ

yürüyüşü, kaya tırmanışı, dağcılık ve kampçılık, rafting, cirit gibi spor turizmi (Kudaka, 2014, ss. 41–42), gastronomi turizmi (Turan & Akoğul, 2019, s. 370), termal turizm (Çetinkaya ve ark., 2022, s. 327) gibi alternatif turizm türlerinde de potansiyeli olduğu vurgulanmıştır. Bu çalışmada dünyada popülerliği giderek artmakta olan paranormal turizmin Erzurum'da bulunan Manyetik Yol'da uygulanabilirliğinin araştırılması amaçlanmıştır. Paranormal turizm, normal dışı, aklın ötesinde olan ilgi çekici yerlere yapılan seyahatleri kapsamaktadır. Dünyada UFO bulma, çeşitli gizemli, varlığı efsanelere dayalı yaratıkları bulmak için kamplar kurma, perili evleri ve mezarlıkları ziyaret etme gibi farklı amaçlı paranormal turizm uygulamaları bulunmaktadır. Paranormal olayların bazıları kaynağını dinden alırken bazıları ise dini söylemlerin tam tersi görüşleri içerebilmektedir. Kimi paranormal olaylar yıllardır anlatıla gelen halk efsanelerinden günümüze kadar gelmiştir. Erzurum Abdurrahman Gazi Rekreasyon alanında bulunan Manyetik Yol olarak adlandırılan yolun Erzurum'da halk arasında efsanelere dayandırılan hikayeleri mevcuttur. Bu hikayeler paranormal olup paranormal turizm için dayanak oluşturabilir. Erzurum Manyetik Yol'un halk arasındaki hikayesi makalenin ilerleyen bölümlerinde verilmiştir.

Dünyada ve Türkiye'de paranormal olayların olduğu iddia edilen birçok yer bulunmaktadır. Örneğin Endonezya'da yapılan bir araştırmaya göre ülkede ruhsal inançların yaygın olduğu belirtilerek paranormal hadiselerin günlük yaşamın bir parçası olduğu vurgulanmıştır. Paranormal Indonesia, ve Kesadaram Semesta adlı topluluklar vasıtasıyla insanlar organize olarak hayalet avlama, kara büyüden korunma, altıncı his, ufoloji, efsanevi yaratıkları arama gibi paranormal olaylarla ilgili faaliyetler yapmaktadır. Özellikle Bali'de paranormal aktiviteler yaygın durumdadır. Bali'de Batur Gölü civarında bulunan bir mezarlıkta ölümler üstü örtülmeden mezarlığa defnedilmekte fakat mezarlıktan herhangi bir kötü koku gelmemektedir. Bölgenin yerel halkı bunu paranormal bir güce dayandırmaktadır. Bu amaçla burayı ziyaret eden insanlar bulunmaktadır (Pharino & Pearce, 2020, s. 317).

Bloomberg'te yer alan haberde ABD'deki çok sayıda kasaba, alan ve tarihi bina, koruma çabalarını finanse etmek ve yerel işletmeleri desteklemek için paranormal turizmden yararlandığından bahsedilmektedir. Ticari perili evlerin yanı sıra hayalet temalı turları içeren perili cazibe merkezleri, ABD'de yılda yaklaşık 300 milyon dolarlık bir ekonomik hareketlilik sağlamaktadır (Bloomberg, 2021). Washington Post benzer şekilde ABD'de yer alan Iskenderiye Hayaleti ve Mezarlık turunu paranormal turlara örnek vermiştir. Ellerinde fenerler olan bilgilili tur rehberleri hayalet hikayeleri anlatır ve düşün gününde alevler tarafından yok edilen gelin gibi bölgenin kötü tarihini anlatır. Bu tur, mimari ve önde gelen yerel figürler hakkındaki gerçekleri doğaüstü masallarla birleştiriyor (Washington Post, 2022).

Bali'de bulunan Taman Festival, yerel halk tarafından "Hayalet Şehir" olarak adlandırılır. Parkın etrafına ağaç ve çalılıklarla dolu harap binalar dağılmış durumdadır. Orada ruhlara tapınmak için bazı adaklar sunulmaktadır. Çok sessiz ve ıssız bir yer olduğundan burayı pek fazla insan ziyaret etmemektedir. Ziyaret eden insanlar kendilerini huzursuz hissettiklerini belirtmişlerdir. Bazı turistler ortamı keşfederken bir hayalet veya ruh hissettiklerini ifade etmiştir. Bu alanda geceleri hayalet turları düzenlenmekte ve fotoğrafı etkinlikleri yapılmaktadır (Pharino, 2019, ss. 81, 101).

Türkiye'de paranormal turlar düzenlenmemekte fakat paranormal hikayesi olan ve paranormal turizm için potansiyel taşıyan alanlar mevcuttur.

Onedio web sitesinde yer alan bilgiye göre İstanbul'un Sarıyer ilçesinde bulunan Yusuf Ziya Köşkü halk arasında perili köşk olarak nam salmıştır. Köşkün paranormal hikayesinde Başyaver Yusuf Ziya Paşa masallardaki gibi bir köşk yaptırmak ister fakat o kadar kışkıncı ki karısını kimsenin görmesini istemez. Karısı çok güzel olduğundan Yusuf Ziya Paşa karısının güzelliğine yakışır bir köşk olsun ister. Köşkün yapımına 1910 yılında başlanır fakat I. Dünya Savaşından dolayı köşk bitirilemez. Paşa eşinin ona ihanet ettiğini öğrenince hüsrana uğrar ve köşkün bitirilmesini hiç istemez. Halk arasında yıllardır köşkün boş katlarında uzun saçlı bir kadının gezindiği efsanesi dolaşmaktadır. Hatta 1990 yılında köşkün inşaatında çalışanlar aynalarda eski elbiseli piyano çalan bir kadın hayaleti gördüklerini iddia etmişlerdir. Köşk halk arasında perili köşk olarak kalmıştır (Onedio, 2016).

Milliyet gazetesinin web sitesinde yer alan haberde Ankara'da bulunan 129 nolu apartmanda 2009 yılında bir üniversitede okuyan iki kız öğrencinin gece yarısından sonra evlerinde bir takım ayınlar yaptıklarından bahsedilmektedir. Apartmanın en üst katında ikamet eden kızlar o gece gizemli bir şekilde ölmüşlerdir. Apartmandakilerin anlattıklarına göre o gece apartmanda şiddetli deprem olmuş, eşyaları sağa sola dağılmış ve evlerindeki camlar kırılmış. Bu olaydan sonra apartman terk edilmiş. Sonraki dönemlerde apartmana girme cesareti gösteren kişiler içeriden tarifi zor kokular aldıklarını ve camların kendi kendine kırıldığını iddia etmişlerdir (Milliyet, 2022). 1921 yılında Sakarya'da gerçekleşen olaylara göre bir köyde açıklanamayan olaylar yaşanmaya başlanmış ve bunun üzerine köyün 117 hanesi evlerini terk etmek zorunda kalmıştır. İddialara göre köye görünmeyen yaratıklar musallat olmuştur. Köye azem büyü yapıldığı iddia edilmiş ve köyün hikayesi sinema filmlerine konu olmuştur (Star, 2017). Ülkemizde bu ve benzeri örnek teşkil edebilecek alan sayısı oldukça fazladır.

Bu çalışma nitel araştırma yöntemi ile gerçekleştirilmiş olup yarı yapılandırılmış anket ile katılımcılara Manyetik Yol hakkında görüşlerine yönelik sorular iletilmiştir. Böylece Erzurum Manyetik Yol'un paranormal turizm açısından kullanılabilirliği değerlendirilmiştir. Bu çalışmada kullanılan görüşme formunun Atatürk Üniversitesi Etik Kurul Komisyonu tarafından 14.12.2022 tarihli ve E.88656144-000-22004 15144 sayılı belge ile bilim etiği yönünden sakınca bulunmadığına dair görüş alınmıştır.

Paranormal Turizm

Paranormal inançlar çok yönlü olduklarından farklı din ve kültürden unsurları barındırabilmektedir. Paganist inançlardan evrensel dinlere kadar pek çok inanış bu kavram altında yer alabilmektedir. Büyücülük, efsaneler, astroloji, medyumculuk, fal bakma, astral seyahat, olağandışı varlıklar, batıl inanışlar, telepati gibi pek çok uygulama ve inanış paranormal olarak kabul edilmektedir. Paranormal olaylarda dikkate alınan kıstas "fizik ötesi" olmasıdır. Paranormal hadiseler din ile yakın ilişki içerisinde bulunmaktadır. Fakat bazen dini çerçevenin belirlediği kuralların tamamen dışında görüşler de barındırabilmektedir. Ahiretin varlığı, ruhun daimi olarak var olması, insan dışı varlıklar gibi konular din ile uyumlu olmaktadır kerametler gibi bazı mistik inanç ve uygulamalar ise din ile ilişkilendirilerek sunulmaktadır. Paranormal kavramı karabüyük, fal, kehanet gibi din ile zıt kavramları da içine alır (Arslan, 2015, ss. 62–63). "Paranormal efsaneler" kavramı

Tablo 1.

Paranormal turizm, çekim unsurları ve yapılan aktiviteler

Turizm Çeşidi	Tanımı	Çekim unsurları	Aktiviteler
Paranormal turizm	Paranormal inanç ya da yönelimlerle ilgili nispeten yeni bir turizm çeşididir. Aynı zamanda dini, psi (durugörü, önsezi, telepati ve psikokinezi), okült, büyücülük, hurafeler, doğaüstü ve dünya dışı yaşam formları gibi geniş kapsamlı inanç ve deneyimleri içerisine alır.	Perili evler, kaleler, katedraller, din ile ilgili alanlar, manevi yerler ve hatta uzaylı, varlığı efsanelere dayalı varlıklar arama gibi doğa üstü eylemler	Hayalet turlarına katılma, perili yerleri ziyaret etme, UFO ya da koca ayak canavarı gibi doğaüstü yaratıkları bulmak için kamp kurma

Kaynak: Pharino (2019, s. 9).

ise, belli bir yer hakkındaki tarihsel ve gerçek doğruları, bilim dünyasında imkansız gibi görünen belli fantezi ve doğaüstü yönleriyle harmanlayan bir anlatı olarak tanımlanmaktadır (Escolà-Gascon & Houran, 2021, s. 2).

Paranormal turizm, özellikle açıklanması zor inançlar ve deneyimlerle ilişkili olaylara veya yerlere seyahat etmeyi içerir. Bunlar arasında dini olaylar; psi (durugörü, öngörü, telepati ve psikokinezi); okült; büyücülük ve batıl inançlar; doğaüstü; olağanüstü ve dünya dışı yaşam formları veya muhtemelen Tanrı vergisi bir yetenekten türetilen güçler yer alır (Musch & Ehrenberg, 2002, ss. 169–177; Pharino & Pearce, 2020, s. 314; Schlehe ve ark., 2013, s. 9; Tobacyk & Milford, 1983, s. 1029).

Paranormal turizm henüz özel bir ilgi alanı olarak net bir şekilde tanımlanmamıştır. Paranormal terimi, "din, psi, okült, büyücülük, hurafeler, doğaüstü ve olağanüstü ve dünya dışı yaşamla ilgili çok çeşitli inanç ve deneyimler" olarak tanımlanmıştır (Tobacyk & Milford, 1983, s. 1029). Bunlara, ufoloji veya efsanevi hayvanlar, hayalet avı turlarına katılmak veya manevi inançlarla ilgili konularda seyahat etmek örnek verilebilir. Bu çalışmaya göre paranormal turizm normal, mantık çerçevesinin dışındaki görüşleri içeren amaçlarla yapılan ziyaretleri ifade etmektedir. Pharino ve ark. (2018, s. 22) paranormal turizmin, karanlık turizm (Sharpley & Stone, 2009, s. 574), manevi turizm (Sharpley & Jepson, 2011, s. 52), hayalet turizmi (Inglis & Holmes, 2003, s. 50), dini turizm ve hac gibi çeşitli niş turizm türleriyle örtüşüğünü iddia etmektedir. Bununla birlikte, yazarlar, bu turizm çeşitlerinde yalnızca kısmi bir örtüşme olduğunu belirtmektedir (Tablo 1).

Paranormal turlar, paranormal ile ilgili en bariz ekonomik faaliyetlerdir. Amerika Birleşik Devletleri ve dünya çapında şehirler ve topluluklar tarafından turizm endüstrilerinin bir parçası olarak hayalet turlar geliştirilmiştir. Doğaüstü turlarının birçoğunda, doğaüstü olaylarla ilgili diğer perakende ve hizmet kuruluşlarıyla da anlaşmalar yapılmaktadır (Haynes, 2016, s. 27). Böylelikle paranormal turizm gelirleri farklı sektörleri de olumlu anlamda etkilemektedir.

Paranormal turizm ile ilgili alan yazınında yapılmış çalışma sayısı oldukça azdır. Pharino ve Pearce (2020, s. 313) çalışmalarında Bali, Endonezya ve Udon Thani, Tayland, Güneydoğu Asya'da paranormal turizmin gelişme potansiyelini vurgulamak için buraları örnek olarak seçmişlerdir. Çalışmada, gelişmekte olan destinasyonlarla ilgili teorik fikirler bağlamında turizm paydaşlarının paranormal turizm anlayışlarının keşfedilmesi amaçlanmıştır. Çalışma içerik analizi ve yüz yüze görüşme yöntemleriyle gerçekleştirilmiştir. Çalışma sonucunda turizm paydaşlarının paranormal turizmi niş bir pazar olarak gördüklerini ortaya koymuştur. Çalışma sonucunda iyi bir turist deneyimi için, turizm planlamaclarının destinasyonlardaki olanakları ve erişilebilirliği tasarlamaya ve etkili yönetmeye dikkat etmeleri gerektiği vurgulanmıştır. Bir başka çalışmada ise turistlerin paranormal turizm deneyimleri araştırılmıştır (Pharino ve ark., 2018, s. 20).

Erzurum Manyetik Yol ve Paranormal Özellikleri

Türkiye Gazetesi'nde (2017) Erzurum Gizemli Yol'un hikayesiyle ilgili anonim haberde Gizemli yol olarak adlandırılan alan ile ilgili halk arasında birçok efsane olduğu belirtilmiştir. Yol 200 metre uzunluğunda olup ziyaretçiler arabayı boşa alıp kontak kapalıyken aracın yokuş yukarı gitmesini deneyimlemek için bu alana gelmektedir. "Gizemli yol" olarak adlandırılan alan Abdurrahman Gazi Türbesi'nin bulunduğu alana yakın olmasından dolayı kimi insanlar bu olaya paranormal bir söylem ile Abdurrahman Gazi'nin kerameti olarak görmektedir. Abdurrahman Gazi ismi Erzurum efsanelerinde de büyük iz bırakmıştır. Halk arasında Abdurrahman Gazi'nin Hz. Muhammed'in sancaktarı olduğu inancı mevcuttur. Söylenceye göre İslam Orduları Erzurum'u ele geçirirken, Peygamberin sancaktarı Abdurrahman Gazi'nin kafası düşman kılıcı ile kesilir ve kafası yere düşer. Abdurrahman Gazi yere düşen kafasını kolunun altına alarak İslam sancağını Palandöken Dağı'nın en yüksekine dikmek için koşmaya başlar. Dağda bulunan çobanlar kellesi koltuğunun altında koşarak yukarı çıkan Abdurrahman Gazi'yi görünce şok olurlar. Daha sonrasında çobanlardan biri "Hele bakın şuraya, askerın kellesi koltuğunda dağa doğru koşuyor" diye haykırır ve Abdurrahman Gazi nazara gelerek olduğu yere düşer. Daha sonrasında Abdurrahman Gazi'nin düştüğü yere türbesi yapılır (Türkiye Gazetesi, 2017).

Bu yolun başlangıcında belediye tarafından insanları yönlendiren bir levha bulunmaktadır. Levhada aracın durdurulması sonrasında vitesin boşa alınması ve sonrasında ayağın fren den çekilerek denemeye başlanması belirtilmektedir. Halk arasında yoldaki bu paranormal hadisenin manyetik bir güç sayesinde oluştuğuna yönelik de görüşler mevcuttur. Yoldaki bu manyetik gücün romatizmal hastalıklara iyi geldiğine inanıp bu hastalıklarına şifa bulmak için ziyaret edenler de bulunmaktadır (Gazete Pasinler, 2017). Birçok online haber sitesinde de yer alan gizemli yol hakkında bilim insanları göz yanılması olarak açıklama getirmiştir. Bir gazeteye röportaj veren Prof. Dr. Yunus Çengel, "Bu tamamen göz yanılması, keramet söz konusu değil, yokuş yukarı gibi gözüküyor; ama rampa aşağı bir yol" diye belirtmiştir (Yeniçağ Gazetesi, 2021).

Yöntem

Mevcut araştırmada nitel veri analizi kullanılmıştır. Nitel veri analizi nitel verilerden bütüncül, anlamlı ve sembolik bir yapı oluşturma sürecidir. Yani nitel veri analizi araştırmacının "bu veriyi anlamlandırmak için ne yapmalıyım" ve "bu verilerle araştırma sorularımı nasıl

cevaplandırabilirim" sorularına yanıt arandığı süreçtir (Yurdakul ve ark., 2016, s. 2). Mevcut araştırma desen olarak olgubilim deseni ile hazırlanmıştır. Olgubilim deseni farkında olduğumuz ancak derinlemesine bilgi sahibi olmadığımız olgulara odaklanmaktadır (Yıldırım & Şimşek, 2016, s. 69). Araştırmada açık uçlu anket görüşmesi kullanılmıştır.

Araştırma kapsamında farklı eğitim düzeyi ve yaş gruplarından kişilere ulaşılmış ve açık uçlu anketler katılımcılara ulaştırılmıştır. Araştırmanın verileri 2022 Aralık ayı içerisinde toplanmıştır. Anketler yüz yüze gerçekleştirilmiş olup görüşme öncesi katılımcılar konu hakkında bilgilendirilmiştir. Araştırmanın grubu 20 kişiden oluşmakta olup çalışmada kolay ulaşılabılır durum örnekleme kullanılmıştır. Bu kapsamda 20 kişiyi ulaşılmıştır. Veriler yazar tarafından analiz edilmiştir. İçerik analizi ile temalar ve kodlar oluşturulmuştur. Bu kapsamda 2 tema ve 9 kod belirlenmiştir. Araştırmada Erzurum Manyetik Yol'un paranormal turizm açısından kullanılabilirliğini ve potansiyelini belirlemeye yönelik katılımcılara açık uçlu belirli sorular iletilmiştir. Bu açık uçlu ifadeler şu şekildedir:

- Erzurum'da Abdurrahman Gazi Rekreasyon alanında yer alan manyetik yol (gizemli yol) hakkında bilginiz var mı? Bu yol hakkındaki düşünceleriniz nelerdir?
- Sizce bu yolda arabaların boştaarken gaza basmadan yokuş yukarı gitmesini sağlayan ne olabilir?
- Sizce bu yolda arabaların boştaarken gaza basmadan yokuş yukarı çıkmasını sağlayan güç Abdurrahman Gazi Hz. Türbesi'nin manevi gücü olabilir mi?
- Sizce bu gizemli yol Erzurum'a turist çekmek amaçlı kullanılabilir mi, cevabınız evet ise bu doğrultuda neler yapılabilir, cevabınız hayır ise nedenini açıklar mısınız?
- Eklemek istediğiniz herhangi bir görüşünüz var mı? Anketin arka sayfasına düşüncelerini yazabilirsiniz.

Araştırmanın amacı Erzurum Manyetik Yol'un paranormal turizm kapsamında değerlendirilmesidir. Erzurum özellikle kış turizmi ile ön plana çıkan bir şehirdir. Fakat kış turizmi mevsimsel özellik göstermekte olup şehre belirli dönemlerde turist varışları sağlamaktadır. Erzurum'da turist sayısını artırmak için turizm türlerini çeşitlendirmek ve turist varışlarını tüm yıla yaymak gereklidir. Bu doğrultuda Erzurum Manyetik Yol paranormal turizm kapsamında kullanılabilir. Araştırmanın amacına uygun olarak belirlenen araştırma soruları aşağıdaki gibidir:

- Araştırma sorusu 1. Erzurum Manyetik Yol, paranormal turizm kapsamında kullanılabilir mi?
- Araştırma sorusu 2. Erzurum Manyetik Yol, turistik amaçlı nasıl kullanılabilir?

Bulgular

Araştırmaya katılan kişilerle ilgili demografik bilgiler Tablo 2'de belirtilmiştir. Katılımcıların isimleri kodlama ile tabloda belirtilmiştir. Tablo 2'e göre katılımcıların farklı yaş gruplarından, eğitim düzeyinden olduğu görülmektedir. Katılımcıların demografik özellikleri çeşitlilik göstermektedir.

Tablo 2'e göre katılımcıların 13'ü kadın 7'si erkektir. Katılımcıların yaşı 19 ile 47 arasında değişmektedir. Eğitim durumları ise sırasıyla 9 kişi lisansüstü, 8 kişi lisans, 1 kişi önlisans ve 2 kişi lise şeklindedir.

Katılımcılar, belirlenen tema kodlarının birden fazlasını destekleyecek görüşler ifade etmiştir. Örneğin bir katılımcı bu yoldaki özelliğin miknatıstan kaynaklandığını söylerken aynı zamanda göz yanılması da olabileceğini belirtmiştir. Bu nedenle katılımcıların Gizemli Yol'da arabaların boştaarken gaza basmadan yokuş yukarı çıkmasını sağlayan güç ile ilgili görüşleri ortak bir tabloda gösterilmesi ihtiyacı

Tablo 2.
Katılımcıların demografik bilgileri

Kod	Cinsiyet	Yaş	Eğitim
A1	Kadın	32	Lisans
A2	Kadın	33	Lisansüstü
A3	Erkek	37	Lisansüstü
A4	Kadın	29	Lisans
A5	Kadın	23	Lisans
A6	Kadın	35	Lisansüstü
A7	Kadın	24	Lisansüstü
A8	Erkek	35	Lisansüstü
A9	Kadın	37	Lisansüstü
A10	Erkek	31	Lisans
A11	Kadın	42	Lisans
A12	Kadın	33	Lisans
A13	Erkek	24	Önlisans
A14	Kadın	28	Lisans
A15	Kadın	35	Lisansüstü
A16	Erkek	24	Lise
A17	Kadın	33	Lisans
A18	Erkek	43	Lisansüstü
A19	Erkek	47	Lisansüstü
A20	Kadın	19	Lise

Tablo 3.
Bilgi temasında kodlara göre katılımcıların manyetik yol hakkındaki görüşleri

Katılımcı	Manyetik Güç	Göz Yanılması	İlahi Güç	Yol Yapısı
A1	✓			
A2		✓		✓
A3		✓		
A4		✓		
A5			✓	✓
A6		✓		
A7			✓	
A8		✓		
A9				✓
A10		✓		
A11	✓			
A12				✓
A13		✓		
A14		✓		
A15		✓	✓	
A16	✓		✓	
A17	✓		✓	
A18	✓			
A19	✓			
A20			✓	

doğmuştur. Bu tabloda Manyetik Yol **"Bilgi"** temasında 4 kod belirlenmiştir. Bu kodlar, manyetik güç, göz yanılması, ilahi güç, toprak yapısı olarak Tablo 3'de gösterilmiştir. Tablo 3'ye göre katılımcıların 6'sı burada gizemli, ilahi güçle ilgili bir hadise olduğunu belirterek inanç ve maneviyatla ilgili paranormal bir görüş sunmuşlardır. Aynı şekilde katılımcıların 6'sı bu yolda manyetik bir çekim merkezi olduğu düşüncesini dile getirdiklerinden fantastik paranormal bir inanca sahip oldukları belirtilebilir. Katılımcıların büyük çoğunluğu bu olayın bir göz yanılması sonucunda gerçekleştiğini belirtmektedir. 9 katılımcı gizemli yolda arabaların boştayken yokuş yukarı gitmesinin nedenini göz yanılmasına bağlamıştır. İlgili katılımcı görüşlerinden bazıları şu şekildedir:

- A3: "Araçların yokuş yukarı çıkmasını sağlayan olay göz yanılmasıdır. İnsanların yukarı olarak gördükleri eğim aslında aşağı doğru olan bir eğimdir. En azından böyle olduğu iddia edilmektedir. İddia edilmiştir dememdeki neden bunun yalnızca bir gazete haberi olmasıdır. Birkaç yıl önce bilim insanlarının o bölgeyi incelediği ve göz yanılmasının var olduğu konusunda haberler çıkmıştır."
- A4: "Göz yanılması olabilir. Eğimli bir yüzey ama düz yol gibi görünüyor aslında yokuş yukarı değil yokuş aşağı gidiyor olabiliriz."
- A6: "Aslında bilimsel bir takım araştırmalar yapılmadan önce arabaların yokuş yukarı çıkmasının sebebini görünmeyen bir gücün çektiğine inanırdım türbe ziyaretlerinde bizzat gördüğüm Abdurrahman Gazinin boyunun uzunluğu ve rivayete göre 4 metre uzunluğunda boyunun olması güçlü olduğunu ve çekebileceğini düşündürdü. Ancak bilimsel sebeplere oturtulan sebeplere baktığımda da bunun tamamen bir göz yanılması olduğunu ve aslında yolun yokuş yukarı gibi gözükse de rampa aşağı bir yol olduğunu öğrenmiştim."
- A8: "Bana göre bu yol tamamen bir göz yanılmasından ibarettir. Görünürde yokuş aşağı gözükse de rampa yukarı gitmesinin nedeni göz yanılmasına bağlıdır."
- A14: "Bence göz yanılması olabilir. Rampa yukarı görülen yol aslında aşağı eğimli bir yol."

Katılımcıların 6'sı gizemli yolda arabaların boştayken gaza basmadan yokuş yukarı gitmesini sağlayan gücün manyetik bir çekim alanından kaynaklandığı görüşünü ileri sürmüştür. İlgili katılımcı görüşlerinden bazıları şu şekildedir:

- A1: "Manyetik çekim alanı olduğunu düşünüyorum."
- A11: "Mekanik ya da manyetik bir araziye sahip olmasından kaynaklı olduğunu düşünüyorum."
- A16: "Manyetik olan yolda herhangi bir enerji olmadan araçlar gidiyor. Manyetik alan"
- A17: "Mıknatıs çekim gücü."
- A18: "Toprak altında veya zeminde var olan güçlü manyetik enerji sağlayan bir materyal olabilir (mıknatıs gibi)."
- A19: "Bölgedeki manyetik alandan kaynaklanıyor olabilir. Yüksek manyetik etkinin araçları etkileyerek hareket ettirdiği kanısındayım."

Katılımcıların 6'sı gizemli yolda arabaların boştayken gaza basmadan yokuş yukarı gitmesini sağlayan gücün Abdurrahman Gazi Türbesi'nin manevi gücüyle ilgili ilahi bir güç olabileceğini ileri sürmüştür. İlgili katılımcı görüşlerinden bazıları şu şekildedir:

- A5: "Bence Abdurrahman Gazi Türbesi'nin manevi gücü olabilir."
- A7: "İlahi güç olduğunu düşünüyorum."
- A15: "Düşük ihtimalle de olsa Abdurrahman Gazi Türbesi'nin manevi gücü olabilir."
- A16: "İnançlarımız doğrultusunda böyle bir güç olabilir."
- A17: "Aslında bu konu hakkında çeşitli söylentiler var, Abdurrahman Gazi Türbesi'nin manevi gücü olma ihtimali var."
- A20: "İlahi güçler, evet Abdurrahman Gazi'nin ölümü bile mümkün olmayan bir şekilde gerçekleşmiştir."

Katılımcıların 4'ü gizemli yolda arabaların boştayken gaza basmadan yokuş yukarı gitmesini sağlayan gücün yolun yapısı ile ilgili fiziksel bir durum olabileceğini ileri sürmüştür. İlgili katılımcı görüşlerinden bazıları şu şekildedir:

- A5: "Faylar olduğunu düşünüyorum fakat bu yolla ilgili farklı hikayeler duydum. Abdurrahman Gazi'nin kendini ziyaret etmeye yönlendirmesi gibi."
- A9: "Yolun yapısıyla ve fiziki durumuyla ilgili bir durum. Yoksa bahsedildiği gibi doğaüstü bir güç tarafından bahsedilmiş bir özelliği olduğunu düşünmüyorum."
- A12: "Toprağın yapısıyla ilgili olabilir."

Bazı katılımcılar Gizemli Yol ile ilgili öncesinde paranormal olabilecek bir inanca sahipken zaman içerisinde görüşlerinin değiştiğini ve bu yoldaki hadisenin göz yanılmasından ibaret olduğunu belirtmişlerdir. Bu yönde ifade belirten katılımcı sayısı 3'tür. Katılımcıların ifadeleri şu şekildedir:

- A2: "Gerçekten de arabaların kendiliğinden hareket etmesi etkileyici ve insanlar bu durumun altında farklı fizik üstü nedenler arıyor doğal olarak. İlk gidip ben de deneyimlediğimde aklıma öncelikle pek çok insanda olduğu gibi fizik üstü varlıkların neden olduğunu düşünmüştüm."
- A6: "Bu yol uzun yıllardır gizemli olarak anlatılmakta ancak son zamanlarda yapılan birçok araştırmaya bilimsel temellere dayandırılmaktadır. Ben de çocukluğumdan beri yolun gizemli olduğunu düşünür, türbeye giderken korkardım. İlahi bir gücün arabaları çektiğini zannedirdim. Ananem de türbe ile ilgili birçok efsaneden bahsedince gerçekten bir mucizenin olduğunu düşünürdüm."
- A9: "Başlangıçta ilgi çekici buldum ve gerçekten gizemine kapıldım. Ancak belli bir süre içerisinde birkaç kez deneyimleyince bir yol kusuru olduğu kanaatine vardım. Bence sadece yolun fiziki yapısıyla ilgili bir yanılma durumu var."

Katılımcıların çoğu bu yolun turistik amaçlı kullanılabilirliğini belirtmiştir. Katılımcıların 18'i yolun turistik amaçlı kullanılabilirliğini belirtmiştir. Bu yöndeki ifadelerden bazıları şu şekildedir:

- A2: "Gizemli Yol turist çekmekte kullanılabilir."
- A3: "Evet insanlar nedeni ne olursa olsun bu tarz olayları deneyimleme eğilimindedir."
- A6: "Tabii ki evet. Farklı ülkelerde halk arasında uydurulan birçok hikayeye bile o destinasyona turistler çekilebiliyor. Bu durum mitolojik bir hikaye olan taş için de geçerli bir aşk hikayesi için de geçerli. O yüzden insanların bu hikayeler ilgisini çektiği için turist çekmek amaçlı kullanılabilir."
- A9: "Evet kullanılabilir. Çünkü yerel halk bu efsaneye çok fazla inanmış ve benimsemiş."
- A13: "Kullanılabilir, bu tarz yolların dünya üzerinde çok nadir bulunması turist çekme konusunda oldukça etkili olabilir."
- A15: "Evet kullanılabilir, bu şekilde olan çok fazla yol olmadığını düşünüyorum."

Katılımcıların Gizemli Yol'un turistik olarak nasıl kullanılabilirliğiyle ilgili görüşlerini içeren "turizm" teması oluşturulmuştur. Turizm teması 5 koddan oluşmaktadır. Katılımcıların görüşlerinin kodlara göre dağılımı Tablo 4'te belirtilmiştir.

Katılımcıların 12'si reklam ve tanıtım yapılması gerektiğini, 5'i inanç turizmiyle ele alınması gerektiğini, 4'ü efsane turizmi ile hikayesinin ilgi çekebileceğini, 4'ü peyzaj ve çevre düzenlemelerinin yapılması gerektiğini belirtirken, 2'si ise nadir bir yer olduğunu belirterek özgün değerleriyle turistik amaçlı özelliğine vurgu yapmıştır.

Tablo 4.

Turizm temasında kodlara göre katılımcıların görüşleri

Katılımcı	Tanıtım Reklam	İnanç turizmi	Efsane Turizmi	Yapı-Peyzaj	Özgün Değer
A1				✓	
A2	✓	✓	✓		
A3		✓	✓		
A4	✓				
A5	✓			✓	
A6		✓	✓		
A7	✓				
A8	Katılmıyor	Katılmıyor	Katılmıyor	Katılmıyor	Katılmıyor
A9	✓		✓		
A10	✓			✓	
A11	✓				
A12		✓			
A13	✓				✓
A14	✓				
A15	✓				✓
A16	✓				
A17	✓				
A18				✓	
A19	Katılmıyor	Katılmıyor	Katılmıyor	Katılmıyor	Katılmıyor
A20		✓			

Katılımcıların **"tanıtım ve reklam"** kodunda yer alan görüşlerinden bazıları şu şekildedir:

- A4: "Tanıtım videoları sitelere yüklenebilir. Erzurum denince insanların aklına bu yolun gelmesi sağlanabilir. Turistlere bu yol deneyimletilebilir."
- A5: "Daha da ilgi çekici hale getirilebilir. Yol çalışmaları gittiğimde devam etmekteydi. Eğer bitmediyse hızlıca bitirilmeli ve reklamı yapılmalı. Reklam konusunda çok yetersiz olduğunu düşünüyorum."
- A14: "İnsanların dikkatini çeken bir özelliği olduğu için merak duygusuyla görmek isteyebilirler. Manyetik yolun tanıtımının, reklamının yapılması bilinmesi açısından önemli olacaktır."
- A17: "Bir merak uyandırılıp reklam tarzı tanıtım yapılırsa insanlar test etmek için bile gelebilir."
- A6: "Yabancı turistleri kısa vadede o bölgeye çekmek zor olsa da yerli turistlerin Erzurum ilini ziyaretleri sırasında hem türbeyi ziyaret etmeleri hem de gizemli yolu deneyimlemeleri için teşvik edilmeleri sağlanabilir. Bunun için de iş biraz konaklama işletmeleri çalışanlarına düşüyor diye düşünüyorum."

Katılımcıların **"inanç turizmi"** kodunda yer alan görüşlerinden bazıları şu şekildedir:

- A2: "Gizemli yol turist çekmekte kullanılabilir. Bunun için türbede ve türbede yattığına inanılan Abdurrahman Gazi'nin manevi gücüne vurgu yapılabilir."
- A3: "İnsanlar nedeni ne olursa olsun bu tarz olayları deneyimleme eğilimindedir. Turist çekmek için ise bölgenin tanıtımında hikayeleştirme gerekli gibi yani ister dini bir nedenle, ister tarihi bir figürle ya da bilimsel bir açıklama ile merakın arttırılması gerekmektedir."
- A6: "Hatta bu konu din ile alakalı olduğu için din turizmi ya da literatürde inanç turizmi olarak bilinen kavramı göz önünde bulundurarak hareket etmek gerektiğini düşünüyorum."
- A20: "Özellikle türbenin önemi anlatılmalı ve turistler bilgilendirilmelidir. Daha sonra gizemli noktalar üzerinde tartışılabilir."

Katılımcıların **"efsane turizmi"** kodunda yer alan görüşlerinden bazıları şu şekildedir:

- A2: "Çünkü türbe ve sahibi hakkında anlatılan çeşitli olaylar ve efsaneler var. Bunlar üzerinden gidilerek gizemli yol da tanıtılabilir. İnsanlar bu tarz gizemli olaylara efsanelere olan ilgisi Erzurum'u ve özellikle de Abdurrahman Gazi Rekreasyon alanını ziyaret etmelerinde önemli bir etken olarak kullanılabilir."
- A6: "Farklı ülkelerde halk arasında uydurulan birçok hikayeye bile o destinasyona turistler çekilebiliyor. Bu durum mitolojik bir hikaye olan taş için de geçerli bir aşk hikayesi için de geçerli. O yüzden insanların bu hikayeler ilgisini çektiği için turist çekmek amaçlı kullanılabilir. Ancak ilgi çekici hale getirebilmek için o bölgeyi bilimsel dayanakları göz ardı etmek ve o bölgede insanların ilgisini çekecek etkinlikler yapılmalıdır. Kültürümüzde çok eski zamanlardan beri türbelerden şifa beklendiğini, orada yatan evliya vasıtasıyla dualarımızın kabul olacağına inanışın olduğunu biliyorum. Abdurrahman Gazinin de Erzurum'u düşmanlardan koruduğu ve rivayete göre savaş sırasında başı kopmasına rağmen elindeki sancağı dikmek için o şekilde yürümeye devam ettiği hatta bir başka rivayete göre Erzurum'u ejderhalardan koruduğu anlatılmaktadır"
- A9: "Bu alanın sadece yerel turistler tarafından rağbet göreceği düşüncesindeyim. Çünkü bu türden hikayeler yerel düzeyde ilgi çekiyor. Yurtdışından turistlerin ilgisini çekeceğini düşündüğüm hikayeler daha mitleştirilmiş türden hikayeler ve daha antik dönem hikayeleri. İslami açıdan değer atfedildiği için kısıtlı kalıyor ve küçük bir kitlenin merakını cezbediyor."
- A3: "İnsanlar nedeni ne olursa olsun bu tarz olayları deneyimleme eğilimindedir. Turist çekmek için ise bölgenin tanıtımında hikayeleştirme gerekli gibi yani ister dini bir nedenle, ister tarihi bir figürle ya da bilimsel bir açıklama ile merakın arttırılması gerekmektedir."

Katılımcıların **"yapı-peyzaj"** kodunda yer alan görüşlerinden bazıları şu şekildedir:

- A1: "Yolu daha çekici kılmak adına yolu gösteren levha konabilir ve etrafı düzenlenebilir."
- A5: "Yol çalışmaları gittiğimde devam etmekteydi eğer bitmediyse hızlıca bitirilmeli."
- A9: "Etrafındaki doğal güzellikler ile boş alanları rekreasyon amaçlı değerlendirme çalışmaları söz konusu. Bu doğrultuda sadece türbe değil çevresinin de düzenlenmesi ile daha kullanışlı ve ilgi çekici hale gelecektir."
- A18: "Ama bu yol ve etrafının biraz daha dikkat çekici şekilde peyzajının yapılması önerilebilir."

Katılımcıların **"özgün değer"** kodunda yer alan görüşleri şu şekildedir:

- A13: "Bu tarz yolların dünya üzerinde çok nadir bulunması turist çekme konusunda oldukça etkili olabilir."
- A15: "Bu şekilde olan çok fazla yol olmadığını düşünüyorum. Bu yola yönelik tanıtım faaliyetleri artırılabilir."

Katılımcıların ikisi Manyetik Yol'un turistik olarak kullanılamayacağına yönelik görüş belirtmiştir. Bu görüşler şu şekildedir:

- A8: "Bu yol turist çekecek kadar cazibe sahibi değildir. Çekicilik unsuru olabilmesi için bu yolun tek başına yeterli olmadığını düşünmekteyim. Yoldan ziyade rekreasyon alanını ön plana çıkartabilecek çalışmalara ağırlık verilmesi ve bu yolun da bu şekilde alanı ziyaret edebileceklere gösterilmesi alanın çekiciliğini arttırmaya yardımcı olabilecek bir unsur olabilir. Yani yol tek başına bir çekicilik yaratmamakla birlikte yolun kendisi tamamlayıcı bir unsur olarak değerlendirilmelidir."
- A19: "Gizemli yol her kesimden insanın ilgisini çeken bir konu. Ancak tek başına turist çekmek için yeterli olmadığını düşünüyorum. Bölgedeki Abdurrahman Gazi Türbesi'ne ilaveten turizme yönelik çeşitlilik artırılırsa belki olabilir diye düşünüyorum."

Sonuç ve Öneriler

Araştırma sonucunda manyetik yoldaki gizemli olayın bir göz yanılması olduğu ve paranormal bir olay (manyetik güç, ilahi güç) olduğu görüşleri ağır basmıştır. Paranormal görüş ile bilimsel görüşler (göz yanılması) birbirine yakın düzeydedir. Fakat katılımcıların büyük çoğunluğu (18) Manyetik Yol'un bir turistik ürün olarak kullanılabileceğini belirtmiştir. Katılımcılar manyetik yolun turizmde kullanılabilirliği ile ilgili farklı görüşler sunmuştur. Bu kapsamda Abdurrahman Gazi Türbesi'nin varlığı ve bölge insanının bu yoldaki paranormal olayı türbeye atfetmesinden dolayı inanç turizmi ile tanıtımının yapılabileceği görüşü ileri sürülmüştür. İnanç turizmi insanların dini motivasyon ile gerçekleştirdikleri seyahatlerin turizm olayı içerisinde değerlendirilmesidir (Kale & Akmaz, 2020, s. 129). Benzer şekilde halk arasında Manyetik Yol hakkında dile getirilen paranormal hikâyelerden dolayı hikayesinin etkili bir şekilde sunularak pazarlamasının yapılabileceğini belirten görüşler de mevcuttur. Bu kapsama giren turizm çeşidi efsane turizmidir. Çeşitli süslemelerle olağanüstü olaylar ve hayali kahramanların abartılarak anlatıldığı efsanelerden, turistik seyahatlerde destinasyonların çekiciliğini artırmak için yararlanılmaktadır (Sezer, 2019, s. 2439). Yani Manyetik Yol, efsane turizmi kapsamında bir turistik ürün olarak pazarlanabilir. Katılımcıların en önemli ve sıklıkla vurguladıkları görüş ise tanıtım ve reklam yönünden yapılması gereken pazarlama çabalarıdır. Bu kapsamda Gizemli Yol'un tanıtımı gerek efsane turizmi kapsamında, gerek inanç turizmi kapsamında gerekse paranormal turizm kapsamında yapılabilir. Katılımcılardan alınan görüşlere göre Manyetik Yol'un bulunduğu alanda turistik kullanıma uygun peyzaj düzenlemeleri yapılması gerektiği düşünülmektedir. Manyetik Yol özgün ve farklı olduğundan dolayı bu özelliği ile turistik bir çekim yeri olabilir.

Dünyada paranormal olaylara ilgi duyan ve bu amaçla düzenlenmiş özel ilgi turlarına katılan bir turist profili vardır. Ülkemizde paranormal özelliklerinden dolayı turistik olarak kullanılacak alanlardan biri de Erzurum Manyetik Yol'dur. Gerek inanç turizmi ile gerekse efsanevi paranormal hikayesi ile turist çekme potansiyeline sahip olan Manyetik Yol daha ziyade Erzurum'a yolu düşenler tarafından veya türbeye ziyaret amaçlı gelenler tarafından deneyimlenmektedir. Fakat bu yol Erzurum'a yönelik düzenlenen tur programlarının içerisine konulabilir. Bu doğrultuda turist rehberlerine bu yolun paranormal hikayesi ve paranormal turizm açısından kullanılabilirliğine yönelik eğitim verilebilir. Yolun hikayesi iyi sunulursa ve pazarlanırsa sadece paranormal turizm kapsamında dahi kullanılabilir.

Burada dikkat edilmesi gereken husus ise dini inançlara ve halkın manevi inançlarına zarar vermeyecek veya rencide etmeyecek şekilde bir sunuş ile yolun hikayesinin pazarlanmasıdır. Birçok dinde paranormal olaylar mevcuttur. Bazı paranormal olaylar din ve dinsel kaynaklarda yer alırken bazı paranormal olaylar ise dini söylemlere tamamen tersttir. Yolun hikayesi İslami hassasiyetler dikkate alınarak paranormal turizm kapsamında pazarlanabilir. Halk arasında bilimsel araştırmaların belirttiğinin aksine yolda manyetik çekim gücünün varlığına yönelik inanç da mevcuttur. Yoldaki paranormal hadise manyetik alana bağlı olarak da pazarlanabilir. Tanıtım çalışmaları buna yönelik olarak da gerçekleştirilebilir.

Erzurum manyetik yol Erzurum'da turistlere sunulabilecek turistik ürünlerden biri olabilir. Bu özelliği ile henüz yeterince değerlendirilmemektedir. Son zamanlarda yol hakkında çekilen video içerikleri ile yolun hikayesi daha fazla kişi tarafından bilinmektedir. Fakat turistik çekim yeri olarak pazarlanması için farkı çalışmalar da gereklidir. Bunlar kısaca şu şekildedir:

- Tesis ihtiyacı
- Peyzaj ihtiyacı
- Turistik amaçlı tanıtım
- Tur planlaması

Ülkemizde paranormal turizm kapsamına girebilecek birçok alan ve hikaye bulunmaktadır. Bunlara örnek teşkil edebilecek birkaç alandan makalenin giriş bölümünde bahsedilmiştir. Bu alanların yurtdışında tanıtımı yapılarak paranormal turizm kapsamında tur düzenleyen tur operatörleriyle koordineli bir çalışma yapılarak bu alanlara turist çekilebilir. Ülkemizde paranormal turizm destinasyonları belirlenebilir. Turist rehberlerine paranormal turizm alanında uzmanlık eğitimi verilebilir. Böylelikle ülkemize paranormal turizm amacıyla gelen turistlere etkili, heyecan verici bir deneyim ve anlatım sağlayabilirler.

Gelecekte bu konu hakkında yapılacak akademik çalışmalarda, ülkemiz için paranormal turizm rotaları araştırılabilir. Paranormal turizmde hedef pazar ve tüketici davranışlarına yönelik pazarlama araştırmaları yapılabilir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek alınmadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Declaration of Interests: The author declares no conflict of interest.

Funding: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynaklar

- Arslan, M. (2015). Postmodern yeni dinsel kimlik ve paranormal inançlar. *MİLEL VE NİHAL İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi*, 12(2), 55–72. [\[CrossRef\]](#)
- Çetinkaya, M. Y., Yağcı, K., & Önek, M. (2022). Erzurum'un termal turizm potansiyeli üzerine kavramsal bir araştırma. *Pamukkale University Journal of Social Sciences Institute*, 53, 327–339.
- Escolà-Gascón, A., & Houran, J. (2021). Paradoxical effects of exposure to nature in "haunted" places: Implications for stress reduction theory. *Landscape and Urban Planning*, 214, 104183. [\[CrossRef\]](#)
- Haynes, E. D. (2016). *Paranormal tourism study of economics and public policy* [Doctoral Dissertation]. Kansas State University.
- Gazete Pasinler. (2017). *Erzurum'da Gizemli Yol*. http://www.gazetepasinler.com/haber-erzurumda_gizemli_yol_-7252.html sitesinde 8.12.2022 tarihinde erişilmiştir.
- Onedio. (2016). *Türkiye'de Tüyler Ürpertici Hikayelerin Yaşandığı İddia Edilen 18 Gizemli Mekan*. <https://onedio.com/haber/turkiye-de-tuyler-urpetic-hikayelerin-yasandigi-iddia-edilen-18-gizemli-mekan-651111> sitesinden 8.12.2022 tarihinde erişilmiştir.
- Bloomberg. (2021). *The Terrifying Rise of Haunted Tourism*. <https://www.bloomberg.com/news/features/2021-10-28/when-ghost-hunters-become-historic-preservationists> sitesinden 10.12.2022 tarihinde erişilmiştir.
- Milliyet. (Aralık, 2022). *Türkiye'de Gerçekleşen Paranormal Olaylar*. <https://www.milliyet.com.tr/molatik/kaos/turkiyede-gerceklesen-paranormal-olaylar-6777957> sitesinde 8.12.2022 tarihinde erişilmiştir.
- Star. (2017). *Türkiye'de Korkunç Olayların Meydana Geldiği 18 Mekan*. <https://www.star.com.tr/foto-galeri/turkiyede-korkunc-olaylarin-meydana-geldigi-18-mekan-galeri-708864> sitesinden 10.12.2022 tarihinde erişilmiştir.
- Türkiye Gazetesi. (2017). *Erzurum'daki Gizemli Yolu Görenler Gözlerine İnanamıyor*. <https://www.turkiyegazetesi.com.tr/yasam/erzurumdaki-gizemli-yolu-gorenler-gozlerine-inanamiyor-470224> sitesinden 8.12.2022 tarihinde erişilmiştir.
- Washington Post. (2022). *Is the D.C. Area Haunted? These Five Ghost Tours Try to Prove It*. <https://www.washingtonpost.com/dc-md-va/2022/10/11/ghost-tours-dc/> sitesinden 8.12.2022 tarihinde erişilmiştir.
- Yeniçağ Gazetesi. (2021). *Erzurum'daki Gizemli Yolun Sırrı Ortaya Çıktı. Arabalar Bu Yolda Kendiliğinden Gidiyor*. <https://www.yenicaggazetesi.com.tr/erzurumdaki-gizemli-yolun-sirri-ortaya-cikti-arabalar-bu-yolda-kendiliginden-gidiyor-327375h.htm> sitesinden 9.12.2022 tarihinden erişilmiştir.
- Inglis, D., & Holmes, M. (2003). Highland and other haunts. *Annals of Tourism Research*, 30(1), 50–63. [\[CrossRef\]](#)
- Kale, A. & Akmaz, A. (2020). İnanç turizmi. In A. Olcay (Ed.). *Alternatif turizm*. Gazi Kitabevi.
- Kudaka (2014). Erzurum ili turizm sektörü raporu. https://kudaka.ka.gov.tr/assets/upload/dosyalar/erzurum_turizm_sektoru_raporu_ozet.pdf. tarihinde alınmıştır.
- Musch, J., & Ehrenberg, K. (2002). Probability misjudgment, cognitive ability, and belief in the paranormal. *British Journal of Psychology*, 93(2), 169–177. [\[CrossRef\]](#)
- Pharino, C., Pearce, P., & Pryce, J. (2018). Paranormal tourism: Assessing tourists'onsite experiences. *Tourism Management Perspectives*, 28, 20–28. [\[CrossRef\]](#)
- Pharino, C. (2019). *Paranormal tourism: Case studies in Southeast Asian countries* [Doctoral Dissertation]. James Cook University.
- Pharino, C., & Pearce, P. (2020). Paranormal Tourism planning: Stakeholder views on development in South East Asia. *Tourism Planning and Development*, 17(3), 313–334. [\[CrossRef\]](#)
- Schlehe, J., Nertz, M. V., & Yulianto, V. I. (2013). Reimagining the 'West' and performing 'Indonesian modernities': Muslims, Christians and paranormal practitioners. *Zeitschrift fur Ethnologie*, 138(1), 3–22.
- Sezer, İ. (2019). Mitolojik ve efsanevi unsurların turistik çekicilik üzerine etkilerinin değerlendirilmesi: Giresun adası örneği. *Turkish Studies-Social Sciences*, 14(5), 2463–2500.
- Sharpley, R., & Jepson, D. (2011). Rural tourism? *Annals of Tourism Research*, 38(1), 52–71. [\[CrossRef\]](#)
- Sharpley, R., & Stone, P. R. (2009). Consuming dark tourism: A thanatological perspective. *Annals of Tourism Research*, 35(2), 574–595
- Tobacyk, J., & Milford, G. (1983). Belief in paranormal phenomena: Assessment instrument development and implications for personality functioning. *Journal of Personality and Social Psychology*, 44(5), 1029–1037. [\[CrossRef\]](#)
- Turan, B., & Akoğul, E. (2019). Gastronomi turizmüne arz kaynağı oluşturabilecek ürünlerin belirlenmesi: Erzurum mutfağı örneği. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(92), 370–384.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayınları.
- Yurdakul, I. K., Çolak, C., & Yaman, N. D. (2016). *Nitel veri analizinde adım adım NVivo kullanımı*. Anı Yayıncılık.

Sağlık Tedbiri Kapsamındaki Çocukların Çocuk Psikiyatri Perspektifinden Değerlendirilmesi: Bir İlçe Örnekleme

Evaluation of Children Under Health Measure From
the Perspective of Child Psychiatry: A District
Sample

Berhan AKDAĞ^{1D}

Silifke Devlet Hastanesi, Çocuk ve
Ergen Ruh Sağlığı ve Hastalıkları,
Mersin, Türkiye

Öz

Bu çalışma, sağlık tedbiri kapsamında takip ve tedavisi sürdürülen çocukların klinik ve sosyodemografik özelliklerini değerlendirmeyi amaçlamaktadır. 1 Nisan 2021-1 Eylül 2022 tarihleri arasında Silifke Devlet Hastanesi Çocuk Psikiyatri Polikliniği'nde takip edilen sağlık tedbiri olguları çalışmaya dâhil edilmiştir. Sağlık tedbiri kararlarının en sık nedeni, "cinsel istismar" idi. Cinsel istismar olgularında mağdurların çoğunluğu kız çocuklarıydı ve olgular daha sıklıkla "köy" gibi kırsal alanlarda gerçekleşmişti. Cinsel istismar olgularının yarısında istismarcılar aile içerisindeydi. Çocukların %48,1'i bir psikiyatrik tanıya sahipti. En sık psikiyatrik tanı, travma sonrası stres bozukluğu (TSSB) idi. Çocukların %34,6'sı örgün eğitime devam etmemekteydi. Çocukların istismar ve ihmalden korunması için erken müdahale programlarının geliştirilmesi, yaşam koşullarının iyileştirilmesi, çocuk ihmal ve istismarına yönelik farkındalığın artırılması öncelikli hedefler olmalı ve bu hedefler doğrultusunda politikalar geliştirilmelidir.

Anahtar Kelimeler: Cinsel istismar, Çocuk psikiyatrisi, Sağlık tedbiri

ABSTRACT

This study aimed to examine the clinic and sociodemographic characteristics of children, who were followed up and treated as a result of a health measure decision. The children who were followed up at the child and adolescent psychiatry department of the Silifke State Hospital with a health measure decision between 1 April 2021 and 1 September 2022 were included in the study. Sexual abuse was the most common reason for health measure decisions. In cases of sexual abuse, the majority of victims were girls, and the cases were more likely to occur in rural areas such as villages. In 50.0% of sexual abuse cases, the perpetrators were family members. About 48.1% of the children had a psychiatric diagnosis. The most common psychiatric diagnosis was post-traumatic stress disorder. 34.6% of the children were not in formal education. Developing early intervention programs to protect children from abuse and neglect, improving living conditions, and raising awareness about child neglect and abuse should be priority objectives, and policies should be developed in line with these objectives.

Keywords: Child psychiatry, health measure, sexual abuse

Giriş

İnsanlar, doğumdan itibaren birtakım gelişim aşamalarından geçerek yetişkin yaşa ulaşırlar. Gelişimin en temel özelliği, bireysel farklılıklar göstermesidir. Fiziksel gelişimi yaşına uygun seyreden bir çocuğun bilişsel gelişimi geri olabilirken, tersi de mümkündür. Çocuklar bilişsel, duygusal ve ahlaki olarak farklı evrelerden geçerken istenmeyen (olumsuz-örseleyici) yaşam olaylarına karşı savunmasızdırlar. Göç, yoksulluk, kültürel yozlaşma, aile içi şiddet vb. neticesinde çocuklar; farklı şekillerde ihmal ve istismara maruz kalmakta, suça itilmekte, şimdiki ve ilerideki yaşamlarını olumsuz etkileyebilecek fiziksel ve ruhsal sorunlarla karşı karşıya kalmaktadırlar (Güney & Bağ, 2021, s. 28; Koray ve ark., 2019, s. 41).

Geliş Tarihi/Received: 14.02.2023
Kabul Tarihi/Accepted: 07.05.2023
Yayın Tarihi/Publication Date: 20.06.2023

Sorumlu Yazar/Corresponding Author:
Berhan Akdağ
E-mail: drberhanakdag@gmail.com

Cite this article as: Akdağ, B. (2023).
Evaluation of children under health
measure from the perspective of child
psychiatry: A district sample. *Current
Perspectives in Social Sciences*, 27(2),
152-159.

Content of this journal is licensed
under a Creative Commons
Attribution-NonCommercial 4.0
International License.

Çocukların maruz kaldığı örseleyici yaşam olaylarının başında "istismar" gelmektedir. Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ), çocuk istismarını "bir yetişkin, toplum veya ülke tarafından bilerek ya da bilmeyerek yapılan, çocuğun/ergenin sağlığını, fiziksel, ruhsal ve sosyal gelişimini olumsuz etkileyen davranışların tümü" olarak tanımlamaktadır (Aktay, 2020, s. 169). Çocuk istismarının sıklığı toplumlara göre farklılık göstermekte olup (Sanjeevi ve ark., 2018, s. 624); fiziksel, duygusal, cinsel istismar ve ihmal başlıkları altında incelenmektedir (Uğurlu, 2022, s. 165). Fiziksel istismar, en sık görülen istismar türüdür ve diğer istismar türleri gibi çocukların fiziksel ve ruhsal sağlığını olumsuz etkilemektedir (Güçlü & Acemioğlu, 2020, s. 100; Strathearn ve ark., 2020, s. 395). Cinsel istismar ise fark edilmesi en zor istismar türüdür. Çocukların yaşadıkları suçluluk hissi vb. içsel nedenlerle olayı anlatmakta zorlanmalarının yanı sıra konunun hassasiyeti ve yetişkinler tarafından gizlenme çabaları da cinsel istismarın fark edilmesini güçleştirmektedir (Vural ve ark., 2013, s. 50). Kız cinsiyet, zihinsel/fiziksel engele sahip olma, izole toplumlarda yetişme, düşük sosyoekonomik düzey, parçalanmış aile yapısı, ve ebeveyn(ler)in kendi istismar öyküsünün varlığı; risk faktörleri olarak öne çıkmaktadır (Çetin & Altiner, 2019, s. 136; Palusci & Iardi, 2020, s. 110). İstismarçı, aile içerisinde ya da akran, komşu gibi çocukların tanıdığı kişilerden biri olabilir. Yapılan çalışmalar, cinsel istismar mağduru çocuklarda başta travma sonrası stres bozukluğu (TSSB), depresyon, uyku bozuklukları ve alkol-madde kullanımı olmak üzere pek çok klinik tablonun ortaya çıkabileceğini göstermiştir (Aktay, 2020, s. 176; Strathearn ve ark., 2020, s. 391). Cinsel istismarın çocuklar üzerindeki fiziksel ve ruhsal etkileri, çocuğun hangi gelişim döneminde olduğuna, istismarın tipine, süresine ve istismarcının kim olduğuna (yakınlık derecesine) göre değişkenlik göstermektedir (Metin ve ark., 2021, s. 90; Yüce ve ark., 2015, s. 396).

Çocuklar, örseleyici yaşam olaylarının mağduru olabildikleri gibi kanunlarca suç olarak tanımlanan bir fiili de işleyebilirler. Çocuklar için "suçlu" yerine "suça sürüklenen çocuk" ibaresi kullanılmaktadır. Nitekim çocuklar, kendi iradeleriyle olduğu kadar yakınlarının yönlendirmeleri ve yaşam koşulları (yoksulluk, sosyal destek eksikliği vb.) nedeniyle de suça iştirak edebilirler (Güler ve ark., 2018, s.40). Öte yandan başta dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu (DEHB) ve davranım bozuklukları olmak üzere bazı psikiyatrik sendromların çocuklarda adli olaylara karışma riskini artırdıkları gösterilmiştir (Karadağ, 2021, s. 193). Bu nedenle alta yatan bu tür klinik durumların tespiti ve tedavisi, çocukların adli olaylara karışmalarının engellenmesi açısından oldukça önemlidir.

Yukarıda bahsedildiği üzere çocuklar, kimi zaman kanunlarca suç olarak tanımlanan bir fiili işledikleri için kimi zaman da mağdur veya tanık sıfatıyla adli sisteme d olmaktadır. Devletler, ulusal ve uluslararası çapta bazı hukuki çerçevelerle suça sürüklenen ve mağdur çocukları koruma yoluna gitmiştir. Bu doğrultuda ülkemiz, 1989 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda kabul edilmiş olan "Çocuk Hakları Sözleşmesi"nin taraf devletlerinden biridir. Ayrıca ülkemizde çocuk haklarını düzenlemek ve korumak adına 5395 sayılı "Çocuk Koruma Kanunu" yürürlüktedir (Çocuk Koruma Kanunu, 2005). Çocuk Koruma Kanunu; ihtiyacı olan çocukların korunması, desteklenmesi ve tekrar topluma kazandırılması adına beş önemli tedbir öngörmektedir. Bunlar; danışmanlık, bakım, sağlık, eğitim ve barınma tedbirleridir. Sağlık tedbiri, çocuğun fiziksel ve ruhsal sağlığının korunması ve tedavisi için gerekli geçici veya sürekli tıbbi bakım ve rehabilitasyonun, ayrıca bağımlılık yapan maddeleri kullanan çocukların tedavilerinin sağlanmasına yönelik tedbirdir (Çocuk Koruma Kanunu, 2005). Çocuklara yönelik sağlık tedbir kararlarının başlıca nedenlerinin istismar, ihmal ve madde bağımlılığı olduğu görülmektedir (Er Fazlıoğlu, 2019, s. 737). İstismarın çocuklar üzerindeki fiziksel ve ruhsal etkileri göz önüne alındığında istismar ve ihmale maruz kalan çocukların sağlık tedbiri kapsamında uzun dönem izlenmeleri gereklidir. Öte yandan suça sürüklenen çocuklarda (SSÇ) alta yatan psikiyatrik durumların tespiti ve tedavisi için de sağlık tedbiri kararı alınabilmektedir.

Sağlık tedbiri uygulaması çocuk psikiyatristlerinin klinik pratiğinde önemli bir yer tutmaktadır. Ancak ülkemizde, çocuk psikiyatri perspektifiyle bu konuyu ele alan çalışma sayısı sınırlıdır (Güller & Yaylacı, 2022; Nasıroğlu, 2017). Öte yandan kırsal bölgeler ile şehir merkezleri arasında sosyal, kültürel, eğitim ve aile yapısı bağlamında farklılıklar bulunmaktadır. Bu farklılıklar çocuklar için uygulanan sağlık tedbirleri üzerinde etkili midir? Bu çalışma, bir ilçe hastanesinin çocuk psikiyatri polikliniğinde sağlık tedbiri kapsamında takip ve tedavileri sürdürülen çocukların sosyodemografik ve klinik özelliklerini, alınan tedbir kararlarının nedenlerini inceleyerek bu soruya cevap aramakta ve literatüre katkıda bulunmayı amaçlamaktadır.

Yöntem

Silifke Devlet Hastanesi Çocuk Psikiyatrisi Polikliniği'nde 1 Nisan 2021-1 Eylül 2022 tarihleri arasında sağlık tedbiri kapsamında takip ve tedavileri sürdürülen çocuklar çalışmaya dâhil edilmiştir. Toplam 52 olgunun dosyaları (tıbbi kayıtları, sosyal inceleme raporları, mahkeme evrakları vb.) retrospektif olarak incelenmiş; olguların sosyodemografik ve klinik özellikleri, alınan tedbir kararları ve nedenleri kaydedilmiştir.

İstatistiksel Analiz

Verilerin analizinde SPSS 28.0 (IBM Corp.; Armonk, NY, USA) paket programı kullanılmıştır. Tanımlayıcı istatistikler, kategorik değişkenler için sayı (n) ve yüzde (%) olarak, sürekli değişkenler için ortalama ve standart sapma olarak verilmiştir. Kategorik değişkenler arasındaki karşılaştırmalarda Pearson ki-kare testi kullanılmıştır. Tüm istatistiksel analizlerde anlamlılık değeri ,05 olarak kabul edilmiştir. Analiz sonuçları; tablo ve grafikler hlinde sunulmuştur.

Bulgular

Olguların demografik özellikleri Tablo 1'de özetlenmiştir.

Sağlık tedbiri kararı alınan çocukların 32'si (%61,5) için danışmanlık tedbiri kararı, 11'i (%21,2) için eğitim tedbiri kararı alınmıştı. Çocukların 8'i (%15,4) için ise üç tedbir kararı birlikte alınmıştı (Şekil 1).

Sağlık tedbiri kararlarının nedenlerine bakıldığında en sık neden %46,2 ($n = 24$) ile "cinsel istismar" idi. Cinsel istismarı %25 ($n = 13$) ile aile içi çatışmalar, boşanma sürecindeki anlaşmazlıklar ve aile içi şiddet takip etmekteydi (Şekil 2).

Tablo 1.
Sağlık tedbiri uygulanan çocukların (n=52) sosyodemografik özellikleri

	Ortalama	Standart sapma
Yaş (yıl)	12,88	3,83
Anne yaşı (yıl)	40,23	7,56
Baba yaşı (yıl)	45,23	8,02
	n	%
Cinsiyet		
- Kız	34	65,4
- Erkek	18	34,6
Eğitim durumu		
-Örgün eğitim	34	65,4
-Açıktan/Bırakmış	17	32,7
-Okul çağında değil	1	1,9
Annenin eğitim düzeyi		
-Okur-yazar değil/Okur yazar	5	9,6
-İlkokul mezunu	17	32,7
-Ortaokul mezunu	9	17,3
-Lise mezunu	8	15,4
-Üniversite mezunu	3	5,8
-Bilgi yok	2	3,8
Anne vefatı	8	15,4
Babanın eğitim düzeyi		
-Okur-yazar değil/Okur yazar	1	1,9
-İlkokul mezunu	31	59,6
-Ortaokul mezunu	5	9,6
-Lise mezunu	5	9,6
-Üniversite mezunu	3	5,8
-Bilgi yok	4	7,7
Baba vefatı	3	5,8
Yerleşim yeri		
-İlçe merkezi	39	75,0
-Köy	13	25,0
Kronik hastalık		
-Var	6	11,5
-Yok	46	88,5
Aile yapısı		
-Anne-baba birlikte	26	50,0
-Boşanmış	15	28,8
-Ebeveyn vefatı	9	17,3
-Koruyucu aile	2	3,8
Yurtta kalma öyküsü (İlk adım birimi, sevgi evleri vb.)		
-Var	14	26,9
-Yok	38	73,1

Çocukların klinik özelliklerine bakıldığında %48,1'i (n = 25) bir psikiyatrik tanıya sahipken %25'i (n = 13) medikal tedavi almaktaydı. Ayrıca 3 (%5,8) olguda zekâ geriliği mevcuttu. Çocukların klinik özellikleri (tanıları, tedavi durumları vb.) Tablo 2'de özetlenmiştir.

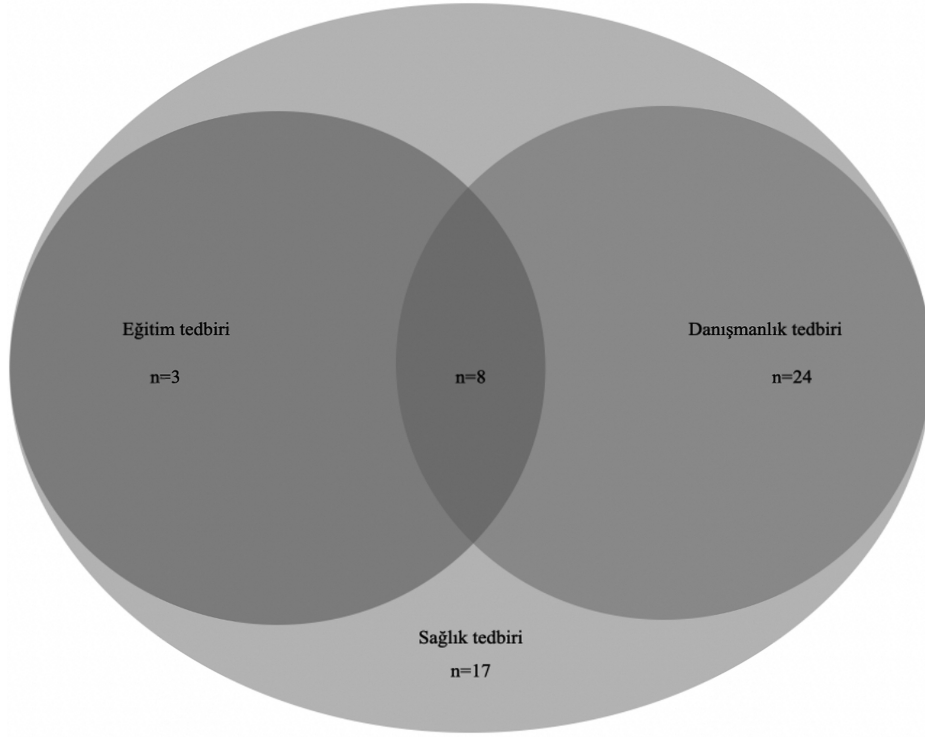
Cinsel istismar olgularının yarısında (n = 12) istismarcı aile içinden, diğer yarısında (n = 12) ise aile dışındandı. Aile içi istismar olgularında istismarcılar; abi (öz veya üvey), kuzen, amca, dede ve anne idi (Şekil 3).

Cinsel istismar olgularıyla diğer olgular bazı değişkenler açısından karşılaştırıldı. Cinsel istismar olguları "köy" gibi kırsal bir yerleşimde gerçekleşmesi bakımından diğer olgulardan anlamlı derecede farklılaşmaktaydı ($\chi^2=6,60$, $P=,010$). Ayrıca cinsel istismar mağdurları büyük oranda kız çocuklardı ($\chi^2=13,60$, $P < ,001$) (Tablo 3).

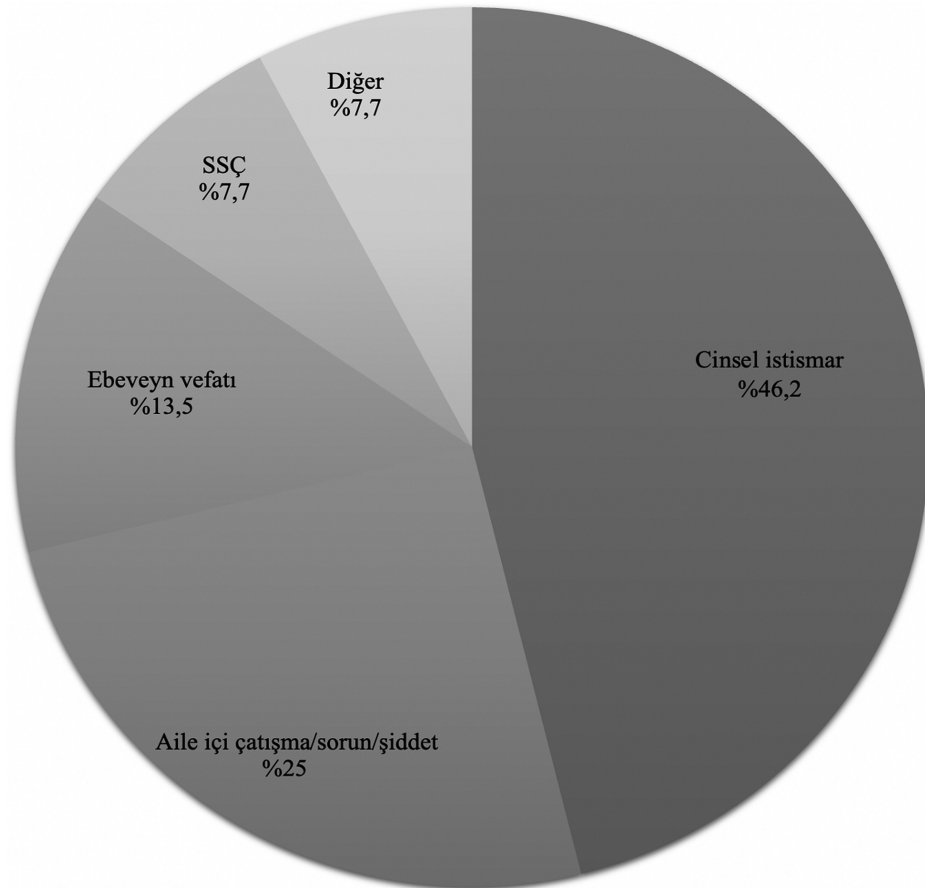
Tartışma

Bu çalışma, bir ilçe hastanesinin çocuk psikiyatri polikliniğinde sağlık tedbiri kapsamında takip ve tedavileri sürdürülen olguların sosyodemografik ve klinik değişkenleriyle birlikte sağlık tedbiri kararlarının özelliklerini değerlendirmeyi ve bu alanda literatüre katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

Çalışmadaki olguların %65,4'ü kız, %34,6'sı ise erkektir. Bu veri, önceki çalışmalarla uyumluken (Güller & Yaylacı, 2022, s. 68), bazı çalışmalar sağlık tedbiri kapsamında takip ve tedavisi sürdürülen çocukların çoğunluğunu erkek çocukların oluşturduğunu bildirmiştir (Nasiroğlu, 2017, s. 486). Öte yandan çocuklar için alınan sağlık tedbiri kararları, en çok cinsel istismar nedeniyle alınmıştı ve cinsel istismar mağdurlarının büyük kısmını kız çocukları oluşturmaktaydı. Bu sonuçlar, mevcut literatürü desteklemektedir. Nitekim yapılan

Şekil 1.
Çocuklara uygulanan tedbirlerin dağılımı.

Şekil 2.
Sağlık tedbiri kararı alınma nedenleri (SSÇ: Suça sürüklenen çocuk).

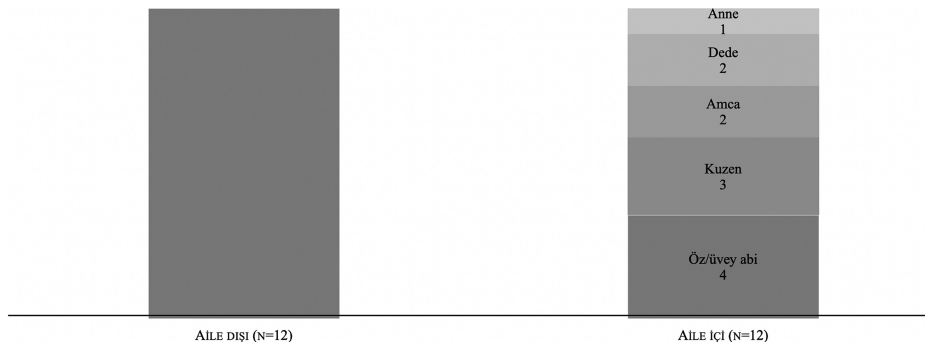
Tablo 2.
Sağlık tedbirleri olan çocukların (n=52) klinik özellikleri

Psikiyatrik tanı	n	%
Travma Sonrası Stres Bozukluğu (TSSB)	4	7,7
Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite Bozukluğu (DEHB)	4	7,7
Özgül Öğrenme Güçlüğü	4	7,7
Dürtü Kontrol Bozukluğu	4	7,7
Davranım Bozukluğu	3	5,8
Otizm Spektrum Bozukluğu	2	3,8
Depresyon	2	3,8
Anksiyete Bozukluğu	2	3,8
Herhangi bir psikiyatrik tanı yok	27	51,9
Medikal tedavi		
Medikal tedavi alıyor	13	25,0
Medikal tedavi almıyor	39	75,0
Mental retardasyon (Zekâ geriliği)		
Mental retardasyon var	3	5,8
Mental retardasyon yok	49	94,2

çalışmalar, kız çocuklarının erkek çocuklarına göre daha fazla cinsel istismara maruz kaldıklarını göstermiştir (Güller & Yaylacı, 2022, s. 71; Işık ve ark., 2019, s. 54).

Mevcut çalışmanın sonuçları, cinsel istismar olgularının çoğunluğunun köy gibi daha kırsal alanlarda gerçekleştiğini göstermiştir. Olguların yarısında istismarcı aile içinden iken kalan olgularda da çocuğun tanıdığı kişilerdi. Benzer şekilde çocuklara karşı işlenen istismar olgularında, istismarcıların önemli bir kısmının aile içinden veya tanıdık kişilerden olduğunu bildiren çalışmalar mevcuttur (Celbiş ve ark., 2020, s. 4). Çalışmanın yapıldığı klinik merkez, çevre ilçelere de hizmet vermekte olan bir "bölge hastanesi" konumundadır. Bölgede yayla kültürü yaygındır ve sosyokültürel olarak gelişmemiş, çok az nüfuslu "dağ köyleri" bulunmaktadır. Dağ köylerinde ataerkil ve kapalı toplum yapısı hâkim olup akraba evliliği yaygındır. Böyle yerleşimlerde meydana gelen istismar olgularında mağdur çocuklar, şehir merkezlerindeki akranlarına kıyasla daha "çaresiz" kalmaktadırlar. Yaşadıklarını kimseye anlatamamakta, anlatmaya cesaret ettikleri takdirde de aile içindeki "sansür" mekanizması devreye girebilmektedir (özellikle istismarcının aile içinden olduğu olgularda). Bu nedenle söz konusu istismar olguları yıllar sonra ortaya çıkmakta, belki de çıkamamaktadır. Bu tür olgularda okul ve öğretmenler, koruyucu bir rol üstlenmektedir. Nitekim çocukların en güvendikleri kişilerin başında öğretmenler gelmektedir (Üstündağ, 2022, s. 119). Çocukların istismar yaşantılarını öğretmenlerine anlatmaları muhtemeldir. Bu önermeye uygun olarak mevcut çalışmadaki olguların bir kısmında çocuklar, ilk olarak öğretmenlerine (özellikle sınıf öğretmeni ve rehber öğretmene) istismar yaşantılarını anlatmışlardır. Bu noktada öğretmenlerin bir cinsel istismar olgusuyla karşılaştıklarında neler yapmaları gerektiğine dair yeterli bilgi ve donanıma sahip olmaları oldukça önemlidir.

Aile, en küçük toplumsal birimdir. Ailenin temel işlevleri, çocukların fiziksel, duygusal ve sosyal ihtiyaçlarının karşılanması, korunması, mutlu ve huzurlu bir ortamda sağlıklı ilişkilerin yaşanmasıdır. Ancak ölüm, boşanma vb. sebeplerle ailenin yapısı bozulduğunda aile, temel işlevlerini yerine getiremez hle gelebilir. Ailenin koruyucu ve destekleyici işlevini yeteri kadar yapamaması, çocuğun/ergenin toplumsal uyumunu olumsuz etkilemekte ve suçta sürüklenmesine zemin hazırlamaktadır. Bu noktada ebeveynlerin sosyokültürel düzeyi oldukça önemlidir. Yapılan çalışmalar, düşük sosyokültürel ve sosyoekonomik seviyeye sahip ailelerde yetişen çocukların, suçta karışma ve istismar edilme ihtimallerinin daha yüksek olduğunu ortaya koymuştur (İslam & Doğan, 2020, s. 13; van Berkel ve ark., 2020, s. 7). Mevcut çalışma, bu literatür bilgisini desteklemektedir. Nitekim mevcut çalışmadaki ebeveynlerin büyük çoğunluğu ilkököl ve altı öğrenim düzeyine sahipti. Dahası çocukların yalnızca yarısı, anne ve babaları ile birlikte yaşamaktaydı. Bu bilgiler ışığında çocuk suçluluğu ve istismarı ile etkin mücadele ve çocukların daha sağlıklı ortamlarda büyüebilmeleri için temel aile yapısının güçlendirilmesi ve toplumun sosyokültürel düzeyinin yükseltilmesi gerekmektedir.

Şekil 3.
Cinsel istismar olgularının "istismarcı" bakış açısıyla dağılımı.

Tablo 3.

Cinsel istismara uğrayan ve diğer nedenlerle sağlık tedbiri uygulanan çocuklarda yerleşim yeri, cinsiyet ve psikiyatrik tanı farklılıkları

Değişkenler	Cinsel istismar (n=24)	Diğer (n=28)	
İlçe merkezi	14 (%58,3)	25 (%89,3)	
Köy	10 (%41,7)	3 (%10,7)	$\chi^2= 6,60$ P = ,010
Kız	22 (%91,7)	12 (%42,9)	
Erkek	2 (%8,3)	16 (%57,1)	$\chi^2= 13,60$ P < ,001
Psikiyatrik tanı var	11 (%45,8)	14 (%50,0)	
Psikiyatrik tanı yok	13 (%54,2)	14 (%50,0)	$\chi^2 = ,09$ P = ,764

Ki (Chi) kare analizi uygulanmıştır.

Çalışmadaki cinsel istismar mağduru çocukların bazılarında zekâ geriliği mevcuttu. Bu sonuç, zekâ geriliği olan çocukların cinsel istismar açısından risk altında oldukları gerçeğine atıfta bulunması nedeniyle önemlidir (İmren ve ark., 2013, s. 14). Zekâ geriliği olan çocuklar; yargılama yeteneklerinin yetersiz oluşu, dokunmadaki niyeti ayırt edememeleri (iyi dokunma, kötü dokunma gibi) ve özel bölge (mahremiyet) kavramını tam olarak bilmemelerinden dolayı cinsel istismara açık hle gelmektedirler (Er Fazlıoğlu, 2019, s. 738). Bu nedenle başta ebeveynler olmak üzere zekâ geriliği olan çocuklarla düzenli temas hlindeki bireylerin cinsel istismar hakkındaki farkındalığının artırılması oldukça önemlidir. Duruma çocuk psikiyatristleri açısından bakmak gerekirse, zekâ geriliği olan çocuklarla yapılan klinik görüşmelerde, özellikle şüphelenilen durumlarda, cinsel istismarın çocuğun anlayabileceği şekilde yalın bir dille sorgulanması olguların atlanmaması açısından önemlidir.

Her türlü istismar yaşantısı, çocukların ruh sağlığı üzerinde derin izler bırakmaktadır. Yapılan çalışmalar, çocuklarda bu tür yaşantıların ardından başta travma sonrası stres bozukluğu (TSSB) ve depresyon olmak üzere pek çok ruhsal sorunun ortaya çıktığını göstermiştir (Strathearn ve ark., 2020). Mevcut çalışmadaki istismar mağdurlarında, önceki çalışmaları destekler nitelikte, ruhsal bozukluklar (travma sonrası stres bozukluğu, depresyon ve anksiyete bozukluğu) saptanmıştı. İstismar mağduru çocuklar, mevcut ruhsal patolojilerin atlanmaması ve ileride çıkabilecek patolojilerin önüne geçilebilmesi adına uzun dönem izlenmelidir. Öte yandan bu patolojilere neden olabilecek çevresel faktörler ortadan kaldırılmalıdır. Söz konusu kolaylaştırıcı faktörlere örnek olarak çocuğun yaşadığı çevre verilebilir. Nitekim mevcut çalışmadaki çocukların bir kısmı, küçük ölçekli yerleşim yerlerinde yaşamaktaydı. Bu çocuklar, istismarcının kendisi veya yakınlarıyla günlük hayatta karşılaşmakta, sosyal baskı altında kalmakta, hatta tehdit edilmektedirler. Dahası söz konusu olayın gerçekleştiği yer, çocuğun yaşadığı çevreye yakınsa (yaşadığı ev, oturduğu mahalle vb.) çocuklar olayın rahatsız edici anılarıyla tekrar tekrar yüzleşmek zorunda kalmaktadırlar. Bu gibi nedenler; ruhsal bozuklukların ortaya çıkmasına ve var olan bozuklukların süregelenleşmesine neden olmakta, iyileşme sürecini sekteye uğratmaktadır. Böyle durumlarda sosyal hizmet birimleriyle ortak çalışmalar yapılarak çocuğun ruh sağlığını korumak adına önlemler alınmalıdır.

Mevcut çalışmadaki olguların bir kısmında sağlık tedbiri kararının nedeni, çocukların suça sürüklenmeleriydi. Nitekim sadece mağdur çocukların değil, kanunlarca suç olarak tanımlanan fiilleri işleyen çocukların korunması, desteklenmesi ve topluma yeniden kazandırılması sosyal devletin sorumluluklarından ve uluslararası sözleşmelerle güvence altına alınmıştır (Dirican, 2018, s. 40). Mevcut çalışmadaki suça sürüklenen çocukların bazılarında dikkat eksikliği hiperaktivite bozukluğu (DEHB) ve davranım bozukluğu saptanmıştı. DEHB ve davranım bozukluğu olan, özellikle de tedavi almayan çocukların adli olaylara karışma ihtimalinin akranlarına göre daha yüksek olduğu, önceki çalışmalar tarafından ortaya konulmuştur (Karadağ, 2021, s. 193; Philipp-Wiegmann ve ark., 2018). DEHB'nin çekirdek belirtilerinden birinin "dürtüsellik" olduğu düşünüldüğünde bu durum, akla yatkındır. Bu nedenle sağlık tedbiri kapsamında, suça sürüklenen çocuklarda var olan ve çocuğun davranışlarını yönlendirme yeteneğini önemli ölçüde etkileyebilen psikiyatrik durumların (DEHB ve davranım bozukluğu gibi) saptanması ve tedavisi, söz konusu fiillerin tekrarlanmaması ve çocukların topluma kazandırılabilmesi açısından gereklidir. Öte yandan mevcut çalışmadaki suça sürüklenen çocukların tamamı, örgün eğitimlerini yarıda bırakmışlardı. Bu sonuç, daha önceki çalışmalar tarafından ele alınan bir konuyu gündeme getirme fırsatı sunmaktadır. Okul yaşantısı, çocuk suçluluğu ile negatif ilişkisi gösterilen etmenlerden biridir. Çünkü okul, çocuğun davranışlarının ve çevresinin etkin bir şekilde kontrol edilebilmesini sağlar (Bülbül & Doğan, 2016, s. 34). Düşük okul başarısına ve motivasyonuna sahip olan çocukların suça sürüklenme ihtimalleri diğer akranlarına göre daha yüksektir (Bilginer ve ark., 2021, s. 221) Bu noktada, çocukların okula yönelik olumsuz tutumlarını azaltmak adına ders müfredatının sadeleştirilmesi, ödev yükünün azaltılması, derslerdeki teorik altyapının pratik ve eğlenceli etkinliklerle pekiştirilmesi gibi tedbirlerin uygulamaya konulması gerekmektedir. Ayrıca çevresel (düşük sosyoültürel ve sosyoekonomik çevrede yetişme, ailede suç öyküsü bulunması, parçalanmış aileye mensup olma vb.) ve bireysel (DEHB ve davranım bozukluğu tanısı) risk faktörlerine sahip olan çocukların rehber öğretmenleri tarafından dikkatli takibi, çocuk suçluluğunun önüne geçilebilmesi hususunda yararlı olacaktır (Bülbül & Doğan, 2016, s. 35).

Ebeveynler arasında yaşanan tartışma ve kavgalar, boşanma sürecinin çekişmeli olması vb. durumlar çocuklar açısından örseleyici olmaktadır. Bu nedenle böyle süreçlere maruz kalan çocuklar için de sağlık tedbiri kararı alınabilmektedir. Nitekim mevcut çalışmadaki sağlık tedbiri kararlarının %25'i bu nedenle alınmıştı. Boşanma sürecinin çocukların en az etkileneceği şekilde sürdürülmesi ve boşanma süreci tamamlanmış ebeveynlerin çocuklarıyla düzenli ve kaliteli vakit geçirebilmelerinin sağlanması, çocukların ruh sağlığı ve ebeveyn-çocuk ilişkisi açısından oldukça önemlidir (Geniş ve ark., 2019, s. 192; Karadağ & Özdemir, 2021, s. 107). Bu nedenle ebeveynlere, boşanma sürecinde ve sonrasında çocuklarıyla olan ilişkilerini sağlıklı bir şekilde sürdürebilmelerini sağlamaya yönelik danışmanlık hizmeti verilmelidir.

Bu çalışma, sağlık tedbiri kapsamında değerlendirilen çocukların klinik ve sosyodemografik özelliklerini çocuk psikiyatri bakış açısıyla ele alan az sayıda çalışmadan biri olması nedeniyle değerlidir. Ancak çalışmanın mevcut sonuçları, kısıtlılıklar bağlamında değerlendirilmelidir. Kesitsel ve retrospektif bir çalışma olması başlıca kısıtlılıklardandır. Ayrıca tek merkezli ve küçük bir örnekleme sahip olması da diğer kısıtlılıklar olarak kabul edilebilir.

Sonuç

Çocukların öznesi ve nesnesi konumunda oldukları adli olayların sıklığı her geçen gün artmaktadır. Çocukların istismar ve ihmalden korunmasına yönelik programların geliştirilmesi, yaşam koşullarının iyileştirilmesi, çocuk ihmal ve istismarı hakkındaki farkındalığın artırılması hedeflenmelidir. Bu hedeflere ulaşabilmek adına çocuk koruma politikalarının oluşturulması ve tüm ülkede sağlıklı bir şekilde uygulanmasının sağlanması, sosyal hizmet sisteminin desteklenmesi ve güçlendirilmesi, toplumun eğitim ve refah seviyesinin yükseltilmesi gerekmektedir. Öte yandan sağlık tedbiri sürecinde oluşacak aksaklıkların önüne geçebilmek adına kurumlar arası iş birliği güçlendirilmeli, hastanelerde sağlık tedbirinin uygulanabilmesi için gerekli şartlar (zaman, oda vb.) sağlanmalıdır. Sağlık tedbiri uygulanan çocukları konu alan, çok merkezli, boylamsal çalışmalara ihtiyaç vardır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Finansal Destek: Yazar finansal destek beyan etmemiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Declaration of Interests: The author declares no conflict of interest.

Funding: The author declares no financial support.

Kaynaklar

- Aktay, M. (2020). İstismar ve ihmalin çocuk üzerindeki etkileri ve tedavisi. *Gelişim ve Psikoloji Dergisi*, 1(2), 169–184.
- Bilginer, Ç., Karadeniz, S., Hızarcı, S., Yılmaz, B. C., & Kandil, S. (2021). Suça sürüklenen çocukların adli psikiyatrik değerlendirme ve rapor sonuçları: İki yıllık retrospektif dosya taraması. *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 24(2), 217–227.
- Bülbül, S., & Doğan, S. (2016). Suça sürüklenen çocukların durumu ve çözüm önerileri. *Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi*, 59(1), 31–36.
- Celbis, O., Altın, İ., Ayaz, N., Börk, T., & Karatoprak, S. (2020). Evaluation of incest cases: 4-years retrospective study. *Journal of Child Sexual Abuse*, 29(1), 79–89. [\[CrossRef\]](#)
- Çetin, K., & Altın, H. (2019). Cinsel istismara uğramış çocukların sosyodemografik değerlendirilmesi. *Necmettin Erbakan Üniversitesi Ereğli Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1(2), 135–147.
- Dirican, R. (2018). Tarihi süreçte çocukluk ve çocuk hakları. *Çocuk ve Gelişim Dergisi*, 2(2), 51–62. [\[CrossRef\]](#)
- Er Fazlıoğlu, A. (2019). Sağlık tedbiri kapsamında tedavisi yürütülen çocukların ve ailelerinin psikososyal özelliklerinin sosyal hizmet perspektifinden değerlendirilmesi. *Journal of International Social Research*, 12(64), 735–742. [\[CrossRef\]](#)
- Geniş, M., Toker, B., & Şakiroğlu, M. (2019). Boşanmanın çocuklara etkisi, çocuğa söylenmesi ve ebeveyn yabancılaşması derleme çalışması. *Adnan Menderes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 3(3), 190–199.
- Güçlü, D. M., & Acemioğlu, R. (2020). Erken çocukluk döneminde yaşanan fiziksel istismar: Nitel bir çalışma. *Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(4), 97–111.
- Güler, G., Sungur, M. A., & Kütük, M. Ö. (2018). Suça sürüklenen çocukların klinik ve sosyodemografik özelliklerinin değerlendirilmesi. *Bulletin of Legal Medicine*, 23(1), 39–46. [\[CrossRef\]](#)
- Güller, B., & Yaylacı, F. (2022). Sağlık tedbiri nedeniyle takip edilen çocuk ve ergenlerin sosyo-demografik ve klinik özellikleri. *Turkish Journal of Child and Adolescent Mental Health*, 29(2), 67–74. [\[CrossRef\]](#)
- Güney, S. A., & Bağ, Ö. (2021). Ülkemizde COVID-19 pandemisi nedeniyle uygulanan karantina süreçlerinin başlangıç döneminde çocukluk çağı cinsel istismarına ait özellikler. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 28(1), 27–34.
- İmren, S. G., Ayşe, A., Yusufoglu, C., & Arman, A. R. (2013). Cinsel istismara uğrayan çocuk ve ergenlerde klinik özellikler ve intihar girişimi ile ilişkili risk etmenleri. *Marmara Medical Journal*, 26(1), 11–16.
- İşık, Ü., Aktepe, E., Şimşek, F., Akyıldız, A., & Yıldız, A. (2019). Isparta ilinde bir üniversite hastanesinde değerlendirilen cinsel istismar mağdurlarının sosyodemografik, klinik ve ailevi özellikleri: 2014–2018 verileri. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 10(1), 53–57. [\[CrossRef\]](#)
- İslam, A., & Doğan, H. (2020). Cinsel istismara maruz kalmış çocuklar üzerine bir değerlendirme. *Sosyal Çalışma Dergisi*, 4(1), 12–20.
- , Çocukları Koruma Kanunu. (2005). Kanun numarası. *Kabul Tarihi*, 5395, 3(07).
- Karadağ, F., & Özdemir, D. F. (2021). Çekişmeli boşanma/velayet sürecinde aile mahkemelerinden üniversite hastanesine gönderilen olguların değerlendirilmesi. *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 24(1).
- Karadağ, M. (2021). Bir üniversite hastanesi çocuk ve ergen ruh sağlığı ve hastalıkları kliniğinde değerlendirilen adli olguların sosyodemografik ve klinik özelliklerinin incelenmesi. *Dicle Tıp Dergisi*, 48(1), 187–196. [\[CrossRef\]](#)
- Koray, O., Aktaş, U., & Kaykısız, E. K. (2019). Evaluation of the children and adolescents taking care measure in terms of mental health. *Bitlis Eren University Journal of Science and Technology*, 9(1), 41–45.
- Metin, Ö., Toros, F., & Karıcı, C. K. (2021). Cinsel istismara uğramış çocuk ve ergenlerde cinsiyet ve yaşa ilişkin farklılıklar: Psikopatoloji öngörücüleri. *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 24(1).
- Nasıroğlu, S. (2017). Sağlık tedbiri alınan çocuk ve ergenlerin ruhsal açıdan değerlendirilmesi. *Çukurova Medical Journal*, 42(3), 484–489.

- Okur, K., Aktaş, U., & Kuday Kaykısız, E. (2019). Evaluation of the children and adolescents taking health care measure in terms of mental health. *Bitlis Eren University Journal of Science and Technology*, 9(1), 41–45. [\[CrossRef\]](#)
- Palusci, V. J., & Ilardi, M. (2020). Risk factors and services to reduce child sexual abuse recurrence. *Child Maltreatment*, 25(1), 106–116. [\[CrossRef\]](#)
- Philipp-Wiegmann, F., Rösler, M., Clasen, O., Zinnow, T., Retz-Junginger, P., & Retz, W. (2018). ADHD modulates the course of delinquency: A 15-year follow-up study of young incarcerated man. *European Archives of Psychiatry and Clinical Neuroscience*, 268(4), 391–399. [\[CrossRef\]](#)
- Sanjeevi, J., Houlihan, D., Bergstrom, K. A., Langley, M. M., & Judkins, J. (2018). A review of child sexual abuse: Impact, risk, and resilience in the context of culture. *Journal of Child Sexual Abuse*, 27(6), 622–641. [\[CrossRef\]](#)
- Strathearn, L., Giannotti, M., Mills, R., Kisely, S., Najman, J., & Abajobir, A. (2020). Long-term cognitive, psychological, and health outcomes associated with child abuse and neglect. *Pediatrics*, 146(4). [\[CrossRef\]](#)
- Uğurlu, Z. (2022). Toplumsal cinsiyete dayalı şiddetin çocuğa yansması: Çocuk istismarı. *Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 6(2), 160–174. [\[CrossRef\]](#)
- Üstündağ, A. (2022). Ebeveynlerin cinsel istismardan korunma eğitimine yönelik tutumlarının incelenmesi. *Current Perspectives in Social Sciences*, 26(1), 118–129. [\[CrossRef\]](#)
- Van Berckel, S. R., Prevo, M. J. L., Linting, M., Pannebakker, F. D., & Alink, L. R. A. (2020). Prevalence of child maltreatment in the Netherlands: An update and cross-time comparison. *Child Abuse and Neglect*, 103, 104439. [\[CrossRef\]](#)
- Vural, P., Uçar, H. N., Şafak, E., Çolpan, M., & Kocael, Ö. (2013). Uludağ üniversitesi tıp fakültesi hastanesi çocuk psikiyatrisi polikliniğine yönlendirilen adli olguların sosyodemografik ve klinik özelliklerinin değerlendirilmesi. *Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 39(1), 49–53.
- Yüce, M., Karabekiroğlu, K., Yıdırım, Z., Şahin, S., Sapmaz, D., Babadağı, Z., Turla, A., & Aydın, B. (2015). The psychiatric consequences of child and adolescent sexual abuse. *Noro Psikiyatri Arşivi*, 52(4), 393–399. [\[CrossRef\]](#)

Students' Adoption of m-Learning in Higher Education: An Empirical Study

Yüksek Öğretimde Öğrencilerin m-Öğrenmeyi Benimsemesi: Ampirik Bir Çalışma

Nurcan ALKIŞ-BAYHAN¹

Duygu

FINDIK-COŞKUNÇAY²

¹Department of Technology and Knowledge Management, Başkent University, Ankara, Turkey

²Department of Management Information Systems, Atatürk University, Erzurum, Turkey

ABSTRACT

Universities have an important role in integrating technology into education; therefore, it is crucial to increase technology use in higher education. Technological improvement, especially in mobile technology, has a great impact on education, leading to the shift in educational activities from the web environment to mobile platforms. Since mobile technology is important for education, it is necessary to evaluate how students benefit from the adoption of the mobile learning concept and its systems. Considering the importance of mobile technology in education, this study aimed to reveal the factors affecting students' intentions toward m-learning. An adoption model was examined by taking the technology acceptance model as a base. A questionnaire was employed on 417 undergraduate or postgraduate students to collect data. Model validation was performed by structural equation modeling. The model revealed the factors that affect students' acceptance of m-learning as perceived usefulness, technical efficacy, social norm, system features, perceived trust, and innovativeness. Examination of these factors will be useful for the design of m-learning applications, understanding the main reasons behind the users' attitude toward m-learning and promoting the use of m-learning in education.

Keywords: Mobile learning, mobile learning acceptance, technology acceptance

ÖZ

Teknolojinin eğitime entegre edilmesinde üniversiteler önemli bir role sahiptir; bu nedenle yükseköğretimde teknoloji kullanımının artırılması büyük önem taşımaktadır. Teknolojik gelişmeler, özellikle mobil teknolojide, eğitim üzerinde büyük bir etkiye sahip olup, eğitim faaliyetlerinin web ortamından mobil platformlara kaymasına neden olmaktadır. Mobil teknoloji eğitim için önemli olduğundan, öğrencilerin mobil öğrenme kavramı ve sistemlerinin benimsenmesinden nasıl yararlandığını değerlendirmek gerekir. Mobil teknolojinin eğitimdeki önemi göz önünde bulundurularak, bu çalışma ile öğrencilerin m-öğrenmeye yönelik niyetlerini etkileyen faktörlerin ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Teknoloji kabul modeli temel alınarak bir benimseme modeli incelenmiştir. Veri toplamak için 417 lisans ve lisansüstü öğrenciye anket uygulanmıştır. Model doğrulaması, yapısal eşitlik modellemesi ile gerçekleştirilmiştir. Model, algılanan fayda, teknik yeterlik, sosyal norm, sistem özellikleri, algılanan güven ve yenilikçilik faktörlerinin öğrencilerin m-öğrenmeyi kabul etmelerini etkileyen faktörler olduğunu ortaya çıkarmıştır. Bu faktörlerin incelenmesi, m-öğrenme uygulamalarının tasarlanması, kullanıcıların m-öğrenmeye yönelik tutumlarının ardındaki temel nedenlerin anlaşılması ve m-öğrenmenin eğitimde kullanımının teşvik edilmesi için faydalı olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Mobil öğrenme, Mobil öğrenmenin kabulü, Teknoloji kabulü

Introduction

Technology, especially mobile technology, has changed substantially over the last three decades. The irrepressible growth in mobile technology has influenced the countries and their policies to encourage the efficient diffusion of this technology in the field of education. With recent developments, the delivery of educational activities has switched from online web applications to mobile applications (Bustos Andreu, Delgado Almonte, & Pedraja Rejas, 2011). Earlier educational technologies (referred to as e-learning), such as learning management systems (LMS), Blackboard, and WebCT have started to be applied using mobile technologies. The combination of mobile technology and e-learning has

Received/Geliş Tarihi: 08.02.2022

Accepted/Kabul Tarihi: 16.05.2023

Publication Date/Yayın Tarihi: 20.06.2023

Corresponding Author/Sorumlu Yazar:
Nurcan ALKIŞ-BAYHAN
E-mail: nurcan.alkis@gmail.com

Cite this article as: Alkış-Bayhan, N., & Findik-Coşkunçay, D. (2023). Students' adoption of m-learning in higher education: An empirical study. *Current Perspectives in Social Sciences*, 27(2), 160-171.

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

created m-learning (Abernathy, 2001). m-Learning refers to the realization of educational activities and learning through mobile technologies which include wireless networks, Internet, mobile devices, and e-learning applications (Motiwalla, 2007). Activities such as establishing an Internet connection, making phone calls, and using audio and video recordings via mobile devices could be used to support educational activities in m-learning. m-Learning has various advantages and benefits such as mobility (M), collaborative learning, and self-learning for end-users (Alrasheedi & Capretz, 2015; Iqbal & Qureshi, 2012). Mobility refers to being free from time and location constraints. Users can reach the educational resources via their mobile devices without being in a classroom or having a computer. Furthermore, it provides collaborative learning and creates communication between students and educators from different locations (Alrasheedi & Capretz, 2015). Another advantage of m-learning is self-learning, which provides students or learners to manage their learning time, place, and pace (Alrasheedi & Capretz, 2015; Vate-U-Lan, 2008). Although m-learning allows for free learning environments, technological infrastructure issues, e.g., bandwidth and wireless network capacity, can limit this (Kılınc, 2015). In order to take advantage of m-learning, applications should be supported by educational institutions and appropriate technological infrastructure should be established (Al-Emran, Elsherif, & Shaalan, 2016). In addition to all these, the success of m-learning depends on the acceptance and adoption of end-users (Al-Emran *et al.*, 2016). Therefore, the investigation of the implementation of m-learning and understanding of the attitudes of users toward m-learning will increase the motivation (Mot) necessary to remove the barriers to m-learning and contribute to prioritizing m-learning in the field of education.

The attitude of students and educators toward m-learning is crucial for the successful integration of related technologies. The importance of determining the effective factors in students' adoption of m-learning becomes apparent when considering the widespread use of the student-centered education approach and the shift of focus in education to the student and the learning process. In literature, there are various researches concerning m-learning and the attitudes of higher education students and have concentrated on different dimensions of m-learning acceptance, such as M (Iqbal & Bhatti, 2017; Mohammadi, 2015), mobile self-efficacy (Nikou & Economides, 2017a, 2017b), system functions (Liaw, Hatala, & Huang, 2010), system characteristics (Wang, 2013), perceived trust (PT) (Nikou & Economides, 2017b), cost and price value (Bere & Rambe, 2016), and innovativeness (Inn) (Karimi, 2016). Furthermore, the majority of the research in the literature concentrated on a specific m-learning application or system, e.g., a vocabulary app (Shroff & Keyes, 2017), instant messaging (Bere & Rambe, 2016), and a book reader (Hsia, 2016).

The current study focuses on the m-learning concept as a general medium of delivering educational activities and contributes to the literature by combining different dimensions of m-learning adoption in a single model without focusing on a specified m-learning system. In this context, this research proposes one research question, "what are the influencing factors of higher education students' acceptance of m-learning?" In this study, the technology acceptance model (TAM), which is the prominent theory to explain the acceptance of information technologies since it was proposed in the 1980s (Davis, 1989), is used as the theoretical framework. Based on this theoretical framework, this research aims to determine the factors that affect students' behavioral intentions (BIs) toward m-learning and elucidate the effects of these factors on each other with the presented structural model. The factors in the proposed model were identified using a deep systematic review conducted by the researchers of the current study (Alkis, Findik-Coskuncay, 2018). The validated constructs offered by the final model were perceived usefulness, technical efficacy (TE), social norm, system features, PT, Inn, and BI.

It is hoped that this research will be valuable in helping policy developers to understand students' attitude toward m-learning and the related factors and thus to understand the value of promoting the use of m-learning in the higher education context. This is also an important study for the literature to validate a generalized m-learning acceptance model including factors with significant effects on the attitude of students.

Theoretical Background

Technology Acceptance Model

Despite the significant increase in the use of information technologies, there remains some resistance in adopting them. Technology acceptance model has become the prominent theory to explain the intention of end-users toward a specific technology (Alkis, Coskuncay, & Yildirim, 2014; Ding & Er, 2018; Lee, Kozar, & Larsen, 2003; Rahimi, Nadri, Afshar, & Timpka, 2018), thus, it was taken as a theoretical framework to propose the m-learning acceptance model in this research. Technology acceptance model was introduced by adapting the Theory of Reasoned Action to the information technology domain and it explains why an end-user adopts or rejects a specific technology (Davis, 1985; Davis, Bagozzi, & Warshaw, 1989). According to this theory, BI determines technology use, perceived usefulness, perceived ease of use, and attitude are the determinants of BI (Davis *et al.*, 1989). Behavioral intention refers to "the measure of the strength of the intention toward performing a behavior." It is the major determinant of the actual behavior (Davis *et al.*, 1989; Fishbein & Ajzen, 1975). Therefore, BI has been considered as the determinant of m-learning use in the scope of this research.

Research Model

Initially, a systematic review was performed on the studies concentrating on m-learning and the adoption of students to identify the determinative factors (Alkis, Findik-Coskuncay, 2018). Fifty-one research articles obtained using a systematic procedure were examined based on the samples, theories behind the research, factors affecting m-learning, and the relationships between them.

From the systematic review, a total number of 13 factors, which have many statistically significant results on acceptance of m-learning literature, were selected for the research model proposed in the current study (referred to as the m-learning acceptance model). It is aimed to create a new and comprehensive m-learning acceptance model. Behavioral intention refers to the degree of the intention to perform the target behavior (Davis, 1989). In the scope of this study, it refers to the level of intention to use m-learning.

Perceived Usefulness

Perceived usefulness is defined as “the degree to which a person believes that using a particular system would enhance his or her job performance” (Davis, 1989). Perceived usefulness is the main determinant of BI according to TAM. In line with TAM, the following hypothesis was created.

H1: PU has a positive and direct effect on BI.

Technical Efficacy

In the scope of this study, TE is defined as “Users’ ease of use and ability perceptions toward m-learning use” by taking TAM’s perceived ease of use factor as a base (Davis, 1989). Perceived ease of use affects both perceived usefulness and BI in TAM so the following two hypotheses were proposed.

H2: TE has a positive and direct effect on PU.

H3: TE has a positive and direct effect on BI.

Social Norm

Social norm (SN) is defined as “social pressure to perform or not to perform the behavior” (Ajzen, 1991) and one of the major factors of Theory of Planned Behavior (TPB). In this context, SN refers to the effects of students’ social environment, including friends, colleagues, teachers, and institutions, on their m-learning use. According to TPB, SN affects BI directly and positively (Ajzen, 1991). Also, it was found that SN affects perceived usefulness positively in m-learning acceptance literature (Hao *et al.*, 2017; Park *et al.*, 2012). To be consistent with TPB and the previous studies, two hypotheses were created.

H4: SN has a positive and direct effect on PU.

H5: SN has a positive and direct effect on BI.

System Features

System features (SF) factor is used to refer to the characteristics, navigation, and functions of m-learning systems. In the previous studies, system features including navigation affected perceived ease of use and perceived usefulness positively (Cheng, 2015). Also, the study conducted by Liaw *et al.* (2010) found a positive and significant relation between system functions with m-learning acceptance. In line with these findings, two hypotheses were proposed.

H6: SF affects PU significantly and positively.

H7: SF affects TE significantly and positively.

Perceived Trust

Perceived trust is defined as “students’ perceptions about the reliability and trustworthiness of the system” (Arapaci, 2016; Nikou & Economides, 2017b). Nikou and Economides (2017b) found a significant relationship between PT and PU in the m-learning acceptance context. Arpaci (2016) examined the effect of PT on attitude toward the acceptance of mobile cloud services. The researcher found a significant relationship between these factors. Based on these, the below hypothesis was generated.

H8: PT has a positive and direct effect on PU.

Mobility

Mobility as a general term refers to access to information over mobile devices and wireless networks anywhere and anytime. In the scope of this study, M refers to the extent of students’ access to learning materials anytime and anywhere without boundaries (Iqbal & Bhatti, 2017; Merhi, 2015). When the literature was examined, it was found that M affects usefulness (Iqbal & Bhatti, 2017; Merhi, 2015) and intention (Mohammadi, 2015). To be parallel with the literature, the following two hypotheses were generated.

H9: M has a positive and direct effect on PU.

H10: M has a positive and direct effect on BI.

Motivation

Motivation has different dimensions in definitions. In m-learning acceptance studies, Mot has been referred to as users’ perception of curiosity, enjoyment, and perceived interest in m-learning use (Chang, Tseng, Liang, & Yan, 2013; Cheng, 2015; Shroff & Keyes, 2017). It is emphasized that motivational dimensions such as curiosity, enjoyment, and perceived interest are effective in continuous intention toward mobile learning (Chang, Tseng, Liang, & Yan, 2013; Poong, Yamaguchi, & Takada, 2017; Shroff & Keyes, 2017). Accordingly, the following hypothesis was proposed.

H11: Mot has a positive and direct effect on BI.

Perceived Behavioral Control

Perceived behavioral control (PBC) is one of the major factors that determine intention toward a specific behavior according to TPB. Perceived behavioral control is defined as “people’s perception of ease or difficulty in performing the behavior of interest” (Ajzen, 1991). To be parallel with TPB, the following hypothesis was proposed.

H12: PBC has a positive and direct effect on BI.

Content

Content (Cnt) refers to course content and assessment questions of the specified course provided with m-learning applications (Nikou & Economides, 2017a, 2017b). Nikou and Economides (2017b) have found a significant relationship between Cnt and perceived usefulness. One hypothesis was proposed to examine the effect of Cnt over perceived usefulness parallel with the literature.

H13: Cnt has a positive and direct effect on PU.

Cost

The study conducted by Bere and Rambe (2016) investigated the effect of the cost of devices, communication, and the Internet on m-learning acceptance. By taking their study as the base, the following hypothesis was generated to test the effect of the cost of the m-learning device over BI toward m-learning acceptance.

H14: C has a positive and direct effect on BI.

Anxiety

Anxiety (Anx) is defined as “a state of mind of being fearful or apprehensive when using or considering the use of a system” (Mac Callum *et al.*, 2014; Moran, Hawkes, & El Gayar, 2010). Anxiety is used to measure the negative effects of emotions while using m-learning tools. Mac Callum *et al.* (2014) found a negative relationship between Anx and the perceived usefulness of m-learning. Similarly, Moran *et al.* (2010) identified a negative relation between Anx and BI toward tablet use in higher education. In this context, the following hypotheses were written.

H15: Anx has a direct and negative effect on PU.

H16: Anx has a direct and negative effect on TE.

H17: Anx has a direct and negative effect on BI.

Innovativeness

Innovativeness refers to the “level of intention to accept new technology quicker than other constituents of the social structure” (Joo *et al.*, 2014; Rogers, 1995). Innovative individuals are volunteer to use new technologies more than others (Agarwal & Prasad, 1998). In the previous studies, it is stated that Inn affects perceived ease of use (Joo *et al.*, 2014; Liu *et al.*, 2010; Tan *et al.*, 2014), BI (Abu-Al-Aish & Love, 2013; Milošević, Živković, Manasijević, & Nikolić, 2015; Mohammadi, 2015; Poong *et al.*, 2017), and perceived usefulness (Liu *et al.*, 2010) significantly in the scope of m-learning acceptance. In line with these findings, three hypotheses were proposed as below:

H18: Inn has a positive and direct effect on PU.

H19: Inn has a positive and direct effect on TE.

H20: Inn has a positive and direct effect on BI.

The final proposed research model with the hypothesis is given in Figure 1.

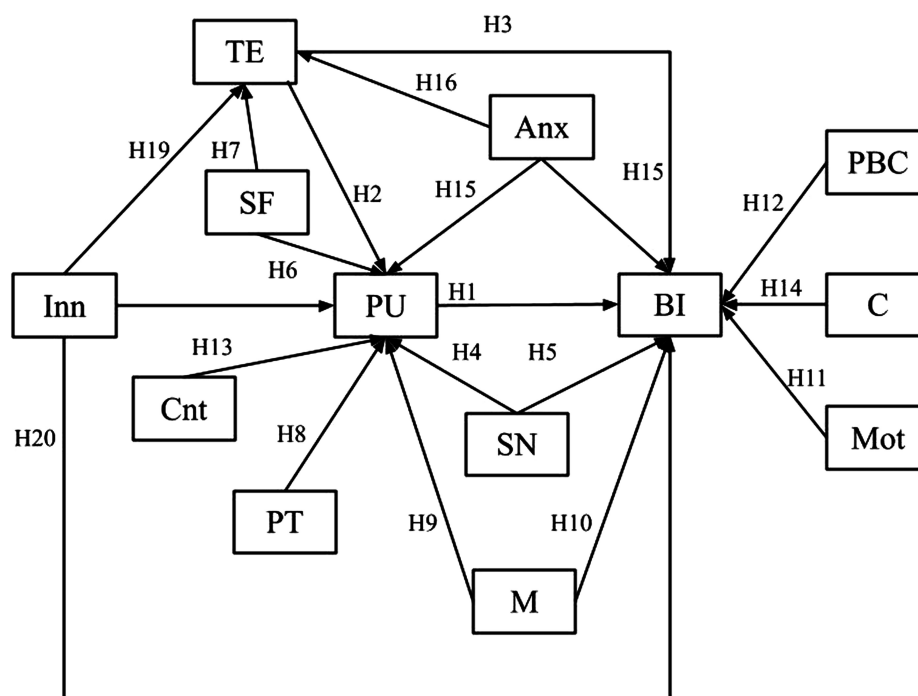

Figure 1.
Proposed Research Model (m-Learning Acceptance Model).

Methodology

Instrument Development

A two-part questionnaire was conducted to collect data. The first part contained 11 items designed to collect demographic data related to gender, age, education level, education area, computer proficiency, experience and competency in mobile device use, and familiarity with m-learning. There were 63 items in the second part to evaluate the 13 factors in the proposed model. These items were presented with a five-point Likert scale (1 'strongly disagree' to 5 'strongly agree'). The measurement items were adapted from the validated scales in the existing studies. A group of three academicians with a Ph.D. degree in the information systems field evaluated the content validity of the developed scale.

The reliability of the instrument was tested with a pilot study which was conducted in a public university in Turkey. The data were collected from the students in an associate degree program. The survey instrument was distributed online over a period of 1 month using a website (www.docs.google.com), and the link to the survey was sent via e-mail. Of 125 responses, 115 were usable for further analyses due to the uncompleted survey items.

The sample of the pilot study was selected by applying the convenience sampling method. Of the 115 respondents, 50% were female and 50% were male. The age of the participants ranged from 17 to 40 and had a mean age of 21. Inter-item consistency was performed to evaluate the reliability of the survey instrument, which means that Cronbach's alpha value needs to be greater than 0.7. The Cronbach's alpha value of the total scale was found as .985. After the reliability analysis, four problematic survey items were reworded, and the number of items was reduced to ensure that the completion time of the survey instrument would not exceed 15 minutes for the main survey.

Ethics Committee Approval

Necessary permissions were obtained from the ethics committee of Başkent University to collect data from the participants (Document no. 62310886-604.01.01/31934 dated 13.09.2018).

Study Setting

The main study was carried out in two universities (one public and one private) in Turkey, and the student participants were from different educational levels of these universities. The survey instrument was prepared in the native language of the participants (Turkish) and distributed online to students' school e-mail addresses and a short mobile message (SMS) to their mobile phones. Data collection was completed over a period of 2 months.

Sample

After receiving the results of the questionnaire sent to 821 students, null, incomplete, and repetitive scores were removed from the data set. Further analysis was performed on 417 complete responses. Based on the '10 times' rule for the minimum sample size requirement (Peng & Lai, 2012), the response rate (50.8%) was sufficient. Of the participants, 58% were from the public university, and 42% were from the private university. The sample consisted of 54% male and 46% female students. The age of the participants ranged from 17 to 61 years, and the mean age was 22.74 years. The education level of the participants ranged from associate degree to Ph.D., and the students were grouped under four different educational disciplines. The percentages of the students according to the area were as follows: 27.1% for social sciences, 22.5% for engineering sciences, 44.4% for interdisciplinary sciences, and 5.8% for educational science. The students evaluated their computer skills as very good, good, acceptable, poor, and very poor at a rate of 24.7%, 40.3%, 31.2%, 3.1%, and 0.7%, respectively. Of the participants, 99.8% used mobile devices, and 52.5%, 41.7%, and 5.8% of the participants evaluated their ability to use mobile devices as very good, good, and acceptable, respectively. Forty-one percent of the students reported that their mobile device use was between 3 and 6 hours, 29% used their mobile device more than 6 hours in a day, and 83.9% had not previously used the m-learning platform. Lastly, when the participants were asked which m-learning platforms they were familiar with, Moodle and Udemy were found to be the most known platforms.

Data Analysis and Results

Initially, preliminary examinations were carried out, including missing value analysis, outlier detection, and normality analysis to prepare the data set for further analyses. This began with a missing value examination; however, no missing value was detected in the data set; therefore, no action was required. Then, the outliers in the data set were examined and their effects on the data set were investigated through the comparison of the mean and trimmed mean values (Walfish, 2006). The differences between the mean and trimmed mean values were not high; thus, it was decided that the outliers did not cause any problem in the data set. Lastly, the normality of the data was evaluated with the skewness and kurtosis values (>-1.96 or $<+1.96$) and the Kolmogorov-Smirnov test (Field, 2009). According to the skewness and the kurtosis values, the data set was normally distributed. However, since the Kolmogorov-Smirnov test was found to be significant ($p < .05$), further analyses were carried out with the assumption of non-normality.

Exploratory Factor Analysis and Reliability Results

Exploratory Factor Analysis was performed to reveal the factor structure in the data set (Stevens, 2012) with the maximum likelihood method and direct oblimin rotation because of the correlation between the scale items (Field, 2009). According to the Kaiser-Meyer-Olkin measure value (0.959), which is greater than 0.5, the sample size is sufficient to perform factor analysis (Field, 2009), and the data set had a meaningful factor structure according to the Bartlett's test of sphericity values, $\chi^2(1953) = 16,930.434$ ($p < .001$).

Exploratory factor analysis revealed a ten factors structure explaining 63.29% of the total variance. Factor loadings (FL) of scale items and Cronbach's alpha score of factor structures are given in Table 1. The measurement items of Mot (Mot1 to Mot5), PBC (PBC1 to PBC5), and Cnt (Cnt1 to Cnt5) factors, as well as PU3, Inn3, BI1, and BI2 items had low FLs (<0.4) or they were not clustered properly under a factor. The FL values of PU3 and Inn5 were slightly lower than 0.4, but they were clustered properly under the PU and Inn factors,

Table 1.
Factor Loadings and Reliability Results

Item ID	New Item ID	Factor Loading										Cronbach Alpha	
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10		
PU1	PU1	.626											.884
PU2	PU2	.468											
PU3	PU3	.339											
PU4	PU4	.553											
PU5	PU5	.526											
TE1	TE1		.543										.902
TE2	TE2		.752										
TE3	TE3		.650										
TE4	TE4		.529										
TE5	TE5		.605										
SN1	SN1			-.583									.869
SN2	SN2			-.872									
SN3	SN3			-.763									
SN4	SN4			-.728									
SN5	SN5			-.572									
SF1	SF1				.497								.875
SF2	SF2				.641								
SF3	SF3				.749								
SF4	SF4				.648								
PT1	PT1					.642							.860
PT2	PT2					.616							
PT3	PT3					.724							
PT4	PT4					.779							
PT5	PT5					.533							
M1	M1						.405						.836
M2	M2						.608						
M3	M3						.556						
M4	M4						.409						
M5	M5						.477						
C1	C1							.509					.869
C2	C2							.695					
C3	C3							.621					
C4	C4							.778					
Anx1	Anx1								.648				.827
Anx2	Anx2								.676				
Anx3	Anx3								.672				
Anx4	Anx4								.689				
Anx5	Anx5								.754				
Inn1	Inn1									.549			.765
Inn2	Inn2									.640			
Inn4	Inn3									.468			
Inn5	Inn4									.379			
BI3	BI1										.602		.751
BI4	BI2										.516		
BI5	BI3										.432		

Note: Anx= Anxiety; BI= Behavioral intentions; C= Cost; Inn= innovativeness; M= Mobility; PU= Perceived usefulness; PT= Perceived trust; SF= System features; SN= Social norm; TE= Technical efficacy.

respectively. Therefore, the items were kept in the data set. As a result, further analyses were performed by excluding the Mot, PBC, and Cnt factors and the given problematic items based on FL. Ten factors with alpha values greater than 0.7 were found reliable (Hair, Black, Babin, & Anderson, 2014); therefore, with an alpha value of 0.939, the overall questionnaire was considered to be significantly reliable.

Model Assessment

Measurement and structural assessments were performed to evaluate the proposed research model. The research model was assessed with structural equation modeling. SmartPLS was used to assess the structural model due to the non-normal data distribution.

Measurement Model

Confirmatory factor analysis (CFA) was conducted to evaluate the measurement model from the convergent and discriminatory perspectives. Factor loadings, average variance extracted (AVE), and composite reliability (CR) values were used to validate the model in terms of convergence (Table 2). For adequate convergent validity, each observed variable should load its latent variable with at least 0.7 (Hair *et al.*, 2014). The observed variables Anx1, Anx5, Inn1, Inn3, M2, M3, PT1, SN2, SN5, C3, and BF1 did not load the related latent variables adequately; therefore, they were excluded from the dataset. After the items which had lower FLs were removed, the CR and AVE

Table 2.
Convergent Validity Findings

Item ID	FL	CR	AVE
PU1	.712	.883	60%
PU2	.721		
PU3	.837		
PU4	.794		
PU5	.812		
TE1	.807	.903	65%
TE2	.817		
TE3	.736		
TE4	.822		
TE5	.847		
SN1	.920	.808	59%
SN2	.630		
SN3	.727		
SN4	.818		
SN5	.599		
SF1	.798	.875	64%
SF2	.794		
SF3	.747		
SF4	.847		
PT1	.599	.842	57%
PT2	.839		
PT3	.716		
PT4	.846		
PT5	.702		
M1	.716	.753	51%
M2	.619		
M3	.608		
M4	.767		
M5	.814		
C1	.761	.848	65%
C2	.893		
C3	.665		
C4	.840		
Anx1	.269	.731	48%
Anx2	.770		
Anx3	.786		
Anx4	.852		
Anx5	.140		
Inn1	.531	.675	51%
Inn2	.720		
Inn3	.639		
Inn4	.779		
BI1	.623	.709	55%
BI2	.707		
BI3	.795		

Note: Anx=Anxiety; BI=Behavioral intentions; C=Cost; M=Mobility; PU=Perceived usefulness; PT=Perceived trust; SF=System features; SN=Social norm; TE=Technical efficacy.

values were evaluated to ensure internal consistency. The CR value should be 0.7 or higher and the AVE value should be 0.5 or greater for each latent variable (Hair *et al.*, 2014). It was observed that all the factors had an adequate CR value, except Inn, which was only slightly lower than 0.7; therefore, this construct was kept in the data set. The AVE value of Anx (48%) was lower than the adequate value of 0.5; therefore, this construct was removed from the data set. As a result, it was assumed that the dataset had adequate convergent validity based on the CR and AVE values.

For adequate discriminant validity presented in Table 3, “the square root of AVE values for each factor on the diagonal must be higher than the correlations with the related factor structure and all other correlations to ensure the discriminant validity of the factors” (Peter, 1981). As a result, the factors of the dataset adequately differed from each other.

Structural Model

In order to evaluate the structural model and the proposed hypothesis, path coefficients were calculated. A bootstrapping procedure was followed in SmartPLS to analyze the dataset having 417 samples. Figure 2 presents the estimated path coefficients. The results of the structural model are presented in Table 4. Some of the hypotheses could not be evaluated due to the lack of adequate results gained during the analysis process. Motivation, PBC, and Cnt factors are excluded in the structural model since any measurement items were

Table 3.
Discriminant Validity Findings

	BI	C	INN	M	PT	PU	SF	SN	TE
BI	0.742								
C	0.747	0.807							
INN	0.811	0.714	0.714						
M	0.762	0.754	0.772	0.711					
PT	0.523	0.529	0.457	0.613	0.757				
PU	0.763	0.718	0.710	0.717	0.696	0.777			
SF	0.713	0.694	0.714	0.741	0.644	0.765	0.797		
SN	0.620	0.526	0.503	0.514	0.656	0.620	0.622	0.766	
TE	0.665	0.647	0.671	0.723	0.642	0.775	0.746	0.630	0.807

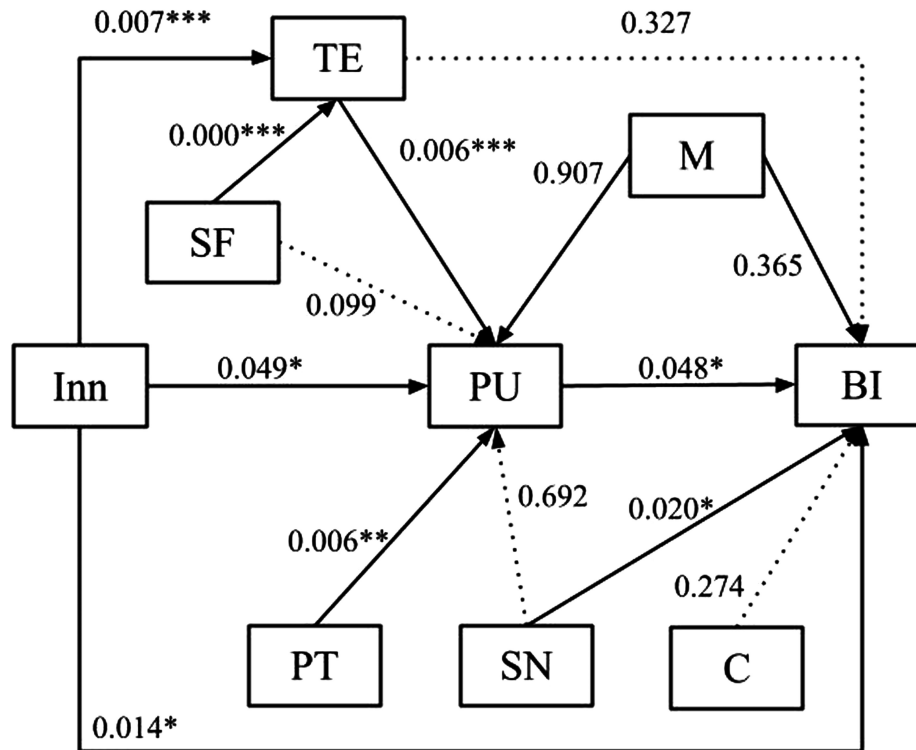

Figure 2.
Structural Model.

Table 4.
Summary of Hypotheses Tests

Hi	Relationships	T-values	β	Decision
H1	PU -> BI	1.981	0.048*	Accepted
H2	TE -> PU	2.741	0.006***	Accepted
H3	TE -> BI	0.980	0.327	Rejected
H4	SN -> PU	0.396	0.692	Rejected
H5	SN -> BI	2.331	0.020*	Accepted
H6	SF -> PU	1.650	0.099	Rejected
H7	SF -> TE	5.375	0.000***	Accepted
H8	PT -> PU	2.767	0.006**	Accepted
H9	M -> PU	0.117	0.907	Rejected
H10	M -> BI	0.907	0.365	Rejected
H11	Mot -> BI			Cannot be determined
H12	PBC -> BI			Cannot be determined
H13	Cnt -> PU			Cannot be determined
H14	C -> BI	1.095	0.274	Rejected
H15	Anx -> PU			Cannot be determined
H16	Anx -> TE			Cannot be determined
H17	Anx -> BI			Cannot be determined
H18	Inn -> PU	1.969	0.049*	Accepted
H19	Inn -> TE	2.713	0.007***	Accepted
H20	Inn -> BI	2.459	0.014*	Accepted

Note: Anx= Anxiety; BI= Behavioral intentions; C= Cost; Cnt= Content; Inn= Innovativeness; M= Mobility; Mot= Motivation; PBC= Perceived behavioral control; PU= Perceived usefulness; SF= System features; SN= Social norm; TE= Technical efficacy. *p<.05, **p<.01, ***p<.001

not loaded under these factors in the exploratory factor analysis. So that, H11, H12, and H13 could not be examined. The Anx construct did not ensure convergent validity; therefore, it was extracted from the research model, and H15, H16, and H17 could not be assessed. H3, H4, H6, H9, H10, and H14 were rejected because the relations between the variables were not significant. A positive relationship was identified between the constructs of H2 and H7 at the level of $p < .001$. The relationships between the constructs of H1, H5, H,18, and H20 were also significant at the $p < .01$ level. Also, H1, H5, H,18, and H20 were supported and found to be significant at the $p < .05$ level.

Discussion

This study was performed to identify and validate the factors that affected the m-learning acceptance of students and present a structural model. In the validated model, perceived usefulness and BI were taken from the original TAM. The model was extended with external factors that consisted of TE, social norm, system features, PT, M, Mot, PBC, content, cost, Anx, and Inn. The proposed hypotheses related to Mot, PBC, content, and Anx factors could not be investigated because of the inefficient results in the preliminary analysis conducted before the hypotheses tests. The remaining hypotheses were analyzed with structural equation modeling.

According to the results of the study, perceived usefulness was found as a significant predictor of BI toward m-learning use. The relation between perceived usefulness and BI was direct and positive. This result is consistent with the original TAM (Davis *et al.*, 1989). This relation implies that when students perceive m-learning to be useful, their BI toward m-learning will be affected positively and increase. This outcome is also similar to the previous findings in the literature (Hao, Dennen, & Mei, 2017; Hsia, 2016; Iqbal & Bhatti, 2017; Poong *et al.*, 2017; Tan, Ooi, Leong, & Lin, 2014). If m-learning applications are designed to increase students' usefulness perception and students benefit from m-learning activities in their training, their intention toward such applications will increase. As Lee and his friends (2009) stated, e-learning systems should add value to students learning and be designed and developed in this direction. The same result was observed in the m-learning context, and the value of the m-learning application should be improved by supplying enhanced m-learning services.

The TE factor covers perceived ease of use, effort expectancy, and students' mobile skills in the scope of this research. Two relations were proposed between TE, perceived usefulness, and BI. Only the relation between TE and perceived usefulness, which was direct and positive, was found to be significant. This relation implies that when students find the system easy to use which means using the system does not require too much effort, and their mobile skills are sufficient to use m-learning system, their usefulness perception of m-learning application will increase. This finding is parallel with the findings in the literature (Joo, Lee, & Ham, 2014; Lu, Chang, Kinshuk, Huang, & Chen, 2014; Mac Callum, Jeffrey, & Kinshuk, 2014). This result is important to understand the consequence of designing low complex m-learning systems to increase the easiness perception of students and promote their ability toward system use. In addition, there was no significant relation between TE and BI. This could be the result of many students' lacking previous experience with any m-learning system. A similar result was observed in a study conducted in Iran by Mohammadi (2015). Although the relation between TE and BI was not significant in the current work, many studies in the literature support that easiness perception of the students and their ability perception toward system use enhanced their BI toward m-learning systems (Merhi, 2015; Nikou & Economides, 2017b; Tan, Ooi, Sim, & Phusavat, 2012).

Two relations were proposed between social norm and BI, and perceived usefulness, but only one was found significant. The results of the study revealed that social norm significantly and positively affected students' BI toward m-learning use. This finding is parallel to previous findings (Cheon, Lee, Crooks, & Song, 2012; Mohammadi, 2015; Park, Nam, & Cha, 2012; Tan *et al.*, 2012; Yeap, Ramayah, & Soto-Acosta, 2016) and implies that students are encouraged by their instructors, their educational institution, and people around them to use m-learning systems and applications. The relation between social norm and perceived usefulness was not significant, which indicates that students' usefulness perception was not affected by their peers. Since students do not use any m-learning application to support their courses officially, there is a very low possibility of an interaction between instructors and students or only between students in which they would discuss the provided values of the m-learning system. The absence of such a system use may have resulted in a non-significant relation between social norm and perceived usefulness. Our results differ from the findings of some studies in the literature (Hao *et al.*, 2017; Park *et al.*, 2012).

In the scope of this study, system features include navigation, tracking information, and accessing online resources. Two relations were proposed between system features and TE and perceived usefulness. A positive relation was found between system features and TE in the structural model. This finding is parallel to the findings of Cheng (2015), who found a significant, positive relation between navigation and perceived ease of use. Wang (2013) also found a significant relation between system characteristics and perceived ease of use, which supports our finding. Most of the participant students evaluated their computer skills and ability to use mobile devices as fairly good. The self-ability and confidence of the students toward such technological devices may have created this significant relation between system feature and TE. The relation between system features and perceived usefulness was not significant. Most of the participants of the study had not used any m-learning system/application before. Therefore, the participants were not aware of what kinds of values could be obtained from m-learning systems, which may have affected the result concerning the relation between system features and usefulness perception.

Perceived trust is related to students' perceptions concerning the reliability of a system. It is seen that PT had a positive and significant effect on perceived usefulness in m-learning. This finding validates the results of Nikou and Economides (2017b). If the students believe that a system supporting m-learning is trustworthy, their usefulness perception of the system will be positive and their use of m-learning will increase. It is necessary to design m-learning systems that promote security policies to protect the personal data, privacy, information security, and data ethics of students.

Innovativeness emphasized that individuals are volunteer to use new information technologies (Agarwal & Prasad, 1998). It is found that Inn had a significant effect on perceived usefulness, TE, and BI. Liu *et al.* (2010) stated that personal Inn was important to understand new information systems, technology diffusion, and users' intentions. Parallel to this indication, innovative students tend to think that m-learning is useful and they are more willing to use such systems and applications. In addition, the positive relation between Inn and TE implies that innovative students will have more self-confidence in using new technologies and will easily learn to use them. A similar finding between Inn and perceived ease of use was also validated in the previous researches (Hao *et al.*, 2017; Joo *et al.*, 2014; Liu *et al.*, 2010; Tan *et al.*, 2014). Lastly, the current study revealed a significant relationship between Inn and BI. This finding validates the results of previous studies (Abu-Al-Aish & Love, 2013; Liu *et al.*, 2010; Milošević *et al.*, 2015; Mohammadi, 2015) and implies that innovative students tend to use m-learning systems. As Liu and his friends (2010) emphasized, personal traits have an important impact on the students' intentions to enhance their adoption of m-learning.

The cost factor was evaluated within the scope of the proposed m-learning acceptance model to investigate the effect of the cost of the device, communication, and Internet on the BI of students. It was observed that cost was not a determinant of m-learning intention. This could be related to the fact that most of the students already had mobile phones and an Internet connection and did not need to pay an additional fee for this service. Therefore, they might not be concerned about the cost of Internet access, bandwidth, or device use. In contrast to this finding, previous work conducted by Bere and Rambe (2016) found a direct and positive relationship between low-cost communication and attitude in the context of m-learning. Similarly, Bere and Rambe (2016) stated that providing learning at lower costs enhanced the adoption of m-learning in developing countries.

Two relations between M, perceived usefulness, and BI were proposed, but none were found significant, unlike the findings reported by Merhi (2015) and Mohammadi (2015). The non-significant relations between these factors in the current study could result from most of the participants being inexperienced in m-learning and not being aware of the value of M during the learning process.

The findings of the study reveal several issues for the policymakers and education administrators when developing m-learning applications and integrating them into courses. First of all, m-learning systems stand out in the education-teaching process since they allow students to enroll in courses, access course content wherever and whenever they want, and follow the course content at their own pace. Students should benefit from these advantages of m-learning; therefore, it is important to design and implement m-learning systems in a way that will enhance students' interaction with the course and their classmates. Second, in order to support educational activities with m-learning, it is necessary to introduce students to the interfaces of the m-learning system by training to improve students' m-learning efficacy. Lastly, user-friendly designs and user-experience tests should be conducted to increase the usability of m-learning systems. When developing systems, it is important to take into account current and emerging technologies and innovations, protect student data, and develop security strategies against external threats.

Limitations and Future Implications

This study aimed to elucidate the factors that play a leading role in higher education students' acceptance of m-learning in a developing country. Six influencing factors affecting their BI toward m-learning use were validated based on quantitative research. Technology acceptance model was extended with the social norm, TE, system features, PT, and Inn factors. This study also contributes to the literature by validating a new m-learning acceptance model, which has potential to guide the implementation of m-learning. However, it has some limitations. First, the data was collected from only two universities in Turkey, which restricts the generalization of the results to the whole population. The number of universities could be extended to improve the results. Besides, four factors, namely Mot, PBC, content, and Anx, were excluded from the data set because their measurement items did not load properly or did not ensure convergent validity. Thus, the relations related to these four factors could not be tested. Also, the validated model explains 55% of BI toward m-learning acceptance. The model should be improved to increase its predictive power with different factors.

Ethics Approval: This study was approved by the Başkent University Human Research Ethics Committee and all procedures performed in studies involving human participants were in accordance with the ethical standards of the institutional and/or national research committee.

Consent to Participate: The following statement was included in the cover page of the questionnaire: "Responding to the questionnaire will not affect the respondents. So please give as accurate answer as possible. In this regard, the researcher will present the overall information only. If you are not comfortable with answering any questions, you may skip or cancel the participation at any time."

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Author Contributions: Concept – N.A.B., D.F.C.; Design – N.A.B., D.F.C.; Supervision – N.A.B., D.F.C.; Resources – N.A.B., D.F.C.; Materials – N.A.B., D.F.C.; Data Collection and/or Processing – N.A.B., D.F.C.; Analysis and/or Interpretation – N.A.B., D.F.C.; Literature Search – N.A.B., D.F.C.; Writing Manuscript – N.A.B., D.F.C.; Critical Review – N.A.B., D.F.C.

Declaration of Interests: The authors declare that they have no competing interest.

Funding: The authors declared that this study has received no financial support.

Etik Komite Onayı: Bu çalışma Başkent Üniversitesi İnsan Araştırmaları Etik Kurulu tarafından onaylanmıştır ve katılımcıların dahil olduğu çalışmalarda uygulanan tüm prosedürler kurumsal ve/veya ulusal araştırma kurulunun etik standartlarına uygundur.

Katılım Onayı: Anketin giriş sayfasında aşağıdaki ifade yer almaktadır: “Anketi yanıtlamak katılımcıları hiçbir şekilde etkilemeyecektir. Bu yüzden lütfen mümkün olduğunca doğru cevap veriniz. Bu bağlamda, araştırmacı sadece genel bilgileri sunacaktır. Herhangi bir soruyu yanıtlamaktan çekinerseniz, soruyu dilediğiniz şekilde atlayabilir veya ankete katılımı sonlandırabilirsiniz.”

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Yazar Katkıları: Fikir – N.A.B., D.F.C.; Tasarım – N.A.B., D.F.C.; Denetleme – N.A.B., D.F.C.; Kaynaklar – N.A.B., D.F.C.; Malzemeler – N.A.B., D.F.C.; Veri Toplanması ve/veya İşlemesi – N.A.B., D.F.C.; Analiz ve/veya Yorum – N.A.B., D.F.C.; Literatür Taraması – N.A.B., D.F.C.; Yazıyı Yazan – N.A.B., D.F.C.; Eleştirel İnceleme – N.A.B., D.F.C.

Çıkar Çatışması: Yazarlar çıkar çatışması bildirmemişlerdir.

Finansal Destek: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadıklarını beyan etmişlerdir.

References

- Abernathy, D. J. (2001). Get ready for M-learning. *Training and Development*, 55(2), 20.
- Abu-Al-Aish, A., & Love, S. (2013). Factors influencing students' acceptance of m-learning: An investigation in higher education. *International Review of Research in Open and Distributed Learning*, 14(5), 82–107. [CrossRef]
- Agarwal, R., & Prasad, J. (1998). A conceptual and operational definition of personal innovativeness in the domain of information technology. *Information Systems Research*, 9(2), 204–215. [CrossRef]
- Ajzen, I. (1991). The theory of planned behavior. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 50(2), 179–211. [CrossRef]
- Al-Emran, M., Elsharif, H. M., & Shaalan, K. (2016). Investigating attitudes towards the use of mobile learning in higher education. *Computers in Human Behavior*, 56, 93–102. [CrossRef]
- Alkis, N., Coskunçay, D. F., & Yildirim, S. Ö. (2014). A systematic review of technology acceptance model in e-learning context. *ACM International Conference Proceeding Series*, 1–5. [CrossRef]
- Alkis, N., & Findik-Coskuncay, D. (2018). Mobile learning acceptance: A systematic literature review. *Erzincan University Journal of Education Faculty*, 20(2), 571–589.
- Alrasheedi, M., & Capretz, L. F. (2015). Determination of critical success factors affecting mobile learning: A meta-analysis approach. *Turkish Online Journal of Educational Technology*, 14(2), 41–51.
- Arpaci, I. (2016). Understanding and predicting students' intention to use mobile cloud storage services. *Computers in Human Behavior*, 58, 150–157. [CrossRef]
- Bere, A., & Rambe, P. (2016). An empirical analysis of the determinants of mobile instant messaging appropriation in university learning. *Journal of Computing in Higher Education*, 28(2), 172–198. [CrossRef]
- Bustos Andreu, H., Delgado Almonte, M., & Pedraja Rejas, L. (2011). Inclusion strategy for mobile technology in the classroom: Experience at the Universidad de Tarapacá. *Ingeniare. Revista Chilena de Ingeniería*, 19(1), 19–25. [CrossRef]
- Chang, C. C., Tseng, K. H., Liang, C., & Yan, C. F. (2013). The influence of perceived convenience and curiosity on continuance intention in mobile English learning for high school students using PDAs. *Technology, Pedagogy and Education*, 22(3), 373–386. [CrossRef]
- Cheng, Y. M. (2015). Towards an understanding of the factors affecting m-learning acceptance: Roles of technological characteristics and compatibility. *Asia Pacific Management Review*, 20(3), 109–119. [CrossRef]
- Cheon, J., Lee, S., Crooks, S. M., & Song, J. (2012). An investigation of mobile learning readiness in higher education based on the theory of planned behavior. *Computers and Education*, 59(3), 1054–1064. [CrossRef]
- Davis, F. D. (1985). *A technology acceptance model for empirically testing new end-user information systems: Theory and results*. Massachusetts Institute of Technology.
- Davis, F. D. (1989). Perceived usefulness, perceived ease of use, and user acceptance of information technology. *MIS Quarterly*, 13(3), 319–340. [CrossRef]
- Davis, F. D., Bagozzi, R. P., & Warshaw, P. R. (1989). User acceptance of computer technology: A comparison of two theoretical models. *Management Science*, 35(8), 982–1003. [CrossRef]
- Ding, L., & Er, E. (2018). Determinants of college students' use of online collaborative help-seeking tools. *Journal of Computer Assisted Learning*, 34(2), 129–139. [CrossRef]
- Field, A. (2009) *Discovering Statistics Using SPSS*. 3rd Edition, Sage Publications Ltd., London.
- Fishbein, M., & Ajzen, I. (1975). Belief, attitude, intention, and behavior: An introduction to theory and research. In *Philosophy and Rhetoric*.
- Hair, J. F., Black, W. C., Babin, B. J., & Anderson, R. E. (2014). Multivariate data analysis. In *Pearson New International* (7th ed). [CrossRef]
- Hao, S., Dennen, V. P., & Mei, L. (2017). Influential factors for mobile learning acceptance among Chinese users. *Educational Technology Research and Development*, 65(1), 101–123. [CrossRef]
- Hsia, J. W. (2016). The effects of locus of control on university students' mobile learning adoption. *Journal of Computing in Higher Education*, 28(1), 1–17. [CrossRef]
- Iqbal, S., & Bhatti, Z. A. (2017). What drives m-learning? An empirical investigation of university student perceptions in Pakistan. *Higher Education Research and Development*, 36(4), 730–746. [CrossRef]
- Iqbal, S., & Qureshi, I. A. (2012). M-learning adoption: A perspective from a developing country. *International Review of Research in Open and Distributed Learning*, 13(3), 147–164. [CrossRef]
- Joo, Y. J., Lee, H. W., & Ham, Y. (2014). Integrating user interface and personal innovativeness into the TAM for mobile learning in Cyber University. *Journal of Computing in Higher Education*, 26(2), 143–158. [CrossRef]
- Karimi, S. (2016). Do learners' characteristics matter? An exploration of mobile-learning adoption in self-directed learning. *Computers in Human Behavior*, 63, 769–776. [CrossRef]
- Kılınc, H. (2015). Mobil öğrenme: Eğitim ve öğrenimin dönüşümü. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi*, 1(4), 132–138.
- Lee, B. C., Yoon, J. O., & Lee, I. (2009). Learners' acceptance of e-learning in South Korea: Theories and results. *Computers and Education*, 53(4), 1320–1329. [CrossRef]
- Lee, Y., Kozar, K. A., & Larsen, K. R. T. (2003). The technology acceptance model: Past, present, and future. *Communications of the Association for Information Systems*, 12, 752–780. [CrossRef]

- Liaw, S. S., Hatala, M., & Huang, H. M. (2010). Investigating acceptance toward mobile learning to assist individual knowledge management: Based on activity theory approach. *Computers and Education*, 54(2), 446–454. [\[CrossRef\]](#)
- Liu, Y., Li, H., & Carlsson, C. (2010). Factors driving the adoption of m-learning: An empirical study. *Computers and Education*, 55(3), 1211–1219. [\[CrossRef\]](#)
- Lu, C., Chang, M., Kinshuk, Huang, E., & Chen, C. W. (2014). Context-aware mobile role playing game for learning—a case of Canada and Taiwan. *Educational Technology and Society*, 17(2), 101–114.
- Mac Callum, K., Jeffrey, L., & Kinshuk (2014). Comparing the role of ICT literacy and anxiety in the adoption of mobile learning. *Computers in Human Behavior*, 39, 8–19. [\[CrossRef\]](#)
- Merhi, M. I. (2015). Factors influencing higher education students to adopt podcast: An empirical study. *Computers and Education*, 83(2), 32–43. [\[CrossRef\]](#)
- Milošević, I., Živković, D., Manasijević, D., & Nikolić, D. (2015). The effects of the intended behavior of students in the use of M-learning. *Computers in Human Behavior*, 51(A), 207–215. [\[CrossRef\]](#)
- Mohammadi, H. (2015). Social and individual antecedents of m-learning adoption in Iran. *Computers in Human Behavior*, 49, 191–207. [\[CrossRef\]](#)
- Moran, M., Hawkes, M., & El Gayar, O. E. (2010). Tablet personal computer integration in higher education: Applying the unified theory of acceptance and use technology model to understand supporting factors. *Journal of Educational Computing Research*, 42(1), 79–101. [\[CrossRef\]](#)
- Motiwala, L. F. (2007). Mobile learning: A framework and evaluation. *Computers and Education*, 49(3), 581–596. [\[CrossRef\]](#)
- Nikou, S. A., & Economides, A. A. (2017a). Mobile-Based Assessment: Integrating acceptance and motivational factors into a combined model of Self-Determination Theory and Technology Acceptance. *Computers in Human Behavior*, 68, 83–95. [\[CrossRef\]](#)
- Nikou, S. A., & Economides, A. A. (2017b). Mobile-based assessment: Investigating the factors that influence behavioral intention to use. *Computers and Education*, 109, 56–73. [\[CrossRef\]](#)
- Park, S. Y., Nam, M. W., & Cha, S. B. (2012). University students' behavioral intention to use mobile learning: Evaluating the technology acceptance model. *British Journal of Educational Technology*, 43(4), 592–605. [\[CrossRef\]](#)
- Peng, D. X., & Lai, F. (2012). Using partial least squares in operations management research: A practical guideline and summary of past research. *Journal of Operations Management*, 30(6), 467–480. [\[CrossRef\]](#)
- Peter, J. P. (1981). Construct validity: A review of basic issues and marketing practices. *Journal of Marketing Research*, 18(2), 133–145. [\[CrossRef\]](#)
- Poong, Y. S., Yamaguchi, S., & Takada, J. I. (2017). Investigating the drivers of mobile learning acceptance among young adults in the World Heritage town of Luang Prabang, Laos. *Information Development*, 33(1), 57–71. [\[CrossRef\]](#)
- Rahimi, B., Nadri, H., Lotfnezhad Afshar, H. L., & Timpka, T. (2018). A systematic review of the technology acceptance model in health informatics. *Applied Clinical Informatics*, 9(3), 604–634. [\[CrossRef\]](#)
- Rogers, E.M. (1995) *Diffusion of innovations*. 4th Edition, the Free Press, New York.
- Shroff, R. H., & J Keyes, C. J. (2017). A proposed framework to understand the intrinsic motivation factors on university students' behavioral intention to use a mobile application for learning. *Journal of Information Technology Education: Research*, 16(1), 143–168. [\[CrossRef\]](#)
- Stevens, J. P. (2012). *Applied multivariate statistics for the social sciences*. Routledge.
- Tan, G. W. H., Ooi, K. B., Leong, L. Y., & Lin, B. (2014). Predicting the drivers of behavioral intention to use mobile learning: A hybrid SEM-Neural Networks approach. *Computers in Human Behavior*, 36, 198–213. [\[CrossRef\]](#)
- Tan, G. W. H., Ooi, K. B., Sim, J. J., & Phusavat, K. (2012). Determinants of mobile learning adoption: An empirical analysis. *Journal of Computer Information Systems*, 52(3), 82–91. [\[CrossRef\]](#)
- Vate-U-Lan, P. (2008). Mobile learning: Major challenges for engineering education. In *2008 38th Annual Frontiers in Education Conference* (pp. T4F-11), IEEE.
- Walfish, S. (2006). A review of statistical outlier methods. *Pharmaceutical Technology*, 30(11), 82.
- Wang, T. S. (2013). Design and assessment of joyful mobile navigation systems based on TAM and integrating learning models applied on ecological teaching activity. *Eurasia Journal of Mathematics, Science and Technology Education*, 9(2), 201–212. [\[CrossRef\]](#)
- Yeap, J. A. L., Ramayah, T., & Soto-Acosta, P. (2016). Factors propelling the adoption of m-learning among students in higher education. *Electronic Markets*, 26(4), 323–338. [\[CrossRef\]](#)

The Effect of 9/11 on US–China Relations

11 Eylül'ün ABD–Çin İlişkilerine Etkisi

Zekeriyya AKDAĞ

Department of Political Science
and International Relations, İnönü
University, Faculty of Economics
and Administrative Sciences,
Malatya, Turkey

ABSTRACT

The US–China relations are increasingly important for international politics. It is a matter of curiosity what kind of relationship the United States, which is still the hegemonic power, will have with the rising China. As an unexpected event, the 9/11 attacks changed the foreign policy priorities of the United States. Likewise, these attacks caused a significant change in the normal course of China–US relations. This study aimed to respond to the question of how the 9/11 attacks and the events that followed impacted China–US relations. In this study, it is claimed that the 9/11 attacks delayed the rise of China as a top priority in the US foreign policy for a long time. It is argued that the 9/11 attacks prevented the formation of a consistent policy against China. The 9/11 attacks and the developments afterward delayed the US view of China as a strategic competitor.

Keywords: 9/11, China, strategic competitor, strategic partner, The US

ÖZ

ABD ve Çin ilişkileri uluslararası politika için giderek artan bir şekilde önem arz etmektedir. Hala hegemonik güç olan ABD'nin yükselmekte olan Çin ile nasıl bir ilişki biçimi yürüteceği merak konusudur. Beklenmedik bir olay olarak 11 Eylül saldırıları, ABD'nin dış politika önceliklerini değiştirmiştir. Aynı şekilde bu saldırılar, Çin-ABD ilişkilerinin olağan seyrinde önemli bir değişime neden olmuştur. Bu çalışmada, 11 Eylül saldırılarının, Çin'in yükselişinin ABD dış politikasında en temel öncelik olarak görülmesini uzun bir süre için ertelediği iddia edilmektedir. 11 Eylül olayının Çin'e karşı süreklilik arz eden tutarlı bir politikanın oluşmasını engellediği savunulmaktadır. 11 Eylül olayları ve sonrasında yaşanan gelişmeler, ABD'nin Çin'i stratejik bir rakip olarak görmesini ertelemiştir.

Anahtar Kelimeler: 11 Eylül, Çin, stratejik rakip, stratejik ortak, ABD

Introduction

The 9/11 attacks and the subsequent invasion of Afghanistan and Iraq were the most important developments that shaped the first decade of the twenty-first century. These developments appear to be the main factors shaping the international order that emerged after the Cold War. The developments experienced after 9/11 not only changed the outlook of international politics in general but also created a significant change in China–US relations.

The attacks led to the United States launching a global war on terrorism, which included military interventions in Afghanistan and Iraq. The United States sought to build a coalition of nations to support its efforts in the war on terrorism, and China was seen as an important player in this coalition. The impact of 9/11 on US–China relations was complex and multifaceted.

9/11 can be considered a critical juncture, as it had a profound impact on global politics and shaped the foreign policy of many countries. Critical junctures are times when more radical change is possible. Critical junctures constitute the starting points for many historical developments (Capocchia & Kelemen, 2007, p. 341). A critical juncture is a significant event or turning point that has the potential to shape the direction or course of events in the future. 9/11 changed the US perception of China and triggered the evolution of relations with China in a different direction.

It is seen that the best theory that can explain the change in the US perception of China is the constructivist theory. According to the constructive theory, the relationship between states is shaped by a combination of material factors and ideational factors, such as shared values and common interests. Security and military cooperation between the United States and China increased as both countries viewed the terrorism threat as a common concern.

This paper has been updated and derived from the abstract presented at the "International Artuklu Congress on Economic Administrative and Political Sciences" symposium dated November 2021.

Received/Geliş Tarihi: 03.02.2022

Accepted/Kabul Tarihi: 12.05.2023

Publication Date/Yayın Tarihi: 20.06.2023

Corresponding Author/Sorumlu Yazar:
Zekeriyya Akdağ
E-mail: zekeriyya.akdag@inonu.edu.tr

Cite this article as: Akdağ, Z. (2023).
The effect of 9/11 on US–China
relations. *Current Perspectives in
Social Sciences*, 27(2), 172-179.

Content of this journal is licensed
under a Creative Commons
Attribution-NonCommercial 4.0
International License.

The constructivist theory argues that the identities and interests of states will change over the course of interaction between them (Wendt, 1999, p. 367). International politics is determined by the beliefs and expectations that the actors have about each other. It is the process of constantly acquiring various identities and forming counter-identities within the framework of states' relations with others (Wendt, 1999, pp. 20–21). Constructivist theorists emphasize that the system of shared ideas, beliefs, and values has a decisive influence on the actions of states (Reus-Smit, 2005, p. 196). Constructivists argue that actors are deeply social, and their interests are shaped in the process of social interaction and are a result of identity acquisition (Reus-Smit, 2005, p. 199). The social structures that determine the identities and interests of states are formed through mutual interaction (Wendt, 1992, p. 406).

Developments in the late 1990s led to tense relations between China and the United States. The 9/11 attacks highlighted cooperation rather than competition in Sino–US relations. In the US war on terror, China was seen as a “strategic partner” rather than a “strategic competitor.” After 9/11, relations between the two countries gradually developed and deepened throughout the 2000s. By the 2010s, the rivalry between the two countries became more visible again. The rivalry between the two countries peaked with the trade wars that started during the period of former president Donald Trump. Today, the United States sees the rise of China as the most fundamental challenge in foreign policy.

This study tried to find an answer to the question of how the 9/11 attacks and the developments after them affected China–US relations. In this framework, first, the general course of relations in the period before 9/11 was discussed. Afterward, the change in relations with 9/11 was examined. Then, the re-dominance of competition in China–US relations was analyzed. Finally, the effect of 9/11 on the relations between the two countries was discussed. The process tracing method is used in this study.

US–China Relations Before 9/11

During the World War II, US–China relations were quite good. In the Chinese Civil War after 1945, the United States supported the nationalists because of the ideologically competitive nature of the Cold War. Relations with the United States came to a standstill when the victorious Communist Party in the civil war seized power in mainland China in 1949. The Korean War (1950–1953) brought the two countries into a state of open conflict. Until the reconciliation between Mao Zedong and Richard Nixon in 1971–1972, the two countries saw each other as enemies (Moore, 2010, p. 130). The shared perception that the Soviet Union was an increasing threat brought the two sides together by the 1970s, and conflicts were kept to a minimum for nearly two decades (Koehler, 2013, p. 92).

The reconciliation that started in the 1970s and the Soviet Union's invasion of Afghanistan in 1979 made the United States and China allies again. An unprecedented level of military and strategic cooperation took place between the two countries in the 1980s. This strategic cooperation situation came to an end in 1989 when China brutally suppressed the pro-democracy demonstrations in Tiananmen Square. The United States ended military cooperation with China and began imposing sanctions on the country (Moore, 2010, p. 130). The US government reacted to the Tiananmen Square events by canceling existing arms deals, ending military-to-military exchanges, imposing sanctions on the regime, including travel bans on high-ranking officials, suspending loans and export credits, and tightening controls on military hardware and advanced technology exports to China (Koehler, 2013, p. 92). After the Tiananmen Square events in 1989, the United States began to see China as an unsuccessful modernizer, despite its growing capabilities. China, on the other hand, perceived the United States as a hegemonic power carrying out imperial policies (Thies, 2016, p. 105).

In the 1970s, the United States saw China as a secondary actor that helped to balance the Soviet Union. In the 1980s, China was seen as a country that had made positive economic and political reforms. The United States encouraged and supported China's move toward economic and political openness. China's reforms were creating a relationship of mutual interdependence that benefited the two countries (Thies, 2016, p. 105).

Until the 1990s, the United States had no concerns about its own global power. Therefore, the United States did not perceive China's rise to a great power position as a threat to itself. This presented China with an important opportunity to develop its own power capabilities (Thies, 2016, p. 106). The collapse of the Soviet Union undermined the strategic relations between the United States and China (Koehler, 2013, p. 92). The disintegration of the Soviet Union led to the decline of China's geostrategic importance to the United States and Western countries. Therefore, Western countries, especially the United States, have started to adopt a more critical attitude toward China.

China's economic and political openness has widened the spectrum of acceptable behavior in the international arena. When the Tiananmen Square events signaled that China would limit political openness, this spectrum began to narrow for the United States and Western countries (Thies, 2016, p. 106). On the other hand, China attempted to mend its strained official ties with the United States and other Western countries after 1989 (Jia, 2008, p. 45). The impact of the Tiananmen Square events began to fade in the mid-1990s. Cooperation in China–US relations has started to come to the fore again.

The US–China relations, which had been positive since the mid-1990s, evolved in a different direction in 1999. The intervention in Kosovo in 1999, the issue of the Buddhist Falun Gong sect and the accusations made against China for trying to leak the US military information were at the forefront of disruptive events that changed the course of bilateral relations (Pekcan, 2019, p. 79).

The US-led NATO's intervention in Kosovo without a UN resolution was seen as a threat to China. Faced with the challenge of different ethnic and religious problems, China was concerned that a similar situation would be displayed against it (Pekcan, 2019, p. 79). The bombing of the Chinese Embassy during NATO's intervention in Kosovo led to massive protests and harsh reactions in China. The “accidental” bombing of the Chinese embassy by the United States and the subsequent demonstrations by Chinese demonstrators in front of US diplomatic and consular representatives brought the relations between the two countries to a freezing point (Qingguo,

2003, p. 161; Sutter, 2020, p. 217). Although the US Government said that the bombing of the embassy was “accidental,” China has never believed it.

During the George W. Bush election campaign, he strongly condemned President Clinton’s policy of improving relations with China. Emphasizing China’s ideological preferences and ambitions, Bush opposed the development of cooperation with China (Qingguo, 2003, p. 162). Bush criticized the Clinton administration’s China policy for being too soft during the presidential election campaign. He stated that it was wrong to see China as a “strategic partner” but rather a “strategic competitor” (deLisle, 2011).

Evaluating Clinton’s policies toward China as weak, Bush emphasized that he would pursue harder policies toward China. In his first year in power, the Bush administration declared more openly its support for Taiwan by suspending the strategic partnership framework that the former Clinton administration tried to carry out. In April 2001, the Bush Administration pledged to support Taiwan at all costs against any Chinese attack (Sutter, 2020, p. 217).

In the early years of his presidency, Bush took a tough stance against China within the framework of the promises he had made during the election process. When Bush took the presidency, although he made phone calls with almost all the leaders of major countries, he did not call the Chinese President Jiang Zemin (Qingguo, 2003, p. 162).

The April 2001 collision of a US reconnaissance plane with a Chinese jet plane in the South China Sea strained relations between the two countries. This accident led to an increase in tension and distrust between Washington and Beijing. Both sides made statements accusing the other side (Qingguo, 2003, p. 162). After the accident with the US spotter plane, China detained the crew of the plane, and the United States declared that it would do everything to support Taiwan. This caused bilateral relations to continue on a conflicting ground (deLisle, 2011). The plane crash incident caused the United States to perceive China as a potential threat and to increase its support for Taiwan.

The Quadrennial Defense Review, the main public document that analyzes the US strategic goals and potential military threats and explains its military doctrine, named China as a potential threat in 2001 and tried to determine a basic framework for the United States to deal with China (Qingguo, 2003, p. 163). Bilateral relations were tense during the first months of the Bush administration. The United States condemned China’s oppression of minorities, including Christians, Muslims, and Dalai Lama followers, as well as its ban on the Buddhist Falun Gong sect. The Bush administration said that China was heavily curtailing religious freedoms. In the pre-9/11 period, the notion of the “Chinese threat” and the idea that the rise of China would inevitably lead to a conflict with the United States were especially expressed by neoconservatives (deLisle, 2011).

The Bush administration sought to further develop strategic cooperation with Japan and India. The United States developed new proposals under the name of “regional dialogue” with its traditional allies, Japan, South Korea, and Australia. Simultaneously, the United States attempted to develop cooperation with Russia against China (Qingguo, 2003, p. 162). At that time, Chinese policymakers were concerned about the hawkish policies of the Bush administration (Moore, 2010, p. 134).

Debate about “the China threat” heated up in the United States before 9/11 (Koehler, 2013, p. 92). Bush was determined to deepen collaboration with US allies in Asia while downplaying China’s influence (Koehler, 2013, p. 93). The Bush administration emphasized the US–Japan partnership as the key focus for US Asia–Pacific objectives and rediscovered India as a counterbalancer. These attempts aimed to downgrade China’s influence and weaken Sino–US relations (Chen, 2008, p. 59). When these policies of the Bush administration are evaluated as a whole, it is clear that America was implementing a containment policy toward China.

In relations between China and the United States, the period before 9/11 can be described as a period when differences decreased but conflicts increased. As a result of the policy of opening up in the late 1970s, China became more integrated into the world economy than ever before. American influence extended beyond the economic sphere and into the cultural sphere. American culture was more widespread than it had ever been in previous periods. Although the differences between the two countries were still huge, it could be seen as a period in which the differences were diminishing as never before in history. Despite this, tensions between the two countries continued to rise (Qingguo, 2003, pp. 159–160).

Due to the US status as the lone superpower in the post–Cold War world, Chinese decision-makers have paid a lot of attention to the United States. They perceived the United States as a global and Pacific force in historical, economic, security, and political terms. The Chinese officials had a realistic awareness of the role of United States in global affairs and wanted to enhance ties with the United States (Liu, 2017, p. 6).

While President George W. Bush campaigned on the idea that China was a “strategic competitor,” and many in his administration saw China as a potential adversary, a group of top officials worked to establish a more stable, cooperative, and long-term relationship with Beijing (Shambaugh, 2017, p. 200). China, on the other hand, was constantly attempting to maintain ties with the United States before 9/11 (Jia, 2008, p. 45). Although there were some attempts to get Sino–US relations back on track in the pre-9/11 period, relations continued to be out of balance.

Changing China–US Relations with 9/11

The 9/11 attacks changed the foreign policy priorities of the United States. By the attacks, China was seen as an actor to cooperate with rather than a competitor (Sutter, 2020, p. 217). The 9/11 attacks became an important turning point in China–US relations and relations began to develop rapidly (Pekcan, 2019, p. 81). The Chinese government offered condolences immediately after the attacks. China declared its strong support for the US war on terror (Qingguo, 2003, p. 164).

China voted in favor of the United States in resolutions against terrorism in the United Nations Security Council and encouraged Pakistan to cooperate with the United States. China directly supported the attempts of the United States to create an international consensus against terrorism (Qingguo, 2003, p. 164). President Bush, who attended the APEC summit held in Shanghai in October 2001, made his first overseas visit to China after the 9/11 attacks (Pekcan, 2019, p. 81). The Shanghai Summit played an important role in increasing international support for the United States. It was also the first concrete indicator of the change in bilateral relations.

China's cooperative efforts eventually drew positive responses from the Bush administration (Jia, 2008, p. 51). President Bush praised China for its quick response in expressing its support for the United States. He emphasized that US–China relationship was extremely important. He also stated that China is a wonderful country and that it is not an enemy. He saw China as a friend, and his administration was dedicated to fostering open, cooperative, and constructive relations with China (Jia, 2008, p. 52). After the attacks, both countries committed to sharing intelligence. While China has taken initiatives to prevent the financing of those who carry out activities that are seen as terrorism, the United States has started to see the East Turkestan Islamic Movement as a terrorist organization (Pekcan, 2019, p. 92).

The most important impact of the 9/11 attacks on China's security policy was that the global focus on terrorism gave China the opportunity to justify its Uyghur policy in Xinjiang (Fishman, 2011, p. 53). The 9/11 attacks directly affected the Uyghur issue and China's policy toward the Xinjiang autonomous region. The US war on terror on a global scale has presented a very good opportunity for China to introduce the Uyghur issue as a terrorist threat. In response to China's support in the US war against terrorism, the United States has included Uyghur organizations such as the East Turkestan Islamic Movement on the terrorist list (Sun, 2021, p. 26). Without 9/11, it would not have been possible for China to present the Uyghur issue as a terrorism issue so easily. The US war on terrorism prevented China from facing stronger international pressure on its Uyghur policy (Sun, 2021, p. 26). China has reached the ease of presenting the Uyghur issue, which it has had to deal with for many years, to the international arena under the name of terrorism. China has gained the comfort of fending off international criticism against itself in the name of fighting terrorism. The US war on terrorism has provided a framework within which China could legitimize its oppressive policies.

The United States required China's assistance in providing international support for its counterterrorism strategy, particularly in the United Nations Security Council (Moore, 2010, p. 134). The policy of war on terror has absorbed the energies of the more hawkish members of the Bush administration, causing it to postpone dealing with China until a future time (Moore, 2010, p. 134). Human rights criticisms against China softened after 9/11 and the Bush administration began to use more moderate expressions (deLisle, 2011).

The focus of the United States on international issues such as the war on terror, Iraq, and North Korea has created a positive climate in its relations with China (Pekcan, 2019, p. 82). In the National Security Strategy of the Bush administration in 2002, it was stated that the United States welcomed a strong, peaceful, and prosperous China (Kang, 2007, p. 190). In 2005, then US Deputy Secretary of State Robert Zoellick called for China to be a "responsible stakeholder" in international relations (Kang, 2007, p. 191). China was encouraged to take a role as a "responsible stakeholder" with the United States in resolving global issues (Sutter, 2020, p. 217). The Bush administration, which had tried to contain China in the early stages of its rule, was now trying to give China a new international role.

The main reason for China's solidarity was the opportunity to profit by assuming the role of a good global actor and establishing friendly relations with the United States (Roy, 2017, p. 323). The Chinese government's backing for the US war on terrorism has helped to restore stability in the relationship (Liu, 2017, p. 5). After 9/11, Sino-American relations had been at their most stable since the decade-long decline and frequent fluctuation that began with the events of June 1989 (Shambaugh, 2017, p. 197). China's support of the US war on terror had certainly created a new stability in bilateral ties.

International strategies such as "peaceful rise" and "harmonious world" developed by China in the 2000s also laid the ground for the development of China–US relations (Moore, 2010, p. 131). Economic growth and empowerment was China's main interest. Chinese leaders wished China to become one of the world's great powers. They saw economic power as the basis of military power and great power. The Chinese Communist Party (CCP) knew that in order to stay in power, it had to raise the income level of the Chinese people. The legitimacy of the CCP is largely based on its ability to sustain the economic development of Chinese society (Moore, 2010, p. 134). Exports were at the core of the Chinese growth model. The United States was China's number one export market (Moore, 2010, p. 134).

In order to sustain economic development, the existence of a peaceful order in the international arena was of great importance for China. China was trying to establish good relations not only with the United States but also with other countries. Conceptions of "peaceful rise" and "harmonious world" were based on the thesis that China's rise would not pose a threat to other countries.

Jiang Zemin, who was the president of China in the 1990s, was pursuing an "America first" policy. During this period, China gave more priority and importance to its relations with the United States. China's relations with other countries were of secondary importance. A series of changes occurred in China's foreign policy orientation under Hu Jintao, who became the Chinese president in 2004. China's foreign policy rhetoric has changed. Hu Jintao began to invest more in relations with other countries rather than prioritizing the United States. It can be said that the tendency of US president Bush to act unilaterally and the invasion of Iraq were effective in this change in China's foreign policy (Moore, 2010, p. 130). Although China still attaches great importance to its relations with the United States in the 2000s, it has also sought to diversify its relations. China has begun to attach increasing importance to its relations with other countries and regions.

The US–China relations were in the best shape since the normalization of relations between the two countries, due to both sides' cooperative efforts (Jia, 2008, p. 52). After September 2001, it was seen that the engagement in China–US relations strengthened and cooperation deepened. This has led some US ruling elites to voice the "G-2" proposal, which evokes the cooperation of the world's two

leading powers in tackling global issues. During the 2000s, there was pragmatism and positive engagement in the relations between the two countries, as the Chinese and American governments were preoccupied with pressing domestic problems and different priorities in foreign policy (Sutter, 2020, p. 218).

Rivalry Again in the US–China Relations

The long-term differences between the two countries did not disappear despite the pragmatic engagement after the 9/11 attacks (Sutter, 2020, p. 218). By the 2010s, the global landscape was changing. China was rapidly modernizing its military capabilities. China's rising power capabilities led to a more assertive foreign policy (Koehler, 2013, p. 91).

The US former president Barack Obama, who came to power after the 2008 economic crisis, sought to maintain stability in relations between the two countries. China, which was not affected by the economic crisis as much as Western countries, began to adopt a more assertive foreign policy. The Obama administration sought to respond to this new stance of China by having a broad engagement with the Asia-Pacific region (Sutter, 2020, p. 218). Within the framework of policies called “rebalancing” or “pivot to Asia,” the United States tried to give its main priority in the international arena to Asia-Pacific, which is the fastest-growing region in the world economy (Nye, 2021).

The 9/11 attacks and the subsequent invasion of Afghanistan and Iraq delayed US attempts to limit China's power and influence for at least a decade. When the Bush administration came to power, this strategy was at the top of its agenda. However, the implementation of this strategy was only possible when the Obama administration declared its “pivot to Asia” policy in 2011 (Lieven, 2021, p. 20). As a result of its war on terror policy, the United States was stuck in the Middle East and could not focus enough on the economic development of East Asia.

Although China–US relations had been good after the 9/11 attacks, it started to become tense toward the end of the 2000s. Cooperation in bilateral relations gave way to competition over time. However, it can be said that both countries avoided fierce competition until the presidential term of Donald Trump. There was a significant break in bilateral relations during the Trump era.

The Trump administration, more than any other US administration since the normalization of China–US relations in the 1970s, signaled a radical shift in US policy toward China. China was viewed by the Trump administration as a malicious competitor rather than a committed partner (Sutter, 2020, p. 219). The rivalry between the United States and China has evolved into a very tense period, reaching its culminating point with policies called “trade wars.”

During the 2000 election campaign, presidential candidate George W. Bush harshly criticized President Bill Clinton's use of the notion of a “strategic partnership” against China and suggested that China be viewed as a “strategic competitor.” It took almost two decades for the United States to rename China a “strategic competitor” and to be seen as the most important strategic challenger. President Biden calls today's US–China relations “extreme competition” (Sun, 2021, pp. 25–26). The days when the United States saw China as a “responsible stakeholder” and China saw America as a useful “partner” are in the past (Cox, 2021, p. 11). Now, both countries refer to the other with hostile images (Cox, 2021, p. 11).

If 9/11 is not considered the death knell for America's greatness, it will undoubtedly be seen as a catalyst for the country's decline (Walt, 2021). By the 2000s, the center of gravity in the world economy and trade began to shift from the West to the Asia-Pacific region. Despite this, the United States had only paid sporadic attention to East Asia, particularly in times of crisis (Thacker-Kumar & Campbell, 2006, p. 99).

The 9/11 attack created a dramatic shift in the US national security strategy, plunging the country into the swamp of the war on terror. For nearly two decades, the war on terror has been a central theme of US national security strategy. The fight against terrorism remained a priority until the US strategic priorities were reviewed by the Trump and Biden administrations. In the process that became more evident with Trump and continues with Biden, the struggle for great power, especially China, has once again become the main priority of the United States, replacing the war on terror (Sun, 2021, p. 25). It can be said that there is a general consensus among the US ruling elite to adopt a more competitive and tough stance toward China. This harsh attitude is now seen as a non-partisan issue. There is a general opinion between Democrats and Republicans on this issue, except for minor differences.

The rise of China and the need for a strong military response to it have become the main agenda of the budget discussions in Washington (Hartung, 2021, p. 19). The justification for keeping US military spending high after the war on terror began to be the rise of China (Hartung, 2021, p. 18). China has become the new justification for keeping the Pentagon's budget high as usual (Hartung, 2021, p. 18).

Today, the vast majority of China's behavior is interpreted as a hindrance to the United States and the West-centered global order (Thies, 2016, p. 106). As its capabilities increase in absolute and relative terms, China rejects and changes the roles assigned to itself by the United States. China's relations with the United States become more conflicted and hostile as it moves away from its expected role (Thies, 2016, p. 106).

The dominance of competition in US–China relations has also changed the approach of the US to the Uyghur issue. In 2020, the East Turkistan Islamic Movement was removed from the list of terrorist organizations of the United States (Sun, 2021, p. 26). The removal of the organization from the terrorist list was another indication of the changing of America's policy toward China. Today, the Uyghur issue and China's policies in Xinjiang are closely followed by the international community.

In recent years, the perception that China is an equal competitor that can replace the United States with its economic growth has become quite widespread (Sutter, 2020, p. 219). This perception causes Sino–US relations to become more and more tense. Today,

bilateral relations have evolved into a competitive relationship with almost all dimensions. Although the relations between the two countries have almost always been a combination of cooperation and competition, now the areas of competition have largely left behind the areas of cooperation. The rivalry between the two countries is felt in the economic, diplomatic, military-strategic, technological, political, civil society, in some ways education and research, regional and increasingly global spheres. This broadly competitive nature of relations will continue to characterize US–China relations. This competitive situation in bilateral relations is now seen as the “new normal” (Shambaugh, 2020, p. 352).

In the National Security Strategy of 2018, the biggest threat to the security and global influence of the United States was stated as “great power competition” (Hartung, 2021, p. 19). Today, the primary national security concern of the United States is no longer terrorism, but rather a great power struggle. The rivalry between the United States and China is ultimately about which country offers a better way for development. Economically and militarily, the United States is still the most powerful actor. However, its international legitimacy and prestige as a leading country in democracy have been severely damaged by human rights violations and its own political inadequacies in a war on terror that has been unwinnable for two decades since 9/11 (Sky, 2021, p. 6).

The policies implemented by the United States at home and abroad after 9/11 caused the spread of authoritarianism on a global scale rather than democracy. Regime change attempts from outside have not led to liberal democracies in Afghanistan and Iraq. Instead, authoritarianism has risen. Contrary to expectations, China did not integrate into the US-based international order. Moreover, China offers an alternative model of prosperity and power. The “Chinese model” of authoritarian state capitalism, in which it is possible to open up to the global economy without political liberalization, has become an attractive model for autocrats everywhere (Sky, 2021, pp. 5–6).

Although 9/11 and the war on terror led to the most important change in US foreign policy in the post–Cold War era, it was the rise of China that would lead to a much more significant change in the long run. China still lags behind the United States in per capita income, military power, and soft power. However, it is seen that China specializes in many economic areas. China is closing the gap with the United States in many other areas. The United States is faced with a more powerful and richer China, which is expected to become the world’s largest economy in the near future and is rapidly modernizing its military power (deLisle, 2011).

It can be said that there is some kind of connection between 9/11 and the most significant development in the next two decades, China’s ever-growing presence on the world stage. Undoubtedly, without the attack, there would have been a rise in China’s power and status. But America’s war on terror has made the United States ready for all kinds of concessions in order to build bridges with potential rivals like China. At the time, this could have been seen as a necessary and reasonable policy. However, the US obsession with endless wars in the Middle East has allowed China to steadily progress toward becoming a great power without any hindrance (Cox, 2021, p. 10). The 9/11 attacks and the war on terror created a very favorable international environment for China to continue its economic development.

The distraction of the United States by 9/11 delayed the recognition of China as a primary threat to the United States. The fact that China is no longer seen as an emerging power that needs to be curbed has given China more time to focus on economic development (Sun, 2021, p. 25). The policies implemented by the United States after 9/11 accelerated the change in the international balance of power (Bacevich, 2021, p. 33; Sun, 2021, p. 25). America’s abuse of military power has accelerated the emergence of a multipolar world (Bacevich, 2021, p. 32).

The main goal of China is to create a peaceful environment conducive to its economic development. Chinese policymakers have seen the first two decades of the twenty-first century as a “strategic opportunity” for China to grow its economy (Liu, 2017, p. 16). The focus of the United States on the war on terror after 9/11 facilitated China’s reach toward its strategic goal of becoming a great power.

The 9/11 attack and the war on terror have diminished the ability of the United States to respond effectively to China’s extraordinary rise. The developments that took place after 9/11 have distracted the attention of US leaders and policymakers, preventing them from focusing sufficiently on the problems that will be created by the rise of China (deLisle, 2011). The high cost of the war on terror has consumed US resources, reducing the resources that the United States will allocate to dealing with China’s economic and military rise and its repercussions (deLisle, 2011).

The developments experienced after 9/11 have reduced the possibility of the United States putting pressure on China to change its behavior. The attempts of United States to suspend international law from time to time and the human rights violations in its war on terror have prevented America from putting pressure on other countries about universal rights (deLisle, 2011). While the soft power of the United States was gradually eroding after 9/11, that of China was rising (deLisle, 2011). With 9/11, while the United States focused on the fight against terrorism, China continued to focus on economic development. China has become a more attractive actor for many countries that see economic development as their main priority.

As a result, the 9/11 attacks reshaped US foreign policy priorities, preventing the country from developing a stable policy toward the rise of China. The fact that 9/11 further bifurcated the political tendencies among the US ruling elite has also made it difficult to produce a continuous policy.

Conclusion

In contrast to the United States, which is the world’s largest developed economy, China is the greatest emerging economy on the planet. Because of that the Sino-American relations are both vital and complicated. Before the 9/11 attacks, US–China relations had entered into a tense period. The “accidental” bombing of the Chinese embassy in Belgrade during the US-led NATO intervention in Kosovo in 1999, the allegations that China was trying to leak military information about the United States, the collision of a US reconnaissance plane with a Chinese jet plane in the South China Sea in April 2001, etc. all these events led to a period of intense competition

in the relations between the two countries. During the presidential campaign, George W. Bush criticized the Clinton administration's soft attitude toward China. When come to power, Bush declared that he would take a harsh stance against China. He had called China a "strategic competitor" rather than a "strategic partner."

The 9/11 attacks led to the beginning of a new era in US–China relations. 9/11 reshaped the US foreign policy priorities. China eventually came to be seen as a major actor to cooperate with rather than an adversary to compete with. China supported the US war on terror due to its own fears of terrorism. Supporting the war on terror provided China with an opportunity to restore its relations with the United States. The 9/11 attacks, as a critical juncture, had created stability in bilateral ties. Sino-American relations had been at their most stable for a decade during the 2000s.

During the 2000s, China–US relations gradually developed, and the cooperation between the two countries deepened. Therefore, some officials in the United States had called on China to play the role of a responsible stakeholder in the international system. China was expected to be more proactive in supporting international norms and institutions and to work cooperatively with other countries to address global challenges. Moreover, some scholars used the term "G-2" to refer to an alliance between the US and China, in which the two countries would work together to shape the international system.

Toward the 2010s, the United States began to see China as a competitor once more. The US former president Barack Obama started to shift America's economic and political focus to the Asia-Pacific region with his "pivot to Asia" policy. During the presidency of Donald Trump, relations between the two countries experienced their most tense years since diplomatic contacts began in the late 1970s. Trade wars can be described as the peak of the rivalry between the two countries.

Today, it can be said that there is serious competition in almost every aspect of bilateral relations. The rivalry between the two countries is increasingly felt on a regional and global scale. It is expected that the competitive nature of bilateral relations will continue to characterize US–China relations. There is a nonpartisan consensus to adopt a more competitive and tough stance toward China.

The 9/11 attack, as a critical juncture, caused a significant change in the perception of China in the US, albeit temporarily. Before the 9/11 attacks, the Bush administration considered China a "strategic competitor." After 9/11, both countries developed a strategic cooperation relationship in the war on terror. It took almost two decades for the United States to see China as a strategic competitor again. However, during this 20-year period, a significant change took place in the balance of power between the two countries. In this period, while the international power and prestige of the United States eroded, China's gradually increased. While China has risen to a very strong position in the international system compared to 20 years ago, the United States is in a weaker position.

The 9/11 attack, as an unexpected event, prevented the United States from producing consistent policies against China for a long time. The high cost of the war on terror has prevented the United States from allocating enough resources to overcome the rise of China and its repercussions. The 9/11 event and its aftermath delayed the ability of the United States to see China as a strategic competitor and to assess China's rise as one of the major challenges in its foreign policy for a long time. The main priority given by the United States to short-term challenges such as 9/11 has led to its inability to respond to long-term challenges.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek alınmadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Declaration of Interests: The author declares that they have no competing interest.

Funding: The author declared that this study has received no financial support.

References

- Bacevich, A. (2021). The shattering of illusions. In L. Khalil (Ed.). *Did 9/11 change our world?* (pp. 89–34). Lowy Institute Debate Feature.
- Capoccia, G., & Kelemen, R. D. (2007). The study of critical junctures theory, narrative, and counterfactuals in historical institutionalism. *World Politics*, 59(3), 341–369. [CrossRef]
- Chen, D. (2008). Complexity and transformational structure of China-U.S. relations. In S. Zhao (Ed.). *China-U.S. relations transformed* (pp. 45–57). Routledge.
- Cox, M. (2021). 9/11 undermined trust in the competence of government. In L. Khalil (Ed.). *Did 9/11 change our world?* (pp. 9–13). Lowy Institute Debate Feature.
- DeLisle, J. (2011). *9/11 and U.S.-China relations*; Foreign Policy Research Institute. https://www.files.ethz.ch/isn/150643/2011_09_911Cjoma.pdf.
- Fishman, B. (2011). Al-Qaeda and the rise of China: Jihadi geopolitics in a post-hegemonic world. *Washington Quarterly*, 34(3), 47–62. [CrossRef]
- Hartung, W. D. (2021). Profits of war: Corporate beneficiaries of the post-9/11 Pentagon spending surge. In *20 years of war a costs of war research series* (pp. 1–23). Center for International Policy, Watson Institute.
- Jia, Q. (2008). Learning to live with the hegemon. In S. Zhao (Ed.). *China-U.S. relations transformed* (pp. 58–74). Routledge.
- Kang, D. C. (2007). *China rising: Peace, power, and order in East Asia*. Columbia University Press.
- Koehler, M. (2013). The effect of 9/11 on China's strategic environment illusive gains and tangible setbacks. *JFQ*, 63(1), 90–98.

- Lieven, A. (2021). Limited impacts on global geopolitics. In L. Khalil (Ed.), *Did 9/11 change our World?* (pp. 19-24). Lowy Institute Debate Feature.
- Liu, G. (2017). Introduction. In G. Liu (Ed.), *Chinese foreign policy in transition* (pp. 1-25). Routledge.
- Moore, G. (2010). Less beautiful, still somewhat imperialist: Beijing eyes Sino-US relations. In S. Breslin (Ed.), *Handbook of China's international relations* (pp. 129-137). Routledge.
- Nye, J. S. (2021). America's new great power strategy. *Project Syndicate*. <https://www.project-syndicate.org/commentary/us-china-new-great-power-strategy-by-joseph-s-nye-2021-08>.
- Pekcan, C. (2019). *Çin dış politikası ve ABD ile ilişkiler*. Dora Yayınları.
- Qingguo, J. (2003). The impact of 9-11 on Sino-US relations: A preliminary assessment. *International Relations of the Asia-Pacific*, 3(2), 159-177. [CrossRef]
- Reus-Smit, C. (2005). Constructivism. In S. Burchill, et al. (Eds.), *Theories of international relations* (pp. 188-212). Palgrave Macmillan.
- Roy, D. (2017). China and the war on terrorism. In G. Liu (Ed.), *Chinese foreign policy in transition* (pp. 323-334). Routledge.
- Shambaugh, D. (2017). Sino-American relations since September 11. In G. Liu (Ed.), *Chinese foreign policy in transition* (pp. 197-209). Routledge.
- Shambaugh, D. (2020). China and the world. In D. Shambaugh (Ed.), *China & World* (pp. 342-367). Oxford University Press.
- Sky, E. (2021). The decline of democracy. In L. Khalil (Ed.), *Did 9/11 change our world?* (pp. 3-5). Lowy Institute Debate Feature.
- Sun, Y. (2021). China's rise post-9/11. In L. Khalil (Ed.), *Did 9/11 change our world?* (pp. 25-29). Lowy Institute Debate Feature.
- Sutter, R. (2020). China's relations with the United States. In D. Shambaugh (Ed.), *China & World* (pp. 211-232). Oxford University Press.
- Thacker-Kumar, L., & Campbell, J. R. (2006). U.S. Foreign policy in Asia since 9/11 temporary alliances or permanent changes? *International Social Science Review*, 81(3/4), 99-110.
- Thies, C. G. (2010). The US and China: Altercast roles and changing power in the 20th century. In S. Harnisch, S. Bersick & J. C. Gottwald (Eds.), *China's international roles* (pp. 97-109). Routledge.
- Walt, S. M. (2021). How 9/11 will be remembered a century later. *Foreign Policy*. <https://foreignpolicy.com/2021/09/06/how-9-11-will-be-remembered-a-century-later/>.
- Wendt, A. (1992). Anarchy is what states make of it: The social construction of power politics. *International Organization*, 46(2), 391-425. [CrossRef]
- Wendt, A. (1999). *Social theory of international politics*. Cambridge University Press.

Güney Dal'ın “Küçük <g> Adında Biri” Adlı Romanına Çoğul Kişilik Bozukluğu (DKB) Bağlamında Bir Bakış

An Analysis of Güney Dal's Novel “Küçük <g> Adında Biri” in the Context of Multiple Personality Disorder

Şahbender ÇORAKLI¹
Nihal URAL²

¹Namık Kemal Üniversitesi, Alman Dili ve Edebiyatı, Tekirdağ, Türkiye
²Trakya Üniversitesi, Alman Dili ve Eğitimi, Edirne, Türkiye

ÖZ

Bu çalışmada, birinci kuşak Türk-Alman edebiyatı yazarı Güney Dal'ın 2003 yılında yayımlanan “Küçük <g> Adında Biri” adlı romanında bulunan karakterler çoğul kişilik bozukluğu (DKB) hastalığı çerçevesinde çözümlenmiştir. Bu çözümlemede, romanın ana karakteri Küçük <g> ile onun çevresinde yer alan diğer karakterlerin eylemlerinin ve söylemlerinin DKB hastalığını açık bir şekilde okura yansıttığı görülmüştür. Küçük <g>'nin bir bedende birden çok alter kişiliğe sahip olmasının temsili olan birçok unsur ve olay tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Güney Dal, Küçük <g> Adında Biri, Türk-Alman Edebiyatı, Çoğul Kişilik Bozukluğu

ABSTRACT

In this study, the characters in the novel “Küçük <g> Adında Biri,” published in 2003 by Güney Dal, a first-generation Turkish-German literature writer, were analyzed within the framework of multiple personality disorder (Dissociate Identity Disorder). In this analysis, it has been seen that the actions and discourses of the main character of the novel, Küçük <g> and the other characters around him, clearly reflect multiple personality disorder to the reader. Many elements and events have been identified that are representative of Küçük <g> having multiple personality disorder in one body.

Keywords: Güney Dal, Küçük <g> Adında Biri, Multiple Personality Disorder, Turkish-German Literature

Giriş

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından Almanya'nın iş gücüne ihtiyaç duyması üzerine çeşitli ülkelerden Almanya'ya işçi göçü başlamıştır. Farklı milletlerden işçi alımı yapıldığı bu dönemde Ankara Antlaşması'nın imzalanmasının ardından Türkiye'den de misafir işçi alımı yapılmıştır (Kuruyazıcı, 2001; akt. Öztürk & Çoraklı, 2019). Bu göç sürecinde işçiler kültür, dil, gelenek ve görenek gibi çeşitli değerlerini de beraberinde getirmişlerdir. Bu durum farklı bir kültüre, yaşam şekline ve dile ayak uydurmada bazı problemleri ortaya çıkarmıştır (Asutay & Çarıkçı, 2015). Bu problemlere ek olarak memleket özlemi de çeken Türkler, bu sorunları ve memleket özlemini edebi eserlerinde dile getirmeye başlamışlardır (Asutay & Çıvkin, 2013; Ural, 2021). Bu doğrultuda temeli atılmış olan (Cengiz, 2010) ve önceleri “Konuk İşçi Edebiyatı” (Yeşilada, 2001) olarak adlandırılan edebiyat türü günümüze “Türk-Alman Edebiyatı” olarak gelmiş olup 60 yıllık bir geçmişi geride bırakmıştır. Bu 60 yıllık süreç içerisinde Almanya'da eser veren Türk yazarlar üç kuşaktan oluşmaktadır (Balcı & Akgün, 2018). Birinci kuşak yazarlar eserlerinde memleket özlemi, çekilen acılar, yaşanan zorluklar, toplumdaki dışlanma, yalnızlık ve bunların beraberinde getirdiği sorunları ele almıştır (Asutay & Çıvkin, 2013). Bu kuşaktaki yazarların bir amacı da Almanlara seslenerek içlerini dökmek, onlara seslerini ve dertlerini duyurmak olmuştur (Baypınar, 1992). Birinci kuşak Türk-Alman edebiyatının önemli yazarlarından biri olan Güney Dal, 1972 yılında Almanya'ya göç etmiştir. Eserlerinde Almanya'daki gurbetçilerin yaşadığı sosyal sorunlara sıklıkla yer veren yazar (Adıgüzel, 2008), 2003 yılında yayımladığı *Küçük <g> Adında Biri* adlı romanında bu sorunları ilgi çekici bir teknikte işlemiştir.

Geliş Tarihi/Received: 18.01.2022
Kabul Tarihi/Accepted: 05.10.2022
Yayın Tarihi/Publication Date: 20.06.2023

Sorumlu Yazar/Corresponding Author:
Şahbender ÇORAKLI
E-mail: scorakli@nku.edu.tr

Cite this article as: Çoraklı, Ş., & Ural, I. (2022). An analysis of güney dal's novel “Küçük <g> adında biri” in the context of multiple personality disorder. *Current Perspectives in Social Sciences*, 27(2), 180-186.

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Romandaki anlatıcıların ve karakterlerin iç içe geçmişliği farklı yorumlamalara imkân sağlayan ve romanı zenginleştiren önemli bir unsurdur.

İncelenen roman farklı pasajlarındaki çeşitli ipuçları göz önünde bulundurulduğunda bir DKB (Dissosiyatif kişilik bozukluğu) hastasının notları olarak okunabilmektedir. DKB bireyin tek bir bedende birçok farklı kişiliğe ev sahipliği yapmasıdır. Bunun nedeni, maruz kalınan travmatik olayların insan ruhunda açtığı derin yaralardır. Bu çalışmada önce çoğul kişilik bozukluğu (DKB) hastalığı kısaca tanıtılacak, ardından ele alınan romanla ilgili bilgiler verilip roman içerisindeki pasajlar ve karakterler özetlenip sunulacaktır. Daha sonra bu karakterler DKB bağlamında incelenecektir.

Çoğul Kişilik Bozukluğu (Dissosiyatif Kimlik Bozukluğu—DKB)

Çoğul kişilik bozukluğu, bireyin geçmişte yaşadığı travmaların etkisiyle ortaya çıkan bir psikolojik rahatsızlık olarak tanımlanabilir. Çoğul kişilik bozukluğu (DKB) insanın bilinç, hafıza, algı, beden ve davranışlarında olması gereken bütünlüğün genelde çocukluk ya da ergenlik döneminde maruz kalınan travmatik çevre ve olayların etkisiyle bölünmesidir. Yaşadığı olayların sarsıntısındaki kişi, aslında bu bölünmeyle ruhsal bir bütünlüğe ulaşmayı denemektedir (Şar, 2017). DKB hastası birey, tek bir vücutta birçok farklı kişiliğe ev sahipliği yapar (Zoroğlu ve ark., 2000). Bu kişiliklerden her birinin ismi, yaşı, karakteri, cinsiyeti, kökeni, sesi, şivesi, kelime dağarcığı, düşünceleri, alışkanlıkları, geçmişi, anıları ve hatta gözlük numarası bile birbirinden farklı olabilir (Şar, 2017). Bu farklı kişilikler, “alter kişilikler” olarak adlandırılır. Hastanın alter kişiliklerinin yanında bir de “ev sahibi” kişiliği vardır (Balciöğlü & Balciöğlü, 2018). Alter kişilikler ev sahibi kişilik tarafından isimlendirilir (a.g.e). DKB hastaları intihara meyillidir (Şar, 2017). Bunun nedenlerinden biri alter kişiliklerin, ev sahibi kişiliği yani aslında içinde buldukları vücudu öldürmeyi düşünebilmesiyle ilişkilendirilebilir (bkz. Soner & Aykut, 2017). DKB hastası kişiler, alter kişiliklerin etkisiyle başkalarını da öldürmeyi düşünebilir ve oldukça saldırgan davranışlar gösterebilirler (Balciöğlü & Balciöğlü, 2018; Zoroğlu ve ark., 2000). Yapılan çalışmalar, bir DKB hastasının alter kişilikleri arasındaki geçişlerin kısa bir konuşma esnasında bile sıklıkla olabileceğini göstermiştir (Şar, 2017; Tutkun ve ark., 1995; Yanık 2017). Alandaki çalışmaların bildirdiği bazı DKB özellikleri şöyledir:

- Hasta, kişilik geçişi sırasında aniden farklı bir ruh haline bürünür.
- Kontrolü ele geçiren alter kişilik, daha önce konuşmakta olan diğer alter kişiliğin hangi konuda konuştuğunu çoğunlukla hatırlamaz. Bu nedenle, hasta konuşurken konu bütünlüğünü sağlayamaz ve bir anda tamamen farklı bir konuda konuşmaya başlar.
- Hastanın hareketleri, şivesi, sesi gibi özellikleri de ani bir şekilde geçiş yapılan alter kişiliğin yaşı, cinsiyeti, kökeni, karakteri gibi özelliklere göre şekil alır.
- Her bir hastada ortalama olarak bir düzineden fazla farklı kişilik gözlemlenir.
- Hastalar, bir şeyler yaptıkları sırada diğer kişiliklerden birinin yaptıkları şeyler hakkında yorumlar yaptığını ve alay ettiğini söyler.
- Birbirlerini hiç tanımayan alter kişilikler olabileceği gibi, diğer alter kişilikleri tanıyan bir alter kişilik de olabilir. Bu kişilik, diğer kişilikleri başka biri gibi gözlemler.
- Hastalarda farklı kişiliklere bürünmenin yanı sıra gerçekte olmayan kişilerin, kedi ve köpek gibi hayvanların seslerini duydukları da gözlemlenir (Şar, 2017; Tutkun ve ark., 1995; Yanık, 2017).

Türk-Alman Edebiyatı Yazarı Güney Dal’a Dai

1944 yılının Ağustos ayında Çanakkale’de dünyaya gelen yazar, İstanbul Üniversitesinde Fransız Dili ve Edebiyatı bölümünde öğrenim görmüştür (Dal, 2003). Film seslendirme sanatçısı, kitap satıcısı, radyo gazetecisi gibi birçok farklı meslekte çalışmıştır. 12 Mart Muhtırası’ndan sonra ülkeyi terk edip Almanya’ya göç eden Dal, 1972 yılından beri Berlin’de yaşamakta, Türkçe ve Almanca romanlar yazmaktadır. Birçok kez Berlin senatosundan edebiyat bursları almıştır. Şimdiye kadar çeşitli ödüllere layık görülen Dal, göçmen edebiyatının ilk kuşak yazarlarından biridir (Çoraklı, 2018).

Eserleri: İş Sürgünleri (1976), E5 (1979), Fabrikada Bir Saraylı (1981), Buzul Döneminden Haberler (1983), Yanlış Cennetin Kuşları (1985), *Geschichten aus der Geschichte der Türkei* (1990), Gelibolu’ya Kısa Bir Yolculuk (1994), Kolları Yolunmuş Maymun (1998), Aşk ve Boks (1998), Küçük <g> Adında Biri (2003) (Dal, 2003).

1979 yılında yayımladığı E5 (*Europastraße 5*) adlı romanı 1996 yılında Alla turca adıyla filmleştirilmiştir.

Ödülleri: Yakacık Kültür Şenliği Hikâye Yarışması İkinciliği (1975), Milliyet Roman Yarışması Üçüncülüğü (1976), Berlin Senatosu Yaratıcılık Bursu (1980, 1983, 1986), Bavyera Güzel Sanatlar Akademisi Adalbert von Camisso Ödülü (1997) (Dal, 2003).

Küçük <g> Adında Biri Romani

Romanın ana karakteri Küçük <g>, Türkiye’deyken elinde sürekli küçük bir dua defteri taşıyan ve çevresi tarafından sanki bir peygamber gibi görülen bir adamdır. Küçük <g>, bir gün bu dua defterini mahalle bakkalında unutur. Bunu fırsat bilen bakkal ertesi güne kadar tüm duaları kendi defterine kopyalar. Bir süre sonra dükkânı bir yangından ve bir hırsızlık olayından şans eseri hiç zarar görmeden kurtulan bakkal, Küçük <g>’ye ve onun alışılmadık dualarına saygı duymaya başlar. Bu olayın üstünden uzun yıllar geçer ve Almanya’ya göç eden Küçük <g>’den hiçbir haber gelmez. Fakat günün birinde bakkala Küçük <g>’den bir posta ulaşır. Postada Küçük <g>’nin el yazmaları vardır. Küçük <g>, bir gün Almanya’da bir Türk lokantasına gitmiş, burada yanına gelip yaşam öykülerini, geçmişlerini, hayallerini ve sıkıntılarını anlatan gurbetçilerin her birini ayrı bir başlıkta bu el yazmalarıyla not almıştır. Bu lokantada en son bir psikologla konuştuğundan sonra masanın altındaki bıçağı alarak psikoloğu bıçaklamıştır. Küçük <g>’nin bu el yazmaları bakkala ulaştıktan sonra uzun bir süredir yazar olmak isteyen başka bir kişinin eline geçip kitaplaştırılır.

176 sayfaya ve toplam 36 alt başlığa sahip bu roman aslında kitap içinde kitaptan oluşmaktadır. İlk 30 sayfada Küçük <g>’nin el yazmalarını kitaplaştıran kurmaca yazar okuyucuya seslenir. Küçük <g>’yi ve kendini tanıtır el yazmalarını kitaplaştırma sürecini anlatır.

31. sayfadan 148. sayfaya kadar olan kısımda Küçük <g>'nin notlarını kitaplaştıran kurmaca yazar anlatıyı Küçük <g>'ye devreder. Bu sayfalarda okuyucu sadece Küçük <g>'nin notlarını görür. Fakat bu romanda kitap içinde kitap olması gibi, anlatıcı içinde de anlatıcı vardır. Küçük <g>, anlatıyı devraldıktan sonra onun anlatıcılığı da uzun sürmez ve lokantadaki masasına gelen her yeni kişide anlatıyı sessizce onlara devredip yalnızca bazı yerlerde parantez içinde gösterilen iç sesiyle araya girer. Bir anlamda her pasajın anlatıcısı pasajın başlığındaki kişiye dönüşmektedir. 149. sayfadan 173. sayfaya kadar olan kısımda ilk anlatıcı, yani Küçük <g>'nin notlarını kitaplaştıran kurmaca yazar yeniden anlatıyı devralır. Son üç sayfadaysa yazar Güney Dal'ın romanı üzerine yazdığı birkaç not yer alır. Okuyucu, anlatıcılar üzerinden önce dıştan içe, sonra da yeniden içten dışa doğru bir serüvene sürüklenmektedir. Güney Dal, önce anlatıyı kurmaca bir yazara, kurmaca yazar Küçük <g>'ye, Küçük <g> ise masasına uğrayan karakterlere bırakmaktadır. Romanın sonlarına yaklaşıldıkça anlatı yeniden önce Küçük <g>'ye, sonra kurmaca yazara, en sonunda da Güney Dal'a geçer ve roman son bulur. Tüm anlatıcılar benöyküsel anlatıcıdır. Romandaki pasajlar aşağıdaki gibidir:

'<g>,' Dermiş Yalnızca

Anlatıcı kitabın ilk bölümünde Küçük <g>'yi hiç görmediğini söyleyip onun hakkında başkalarından duyduklarını anlatır. Devlet dairelerindeki resmi işlemlerde adını Küçük <g> olarak verdiğinde böyle bir isim olamayacağı için işlemlerinin reddedildiğini ve görevli memurlarla sorunlar yaşadığını aktarır. En son Küçük <g>'ye övgüler yağdırıp onu insanüstü bir konuma yükseltir ve ilk bölümü bitirir.

Küçük <g>, Bilinmeyen Bir Tanrıya mı Tapıyordu?

Anlatıcı bu bölümde de Küçük <g> hakkında duyduklarını anlatmaya devam eder. Küçük <g>'nin yanında her zaman küçük bir dua defteri taşıdığından ve bu defteri yerli yersiz açıp okuduğundan bahseder. Küçük <g>, bir gün bakkala gidip alışveriş yapar. Aldıklarını veresiye defterine kaydeder, ama defteri bakkala geri verirken veresiye defteri yerine yanlışlıkla kendi dua defterini verir. Bakkal, dua defterindeki yazıları kendi defterine kopyalar. Dükkânının bir hırsızlık bir de yangın olayından zarar görmeden kurtulmasını bu dualara bağlayıp onların gücüne inanmaya başlar. Aynı zamanda romanın bir karakteri olan anlatıcı, bakkala gidip bu duaları görmek ister. Bakkal, dualardan başka insanların da faydalanması için kopyaladığı dua defterini anlatıcıya verir ve böylece bu dualar da kitaptaki yerini alır.

"Bizim Dualara Benzemeyen Dualar"

Dua defterinde yazılanların olduğu gibi listelendiği bölüm burasıdır. Burada anlatıcı hiç devreye girmez.

Peygamber Değil Yazar Olmak İstiyordum Ben

Bu bölümde anlatıcı geçmişe dönüş yaparak Küçük <g>'nin adını ilk duyduğu zamanları anlatır. O zamanlardan başlayarak kitabı kaleme aldığı güne kadarki olaylardan, kendi geçmişinden, isteklerinden, hayallerinden ve sıkıntılarından söz eder. Küçük <g> ile ilgili daha detaylı bilgiler verip Almanya'ya gidişini anlatır. Küçük <g> Almanya'ya gideli uzun bir zaman geçmiştir, ama kimse ondan bir haber alamamaktadır. Günün birinde bakkala içinde Küçük <g>'nin el yazmaları olan bir paket gelir. Bu haberi alan anlatıcı soluğu hemen bakkalın yanında alır, heyecanlıdır. Bakkal, onun bu heyecanlı tavırlarına anlam veremeyip normalde yalnızca kendisine emanet edilmiş olmasına rağmen paketi anlatıcıya verir. Bölümün sonunda anlatıcı Küçük <g>'den gelen el yazmalarını kitaplaştırmaya karar verdiğini söyleyip "araya bir daha girmemek üzere" (Dal 2003, s. 28) diyerek okuyucuya veda eder.

Gerekli Bir Açıklama

Anlatıcı bu bölümde Küçük <g>'nin el yazmalarını kitaplaştırmadan önce onları çeşitli kişilere okutup yorumlar aldığını söyler.

Bir Bıçak, Keskin Ağızlı

Küçük <g>'nin el yazmaları burada başlar. Günlerdir evden çıkmayan Küçük <g>, ana dilinde sesler duyabilmek için Almanya'da bir Türk lokantasına gider. Burada ilk dikkatini çeken şey, bir masanın altında duran keskin bir bıçaktır. Bu bıçak sadece bu bölüme adını vermekle kalmaz, sonraki bölümlerde de birçok kez Küçük <g>'nin dikkatini çeker ve nihayetinde de bir cinayet girişiminde kullanılır. Küçük <g>, bir roman yazacak ve romanında bir cinayet işletecektir. Bu cinayeti işleyecek uygun bir kimlik aramaktadır.

Küçük <g>'nin anlatıcı olarak hikâyeyi devraldığı yer de bu bölümdür. Bu bölümden itibaren 147. sayfaya kadar ilk anlatıcı bir daha hiç araya girmez. Bu başlıktan sonra el yazmalarından oluşan 21 başlık daha vardır. Her başlıkta Küçük <g>'nin masasına gelen başka bir kişinin hikâyesi anlatılmakta ve anlatıcılık görevi bu kişilere verilmektedir. Küçük <g> yalnızca bazı yerlerde parantez içi cümlelerle araya girmektedir.

Bu bölümden itibaren Küçük <g>'nin masasına 19 farklı kişi gelir ve bu 19 kişi 21 farklı pasajda anlatılır. Romanda farklı pasajlarda işlenen 19 kişi özetle tablodaki gibidir (Tablo 1):

Tablodaki karakterlerin anlatıldığı 21 pasajdan sonra ilk anlatıcının anlatıyı yeniden üstlendiği "Sonsöz," "Okuyucu İçin Bir Küçük Kayıt," "Düşünilemeyenlerin Düşünülmesine Yol Açan Pörçükler," "Kayda Değer Sandığım Küçük Bir Not," "Derkenar," "Bana Geline," "Dipnot" ve "Küçük Bir Çıkma" başlıklı 7 pasaj gelir. Romanın sonunda yazar Güney Dal'ın yazdığı "Novel ya da 'Novelle' Üstüne Bir İki Söz..." başlıklı pasaj vardır.

Romanın DKB Bağlamında Tahlili

Romanda Küçük <g>'nin DKB hastası olduğuna dair güçlü ipuçları vardır. Çalışmanın ikinci bölümünde DKB hastası bireyin alter kişiliklerin etkisiyle saldırgan tavırlar sergileyebileceği belirtilmişti. Küçük <g>, toplum içerisinde adının garipsenmesi durumundan çok rahatsız olup buna saldırganlaşarak tepki verir:

"Böyle komik ad mı olur? Kimliğinizi verin hele bir bakalım! diyenlere, etleri cimbizle koparılmış, dayanılmaz acılarla işkence ediliyormuş gibi can havli bağırtılar koyverip karşı geldiğini görenler var. Ben görmedim" (Dal, 2003, s. 11).

DKB hastalığının geçmişte yaşanan travmatik olayların etkisiyle ortaya çıkan bir hastalık olduğundan bahsedilmişti. Ruhunda derin yaralara yol açan olayları unutmak isteyen kişi, sorunlarıyla başa çıkabilmek için maruz kaldığı olayları kendisinin değil de başkasının

Tablo 1
Küçük <g> Adında Biri Adlı Romanda Yer Alan Kişiler

Kişiler	Kişiler Hakkında Bilgiler
Aşçı Halim	Aşçı Halim, amcası sayesinde Diyarbakır'dan Almanya'ya gelip lokantadaki işini yeni bulmuş bir kişidir. Bu yüzden Küçük <g>'nin hayalindeki cinayeti işlemek istemez. Konuşması şivelidir. Bibi, emmi, emminin oğlu gibi kelimeleri kullanır.
Kedi Kamil	Kedi Kamil, lokantaya giren herkesi koklayarak kontrol eden bir kedidir. Dokunulmaktan hoşlanmaz. İnsanlara güvenmediği için son müşteri de çıkıp gidene kadar uyumaz, kendi köşesinden insanları izler. Küçük <g>'nin yanına ikinci gelişinde onunla konuşup kendi yazdığı bir şiiri okur.
Doktor Muzaffer Savaşçı	Doktor Muzaffer'in eşi Selma da kendisi gibi doktordur. İkisi de bir burstan faydalanıp Almanya'ya gelirler. Selma dönemin Türkiye'sindeki siyasi olayları Almanya'dayken de yakından takip eder, çünkü daha önce ikisi de siyasi olaylarda aktif bir şekilde yer almış, protestolara katılmış insanlardır. Türkiye'dekilerin kendilerine ihtiyaç duyduğunu söyleyip Doktor Muzaffer'i korkaklıkla suçlar ve bir süre sonra habersiz bir şekilde Türkiye'ye dönerek onu terk eder.
Mine	Kocasından şiddet gördüğü için kızılı beraber Almanya'ya gelir. Lokantada garsonluk yapmaktadır. Kocasına boşanma davası açmış ve boşanmak üzere. İçkili bir mekânda çalışması memleketinde duyulunca adı kötüye çıkar. Kocasını da Almanya'ya gelebilmek için barışmak istemektedir ve bunun için de Almanya'daki tanıdıklarını araya sokmaktadır.
Ressam Burak	Burak, çizdiği portrelere gurbette sürgün hayatı yaşayanların acılarını yansıtmak isteyen şeker hastası bir ressamdır. En büyük hayali bir sergi açıp bu portreleri ve portrelere yansıttığı acıları herkese göstermektir. Fakat resimleri beklediği başarıyı yakalayamadığı için hem düş kırıklığı hem de parasızlık içindedir.
Tiyatrocü Meriç	Memleketinde tiyatrocülük yaparken Berlin'e göçmüş, burada da Türklerin ana dilinde tiyatro izleyebilmeleri için terk edilmiş bir fabrikada kendi imkanlarıyla tiyatro kurup tiyatrocülüğe devam etmiş bir kişidir. Babasız büyümüştür. Almanya'daki Türklerin birbirleriyle birlik olmak yerine birbirlerini kışkırtarak sürekli kötülemesinden şikâyetçidir.
Radıyö Muhabiri Gürel	Gürel, üniversite eğitimi amacıyla Almanya'ya gelmiştir. Burada diğer Türk öğrencilerle birlikte asker karşıtı yürüyüşlere katıldıktan sonra Türkiye'deki gazetelerde fotoğraflarıyla beraber vatandaşlıktan çıkarıldıkları yazılır. Gürel, vatan özlemi duysa da bu haberlerden dolayı vatanına dönememektedir. Almanya'da bir radyoda çalışmaktadır. İş arkadaşları onunla konuşmayıp ondan uzak durmakta ve fiziksel olarak en zorlayıcı muhabirlik işleri ona verilmektedir.
Sendikacı İzzet	Türkiye'de işçi Partisinin lideriyken yaşanan siyasi olaylar nedeniyle Almanya'ya göç etmek zorunda kalır. Türkiye'deki tüm mallarına el konulur. Almanya'da güvende olsa da kendisini yalnız hisseder.
Şair Arpat	Arpat, şiir kitabıyla büyük bir başarı sağlamış ünlü bir şairdir. Almanları yüceltip onları "aziz" (Dal, 2003, s. 84) olarak görürken Türkleri sevmemektedir. Türkçeyi de sevmeyen, ana dilinin Türkçe olmasından şikâyetçidir ve konuşmasının içinde bol bol "Kneipe'ye gittim," "Argumentim yok değil" gibi Almanca kelimeler içeren ifadelere yer verir.
Kaçak Bir Genç	Bu genç, kendini devrimci olarak tanıtan, Türkiye'den tekneyle Yunanistan'a kaçıp oradan Almanya'ya gelmiş bir gençtir. Türkiye'nin kötü durumuna rağmen Almanya'daki Türklerin ceplerinin para dolu olmasından yakınıyor, ama yine de Türkçe bir şeyler duyabilmek için kendini bu Türk lokantasından uzak tutamaz.
Şadiye İnanç	Şadiye, birkaç aylık ömrü kalmış böbrek hastası bir kadındır. Argo kelimeler kullanır. Çalışma izni alamayan eşi uzun zamandır çalışmamakta, çocuklarına ve eşine Şadiye bakmaktadır. Eşi hem alkoliktir hem de onu aldatmaktadır.
Orhan	Orhan, üniversiteyi yeni bitirmiş genç bir mühendistir. Genç yaşına rağmen hayatının acılarıyla dolu olduğunu düşünür. Bu nedenle sanatçı olmak ister. Ama ona dil bilgisi bilmediği için sanatçı olamayacağı söylenir.
Karin Speer	Karin, tiyatrocü Meriç'in Alman eşi. Türkçe bilmediği için kocasının aile ve arkadaş ortamında sorunlar yaşar. Kendini yalnız hissetmektedir. Meriç'e yakınlık duymasının sebebi, kendisinin de onun gibi babasız büyümüş olmasıdır.
Lokantanın Sahibi Serdar	Serdar, küçükken sürekli babasından şiddet görmüş biridir. Yine de babasını sever. Kendisinden yaşça büyük bir Almanla evlidir.
Doktor Şükrü Egemen	Türkiye'deki bir derneğin başkanıdır. Yayımladığı asker karşıtı bir bildiriden dolayı Almanya'ya göç etmek zorunda kalır.
Mimar Ayhan	Ayhan, Almanya'da tutunamamış ve kendisini başarısız olarak gören bir mimardır. Biraz para biriktirip Türkiye'ye dönüp küçük bir evde yaşamına devam etmek ister.
Suna Soy	Suna, henüz okul çağında bir kızken babasının ısrarıyla kendisinden yaşça büyük bir akrabasıyla evlenir. Evleneceği kişinin düşmanlarının düğünü basmasıyla apar topar dağa kaçarlar. Almanya'ya nasıl geldiğiyle ilgili bir bilgi yoktur.
Psikolog Zehra	Küçük <g> ile bir süre konuştuğuktan sonra Küçük <g> tarafından bıçaklanır.

yaşadığına inanmak ister ve zihnen birkaç kişiliğe bölünür. Geçmişinde yaşadığı olayları unutmak isteyen Küçük <g>'nin çabası yazdığı dua defterine de yansır:

"Ruhumun ve vücudumun her türlü kötü ve olumsuz kayıtları beynimin kayıt şeritlerinden, disketlerinden silinin!"
(Dal, 2003, s. 17).

Küçük <g>'den gelen el yazmalarını kitaplaştıran ve romandaki anlatıcılık rolünü ilk üstlenen kurmaca yazar, romanın ilk sayfalarında el yazmalarını kitaplaştırma sürecini anlatırken Küçük <g> tarafından mahalle bakkalı Kemal'e gönderilen bir paketten bahseder. Bu paketi duyduğunda heyecanlı bir şekilde bakkalın yanına paketi almaya gider. Fakat pakette şöyle bir not yazılıdır:

"Orada, memlekette yeniden bir yerim, bir odacığım, bir adresim olana değin bu değersiz kâğıtlar paketçiyi lütfen himayenizde bulundurunuz. Emaneti pek yakında, Büyük Programlamacı'nın izniyle hemen alacağım. Derin Saygılarımla. İmza: <g>" (Dal, 2003, s. 27).

Onun bu heyecanı bakkalı şaşırtsa da bakkal paketi kurmaca yazara teslim eder. Normalde Küçük <g>'yi yüce bir kişilik olarak görüp onun dualarının kendisini koruduğuna inanan bakkalın böylesine saygı duyduğu birinin emanetine sahip çıkmaması çelişkilidir. Ama bu gelişkiyi DKB hastalığı bağlamında okuduğumuzda Küçük <g> ile onun notlarını kitaplaştıran kurmaca yazarın aslında aynı kişi olduğunu, bir bedendeki farklı alter kişilikler olduğunu söyleyebiliriz. Bakkal Kemal, ilk başta kurmaca yazarın, yani Küçük <g>'nin kendi paketini almak için heyecan duymasına anlam veremez ve bu yüzden şaşırır. Ardından emaneti sahibine teslim eder. Bu, okuyucuya kurmaca yazarın gözünden aktarıldığı için çelişkili gözükse de bakkalın gözünden bakılınca hem kurmaca yazar hem de Küçük <g> aynı kişidir ve bu nedenle emanetin kurmaca yazara teslim edilmesinde bir problem yoktur.

Küçük <g>'nin dua defterinde yer alan *"Evren içinde evrenin bir parçasıyım ben!"* (Dal, 2003, s. 17) ifadesi ile bahsi geçen evrenin ev sahibi kişilik olduğu ve evrenin parçalarının alter kişilikler olduğu çıkarımı yapılabilir.

İncelenen romanda Küçük <g>'nin alter kişiliklerinden biri olduğu düşünülen kurmaca yazarın üniversitede pazarlamacılık ve programlamacılık dallarından birinde eğitim gördüğü, o dönemdeki en popüler bölümlerin bunlar olduğu belirtilmiştir:

"Ben uni'ye girdiğim sıralarda moda eğitim pazarlamacılıktı. Ha, bir de tabii programlamacılık...[...] Arkadaşlarımın hemen hepsi, benim gibi, bu eğitimlerden birini başarı ile hatmedip, fakültelerini bitirdikten sonra hayata atıldılar" (Dal, 2003, s. 23).

Küçük <g>'nin de bir başka kişiliğine "Büyük Programlamacı" ifadesi ile birçok kez atıfta bulunduğu saptanmıştır. "Büyük Programlamacı" kendisine ve diğer alter kişiliklere can vermiştir:

"Yaşamı bize başılayan Büyük Programlamacı'nın aynı zamanda bize öleceğimiz bilincini vermesinin gizini çözümleri çok oldu" (Dal, 2003, s. 140).

Buna ek olarak Küçük <g>, el yazmalarının sonunda bıçakladığı psikolog olayı için "Büyük Programlamacı" tarafından yönlendirildiğini iddia eder. Ona göre bu cinayet girişiminde suçlu kendisi değil, Büyük Programlamacı'dır:

"Büyük Programlamacı'nın işlerine akıl sırı m erer?!.. Ona kalsa zaten alkollü olmaya gerek yok: Yere düşmüş keskin ağızlı bir bıçak başkalarına zarar vermesin, yerden kaldırayım der adamın biri, sonra bıçağı ne yapacağına bir türlü karar veremez, elinde kala kalır öyle... Derken yanında birdenbire bitivermiş bir kadına (ya da adama) batırmaya başlar... İşte hiç yoktan bir katil size!" (Dal, 2003, s. 32).

Küçük <g>, "öğretmen kişilik" görevi görmektedir ve diğer kişiliklerin aksine olan bitenin, yani DKB hastalığının biraz da farkındadır. Bu nedenle lokantanın sahibi bir ara yanına gelip neden yalnız oturduğunu sorduğunda gerçekten de yalnız olduğunu ve masasına gelip dertlerini anlatan kişilerin aslında var olmadığını, bedenindeki diğer alter kişilikler olduğunu sitemkâr bir şekilde kabul eder:

"Yalnız oturuyordum! Doktor Muzaffer'i görmedi mi masamdan kalkarken? Nereden görsün ki; bunların doğru dürüst dışgözü bile görmüyor içgözleri nereden görsün?!" (Dal, 2003, s. 50).

Alter kişilikler arası geçişlerde geçiş yapılan kişiliklerin üzerinde önceki kişiliklerin etkileri görülür. Bu durum incelenen romanda da görülmektedir. Örneğin tiyatrocun Meriç, Küçük <g>'nin masasına geldiğinde şöyle bir laf eder:

"Tarih, Türklerle ortak bir kültürel eylem yapabilmemiz için henüz olgunlaşmış değil" (Dal, 2003, s. 71).

Ondan daha sonra gelen Şair Arpat da aynı cümleyi kullanır:

"[...] bu Türklerle bir iş kotarmak için tarih henüz olgunlaşmış değil" (Dal, 2003, s. 84)

Bu durum belki bir tesadüfe bağlanabilir. Fakat bu duruma verilebilecek tesadüf ötesi örnekler de vardır. Karakterlerin yer aldığı tabloda da gösterildiği gibi Şair Arpat konuşurken Türkçe-Almanca karışımı cümleler kurar. Ondan önce böyle bir roman karakteri yoktur. Küçük <g> de Arpat'tan önce romanın hiçbir yerinde dili böyle kullanmaz. Fakat ilk kez Arpat ile konuştuğundan sonra Küçük <g>'nin konuşması da bir yerde değişiklik gösterir ve Türkçe-Almanca karışımı bir cümle kurar. Bu, kişilik geçişleri sırasında bir kişiliğin diğer kişilik üzerinde kalan etkisini göstermektedir:

"Sizi daha zeki bellediydim; bana da ideolojinizin propagandasını yapmaya kalkışmayın bu 'kitsch' laflarla. Yerinize oturabil- irsiniz..." (Dal, 2003, s. 92).

Karakterler arasındaki bir diğer dikkat çekici ortak nokta ise Küçük <g> ile Ressam Burak arasında ortaya çıkan "bilinmeyen bir tanrı" ortaklığıdır. Küçük <g>, hal ve hareketleri dolayısıyla çevresi tarafında bilinmeyen bir tanrıya inandığı düşünülen biridir. Hatta bu durum romanda "Küçük <g>, Bilinmeyen Bir Tanrıya mı Tapıyordu?" başlığı altında ayrı olarak ele alınır. Yanından hiç ayırmadığı dua defterleriyle Küçük <g>, diğer insanlar tarafından bu bilinmeyen dinin peygamberi olarak görülür. "Burak, Ressam..." başlıklı pasaja bakıldığında, galericinin maddi açıdan avantajlı teklifini ahlaki açıdan uygun bulmadığı için kabul etmeyen Ressam Burak da Küçük <g>'ye yöneltilen "bilinmeyen bir dine inanma" iddiası ile karşı karşıya kalır:

"Sen de amma ahlak kumkuması olmuşsun ha! Ressam mısın yoksa kendini, tanrısı belirsiz bir dine adamış keşiş mi?!.." (Dal, 2003, s. 62).

Küçük <g>'nin masasına gelen her kişiyle birlikte anlatıcı sürekli değişse de anlatı benöyküsel anlatıcı üzerinden devam eder. Böylece, okuyucuda o anda konuşanın kim olduğuna dair bir karmaşa yaratılarak sanki bir DKB hastasının atak dönemini izliyormuş hissi uyandırılır. Değişen her anlatıcı aslında Küçük <g>'nin zihninde kurguladığı farklı bir kişiliktir. Küçük <g> gerçekte kimseyle görüşmemekte en başından itibaren masasında tek başına oturmaktadır. Bu durum romanın bazı kısımlarında okuyucuya sezdirilir:

"Görmedim Küçük <g> Abi sizil.. Bu köşeye, bu loş masaya böyle sessiz, bir başınıza oturmuşsunuz" (Dal, 2003, s. 49).

"Haddim olmayarak, hanidir sizi izliyorum. Meyhanedekilere bakıp önünüzdeki kağıtlara durmadan bir şeyler yazıp duruyorsunuz" (Dal, 2003, s. 69).

"Lütfen, yalnız oturmayın, masama, masamıza gelin Küçük <g> Bey!" (Dal, 2003, s. 78).

"Özür dilerim abi, masanıza hiç uğrayamadım bu akşam. Kafanıza yatkın bir masaya takılırsınız diye bekledim; olmadı. Yapmadınız. Yalnız kalmayı seviyorsunuz biliyorum. Bizim kedi dışında gelen de olmadı yanınıza..." (Dal, 2003, s. 117).

Küçük <g> adlı öğretmen kişilik, alter kişiliklerin durmaksızın yanına gelip farklı dertlerden yakınmaları durumuna tahammül edemez hale gelir:

"Lütfen... Beni de düşünün, hak verin. Dinleme gücüm, sabrım iyice eksilmeye yüz tuttu" (Dal, 2003, s. 92).

Çalışmanın ikinci bölümünde DKB hastalarının intihara meyilli olduğu ve bunun nedenleri arasında ise bir alter kişiliğin diğer alter kişilikleri veya ev sahibi kişiliği öldürmeyi istemesi olduğu belirtilmiştir. DKB hastalarında görülen bu belirtiler, incelenen eserde de görülmektedir:

"Kaçıyorum kafamın içindeki kendimden, o bana düşman 'ikinci ben'im'in küstahlığından, dırdırından olur olmaz beni aşağılamasından. İntihar mı edeyim de kurtulayım bu hırttan, diye düşündüğüm oluyor kaç zamandır" (Dal, 2003, s. 90).

[...] İşte o zaman gırtlığını sık, dedi ikinci 'ben'im. Korkutayım istedim. Baktım ellerim öteki bene uyuyor (Dal, 2003, s. 91).

Küçük <g>, kendi el yazmalarının son pasajında bir psikologla olan konuşmasını anlatır. Psikoloğu bıçaklamadan hemen önce, kendisine çok benzeyen ve ona yardım eden bir memurdan bahseder. Memurun adı Büyük <G>'dir. Romanın yazarı Dal, burada sadece basit bir isim oyunu yapmaz, Büyük <G> söyledikleriyle direkt olarak DKB hastalığına işaret eder:

"[...] kendimi size öylesine yakın hissediyorum ki, biz bir insanmışız da iki gövdeli oluşumuz bir kuruntuymuş gibi geliyor bana" (Dal, 2003, s. 145).

Romanın başlarında Küçük <g>'yi hiç görmediğini söyleyen ve romanın ilk anlatıcısı olan kurmaca yazar, 153. sayfada başlayan "Düşünülmemeyenlerin Düşünülmesine Yol Açan Pörçükler" başlıklı pasajda Küçük <g> hakkında el yazmalarında bulunmayan oldukça kişisel ve detaylı bilgiler verir. Bir kişinin hiç görmediği bir insan hakkında bu kadar detaylı bilgiler verebilmesi elbette çelişkili ve şaşırtıcıdır. Ama bu çelişki daha çarpıcı olan şey, pasajın içeriğidir. Daha önce ipuçlarından yola çıkarak bir temele oturtmaya çalıştığımız Küçük <g>'nin DKB hastalığı, romanın sonlarına doğru karşımıza çıkan bu pasajla açıkça ilan edilir. Romanın bu bölümünde Küçük <g> hakkında verilen bilgilerden DKB hastalığı iddiasını destekleyici olanların bazıları şöyledir:

"Sokaktan, evin içinden bir yığın sesler geliyor kulağına. <g>, hepsini kafasında resimlere dönüştürüyor seslerin. Boyuyor, canlandırıyor sonra onları kafasında" (Dal, 2003, s. 153).

"<g>, kendi düşüncelerine kendi de şaşıyor: Bu düşünceler kendisinin mi yoksa gözlerinin kapılarından kendini bildi bileli beyninin içlerine girip durmuş başkalarının mı?" (Dal, 2003, s. 153).

"<g>, ne zaman aynaya baksa yüzünü beğenmez. Şimdiye değin kendine yakışacak bir yüz bulmuş değil" (Dal, 2003, s. 157).

Sonuç

Bu çalışmada Türk-Alman Edebiyatı yazarı Güney Dal'ın 2003 yılında yayımlanan *Küçük <g> Adında Biri* adlı romanı incelenmiştir. İnceleme, romanın ana karakteri Küçük <g> ile bu karakterin çevresindeki diğer karakterlerin arasındaki ilişki üzerine yapılmıştır. Yapılan incelemede bu karakterlerin aslında var olmadığı, Küçük <g>'nin etkisinde bulunduğu çoğul kişilik bozukluğu (DKB) rahatsızlığı sonucu ortaya çıkan alter kişilikler olduğu tespit edilmiştir. Romanda, Küçük <g>'nin masasına gelip ona derdini anlatan birçok karaktere yer verilmiştir. Bu karakterlerin her biri aslında Küçük <g>'nin zihninde oluşturduğu alter kişilikleridir. Bu durum, romanın çeşitli yerlerinde örtük veya açık bir şekilde gösterilir. Çalışmanın beşinci bölümünde gösterilen bu örtük ve açık kanıtların yanı sıra Küçük <g>'nin yaşadığı kişilik bölünmesi romanda sembolik olarak da vurgulanır. Bir masanın altındaki keskin bir bıçak romanın birkaç yerinde Küçük <g>'nin dikkatini çeker. Masa; etrafına toplanan insanlarla birlikte bir araya gelişin ve bir bütünlüğün sembolüdür. Bıçak ise masanın tam tersi bir anlamı sahiptir. Bıçak, bütünlüğü böler, parçalara ayırır. Bu bıçak roman boyunca Küçük <g>'yi rahatsız etmekte ve ona bir cinayete yol açacağını düşündürmektedir. Masanın altında duran bıçağın sürekli olarak Küçük <g>'nin dikkatini çekmesi Küçük <g>'nin bütünlüğündeki bölünmüşlüğü, yani bir kişiliğin birden çok alter kişiliğe bölünmesinin sembolik temsili olarak yorumlanabilir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Yazar Katkıları: Fikir – Ş.Ç.; N.U.; Tasarım – Ş.Ç.; Denetleme – Ş.Ç.; Kaynaklar – Ş.Ç.; N.U. Malzemeler – Ş.Ç.; N.U.; Veri Toplanması ve/veya İşlemesi – Ş.Ç.; N.U.; Analiz ve/veya Yorum – Ş.Ç.; N.U. Literatür Taraması – N.U.; Yazıyı Yazan – Ş.Ç.; N.U.; Eleştirel İnceleme – Ş.Ç.; N.U.

Çıkar Çatışması: Yazarlar çıkar çatışması bildirmemişlerdir.

Finansal Destek: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadıklarını beyan etmişlerdir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Author Contributions: Concept – Ş.Ç.; N.U.; Design – Ş.Ç.; Supervision – Ş.Ç.; Resources – Ş.Ç.; N.U.; Materials – Ş.Ç.; N.U.; Data Collection and/or Processing – Ş.Ç.; N.U.; Analysis and/or Interpretation – Ş.Ç.; N.U.; Literature Search – N.U.; Writing Manuscript – Ş.Ç.; N.U.; Critical Review – Ş.Ç.; N.U.

Declaration of Interests: The authors declare that they have no competing interest.

Funding: The authors declared that this study has received no financial support.

Kaynaklar

- Adıgüzel, A. (2008). *Göçmen edebiyatı bağlamında Güney Dal ve Zafer Şenocak: Küçük "g" adında biri ve tehlikeli akrabalık romanlarının içerik bakımından karşılaştırılması* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Yeditepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Asutay, H., & Çıvkin, H. (2013). Doksanlı yılların Türk-Alman yazınına bakış. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(2), 235–246.
- Asutay, H. & Çarıkçı, T. (2015). GÖÇÜN ELLİNCİ YILINDA ALMANYA'DA YÜKSELEN DEĞER : TÜRK-ALMAN GÖÇMEN YAZINI. *HUMANITAS - Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 3 (5), 17-32. DOI: 20304/husbd.45555
- Balcı, U., & Akgün, M. (2018). Emine Sevgi Özdamar'ın Mutterzunge adlı eserindeki kalıp ifadeler ve Türkçe çevirisindeki karşılıkları. *Social Sciences Studies Journal*, 4(19), 2097–2103.
- Balcioğlu, Y. H., & Balcioğlu, İ. (2018). Dissosiyatif bozuklukların tanımı ve tanı ölçütleri. İçinde E. Öztürk (Çev.). *Ruhsal Travma ve Dissosiyasyon* (ss. 8–13). Türkiye Klinikleri.
- Baypınar, Y. (1992). Güldürürken düşündüren eleştiri: Hiciv! Gündoğan Edebiyat Dergisi, 2.
- Cengiz, S. (2010). Göç, kimlik ve edebiyat. *Zeitschrift für die Welt der Türken (ZfWT)*, 2(3), 185–193.
- Çoraklı, Ş. (2018). *Araf'taki edebiyat*. Kriter Yayınevi.
- Dal, G. (2003). *Küçük <g> adında biri*. Dünya Kitapları.
- Öztürk, B., & Çoraklı, Ş. (2019). Habib Bektaş'ın "Gölge Kokusu" adlı romanında İki farklı ülke yansımaları. *Zeitschrift für die Welt der Türken (ZfWT)*, 11(1), 23–38.
- Şar, V. (2017). Dissosiyatif bozukluklar. O.Karamustafaloğlu (Çev.) *Psikiyatri Temel Kitabı* içinde (ss. 1–5). Güneş Tıp Kitabevi.
- Soner, S., & Aykut, S. (2017). Dissosiyatif kimlik bozukluğu temelinde sosyal bir sorun: Enstest ve sosyal hizmet. *Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 129–141.
- Tutkun, H., Yargıç, İ., & Şar, V. (1995). Psödopsikoz ile başvuran dört çoğul kişilik bozukluğu vakası. *Düşünen Adam Dergisi*, 8(1), 28–37.
- Ural, N. (2021). Yabancı dil olarak Almanca öğretimi bağlamında Türk-Alman Yazını yazarı Aygen-Sibel Çelik'in çocuk ve gençlik. İçinde K. S. Varlıği & H. Asutay (Eds.). *Göç Yollarında: Altmışıncı yılında Türk Alman edebiyatı ve Kültürü* (pp. 246–263). Paradigma Akademi.
- Yanık, M. (2017). Dissosiyatif kimlik bozukluğu'nun tedavisi. *Türkiye Klinikleri J Psychiatry-Special Topics*, 10(3), 185–193.
- Yeşilada, K. E. (2001). Göçmen işçi yazını ya da now Turkish is it? İçinde Z. İpşiroğlu (Ed.). *Çağdaş Türk Yazını I* (1. Baskı). Adam Yayınları.
- Zoroğlu, S. S., Tüzün, Ü., Öztürk, M., & Şar, V. (2000). Çocuk ve ergenlerde dissosiyatif bozukluk: 36 olgunun gözden geçirilmesi. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 1(4), 197–206.

Antik Bir Hastalığın Modern Yeme Bozukluklarıyla İlişkisine Kısa Bir Bakış: Pellegra ve Anoreksiya Nervosa

A Brief Look to the Relationship of an “Ancient Disorder” with Modern Eating Disorder Psychopathologies: Pellegra and Anorexia Nervosa

Sultan OKUMUŞOĞLU

Lefke Avrupa Üniversitesi, Fen
Edebiyat Fakültesi, Psikoloji
Bölümü, Lefke, KKTC

Öz

Bu makalede gıda alımını kısıtlamakla ilgili bir yeme bozukluğu psikopatolojisi olan Anoreksiya Nervosa ile vitamin eksikliği ile karakterize bir durum olan Pellegra hastalığının ilişkisi, -belirtiler ve eş tanı hakkında disiplinlerarası farkındalığın önemi dolayısıyla- ilgili literatür aracılığıyla incelenmektedir. İki bozukluğun ko-morbidite açısından ilişkili olmasının yanısıra, değişen sosyal faktörlerle ilişkisi konunun önemini ayrıca artırmaktadır. Önemli ve ölümcül bir hastalık olan Pellegra'nın, disiplinler arası farkındalık gerektiren, -göz ardı edilmemesi gerekmesine rağmen- geniş bir yelpazedeki profesyoneller tarafından “nadir görülme miti yüzünden” göz ardı edilebilen, yeniden belirlemede olan bir sağlık sorunu olduğuna dünya literatüründe vurgu yapılmaktadır. Bağlantılı Dünya literatüründe ayrıca, Anoreksiya Nervosa ile Pellegra patolojileri ilişkilendirilmektedir; semptomlarının karşılıklı olarak diğeri için ilave değerlendirmeyi akla getirmesinin önemine işaret eden yayınlar dikkat çekmektedir. Bu yayınlarda her iki patoloji için hızlı tanının (ve gerektiğinde doğru yönlendirmenin) hayati öneminin altı çizilmektedir. Sonuç olarak, sözü edilen bu iki bozukluğun ilişkisine ve semptomlarına dair disiplinlerarası farkındalığın ve çok disiplinli yaklaşımın önemi açık bir gereklilik olarak belirmektedir. Dünya literatüründeki çalışmalar konunun önemini vurgulamak-tayken, Türkiye'deki -farklı disiplinlerden profesyonellerin kolayca ulaşabileceği- ilişkili akademik yayınların kıtlığı endişe vericidir.

Anahtar Kelimeler: Yeme bozuklukları, Anoreksiya Nervosa, Pellegra, vitaminler, psikopatoloji

ABSTRACT

In this article, relationship of anorexia nervosa, which is an eating disorder psychopathology related with restriction of food intake, with pellegra disease that is characterized as a vitamin deficiency disorder – because of the importance of interdisciplinary awareness regarding symptoms and co-morbidity – has been examined via related literature. Beside the fact that these 2 disorders are related regarding co-morbidity, the relationship of both pellegra and anorexia nervosa with changing social factors is also increasing the importance of the topic. In the world literature, it is emphasized that pellegra that is an important and fatal disease and re-emerging health issue, which requires interdisciplinary awareness, is ignored by a wide range of professionals – thought it should not be – due to “rareness myth.” In the related World literature, anorexia nervosa and pellegra were associated and the publications pointing out that symptoms of each could lead to assessment for the other mutually are attracting attention. In these publications, the importance of early assessment (and correct re-directing when it is necessary) has also been highlighted for both pathologies. As a result, multidisciplinary approach and interdisciplinary awareness regarding symptoms and association of these 2 mentioned disorders is appearing as an obvious requirement. While the studies in the World literature highlight the matter, the scarcity of related academic articles in Turkey – that can be easily reached by professionals from various disciplines – is worrisome.

Keywords: Eating disorders, Anorexia Nervosa, pellegra, vitamins, psychopathology

Geliş Tarihi/Received: 23.09.2022

Kabul Tarihi/Accepted: 04.02.2023

Yayın Tarihi/Publication Date: 20.06.2023

Sorumlu Yazar/Corresponding Author:
Sultan OKUMUŞOĞLU
E-mail: ssehitoglu@eul.edu.tr & sultan.okumusoglu@mail.com

Cite this article as: Okumuşoğlu, S. (2023). A brief look to the relationship of an “ancient disorder” with modern eating disorder psychopathologies: Pellegra and Anorexia Nervosa. *Current Perspectives in Social Sciences*, 27(2), 187-194.

Giriş

Dünya Psikiyatri Birliği (World Psychiatry Association/WPA) yeme bozukluklarına eşlik eden fiziksel belirtilere işaret etmekte ve belirtileri ile tedavileri konularında disiplinlerarası farkındalığın ve çok disiplinli yaklaşımların önemini altını çizmektedir (Monteleone ve ark., 2019, ss. 369-370). Bu makalede, Anoreksiya Nervozaya ile Pellegra patolojilerinin semptomlarının ve birbiriyle ilişkisinin ilgili literatür aracılığıyla gözden geçirilmesi hedeflenmiştir. Anoreksiya Nervozaya, gıda alımına karşı aşırı uçlarda, ölümüne kısıtlayıcı bir tutum sergilemekle ilgili bir yeme bozukluğu psikopatolojisi olarak tarif edilmektedir (American Psychiatric Association [APA], 2013, s. 171). Bu yeme bozukluğu ile vitamin eksikliği ile karakterize bir durum olan Pellegra'nın (World Health Organization [WHO]/Nutrition and Food Safety Team, 2000, ss. 2-5; National Institute of Health [NIH], 2021, ss. 1-2) semptom ve eş-tanı ilişkisinin gözden geçirilmesinin, -özellikle disiplinlerarası farkındalık açısından- önem taşıdığı düşünülmüştür. Konuya ilişkin gözden geçirmenin önemini ayrıca artıran diğer bir husus ise, her ikisi de ayrı ayrı ölüm riski barındıran bu patolojilerin eş-tanı olasılığının profesyoneller tarafından göz ardı edilmesi halinin ağır sonuçlara yol açabilme olasılığıdır. Ayrıca, semptomlarının karşılıklı olarak bir diğerinin araştırılmasına işaret edebilmesi bilgisi, disiplinlerarası farkındalığın önemini daha da artırmaktadır. Disiplinlerarası farkındalık, zamanında yapılabilen doğru yönlendirme ve geç kalmadan müdahale şansı yaratabilmesiyle hayati önem taşımaktadır.

Dolayısıyla bu gözden geçirme çalışmasında öncelikle söz konusu iki patolojinin birbiriyle ilişkisinin gözden geçirilmesi, böylece eş-tanı olasılığının göz ardı edilmemesinin önemini ilgili literatürde ne derece yer bulduğunun ortaya konulması amaçlanmıştır.

İki bölümden oluşması hedeflenen bu çalışmanın birinci bölümünde, Dünya literatüründeki bilgi birikiminin değerlendirilmesiyle Anoreksiya Nervozaya ile Pellegra'nın ne olup ne olmadığı, birbiriyle olası bağlantıları ve eş tanısı konularına dair bilgiler gözden geçirilmektedir.

Çalışmanın ikinci bölümünde ise (1 Ocak 2000 ile 1 Mart 2022 zaman diliminde) Türkiye'de yayınlanmış akademik makalelerin, Anoreksiya Nervozaya ile Pellegra'yı birlikte ele alan, birbiriyle olası bağlantıları ve eş tanısı konusuna değinen çalışmaların gözden geçirilmesi hedeflenmiştir. Böylelikle konuya atfedilen önem açısından Dünya literatüründeki yayınlar ile Türkiye'deki yayınlar arasında herhangi bir farklılık olup olmadığı konusunun incelenmesi hedeflenmiştir.

Çalışmanın Birinci Bölümü

Bu bölümde Dünya literatüründeki (Türkiye dışındaki yayınlar kapsamındaki) bilgi birikiminin değerlendirilmesiyle Pellegra ve Anoreksiya Nervozanın ne olup ne olmadıkları, birbiri ile olası bağlantıları, bir arada görülebilmeleri konusu gözden geçirilmiştir.

Pellegra

Pellegranın Tanımı ve İlişkili Belirtiler

Pellegra, bir B grubu vitamin olan "niasin (B3)" ya da onun öncülü olan "tryptophan" eksikliği ile karakterize bir durum olarak tarif edilmektedir (WHO/Nutrition and Food Safety Team, 2000, ss. 2-5). Pellegra, dermatolojik, gastrointestinal, nörolojik ve psikiyatrik semptomlarla seyreden bir hastalıktır (Jagielska ve ark., 2007, ss. 417-420). Genellikle "demans, dermatit ve diyare" belirtileri ile anılmaktadır. Kimi yayınlarda "ölüm" de bu hastalıkla bir aradaki dördüncü bir belirti olarak ifade edilmektedir (Lanska, 2010, ss. 445-447; Williams & Hill, 2020, ss. 1-2).

Bazen Pellegra'nın ses kısıklığı gibi görece nadir belirtilerle de seyrettiği bildirilmektedir (Hiraga ve ark., 2011, ss. 870-871). Diğer yandan genellikle dermatolojik tablosunun oldukça korkunç olduğu bildirilmektedir. Ciltteki gözle görülür belirtiler tablosunun korkunç seyrinin, başlangıçta Pellegra hastalığının cüzzam ile karıştırılmasına dahi yol açtığı ifade edilmektedir (NIH, 2021, s. 2).

Literatürde, Pellegranın psikotik belirtilerle de ilişkilendirilmekte olan ciddi bir hastalık olduğuna ayrıca dikkat çekilmektedir (Örn. Hoffer, 1970, ss. 522-524; Lorenz, 1916, ss. 221-224). Dolayısıyla Pellegranın belirtilerinden söz edilirken "dermatit, diyare, demans" şeklindeki listede "demans" ifadesi yer almaktaysa da, bu hastalığın psikolojik belirtilerinin sadece demans tablosu ile sınırlı olmadığı anlaşılmaktadır. Bu bağlamda Pellegranın psikolojik semptomlarının aslında sayısız psikopatolojik ya da nöropsikolojik semptomları kapsadığı açıktır.

Örneğin, Hoffer (1970, ss. 522-524) tarafından yazılmış olan bir makalede herhangi bir insanın diyetinden B3 vitaminin çıkarılması durumunda bir yıl içerisinde psikotik belirtiler göstereceği ileri sürülmektedir. Hoffer'a (1970, ss. 522-524) göre aslında B3 vitaminin "Nicotinamid Adenin Dinucleotit (NAD)" bileşkesi haline gelmesi önemlidir. Diğer bir ifadeyle, B3 vitamini eksikliğinde Pellegranın ortaya çıkması aslında vücut hücrelerine yeterli NAD sağlanamamasıyla ilişkilendirilmektedir. Aynı çalışmada (Hoffer, 1970, s. 524) Pellegrada yoksunluk B3 vitaminin diyetten olmayışıyla ilgiliyken, şizofrenide ise B3 vitamininin NAD' e dönüşmesine dair bir engel varlığıyla ilişkili olduğunun altı çizilmektedir. Ancak, her iki durumda da gerekli maddenin yerine konulmasının sözü edilen semptomları ortadan kaldırdığı ileri sürülmektedir.

Eksikliğin oluşmasını önlemeye yönelik halk sağlığı müdahalelerinin işe yarıyor oluşu da iddiaları desteklemektedir. Örneğin Kuzey Amerika'da onlara nikotinamid katkısının eklenmesi yoluyla Pellegranın neredeyse ortadan kaldırıldığı bildirilmektedir. Önleyici katkı eklenmesiyle Pellegranın neredeyse ortadan kaldırılmasından önce ise, akıl sağlığı kurumlarındaki psikotik hastaların %10 kadarının Pellegra psikoza vakaları olduğundan söz edilmektedir (Hoffer, 1970, s. 523). Sonuç olarak herhangi bir sebepten vücut hücrelerine yeterli "NAD" bileşkesi sağlanamaması söz konusu olduğunda -diğer dermatit ve diyare gibi olası semptomların yanı sıra- kişinin ruh halinde, algı ve düşüncelerinde değişikliklerin ortaya çıktığı, bütün bunların kişinin psikotik semptomlar göstermesine yol açabildiği ifadelerine yer verildiği anlaşılmaktadır.

Tarihten Bir Tartışma: "Pellegra Mikrobu mu Yoksa Goldberger'in Besin Teorisi mi?" Tartışmaları

İlgili literatür incelendiğinde, bugün bir vitaminin eksikliğiyle ilişkili olduğu kesinlikle bilinen Pellegra bozukluğunun başlangıçta salgın bir hastalık olduğu iddialarını da içeren birçok tartışma ve fikir ayrılığının merkezinde yer aldığı ve tarihsel olarak bu hastalığa ilişkin ilginç bir tanınma sürecinin yaşandığı gözlenmektedir.

İlgili literatürde (Örn. Lanska, 2010, ss. 445-476) Avrupa'da 18. Yüzyılda Pellegra'nın semptomlarını, klinik özelliklerini açıklayan ve durumu yoksullukla, mısır temelli -vitaminden yoksun- beslenme tarzı ile ilişkilendiren ilk isimlerin Casàl ve Frapolli oldukları bildirilmektedir. Amerika'da bu hastalığa ilişkin ilk isim olarak ise Goldberger'den söz edilmekte ve yaklaşık yüz yıl kadar önce (1914-1929 yılları arasında) Goldberger' in bu konuda gerçekleştirdiği çalışmalara dikkat çekilmektedir (Lanska, 2010, ss. 445-476).

Yirminci yüzyılın başlarında bir kıtlık dönemini takiben yoksul çevrelerde patlak veren Pellegra hastalığının Amerika'nın Güney eyaletlerinde salgın halinde ölümlere sebep olduğu ifade edilmektedir (NIH, 2021, ss. 1-2). O dönemde, Goldberger adındaki bilim insanının ne kadar çok çabaladıysa da insanları Pellegra'nın bulaşıcı bir hastalık olmadığına, beslenme biçimi ile bağlantılı olduğuna ikna edemediği anlaşılmaktadır. Çeşitli bulaşıcı hastalıklarla ilgili çalışmalar yapmış olan ve zaman zaman çalışmakta olduğu diğer bulaşıcı hastalıkların kendisine de bulaşmasıyla hastalanmış olan Goldberger, Pellegra konusunu araştırırken ve hastaları tedavi etmeye çabalarken kendisinin ve hastane personelinden herhangi birinin bulaşmayışını, çalışmalarında ve diğer sağlık çalışanlarını ikna çabalarında özellikle vurgulamaya çalışmıştır. Bulaşıcı hastalıkların seçici olamayacağını, herkese bulaşacağını ve dolayısıyla personele ve kendisine bulaşmayışını durumunun Pellegranın mikropla ilgili olmadığı (yani bulaşıcı olmadığı) delili olduğu gerçeğinin anlaşılmasına çabalamıştır (Goldberger, 1916, ss. 3159-3172; NIH, 2021, ss. 1-2).

Pellegranın mikrobik ve de bulaşıcı bir durum olmadığını ispatlamak için Goldberger'in deneylerinde oldukça cüretkar davrandığı anlaşılmaktadır. Örneğin kendisini ve asistanını Pellegralı hastanın kanını enjekte etmek suretiyle denek olarak kullanmaya varan deneylerine ve sonuçta hastalanmamış olmaları gibi elle tutulur kanıtlara rağmen, o günün bilim çevreleri gerçeği görmeyi reddetmiştir. Meslektaşları, Goldberger'in "ana akımın dışında kalan" görüşlerini kabul konusunda ikna olmaya yanaşmamıştır (Lampton, 2005, ss. 44-47; Martin & Humphreys, 2006, ss. 862-864).

Çeşitli kaynaklar (Lampton, 2005, ss. 44-46) yukarıda sözü edilmiş olan çeşitli gözlemlerin, deney ve bulguların yanı sıra, Goldberger'in gönüllü mahkûmlarla çalışarak kötü beslenmenin beş ay gibi bir sürede Pellegra belirtileri ortaya çıkarabildiğini göstermiş olduğundan da söz etmektedir. Ancak, tüm bu deneysel sonuçlara rağmen bilim çevrelerinin ikna olmama yönündeki kararlı (peşin hükümlü) tutumunun sürüp gittiğine de işaret edilmektedir (Lampton, 2005, ss. 44-46; Martin & Humphreys, 2006, ss. 862-864). Bugün, o günkü bilim çevrelerinin sözü edilen "ikna olmama kararlılığının" -altta yatan nedenleri olarak- Goldberger'in insanları o denli kötü beslenmeye, gıdadan yoksun kalmaya iten sosyal sistemi eleştiriyor olmasıyla ilişkili kimi rahatsızlıkların büyük rol oynamış olabileceği değerlendirilmesinin yapılması ise ayrıca dikkat çekmektedir (Lampton, 2005, ss. 44-46; Martin & Humphreys, 2006, ss. 862-864).

Pellegra Gerçekten Günümüzde Artık Nadir Görülen "Antik" Bir hastalık mıdır?

Vitaminler, canlıların gelişebilmesi ve yaşamsal faaliyetlerinin sürdürülebilmesi açısından gerekli, çeşitli organik maddeler olarak tanımlanmaktadır. Vitaminler çok az miktarlarda etkilerini gösterebilen, enerji vermeyen, bununla birlikte enerji değişiminde ve yanı sıra metabolizmanın düzenlenmesinde etkileri olan organik maddelerdir (Coşkun & Turhan, 2010, s. 21). Evvelce beslenme yetersizliğine bağlı hastalıkların sadece gelişmekte olan ya da az gelişmiş ülkelerde görülebildiği düşünülürken, artık bu durumun gelişmiş ülkelerde de ortaya çıkmasının mümkün olabileceği anlaşılmıştır (Kaya, 2014, ss. 1-6).

Günümüzde gıdaların içerdiği vitaminler konusunda büyük ilerlemeler gösterilmiştir (Kirkland & Meyer-Ficca, 2018, ss. 83-86). Bugün B vitaminlerinin gerek fiziksel ve gerekse psikolojik iyi olma haliyle ilişkisi bilinmekteyse de (M. Jacobson & E. Jacobson, 2018, ss. 3-7) geçmişte -evvelce sözü edilen Pellegra salgınının yaşandığı dönem- bugünkü bilimsel analiz cihazları ve araştırma olanakları henüz var olmadığından, tam olarak hangi maddenin eksikliğinin Pellegra hastalığı belirtilerine yol açtığı saptanabilmesi söz konusu olamamıştır. Buna rağmen Goldberger ve diğerleri (1915, ss. 1043-1044) Pellegra tedavisinin kişinin beslenmesinde yapılacak değişikliklerle; örneğin taze et, süt, meyve ve sebze gibi besinleri tüketmekle gerçekleştirebildiğini deneylerle ortaya koyabılmışlardır (Goldberger ve ark., 1915, ss. 1043-1044).

Güncel literatürde gıdaların çeşitli mikro besinlerle, vitamin ve mineral katkıları kullanımı yoluyla güçlendirildiğinden ve bunların avantajlarından söz edilmektedir (Örn. Pachón ve ark., 2015, ss. 780-794; United Nations Children's Fund/UNICEF, 2008, ss. 1-15; WHO, 2016, s. 1). Her ne kadar Pellegra bozukluğunun gıdaların çeşitli katkıları yoluyla güçlendirilmesi ile ortadan kaldırılmış eski bir hastalık olduğu ilgili literatürde (Savvidou, 2014, s. 22) tartışılrsa da, aslında tamamen ortadan kalkmış bir durum olarak nitelenmesinin -ne yazık ki- tam doğru bir ifade olamayacağına da işaret edilmektedir (Alves ve ark., 2018, ss. 238-240, Mills ve ark., 2020, ss. 1-4; Savvidou, 2014, ss. 22-23).

Hatta daha güncel kimi çalışmalarda (örn. Cao ve ark., 2020, ss. 860-863) Pellegranın sanılandan çok daha yaygın olduğu ileri sürülmektedir. Evvelce söz edildiği gibi Pellegra'nın, bireyin vitamin yoksunluğu çektiği çeşitli durumların sonuçlarından bir tanesi olarak ortaya çıkabildiği bilinmektedir. Dolayısıyla, gıdaya ulaşamama (yoksulluk, savaş, afet, göç durumlarında olduğu gibi) ya da ulaşılacak gıda olsa da yememeyi seçme (Anoreksiya Nervoza hastalarında olduğu gibi) kaynaklı gıda yoksunluğunun vitamin eksikliği yaratması kaçınılmazdır. Bunların yanı sıra, gastrointestinal sorunlar, alkolizm, kimi ilaçların kullanımı gibi çeşitli faktörler de vitamin yoksunluğu sonucuyla ilişkili diğer nedenler olabilmektedir.

Gelişmiş ülkelerde dahi Pellegranın görülebileceğine vurgu yapan ve belirtiler daima illa ki diyare, dermatit, demans üçlüsü şeklinde olmayabileceği için Pellegra olasılığının bir tanı seçeneği olarak akla gelmesinin güçlüğünden söz eden literatür (Örn. Thornton & Drummond, 2014, ss. 546-548) ayrıca dikkat çekmektedir. Özellikle nörospkiyatrik semptomlarının nadir oluşunun hastalığın bu semptomlarla ilgili akla gelerek tanılanmasını zorlaştırdığı ya da en azından zamanında tanı alabilmesini engelleyebildiği, böylece tanıyı ve dolayısıyla ilgili tedaviyi olumsuz sonuçlara yol açacak kadar geciktirebildiği de literatürde vurgulanmaktadır (örn. Parikh & Panse, 2019, ss. 1364-1366).

Beslenme ve Yeme Bozuklukları ve Pellegra

İlgili literatüre göre (Örn. APA, 2013, s. 171; Okumuşoğlu, 2017a, ss. 1171-1178, 2017b, ss. 54-61, 2018, ss. 29-38, 2022, ss. 43-51) yeme bozukluğu psikopatolojileri etiyolojisi çok faktörlü olan, ayrıca yiyecek, yemek yemekle ilgili çok aşırı uçlarda biliş ve davranışlarla

ilişkilendirilen psikopatolojilerdir. Yeme bozukluğu psikopatolojileri, her yaşta ve her cinsiyette kişide görülebilmesiyle ve diğer psikolojik bozukluklara göre yüksek ölüm oranlarıyla seyredilmesiyle ciddi psikopatolojilerdir.

Psikopatolojilerin sınıflandırılmasında kullanılan kaynaklardan biri olan *DSM-5 Tanı Ölçütleri Başvuru Kitabı* içinde “Beslenme ve Yeme Bozuklukları” kategorisi başlığı altında “Anoreksiya Nervoz,” “Bulimia Nervoz,” “Kaçınan Kısıtlı Yiyecek Alımı Bozukluğu” gibi (bunlarla sınırlı kalmayarak) kimi psikopatolojilerden söz edilmektedir. Kaynak kitapta bu psikopatolojilerin hangi ölçütlere göre tanılanacağına dair, belirtilerinin neler olduğuna dair -tanılamada yardımcı- çeşitli bilgi ve ölçütlere yer verilmektedir (APA, 2013, s. 171).

Özellikle Anoreksiya Nervoz yeme bozukluğu hastalarının beden ağırlığı ve biçimine aşırı önem atfeden, kilolu olma konusundaki aşırı endişelere bağlı olarak (öyle olmadığı halde verilecek fazla kiloları olduğu düşünceleriyle) gıda alımlarını kendilerini açlıktan öldürmeye varacak derecede kısıtlayan davranışlar gösteren kişiler olmaları önemli bir belirti olarak öne çıkmaktadır (APA, 2013, ss. 171-173). Gıda alımının aşırı kısıtlanmasının çeşitli olumsuz getirileri dolayısıyla, Anoreksiya Nervoz yeme bozukluğu yüksek ölüm oranlarıyla seyreden bir psikopatoloji olmasıyla özellikle dikkat çekmektedir.

Tanı ölçütleri başvuru kitabı DSM-5'e göre, Anoreksiya Nervoz yeme bozukluğu tanısı konabilmesi için kişinin çeşitli belirtiler sergilemesi gerekmektedir. Örneğin, “enerji alımını kısıtlama tutumunun belirgin biçimde düşük beden ağırlığına yol açması,” ve “kilo almaktan korkma veya almayı güçleştiren davranışları sürekli yapıyor olması” gibi belirtiler. Ayrıca, “beden ağırlığını veya biçimini algılamasıyla ilgili bir bozukluğun olması, öz değerlendirmelerinde beden biçim ve ağırlığının yersiz önem taşıması” şeklinde ayrıca “düşük beden ağırlığının önemini ya da bu kadar zayıf olmasının getirebileceği tehlikeleri kavrayamaması” gibi, çeşitli ölçütlerin karşılanması gerekmektedir (APA, 2013, ss. 171-173).

Yeme bozukluğu nedeniyle sıkıntılar yaşayan hastalarda bedeninden memnun olmama halinden, öznel bir beden algısı memnuniyetsizliğinden (Okumuşoğlu, 2017a, ss. 1171-1175) ve yanı sıra eşlik eden birçok belirtiden söz edilmektedir. Beden memnuniyetsizliğinin yeme bozukluğu psikopatolojilerinin, özellikle de Anoreksiya Nervozanın etiolojisinde önemli yeri olan yatkınlık faktörlerinden biri olabileceği literatürde vurgulanmaktadır (Davey, 2014, ss. 331-360). Diğer bir etiolojik açıklama olarak “belki de bedenin sürekli aç bırakılmasına bağlı olarak ortaya çıkan acıyı ortadan kaldırmak için bireyin kendi bedenince salgılanan ‘endojen opiyotların’ bir tür pekiştirece dönüşebileceği ve düşük beden ağırlığını devam ettirmede önemli sürdürücü bir faktör olabileceği” savı ileri sürülebilmektedir. Kimilerine göre ise medyanın resmettiği ve adeta dayattığı, aşırı ince olmayı içeren sözde “ideal beden” algısı, (özellikle ergenlik çağındaki bireylerde daha fazla olmak üzere) bireylerin bedeninden tatmin olmama halini artırmakta ve yeme bozukluğu hastalarının diyet yapma ya da aşırı yedikten sonra çıkarma gibi yeme bozukluğuyla ilişkilendirilebilecek kimi davranışları geliştirme eğilimlerini artırmaktadır. Gerek beden imajından memnun olmama, gerekse aşırı yedikten sonra çıkarma eğilimleri, yeme bozuklukları için önemli yatkınlık faktörleri arasında sayılmaktadır. Benzer biçimde sayısız diğer faktör yeme bozuklukları ile ilişkilendirilmektedir; örneğin negatif ruh hali, özgüvenin düşük oluşu, bağımlılık ve mükemmeliyetçilik gibi faktörler yeme bozukluklarının gelişmesi ile ilişkilendirilmektedirler (Örn. Davey, 2014, ss. 331-360; Okumuşoğlu 2017a, ss. 1171-1175).

Öte yandan “negatif ruh halinin yeme bozukluğunun nedeni mi yoksa bu psikopatolojinin bir sonucu mu olduğu konusunda fikir birliği bulunmadığı da” literatürde ayrıca ifade edilmektedir (Davey, 2014, ss. 331-360). Sözü edilen neden-sonuç ilişkisi gelecekte araştırılması gereken konu başlıklarından biri olarak belirmektedir.

Anoreksiya Nervozanın önemli belirtileri arasında olan kalori ve dolayısıyla gıda kısıtlama çabaları ile kendini aç bırakma davranışlarının besin yoksunluklarına yol açması kaçınılmaz biçimde gerçekleşmektedir.

Giderek, -özellikle kimi belirtiler daha çok genç yeme bozukluğu hastaları grubunda görülmek üzere- sözü edilen besin yoksunluklarının beraberinde getirdiği birçok fiziksel belirti ortaya çıkmaktadır. “Ani kilo alma-verme veya kısa süre içerisinde kilonun dalgalanması, tekrarlayan karın ağrısı şikâyetleri gibi, şişkinlik, üşüme, yorgunluk hisleri gibi belirtiler görülebilmektedir.” Diğer yandan “kanlanmış gözler, gözaltı morlukları, özellikle göz çevresinde belirgin kılcal damar çatlamaları gibi çeşitli fiziksel belirtiler görülebilmektedir” (National Eating Disorders Association [NEDA], 2021, s. 10; Okumuşoğlu, 2017b, ss. 58-59).

Ayrıca, “tekrarlayan kusma çabalarına bağlı olarak eklemelerde kalınlaşma gibi belirtilerin yanı sıra, kuru cilt veya saç, susuz kalmış cilt, ayva tüyü tarzı kılınma artışı gibi belirtiler görülebilmektedir.” Kimi zaman “ayakta fazlaca duramama, durursa halsizlik veya bayılma hissi yaşama, incelmış güçsüz saçlar gibi sayısız belirti” söz konusu bozuklukla ilişkili olarak ortaya çıkan belirtiler arasında yer alabilmektedir (NEDA, 2021, ss. 10-11; Okumuşoğlu, 2017b, ss. 58-59).

Kimi zaman bu zararlar bedenin adeta kendi kendini “yemesi/tüketmesi” şeklini alabilmektedir. Anoreksiya Nervozalı hastalarda, -kendilerini açlıktan öldürürcesine aç bırakmalarına bağlı olarak- hastalığın ileri aşamalarında bedenin kendi kaslarını protein kaynağı olarak tüketmeye başlaması boyutunda harabiyetler de söz konusu olabilmektedir. Buna bağlı olarak örneğin kaslardan oluşan kalp dokusunda hasar (“myofibrillar destruction”) oluştuğu da görülebilmektedir (Schocken ve ark., 1989, ss. 877-881). Dolayısıyla bu yeme bozukluğunun getirisi olan ağır fizyolojik hasarlar yüzünden hastalar kardiyolojik sorunlar yaşayarak da hayatlarını kaybedebilmektedirler.

İlgili literatürde (örn. Johnson ve ark., 2002, ss. 545-550; Steinhausen & Glanville, 1983, ss. 2-9; Vestergaard ve ark., 2002, ss. 301-314) Anoreksiya Nervoz yeme bozukluğu psikopatolojisi geliştirmiş hastaların her fırsatta egzersiz yaparak kalori tüketme, yemek yemeyi kısıtlayarak kalori almama çabalarının, özetle gerçekdışı “ince kalabilme hedeflerine uyma” yönündeki tüm çabalarının, gelecekteki sağlık sorunlarına zemin hazırlamasının adeta kaçınılmaz oluşunun altı çizilmektedir. Dolayısıyla ilgili literatür bilgileri değerlendirildiğinde bu hastalardaki semptomların -eğer tedavi edilmezse- giderek artacak sağlık sorunlarına ve nihayetindeki ölüme doğru bir gidişata işaret etmekte olduğu açıkça anlaşılmaktadır.

Anoreksiya Nervoza gibi günümüzde en yüksek ölüm oranına sahip psikopatoloji olarak tanımlanan (Zenker ve ark., 2010, s. 261) bir yeme bozukluğunun, disiplinlerarası farkındalığın olmayışı nedeniyle -özellikle başlangıç kilosunun yüksek olması nedeniyle beslenme yeter-sizliğine rağmen henüz aşırı kilo kaybı tablosu sergilemeyen hastalar için- yoğun klinik ortamda gözden kaçması özellikle mümkündür.

Diğer yandan Dünya literatüründe, evvelce sözü edilmiş olan diyare, dermatit, demans ve bazen de ölümlü sonuçlanan Pellegra bozukluğunun özellikle Anoreksiya Nervoza yeme bozukluğuyla ilişkilendirildiği yayınlar dikkat çekmektedir (örn. Alves ve ark., 2018, ss. 238-240; Chari ve ark., 2013, s. 346; Cleary MJ & Cleary JP, 1989, ss. 137-142; Jagielska ve ark., 2007, ss. 417-420; Prousky, 2003, ss. 180-185; Thornton & Drummond, 2014, ss. 546-548;).

Literatürde bir yandan güçlendirilmiş gıdaların avantajlarından söz eden yayınlar görülmesinden (Örn. Pachón ve ark., 2015, ss. 780-794; UNICEF, 2008, ss. 1-15; WHO, 2016, ss. 1-60) ve buna dayandırılarak Pellegra'nın artık ortadan kalkmış "antik" bir hastalık olduğu savının tartışıldığından söz edilmektedir (Savvidou, 2014, ss. 22-23). Diğer yandan Pellegra bozukluğunun aslında tamamen ortadan kalkmadığı gerçeğine işaret eden yayınlar konunun önemini vurgulamaktadırlar (Alves ve ark., 2018, ss. 238-240; Mills ve ark., 2020, ss. 1-4).

Gelişmiş ülkelerde dahi Pellegranın görülebileceğine vurgu yapan ve belirtilerin daima illa ki diyare, dermatit, demans üçlüsü şeklinde olmayabileceği için Pellegra olasılığının bir tanı seçeneği olarak akla gelmesinin güçlüğünden söz eden literatür (Örn. Thornton & Drummond, 2014, ss. 546-548) ayrıca dikkat çekmektedir. Pellegra bozukluğu bireyin vitamin yoksunluğu çektiği sayısız olası durumun sonuçlarından bir tanesi olarak ortaya çıkabilirdiği için, aslında günümüzde de zannedilenden çok daha yaygın olduğu ileri sürülmektedir (örn. Cao ve ark., 2020, ss. 860-863). Pellegra'nın genellikle ayrı ayrı ele alınarak tedavi edilme girişimlerine uygun olan çeşitli belirtilerle seyretmesinin doğru tanıyı güçleştirmesine işaret edilmekte ve bu durumun az görülür lük yanılığında büyük bir katkısının olduğu anlaşılmaktadır. Yukarıda ifade edildiği gibi öne çıkan belirtinin tedavisine odaklanılması ve Pellegranın artık yaygın olmadığı yanılığın sonucunda gerçek tanı saklı kalabilmektedir.

Bu bozukluğun çeşitli nedenler dolayısıyla göz ardı edilmesinin, zamanında tanıyı ve dolayısıyla ilgili tedaviyi olumsuz sonuçlara yol açacak kadar geciktirebildiği dünya literatüründe altı çizilerek vurgulanmaktadır (Parikh & Panse, 2019, ss. 1364-1366).

Özetle, Pellegra tanısının gerek kimi ilgili belirtilerin ilk akla getirdiği hastalık olmayışıyla, gerekse artık görülmeyen "antik bir bozukluk" oluşuna dair varsayımların etkisiyle kolayca akla gelen tanı seçenekleri arasında olmadığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla Pellegra tanısının göz ardı edildiğinin altı çizilmektedir (Parikh & Panse, 2019, ss. 1364-1366). Diğer yandan ise ilgili literatürde Pellegra halen görülebildiği için geniş bir yelpazedeki sağlık çalışanları tarafından tanınmasının önemine işaret eden çalışmalar ayrıca dikkat çekmektedir (örn. Crook, 2014, ss. 729-730). Disiplinlerarası farkındalığın iki yönlü işlemesi gerekliliği de ayrıca vurgulamaya gereksinim yaratacak denli önemlidir. Örneğin, yüksek ölüm oranlarıyla seyreden Anoreksiya Nervoza yeme bozukluğu hastalarının kimi zaman kozmetik kaygılarla başvurdukları diğer uzmanlarca cilt bulgularının yeme bozukluğuyla ilişkisine dair farkındalık sayesinde eş-tanı olasılığı akla gelerek yönlendirilmeleri de aynı derecede hayati önem taşımaktadır.

Sonuç olarak Dünya literatüründe Pellegra ile Anoreksiya Nervoza'nın ilişkisine işaret eden yayınlar (örn. Alves ve ark., 2018, ss. 238-240; Chari ve ark., 2013, s. 346; Prousky, 2003, ss. 180-185; Parikh & Panse, 2019, ss. 1364-1366) bu konuya ilişkin ilgiyi, bilgi birikimini ve farkındalığı artırma çabalarını ortaya koyar niteliktedir. Sözü edilen ilgili literatür bilgilerinin ışığında Pellegra gibi ölümcül ve vaktinde tanı konulabilirdiğinde kesinlikle tedavi edilebilir bir bozukluğun artık görülmeyen diğer bir ifadeyle "antik" bir hastalık olmadığı anlaşılmaktadır. Bu varsayımın sadece bir mitem ibaret olduğu açıktır. İlgili literatürde (Crook, 2014, ss. 729-730; Stratigos & Katsambas, 1977, ss. 99-104; Parikh & Panse, 2019, ss. 1364-1366) vurgulandığı gibi, Pellegra halen varlığını sürdüren, gözardı edilmesi ölümcül olabilecek ve dolayısıyla varlığının farklı disiplinlerden klinisyenler ve diğer profesyoneller tarafından unutulmaması gereken bir hastalıktır.

Dolayısıyla, Dünya literatüründe, her ikisi de gözden kaçırılmayacak denli önemli ve ölümcül olabilen Anoreksiya Nervoza ve Pellegra bozukluklarının eş-tanı olasılığının ve konuya ilişkin disiplinlerarası farkındalığın gereğinin -göz ardı edilemeyecek denli- önemli olduğu hususunun açıkça vurgulandığı gözlenmektedir.

Çalışmanın İkinci Bölümü

İki bölümden oluşması hedeflenen bu gözden geçirme çalışmasının birinci bölümünde, Dünya literatüründeki bilgi birikiminin değerlendirilmesiyle temel olarak Anoreksiya Nervoza ile Pellegra'nın birbiriyle olası bağlantıları ve eş-tanı konusunda disiplinler arası farkındalığın önemi ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde ise, yaklaşık olarak son 20 yılda Türkiye'de yayınlanmış kaynaklarda yer alan çalışmaların gözden geçirilmesi ve Anoreksiya Nervoza ile Pellegra'nın olası bağlantıları ve eş tanısı konusunu ele alan çalışmaların incelenmesi hedeflenmiştir. Sözü edilen amaç doğrultusunda çalışmanın bu ikinci bölümü için Ulakbim veri tabanında ve Dergipark Akademik platformunda yer almış olan, 1 Ocak 2000-1 Nisan 2022 Nisan zaman diliminde yayınlanan, Anoreksiya Nervoza ve Pellegra hastalıklarını birlikte ele alan yayınlar araştırılmıştır. Temel kapsama ölçütü, taranan yayınlarda Anoreksiya Nervoza ile Pellegra'nın birlikte ele alınması ve ilişkilendirilmesi, eş-tanı olasılığından söz edilmesi olarak belirlenmiştir.

"Anoreksiya Nervoza ve Pellegra" ya da "yeme bozukluğu ve Pellegra" şeklindeki anahtar sözcükler ile ve ayrıca aynı sözcüklerin İngilizce karşılıkları ile Ulakbim veri tabanında yapılan taramalarda, bu iki bozukluğu birlikte ele alan ve herhangi bir biçimde ilişkilendiren hiçbir çalışmaya rastlanmamıştır.

"Pellegra" anahtar sözcüğü tek başına yazılarak yapılan taramada Ulakbim veri tabanında hiçbir yayına rastlanmamıştır. "Anoreksiya Nervoza" anahtar sözcüğü tek başına yazılmak suretiyle taramaya devam edilmiştir. "Anoreksiya Nervoza" anahtar sözcüğü ile taramada ulaşılan 14 makalede Anoreksiya Nervoza ile Pellegra arasında -bu konuda farkındalık yaratacak biçimde- herhangi bir ilişkiden açıkça

söz eden herhangi bir çalışmanın olup olmadığı makalelerin içerikleri incelenerek belirlenmeye çalışılmıştır. Ancak ilgili eş-tanı konusuna vurgu yapan hiçbir çalışma saptanamamıştır.

Bununla birlikte tam olarak belirlenmiş olan kapsama kriterlerine karşılık gelmesi de hedeflenene oldukça yakın konuları ele alıyor gibi görünen birkaç makalenin incelenerek değerlendirilmesine karar verilmiştir. Bu yolla ulaşılan ve en alakalı görünen iki makale aşağıdaki gibidir:

Strumia (2002, ss. 30-34) tarafından gerçekleştirilen “Bulimiya ve Anoreksiya Nervoza: Kutanöz belirtiler” isimli çalışmada, Anoreksiya Nervoza'nın diğer yeme bozukluklarından daha ölümcül olduğuna işaret edilmiştir ve yeme bozukluğu tanısı koymada yararlanılabilecek tipik cilt problemlerine değinilmiştir. Makalede ciltle ilgili belirtiler olarak ayva tüyü tarzı tüylenmedeki artış gibi, ciltte lezyonlar ve hatta pigmentasyonda artış gibi değişikliklerden ve bu belirtilerin yeme bozukluğu tanısı için yönlendirmedeki öneminden söz edilmiştir.

Cinemre ve Kulaksızoğlu'nun (2007, ss. 87-91) “Olgu sunumu: Bir erkek hastada Anoreksiya Nervoza ve şizofreni eşhastalanımı” başlıklı makalesinde ise Anoreksiya Nervoza'nın şizofreni ile eş-tanısı ele alınmıştır. Olgu sunumu şeklindeki makalede yeme bozukluğu psiko-patolojilerinin psikozla ilişkisine dair kimi görüşlere yer verildiği görülmüştür. Bunların birbiriyle etkileşen bozukluklar olduğu şeklinde, Anoreksiya Nervoza hastasının yemekle -daha doğrusu yememekle/gıda alımını kısıtlamakla- ilgili çaba ve uğraşlarının belki de psikozla karşı bir savunma olabileceği şeklinde çeşitli açıklamalardan söz edildiği görülmüştür.

Ancak makalede hiçbir biçimde Anoreksiya Nervoza'nın sonucu olan yetersiz gıda alımının psikozla yol açabileceğinden, veya “pellegra psikozu” diye bir durumun varlığından söz edilmemektedir. Hem pellegra hem de Anoreksiya Nervoza'nın vitamin eksiklikleriyle bağlantılı olduğundan, Pellegranın Anoreksiya Nervoza'nın bir komplikasyonu olabileceğinden ya da hastadaki Anoreksiya Nervoza psikoz eş-tanısına ilişkin olası diğer bir açıklamanın pellagra psikozu ile ilişkili olabilme olasılığından açıkça söz edilmediği izlenimi edinilmiştir.

“Dergipark Akademik” platformunda yer alan dergiler kapsamında aynı anahtar sözcüklerle yapılan tarama sonucunda ise Anoreksiya Nervoza ve Pellegranın ilişkisinden herhangi bir biçimde söz eden, eş-tanı olasılığını vurgulayan herhangi bir yayına rastlanmamıştır.

Sonuç olarak, Dünya literatüründe konunun önemine işaret etmeye çalışan araştırmalar dikkat çekmekteyken, yaklaşık olarak son 20 yılda Türkiye’de (incelendiği belirtilmiş olan alanlarda) yayınlanmış makalelerde, Anoreksiya Nervoza ile Pellegra'nın olası bağlantıları ve eş-tanısı konusunu doğrudan ya da dolaylı biçimde ele alan, farkındalığın önemine işaret eden çalışmaların bulunmadığı ve konunun öneminin altının çizilmediği izlenimi edinilmiştir.

Sonuç

Bu gözden geçirme çalışmasında, “antik bir hastalığın” modern yeme bozukluklarıyla ilişkisinin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda ilk olarak bir yeme bozukluğu psikopatolojisi olan Anoreksiya Nervoza ile vitamin eksikliği ile karakterize bir durum olan Pellegra hastalığının bağlantısının ve bir arada görülme olasılığının ilgili literatür aracılığıyla ortaya konulması amaçlanmıştır. Her birinin ayrı ayrı erken tanınmasının hayati önemi ayrıca vurgulanmaya çalışılmıştır.

Yeme bozukluğu sorunu yaşayan bireylerin aynı zamanda Pellegra olasılığı açısından da değerlendirilmesinin önemli olduğu kadar, dermatolojik problemler yaşayarak, kozmetik kaygılarla yardım almak için çeşitli profesyonellere başvuran kişilerin yeme bozukluğu olasılığı açısından da değerlendirmeye yönlendirilmesinin akla gelmesi önem taşımaktadır.

İlgili dünya literatüründe Pellegra'nın Anoreksiya Nervoza'nın bir komplikasyonu olarak, bu yeme bozukluğuna eşlik eden ikincil bir eşzamanlı hastalık olarak ortaya çıkabileceği (Portale ve ark., 2020, ss. 1493-1496) dolayısıyla yeme bozukluğu hastalarının bu açıdan da değerlendirilmesi önemli olmasına rağmen eş-tanı olasılığının genellikle gözden kaçabildiği ifade edilmektedir (Jagielska ve ark., 2007, ss. 417-420). Dolayısıyla, bu gözden kaçma durumunda, Pellegra gibi “antik” bir hastalığın günümüzde görülemeyeceği algısının/önyargısının özellikle etkili olduğu ya da kimi profesyonellerin disiplinlerarası farkındalık gerektiren bu hastalıktan yeterince haberdar olmayışının rolü olabileceği akla gelmektedir.

Gelişmiş ülkelerde dahi Pellegranın görülebileceğine vurgu yapan ve belirtiler daima illa ki “diyare, dermatit, demans üçlüsü” şeklinde olmayabileceği için Pellegra olasılığının bir tanı seçeneği olarak hemen akla gelmesinin güçlüğünden söz eden literatür (Örn. Thornton & Drummond, 2014, ss. 546-548) ayrıca dikkat çekmektedir. Özellikle nöropsikiyatrik semptomlarının nadir oluşunun hastalığın bu semptomlarla ilgili akla gelerek tanınmasını zorlaştırdığı ya da en azından zamanında tanı alabilmesini engelleyebildiği ifade edilmektedir. Tüm bunların tanımı ve dolayısıyla ilgili tedaviyi olumsuz sonuçlara yol açacak kadar geciktirebildiği dünya literatüründe vurgulanmaktadır (örn. Parikh & Panse, 2019, ss. 1364-1366).

Modern yaklaşıma göre sağlık ve hastalık kavramları biyolojik, psikolojik ve sosyal faktörlerin etkileşimiyle ilişkilendirilmekte, insanların bazen sağlık bazen de hastalık ucuna doğru yer değiştirebildiği bir süreklilik üzerinden kavramsallaştırılmaktadır (Ogden, 2004, s. 2-6). Buradan yola çıkıldığında, bireylerde yeme bozukluğu psikopatolojisi gelişmesinin biyopsikososyal faktörlerin etkileşiminin bir sonucu olarak kabul edilmesi gibi, bireyde vitamin yoksunluğunun oluşmasının da benzer biçimde birçok faktörün etkileşimi sonucunda gelişmekte olduğu açıkça anlaşılmaktadır.

Günümüzde Pellegra gibi hastalıkların eskisi kadar çok görülüyor olduğu varsayımı, artık birçok gıdada vitamin katkıları bulunması gibi güncel önleyici çabalar şeklindeki faktörlerle ilişkilendirilmektedir. Bununla birlikte, vitamin yoksunluklarının ve dolayısıyla Pellegranın, göç-savaş gibi zorunlu yer değiştirmelere yol açan etkiler gibi, salgınlar ve sonucundaki bozulmuş sosyal-ekonomik yaşam koşulları gibi besine ulaşmayı zorlaştıran sayısız olumsuz faktörlerle ilişkili olabileceği açıktır. Ya da kimi bireylerin bedeninin vitaminleri bir sebepten kullanamayışı gibi fonksiyonel veya metabolik sorunlar dolayısıyla, yanısıra yeme bozuklukları gibi kimi patolojilerle ilişkili olarak da ciddi vitamin eksikliklerinin ortaya çıkabildiği gözlenmektedir. Tüm bu bilgiler göz önüne alındığında, gerek Anoreksiya Nervoza'nın gerekse

Pellegra'nın biyolojik, psikolojik ve sosyal faktörlerin etkileşiminin sonucu olarak gelişebildiği ve hatta giderek kötüleşen semptomlarla seyredildiği, dolayısıyla çok disiplinli farkındalığın ve yaklaşımların öneminin altının çizilmesi gerektiği anlaşılmaktadır.

Öte yandan, belki de bir sebepten vitamin eksikliği yaşanmasının kişide yeme bozukluğu psikopatolojisi belirtilerini tetikleyebilmesinin yeme bozukluğuna yol açan faktörlerden biri olabilmesi konusu akla gelmektedir. Bunun -gelecek çalışmalara yönelik- yeni bir araştırma alanı olabilme potansiyeli açısından düşünülmesi/tartışılması/önerilmesi mümkündür. Benzer biçimde, gıda eksikliğinin kişide yarattığı psikolojik ve diğer alanlardaki değişiklikler, yeme bozukluklarının sürdürücü faktörlerinden biri olarak, gelecekte araştırılmaya açık alanlardan bir diğeri olarak akla gelmektedir.

Geri dönüşsüz noktaya gelmeden önce fark edilip tanı konulduğunda ilgili vitamin eksikliğinin replasmanı yoluyla Pellegranın tedavisinde hızla -adeta mucizevi gibi görünecek denli hızlı değişimlerle- olumlu yanıt alınabildiği bildirilmektedir (Ishii & Nishihara, 1981, ss. 209-215; NIH, 2021, ss. 1-2; Prakash ve ark., 2008, ss. 581-584; Savvidou, 2014, ss. 22-23). Pellegra hastalığının, literatürde (örn. Hammond, 2011) de vurgulandığı gibi özellikle risk altındaki gruplarla çalışılırken gözardı edilmemesinin önemi açıktır. Anoreksiya Nervosa yeme bozukluğu hastaları da bu risk altındaki gruplar arasındadırlar ve dolayısıyla eş tanı olasılığı olarak Pellegra'nın akla gelmesi önemlidir.

Erken tanı ve müdahalenin hayati önemi dolayısıyla, gerek yeme bozukluklarının ve gerekse Pellegra'nın geniş bir yelpazedeki profesyoneller tarafından (psikologlar, beslenme uzmanları ve aile hekimleri başta olmak üzere tüm sağlık çalışanları tarafından) göz ardı edilme-mesi gereken ölümcül sağlık sorunları olduğu açıkça anlaşılmaktadır.

Sonuç olarak, Anoreksiya Nervosa hastalarının kendini açlıktan öldürürcesine gıdadan yoksun bırakmasının yol açtığı fiziksel belirtiler ile Pellegra semptomlarının benzerliği de eş-tanıyı ayrıca zorlaştıran diğer bir faktör olarak dikkat çekmektedir. Tabii ki Anoreksiya Nervosa'lı bireylerin pellegra eşlik etmese dahi ciddi ölümcül tehlike altında olduklarının akılda tutulması ayrıca önemlidir. Ayrıca, Anoreksiya Nervosa'lı hastaların Pellegra açısından da dikkatle izlenmeleri konusunun -ilgili literatürdeki sözü edilmiş nedenlerden dolayı- önemsenmesi gerektiği anlaşılmaktadır. Her iki hastalığın semptomları ve bunların birbiriyle olası ilişkileri konusunda disiplinler arası farkındalık hastaların doğru uzmanlara ve doğru tedaviye yönlendirilmeleri, böylece gerekli tedavilere işi-ten geçmeden kavuşabilmeleri açısından hayati önem taşımaktadır.

Yaklaşık olarak son 20 yılda Türkiye'de (farklı disiplinlerden profesyonellerin kolayca ulaşabileceği düşünülen incelendiği belirtilmiş alanlarda) yayınlanmış olan makalelerde, Anoreksiya Nervosa ile Pellegra'nın olası bağlantıları ve eş-tanısı konusunu doğrudan ele alan, çok disiplinli yaklaşımların ve disiplinlerarası farkındalığın önemine işaret eden çalışmaların bulunmadığı gözlenmiş, konunun öneminin altının çizilmediği izlenimi edinilmiştir. Diğer yandan, Dünya literatüründeki yayınların disiplinlerarası farkındalığın ve eş-tanı konusunun önemine açık ve kesin bir dille işaret etmeye devam ettiği gözlenmiştir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Declaration of Interests: The author declares that they have no competing interest.

Funding: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynakça

- Alves, A., Bortolato, T., & Bernardes Filho, F. (2018). Pellegra. *Journal of Emergency Medicine*, 54(2), 238–240. [CrossRef]
- American Psychiatric Association [APA], (2013). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders* (5th edn). American Psychiatric Association.
- Cao, S., Wang, X., & Cestodio, K. (2020). Pellegra, an almost-forgotten differential diagnosis of chronic diarrhea: More prevalent than we think. *Nutrition in Clinical Practice*, 35(5), 860–863. [CrossRef]
- Chari, A., Rajagopal, V., & Gudi, V. (2013). Complication of pellagra in anorexia nervosa. *BMJ*, 346, f2842. [CrossRef]
- Cinemre, B., & Kulaksızoğlu, B. (2007). Olgu sunumu: Bir erkek hastada anoreksiya nevroza ve şizofreni eşhastalanımı. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 18(1), 87–91.
- Cleary, M. J., & Cleary, J. P. (1989). Anorexia nervosa: A form of subclinical pellagra. *International Clinical Nutrition Review*, 9, 137–143.
- Coşkun, F., & Turhan, H. (2010). İstanbul'da vitamin kullanım alışkanlıkları ve bu alışkanlıkları etkileyen faktörler üzerine bir araştırma. *Marmara Eczacılık Dergisi*, 14, 21–28. [CrossRef]
- Crook, M. A. (2014). The importance of recognizing pellagra (niacin deficiency) as it still occurs. *Nutrition*, 30(6), 729–730. [CrossRef]
- Davey, G. (2014). *Psychopathology: Research, assessment and treatment in clinical psychology*. British Psychological Society and Wiley.
- Goldberger, J. (1916). The transmissibility of Pellagra: Experimental attempts at transmission to the human subject. *Public Health Reports (1896–1970)*, 31(46), 3159–3173. [CrossRef]
- Goldberger, J., Waring, C. H., & Willets, D. G. (1915). A test of diet in the prevention of pellagra. *Southern Medical Journal*, 8(12), 1043–1044. [CrossRef]
- Hammond, N. (2011). Commentary: Hoarseness in pellagra. *Journal of Clinical Neuroscience*, 18(6), 72–872. [CrossRef]
- Hiraga, A., Kamitsukasa, I., Araki, N., & Yamamoto, H. (2011). Hoarseness in Pellegra. *Journal of Clinical Neuroscience*, 18(6), 870–871. [CrossRef]
- Hoffer, A. (1970). Pellegra and schizophrenia. *Psychosomatics*, 11(5), 522–525. [CrossRef]

- Ishii, N., & Nishihara, Y. (1981). Pellegra among chronic alcoholics: Clinical and pathological study of 20 necropsy cases. *Journal of Neurology, Neurosurgery, and Psychiatry*, 44(3), 209–215. [CrossRef]
- Jacobson, M. K., & Jacobson, E. L. (2018). Vitamin B3 in health and disease: Toward the second century of discovery. *Methods in Molecular Biology (Clifton, NJ)*, 1813, 3–8. [CrossRef]
- Jagielska, G., Tomaszewicz-Libudzik, E. C., & Brzozowska, A. (2007). Pellegra: A rare complication of anorexia nervosa. *European Child and Adolescent Psychiatry*, 16(7), 417–420. [CrossRef]
- Johnson, J. G., Cohen, P., Kasen, S., & Brook, J. S. (2002). Eating disorders during adolescence and the risk for physical and mental disorders during early adulthood. *Archives of General Psychiatry*, 59(6), 545–552. [CrossRef]
- Kaya, P. S. (2014). Beslenme yetersizliklerinde derimizin mesajları. *Dermatoz*, 5(2), 145202. http://www.Dermatoz.org/makaleler/dox/Beslenme_Yetersizliklerinde_DerimizinMesajlari.pdf
- Kirkland, J. B., & Meyer-Ficca, M. L. (2018). Niacin. *Advances in Food and Nutrition Research*, 83, 83–149. [CrossRef]
- Lampton, L. (2005). "Goldberger's War" in Mississippi: The 1915 Pellegra experiment at Rankin State Farm and a new book. *Journal of the Mississippi State Medical Association*, 46(2), 44–47.
- Lanska, D. J. (2010). Historical aspects of the major neurological vitamin deficiency disorders: The water-soluble B vitamins. *Handbook of Clinical Neurology*, 95(30), 445–476. [CrossRef]
- Lorenz, W. F. (1916). Mental manifestations of Pellegra. *Public Health Reports (1896–1970)*, 31(5), 221–246. [CrossRef]
- Martin, M. G., & Humphreys, M. E. (2006). Social consequence of disease in the American South, 1900–World War II. *Southern Medical Journal*, 99(8), 862–864. [CrossRef]
- Mills, K., Akintayo, O., Egbosiuba, L., Dadzie, S., Skyles, A., Jang, K., Fatima, S., & Fas, N. (2020). Chronic diarrhea in a drinker: A breakthrough case of Pellegra in the US South. *Journal of Investigative Medicine High Impact Case Reports*, 8, 2324709620941305. [CrossRef]
- Monteleone, A. M., Fernandez-Aranda, F., & Voderholzer, U. (2019). Evidence and perspectives in eating disorders: A paradigm for a multidisciplinary approach. *World Psychiatry*, 18(3), 369–370. [CrossRef]
- National Eating Disorders Association [NEDA] (2021). *Toolkit for educators*. <https://www.nationaleatingdisorders.org/sites/default/files/nedaw18/2.%20EducatorToolkit%20-%20Copy.pdf>
- National Institute of Health [NIH] (2021). *Dr. Joseph Goldberger and the war on Pellegra*. <https://history.nih.gov/pages/viewpage.action?pageId=8883184>
- Ogden, J. (2004). *Health psychology*. Prentice Hall.
- Okumuşoğlu, S. (2017a). Diyet yapan kadınlarda beden algısı, benlik saygısı, yaş ve vücut kitle indeksi ilişkisinin araştırılması. *Ulakbilge Dergisi*, 5(13), 1171–1181. [CrossRef]
- Okumuşoğlu, S. (2017b). Okul ortamına özgü yeme bozukluğu belirtileri, iyi niyetlerle yapılan hatalar, kaçınılması ve yapılması gerekenler. *TİDSAD*, 4(11), 54–63. (doi :[CrossRef])
- Okumuşoğlu, S. (2018). Cross-cultural examination of differences regarding eating attitudes and depression of international university students. *European Journal of Psychology and Educational Research*, 1(1), 29–41. [CrossRef]
- Okumuşoğlu, S. (2022). Examination of relationship of eating disorders with childhood traumas and life satisfaction. *Cyprus Turkish Journal of Psychiatry and Psychology*, 4(1), 43–53. [CrossRef]
- Pachón, H., Spohrer, R., Mei, Z., & Serdula, M. K. (2015). Evidence of the effectiveness of flour fortification programs on iron status and anemia: A systematic review. *Nutrition Reviews*, 73(11), 780–795. [CrossRef]
- Parikh, D., & Panse, S. (2019). Pellegra induced psychosis: A rare presentation. *International Journal of Research in Medical Sciences*, 7(4), 1364–1366. [CrossRef]
- Portale, S., Sculati, M., Stanford, F. C., & Cena, H. (2020). Pellegra and anorexia nervosa: A case report. *Eating and Weight Disorders*, 25(5), 1493–1496. [CrossRef]
- Prakash, R., Gandotra, S., Singh, L. K., Das, B., & Lakra, A. (2008). Rapid resolution of delusional parasitosis in Pellegra with niacin augmentation therapy. *General Hospital Psychiatry*, 30(6), 581–584. [CrossRef]
- Prousky, J. E. (2003). Pellegra may be a rare secondary complication of anorexia nervosa: A systematic review of the literature. *Alternative Medicine Review*, 8(2), 180–185.
- Sawidou, S. (2014). Pellegra: A non-eradicated old disease. *Clinics and Practice*, 4(1), 637. [CrossRef]
- Schocken, D. D., Holloway, J. D., & Powers, P. S. (1989). Weight loss and the heart. Effects of anorexia nervosa and starvation. *Archives of Internal Medicine*, 149(4), 877–881. [CrossRef]
- Steinhausen, H. C., & Glanville, K. (1983). A long term follow-up of adolescent anorexia nervosa. *Acta Psychiatrica Scandinavica*, 68(1), 1–10. [CrossRef]
- Stratigos, J. D., & Katsambas, A. (1977). Pellegra: A still existing disease. *British Journal of Dermatology*, 96(1), 99–106. [CrossRef]
- Strumia, R. (2002). Bulimia and anorexia nervosa: cutaneous manifestations. *Journal of Cosmetic Dermatology*, 1(1), 30–34. [CrossRef]
- Thornton, A. M., & Drummond, C. J. (2014). An unexpected case of pellegra. *Medical Journal of Australia*, 200(9), 546–548. [CrossRef]
- United Nations Children's Fund [UNICEF] (2008). *Sustainable elimination of iodine deficiency: Progress since the 1990 World Summit for Children*. United Nations Children's Emergency Fund.
- Vestergaard, P., Emborg, C., Støving, R. K., Hagen, C., Mosekilde, L., & Brixen, K. (2002). Fractures in patients with anorexia nervosa, bulimia nervosa, and other eating disorders—a nationwide register study. *International Journal of Eating Disorders*, 32(3), 301–308. [CrossRef]
- Williams, A. C., & Hill, L. J. (2020). The 4 D's of Pellegra and progress. *International Journal of Tryptophan Research*, 13, 1178646920910159. [CrossRef]
- World Health Organization [WHO] (2016). *WHO Guideline: Use of multiple micronutrient powders for point-of-use fortification of foods consumed by infants and young children aged 6–23 months and children aged 2–12 years*. WHO. <https://www.who.int/publications/i/item/9789241549943>
- World Health Organization [WHO]/Nutrition and Food Safety Team (2000). Pellegra and its prevention and control in major emergencies. United Nations High Commissions for Refugees. <https://www.who.int/publications/i/item/WHO-NHD-00.10>
- Zenker, J., Hagenah, U., & Rossaint, R. (2010). Anesthesia in patients with Anorexia Nervosa and Bulimia Nervosa. *Der Anaesthetist*, 59(3), 261–72; quiz 273. [CrossRef]

In the article by Rouygari and Ersungur, entitled 'The Effect of Trade Costs on the Foreign Trade Size: A Comparative Study of High-Income Countries and Upper Middle-Income Countries,' which was published in the March issue of Current Perspectives in Social Sciences (Current Perspectives in Social Sciences, 27(1), 86-95; doi: 10.5152/JSSI.2022.223180), the name of the second author, Ş. Mustafa ERSUNGUR, was not included in the system records and the article was mistakenly published without adding the second author to the PDF file. The author's name has been added to the PDF, and the article record on the website has been updated.

You can access the updated version of the article via the following link: <https://socialsciences-ataunipress.org/en/the-effect-of-trade-costs-on-the-foreign-trade-size-a-comparative-study-of-high-income-countries-and-uppermiddle-income-countries-161538>"

